

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ) ANABİLİM DALI

SİRP-HİRVAT-SLOVEN KRALLIĞI DÖNEMİ'NDE
YUGOSLAVYA'NIN SİYASİ HAYATI VE TÜRKİYE İLE
DİPLOMATİK İLİŞKİLER (1918-1941)

DOKTORA TEZİ

GÜLŞAH KURT GÜVELOĞLU

ANKARA-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ) ANABİLİM DALI

SİRP-HIRVAT-SLOVEN KRALLIĞI DÖNEMİ'NDE
YUGOSLAVYA'NIN SİYASİ HAYATI VE TÜRKİYE İLE
DİPLOMATİK İLİŞKİLER (1918-1941)

Doktora Tezi

Hazırlayan:

GÜLŞAH KURT GÜVELOĞLU

Tez Danışmanı:

DOÇ. DR. NEŞE ÖZDEN

ANKARA-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ) ANABİLİM DALI

SIRP HIRVAT SLOVEN KRALLIĞI DÖNEMİ'NDE
YUGOSLAVYA'NIN SİYASİ HAYATI VE TÜRKİYE İLE
DİPLOMATİK İLİŞKİLER (1918-1941)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

DOÇ. DR. NEŞE ÖZDEN

Tez Jüri Üyeleri

Adı-Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
KAYNAKLARIN TANITIMI.....	XI
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM: SIRP-HIRVAT-SLOVEN KRALLIĞI'NIN KURULUŞU

ÖNCESİNDEKİ GELİŞMELER.....	13
1. Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı'nı Oluşturan Güney Slavları'nın Tarihsel Gelişimleri.....	13
2. Bosna-Hersek'te Osmanlı İdaresi (1463-1878)	17
2.1. Balkanlar'da Milliyetçi İsyanlar ve Osmanlı Otoritesinin Zayıflaması.....	22
2.1.1. Sırp İsyanları.....	22
2.1.2. İllirya Hareketi ve Yugoslav Birliği Sorunu....	29
2.2. Bosna- Hersek'in Elden Çıkışı.....	33
3. Bosna Hersek'te Avusturya-Macaristan Dönemi (1878-1918).....	39
3.1. İşgal (1878)	39
3.2. Avusturya-Macaristan İdaresi'nin Kurulması.....	41
3.3. İlhak (1908)	46

II. BÖLÜM: SIRP-HIRVAT-SLOVEN KRALLIĞI'NDAN YUGOSLAVYA	
KRALLIĞI'NA	52
1. Sırp Milliyetçi Örgütleri ve I.Dünya Savaşı.....	52
2. Krallığın Kuruluşu.....	57
2.1. SHS Krallığı'nın Önündeki Sorunlar: Hırvat Ayrılıkçılığı ve Toprak Reformu.....	63
2.2.SHS Krallığı'nın Etnik Yapısı.....	67
3.SHS Krallığı'nın Siyasi Durumu	73
3.1. Parlamenter Sistemden Diktatörlüğe.....	73
4. SHS Krallığı'nda Müslümanların Siyasi ve Dini-Kültürel Durumları.....	81
4.1.Yugoslav Müslüman Örgütü-JMO'nun Siyasi Faaliyetleri.....	81
4.2. Dini-Kültürel Organizasyonlar: Reisülulemalık ve Gajret.....	95
III. BÖLÜM: DİKTATÖRLÜK'TEN YUGOSLAVYA KRALLIĞI'NIN	
YIKILIŞINA	104
1.Kral Aleksander Dönemi	104
1.1.Diktatörlük (1929).....	106
1.2.Meşruti Monarşiye Geçiş (1931).....	112
2.Kral Aleksander'in Öldürülmesi (1934).....	122
2.1.Suikast Öncesi Gelişmeler.....	122
2.2.Marsilya Suikasti	125

2.3.Aleksander'in Cenaze Töreni.....	137
2.4.Suikast Sonrası Durum.....	150
2.5.Suikastin Milletler Cemiyeti Gündemine Taşınması.....	155
3.Prens Paul'ün Naiplik Dönemi.....	161
3.1.Sırp-Hırvat Antlaşması.....	166
4.Krallığın Sonu ve Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin Kurulması (1941).....	170

IV. BÖLÜM: SIRP-HIRVAT-SLOVEN KRALLIĞI VE YUGOSLAVYA

KRALLIĞI'NIN TÜRKİYE İLE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ.....180

1.İkili İlişkilerin Başlangıcında Avrupa ve Balkanlar'daki Durum.....	180
1.1.Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin Balkan Politikasının Esasları.....	182
2.Diplomatik İlişkilerin Kurulması.....	185
3.Türkiye-Yugoslavya Dostluk Antlaşması (28 Ekim 1925).....	197
4.Balkan Antantı Sürecinde Karşılıklı İlişkiler ve Balkan Konferansları	199
4.1.) I.Balkan Konferansı (5 Ekim 1930).....	200
4.2.) Balkan Birliği Cemiyeti'nin Kurulması.....	201
4.3.) II.Balkan Konferansı (20-26 Ekim 1931).....	203
4.4.) Yugoslavya Kraliçesi Maria'nın İstanbul Ziyareti (4 Mayıs 1932).....	214
4.5.) III.Balkan Konferansı (23-26 Ekim 1932).....	215

4.6.) Yugoslavya Kralı Aleksander'in İstanbul Ziyareti (4 Ekim 1933).....	220
4.7.) IV.Balkan Konferansı (4-10 Kasım 1933).....	226
4.8.) Türkiye-Yugoslavya Dostluk, Saldırmazlık, Adli Tesviye, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması (27 Kasım 1933).....	229
4.9.) Türkiye-Yugoslavya Karşılıklı Taleplerin Halledilmesine Dair Antlaşma (28 Kasım 1933).....	232
5.Balkan Antantı (9 Şubat 1934).....	235
6.Balkan Antantı Sonrası Yugoslavya ile İlişkiler	244
6.1.Türk Gazetecilerin Yugoslavya Gezisi (1936).....	250
6.2.Yugoslavya Başbakanı Stojadinović'in Türkiye Ziyareti (1936).....	253
6.3.Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Yugoslavya Ziyareti (1937) ve Sonrası.....	260
SONUÇ.....	272
KİŞİLERİN TANITIMI.....	279
KAYNAKÇA	284
ÖZET.....	306
ABSTRACT.....	308
EKLER.....	310

ÖNSÖZ

Tezimizde 1918-1941 sürecinde Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı'nın siyasi hayatı ve Türkiye ile diplomatik ilişkilerinin yanı sıra “Yugoslav” birliği yaratma temelindeki krallığın içinde Boşnakların durumunu ortaya koymaya çalıştık. Amacımız, bunları ortaya koyarken iki ülke ilişkilerinin Balkan politikalarına ve dolayısıyla Avrupa dengelerine olan etkilerini daha iyi değerlendirebilmektir. Tezde, krallığın kurulması öncesinde yaşanan gelişmelerden başlayarak kuruluş sürecine ve sonrasındaki iç siyasi duruma ve bu durumda Bosna'da yaşayan Müslüman halkın - Osmanlı döneminden gelen dini-kültürel bağlar nedeniyle- dini-kültürel faaliyetlerine ve siyasi temsilcisi durumundaki Yugoslav Müslüman Örgütü'nün çalışmalarına odaklanılmıştır. Aynı oranda Türkiye ile ilişkilerine değinilerek özellikle Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'e ve Türkiye'ye olan bakış açısı da verilmeye çalışılmıştır.

Tezin asıl problemi, Türkiye'nin 1930'larda giriştiği Balkan Birliği yaratma politikalarını daha iyi ortaya koyabilmek ve üzerinde hemen hemen hiç durulmamış bir dönem olan 1918-1941 sürecinde Yugoslavya topraklarında siyasi anlamda nelerin yaşandığını gösterebilmektir. Balkan Antantı'nın beş ayağından biri olan ve Avrupa'nın giriş kapısı sayılabilecek bir noktada bulunan SHS Krallığı'nın diktatörlükten meşruti monarşiye uzanan siyasi durumu tarihçiler açısından son derece ilgi çekicidir. Diğer yandan yakın bir geçmişte etnik-dini çatışmalar nedeniyle çıkan Bosna Savaşı, bölgenin önemini açıkça göstermiştir. Bu savaşın sebeplerinin ve yaşanan gelişmelerin de daha iyi anlaşılabilmesi bölgenin siyasi geçmişinin ortaya

konulabilmesine bağlıdır. Bu açıdan Yugoslav adı altında üç ayrı etnik unsurun bir araya getirilmeye çalışıldığı ve Bosnalı Müslümanların ise bu etnik unsurlar arasında yok sayıldığı 1918-1941 süreci son derece önemlidir.

Bugüne dek yapılan çalışmalarda bu dönemin ele alınmamış olması ya da genellikle Balkan ülkeleriyle ilişkilerin alt başlığı olarak kısaca değinilmiş olması nedeniyle bu tez, önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Tez konusunun seçiminde danışman hocamın yönlendirmeleri ve TİKA tarafından sağlanan proje desteğinin de - Bosna-Hersek'te araştırma olanaklarının sağlanması- etkisi bulunmaktadır. Tezimizde Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kaynakları öncelikli olmak üzere Bosna-Hersek'te bulunan arşivlerden (Bosna-Hersek Devlet Arşivi, Saraybosna Tarih Arşivi) ve dönemin iktidarının sözcüleri sayılabilecek olan gazetelerden yararlanılmıştır. Ayrıca resmi yayınlar ve TTK, DTCF, SBF, TBMM, Bilkent Üniversitesi Kütüphaneleri'nden ulaşılan çok sayıda yerli-yabancı yayın da kullanılmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinden başlayarak, arşiv malzemelerinin toplanmasına kadar bana her türlü yardımı ve desteği gösteren; değerli düşünce ve yorumlarıyla katkı sağlayan ve Bosna-Hersek'te araştırma yapmama önayak olan değerli hocam Doç. Dr. Neşe ÖZDEN'e içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tez izleme komitemde bulunan hocalarım Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK ve Doç. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ'a; kaynaklar konusundaki yönlendirmeleri için Dr. Cafer GÜLER'e; arşiv çalışmaları sırasında yardımlarını gördüğüm Sejdaliya GUSİÇ, Haris ZAIMOVIÇ ve Sandra BİLETİÇ başta olmak üzere Saraybosna Tarih ve Bosna-Hersek Devlet Arşivi çalışanlarına; Bosna-Hersek'te araştırma olanağı sunan TİKA yetkililerine;

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TTK, TBMM ve Milli Kütüphane çalışanlarına da teşekkür ederim.

Son olarak çalışmalarım sırasında maddi-manevi yardımlarını her an yanımda hissettiğim, başta sevgili eşim Ali GÜVELOĞLU olmak üzere, anneme, babama ve kardeşime şükranlarımı sunuyorum. Gösterdikleri sonsuz sabır ve sevgileri olmasaydı bu tez ortaya çıkmazdı.

Gülşah KURT GÜVELOĞLU

Ankara, 2009

KISALTMALAR

ABiH	: Arhiv Bosnia i Hercegovina
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
AGS	:Arhiv Grada Sarajeva
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
ATASE	:Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler
A.Ü.	:Ankara Üniversitesi
AVNOJ	: Anti-Fasistiko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BiH	: Bosnia i Hercegovina
Bkz.	: Bakınız
Br.	: Broj (Numara)
C.	: Cilt
CXC	:Срб Хрват Словен
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
ed.	: Editör
ed. by	: Edited by
God.	: Godina (Yıl)
haz.	: Hazırlayan
HRSS	: Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka
IMRO	: Internal Macedonian Revolutionary Organisation

IAS	: Istorijski Arhiv Sarajeva
İ.Ü.	:İstanbul Üniversitesi
JMNO	: Jugoslavenska Muslimanska Narodna Organizacija
JMO	: Jugoslavenska Muslimanska Organizacija
KBU-DB	: Kraljevska Banska Uprava-Drinska Banovina
Knj.	:Knjiga (Kitap)
LiPF	: Lični i Porodični Fondovi
MNO	:Muslimanska Narodna Organizacija
M.Ö.	:Milattan Önce
M.S.	:Milattan Sonra
No.	: Numara
NRS	: Narodna Radikalna Stranka
OBİV	: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı
OTAM	: Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi
Pov.	: Povjerljivo (Gizli)
PU	: Pokrajinska Uprava
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCS	: Serb-Croat-Sloven
SHS	: Sırp-Hırvat-Sloven
SLS	: Slovenska Ljudske Stranke
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TİTE	:Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve diğerleri
Vol.	: Volume
Y.	:Yıl
yay. haz.	: Yayına Hazırlayan
yay.	: Yayını
yy	: Yüzyıl
VMRO	: Vatrešna Makedonska Revoljuciona Organizacija
VŽSO	: Veliki Župan Sarajevski Oblasti

HARFLERİN OKUNUŞLARI

Đ-đ	: C
Č-č, Ć-ć	: Ç
Ž-ž	: J
Š-š	: Ş
C-c	: TS
J-j	: Y

KAYNAKLARIN TANITIMI

Tezde kullanılan kaynaklar dört ana başlıkta toplanabilir: 1.Yerli ve Yabancı Arşiv Kaynakları, 2.Resmi Yayınlar, 3. Yerli ve Yabancı Gazeteler, 4.Kitaplar ve Makaleler.

1.Yerli ve Yabancı Arşiv Kaynakları: Tezin hazırlanmasında öncelikli olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgelerinden yararlanılmıştır. Arşivde konu ile ilgili olan 150'ye yakın belge taranmış, bunlardan 68 adet belge kullanılmıştır. Bu belgelerin bir çoğu Belgrad Elçiliği tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiş olan rapor, yazı ve telgraf gibi belgelerdir. Bir kısmı ise Elçiliğin yazılarına dayanarak Başbakanlığa gönderilen belgelerdir ve arşivde 030.10.0.0 Fon koduyla kayıtlıdır. Bunların yanı sıra kararnameleri içeren 030.18.0.0 Fon kodlu belgelerden de yararlanılmıştır. Tezin alt başlıklarından biri olan Yugoslav Müslüman Örgütü'nün siyasi faaliyetleri ile ilgili olarak ise Bosna-Hersek Devlet Arşivi Belgeleri (ABiH) kullanılmıştır. Bu arşivde bulunan KBU-DB, PU ve ZVSO Fon kodlu belgelerden yararlanılmıştır. Diğer yandan Saraybosna Tarih Arşivi'nden de elde edilebilen belgeler -kişisel ve aile fonları başta olmak üzere- değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bütün bu arşiv belgeleri dönemin ilk elden kaynakları olması bakımından tezin temelini oluşturmaktadırlar.

2.Resmi Yayınlar: Resmi nitelikte yayınların da ilk elden kaynaklar olması bakımından değerleri büyüktür. Bu nedenle öncelikli olarak T.B.M.M Zabıtları taranmış ve SHS Krallığı veya Yugoslavya ile ilgili olan görüşmeler, kanunlar ve bunlar üzerindeki tartışmalarla ilgili bölümler kullanılmıştır. Yapılan antlaşmaların ve kanunların metinlerinin kullanılmasında Düstur'lardan faydalanılmıştır. Dönemin

en önemli bir başka birinci elden kaynağı da Başbakanlık Matbuat Genel Müdürlüğü- Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından çıkartılan Ayın Tarihi adlı yayındır. Aylık olarak 1923'ten itibaren çıkmaya başlayan Ayın Tarihi'nde dönemin iç ve dış gelişmelerine yer verilmekte, diğer ülkelerde yaşanan gelişmeler ve bunların iç-dış basındaki yansımalarına da değinilmektedir. 1923-1941 sürecindeki bütün sayılar kontrol edilmiş ve tezle ilgili olanlar kullanılmıştır. Dünya gelişmelerini de takip etme olanağı veren Ayın Tarihi tezimiz açısından son derece önemli bir kaynak olmuş ve bir çok sayısından yararlanılmıştır. Buna ek olarak Bakanlıklar gibi resmi kurumların eserleri de tezin ilgili yerlerinde kullanılmıştır.

3. Yerli ve Yabancı Gazeteler: Basının bir ülkedeki kamuoyunun düşüncesini yansıtması bakımından önemi olduğu göz önüne alınırsa; dönemin tek parti sistemine dayalı yapısında basının iktidarın düşüncelerini yansıtma görevi bakımından önemi daha da artmaktadır. Bu nedenle tezimizle ilgili olarak öncelikle bir anlamda iktidarın görüşünü yansıtan gazetelere Milli Kütüphane ve TBMM Kütüphanesi koleksiyonlarından ulaşılmıştır. Hakimiyet-i Milliye, Ulus, Cumhuriyet gibi iktidarın sözcüsü durumundaki gazeteler ve Vakit, Akşam, Vatan gibi diğer gazeteler taranmış; haber ve yorumları kullanılmıştır. Ülkemizde olduğu gibi yabancı ülkelerde de gazetelerin aynı işlevi gördüğü açıktır. Bu nedenle Saraybosna Tarih Arşivi'nde bulunan gazete koleksiyonlarından yararlanılmıştır. Öncelikli olarak resmi nitelikte olan Politika, yarı resmi nitelikte Novosti ve Vrijeme ve bunların yanı sıra özellikle Yugoslav Müslüman Örgütü'nün yayın organı durumundaki Pravda büyük oranda kullanılmıştır. Bunun yanı sıra arşivdeki çalışmalar sırasında karşılaştığımız diğer bazı gazetelerin de ilgili olan sayılarına yer verilmiştir. Saraybosna'daki arşivlerin derli-toplu bir kataloglama sisteminin

olmamasına ve savaş sırasında bir çok belgenin tahrip olmasına rağmen, bulabildiğimiz kadarıyla ve özellikle belli tarihlere ve konulara ağırlık vererek gazetelerin taranmasına çalışılmış ve önemli görülenler alınmıştır.

4.Kitaplar ve Makaleler: Yukarıda bahsedilen ilk elden kaynakların yanı sıra konu ile ilgili araştırma ve inceleme eserlerinden de yararlanılmıştır. Tezin iki ülke arasındaki diplomatik ve kültürel ilişkileri temel alması öncelikli olarak Dış Politika ve Dış İlişkiler üzerine yazılan eserleri incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu nedenle özellikle Dış Politika üzerine olan ve 19. ve 20. yy gelişmelerini içeren eserler kullanılmıştır. Özellikle yabancı literatürde konu ile ilgili pek çok araştırma ve inceleme bulunmaktadır. Bunlardan öncelikle Türkçe'ye çevrilmiş olanlar kullanılmış ardından İngilizce ağırlıklı olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalardan da yararlanılmıştır. Resmi yayın niteliğinde olan kitaplarda özellikle nüfus oranları ve seçim sonuçları gibi ilk elden bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca konumuzun temelini oluşturan Sırp ulusal kimliği üzerine pek çok eser bulunmaktadır. Bunun yanı sıra SHS Krallığı ve Yugoslavya ile ilgili olan pek çok eser taranmış ve kullanılmıştır. Bunlara ek olarak ele alınan dönemde yaşamış olan kişilerin anılarında da o döneme ait ilk elden veriler olabilmektedir. Bu açıdan özellikle ele alınan dönemde aktif rol alan kişilerin başta olmak üzere, o dönemde olaylara tanıklık eden kişilerin de anılarından yararlanılmıştır.

GİRİŞ

1 Aralık 1918’de kurulan SHS Krallığı’nın sahip olduğu toprakların tarih öncesi çağlardan beri bilinen ilk halkı, Hint-Avrupa halklarından olan İlliryalılar’dı. İlliryalılar’ın hakimiyetinden sonra Romalılar bölgeyi işgal ederek kendilerine bağlı bir eyalet olarak burayı yönetmişler; 7.yy’dan itibaren ise kuzeyden gelen Slav kavimleri bölgede hakim olmaya başlamışlardı.¹ Bu kavimlerden Sırpalar bölgeye gelerek Ortodokslaşmışlar ve 12.yy’a kadar Bizans’ın hakimiyetinde yaşamışlardı. Sırpaların yükselişi, Nemanja hanedanının toprakları Adriyatik’e kadar genişletmesiyle birlikte olmuştu.² Hırvatlar ise M.S.10.yy başlarında kendi bağımsız devletlerini kurmuşlar ve Roma’nın etkisiyle Katolikleşmişlerdi. Bosna topraklarında ise ortaçağda bağımsız bir krallık kurulmuş; I.Tvrtko ile topraklar genişletilmiş ancak onun ölümüyle krallık yıkılarak Osmanlı fetihlerine kadar Macarların hakimiyetinde kalmıştı.³

12.yy’dan itibaren Macarların hakimiyetinde kalan Bosna-Hersek, Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek 1463 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştı.⁴ Osmanlı hakimiyeti süresince bölge halkının çoğu İslamiyet’i kabul etmişti. Böylelikle Türk-İslam kültürü burada hızla gelişmeye ve yerleşmeye başlamış, bölgenin

¹ **Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı yay., İstanbul, 1993, s.14-15.

² Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi**, C.1, Küre yay., İstanbul, 2006, s.19-20.

³ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.27.

⁴ Leften S. Stavrianos, **The Balkans Since 1453**, Rinehart Books, New York, 1963, s.63.

İslamiyeti seçen Bogomil inancına mensup halkı Osmanlı idaresi sürecinde diğer etnik unsurlara göre üstün bir konuma gelmişlerdi. Bosna-Hersek, Osmanlı idaresi altında Avrupa'ya açılan bir kapı olarak çok önemli bir yere sahip olmuştu.

1789 sonrasında ortaya çıkan milliyetçi akımlardan etkilenen uluslar Osmanlı'ya karşı ayaklanmışlar ve bu çerçevede Sırlar ilk olarak isyan etmişlerdi. Sırlar gibi Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman halk da isyana katılmış ve isyanların genişlemesi üzerine Rusya ve Osmanlı kendilerini savaşın içinde bulmuşlardı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Bosna-Hersek topraklarının Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmesi kararlaştırılmış ve Berlin Antlaşması ile, Osmanlı'nın Balkan yarımadasında etkin gücü sona ererek Avusturya-Macaristan, Bosna topraklarını işgal etmişti.⁵ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'te kendi yapılanmasını oluşturmaya çalışmış ve özellikle Sırp ve Hırvatların milliyetçi emelleri karşısında Bosna milliyetçiliğini denge unsuru olarak kullanmıştı.⁶ Bosna-Hersek imparatorluk tarafından yönetiledursun Sırbistan kendi sınırları içinde saydığı bu bölgeyi yeniden kendi topraklarına katabilmek için gizli bir takım örgütler yoluyla imparatorluğa karşı faaliyetlere girişmişti.⁷ Avusturya-Macaristan gerek Osmanlı'nın bölgeyle yeniden ilgilenmesi ihtimali ve gerekse Sırbistan'ın hareketlerinden dolayı 1908 yılında Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini ilan etmiş; Osmanlı Devleti de bu ilhakı

⁵ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.391.

⁶ Tanıl Bora, **Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim yay., İstanbul, 1995, s.30-31.

⁷ Nikola Stojanović, **Bosanska Kriza (1908-1914)**, Sarajevo, 1958, s.21.

kabul etmişti.⁸ Ancak burada yaşayan Müslüman halkın Osmanlı kültürüyle bağları uzun süre kopmamış ve kendilerini yine Osmanlı-Türk kültürünün bir parçası olarak görmeye devam etmişlerdi.

Avrupa ülkelerini bu şekilde karşı karşıya getiren Bosna-Hersek Sorunu ve Rusya ile Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na tepkileri 1914'te I.Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden olmuştu.⁹ Avusturya Macaristan Arşidükü Franz Ferdinand'ın Sırp milliyetçileri tarafından suikaste kurban gitmesi üzerine Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş ilan etmişti.¹⁰ Sırbistan savaş sırasında işgal edilince Naip Prens Aleksander Karageorgević idaresinde ve Nikola Pašić liderliğinde Korfu Adası'nda Sırp sürgün hükümeti kuruldu.¹¹ Diğer yandan Sırp, Hırvat ve Slovenler arasında bir birlik oluşturmak amacıyla Sloven lider Ante Trumbić liderliğinde Yugoslav Komitesi kuruldu.¹² Bu Komite savaş sırasında sürgünde olan Nikola Pašić liderliğindeki Sırp hükümeti ile görüştü ve savaş sonrası Yugoslav birliği

⁸ Ahmet Eyicil, **Siyasi Tarih 1789-1939**, Gün yay., Ankara, 2005, s.208.

⁹ Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK yay., Ankara, 1997, s.616.

¹⁰ Snežana Trifunovska (ed. by), **Yugoslavia Through Documents From Its Creation To Its Dissolution**, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 1993, s.137.

¹¹ Misha Glenny, **Balkanlar 1804-1999**, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000, s.153; R. J. Crampton, **Eastern Europe in the Twentieth Century**, Routledge Press, London, 1994, s.21.

¹² Ferdo Šišić, **Documenti o Postanku Kraljevine SHS, 1914-1919**, 1920, s.94; Charles G. Fenwick, “*Jugoslav National Unity*”, **The American Political Science Review**, Vol.12, No.4, American Political Science Association, November 1918, s.719.

kurulmasına çalıştı.¹³ Yugoslav Komitesi ile Pašić Hükümeti arasında 20 Temmuz 1917’de Korfu Deklarasyonu imzalandı.¹⁴ 1 Aralık 1918’de Habsburg Güney Slavlarını temsil eden Sırp, Hırvat ve Sloven ulusal meclisi temsilcileri Belgrad’da Kral Aleksander ile görüştü ve aynı gün “Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı” ilan edildi.¹⁵ I.Dünya Savaşı’nın sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yıkılmış ve 10 Eylül 1919’da yapılan Saint Germain Barış Antlaşması ile Avusturya, SHS Krallığı’nın bağımsızlığını tanımıştı.¹⁶

Bu şekilde Karageorgević ailesinin hükümdarlığı altında bir birlik oluşturulmuştu. Ancak bu birlik içinde Hırvatlar ile Sırpalar arasında sürekli anlaşmazlıklar meydana gelmiş, Hırvatlar’ın federal bir sistem kurulması yönündeki isteklerini Kral Aleksander reddetmiş ve bunu bahane ederek 1929 yılında parlamentoyu feshedip diktatörlük rejimine başlamıştı. Krallığın adının da Yugoslavya Krallığı’na dönüştüğü bu süreçte sorunların halledilememesi üzerine 1931 yılında hazırlanan yeni anayasa ile meşruti idareye geçilmişti.¹⁷

¹³ Ivo Banac, **The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics**, Cornell University Press, London, 1984, s.118-119.

¹⁴ Anita L.P. Burdett (ed. by), **The Historical Boundaries Between Bosnia, Croatia, Serbia: Documents And Maps 1815-1945**, Archive Editions, 1995, s.591.

¹⁵ Trifunovska, **a.g.e.**, s.157-160; Miloş Acin-Kosta, **Yugoslavia in Our Time**, Ravnogorski Venac Publishers, Washington, 1991, s.6; Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.182; Bilal Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s.404.

¹⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.146-148.

¹⁷ Vladimir Dedijer, **History of Yugoslavia**, Mc Graw&Hill, New York, 1974, s.541.

1934 yılında Kral Aleksander'in Fransa gezisi sırasında Hırvat Ustaşa örgütü tarafından öldürülmesi Yugoslavya Krallığı'nın politikalarında önemli değişikliklere neden olmuştu. Kralın oğlu küçük yaşta olduğu için yerine naip olarak Prens Paul getirilmişti. 1935-1939 yılları arası ülke Sırp, Slovenler ve Bosnalı Müslümanların oluşturduğu ve liderliğini Milan Stojadinović'in yaptığı Yugoslav Radikal Birliği tarafından yönetilmişti.¹⁸ Muhalefette bulunan Hırvat Köylü Partisi ise baskılarını artırmış ve 1939'da Stojadinović'in istifasının ardından Hırvatların lideri Maček ile anlaşılan Cvetković hükümeti Hırvatlar'a geniş siyasi özerklik veren bir anlaşma (sporazum) yapmıştı.¹⁹

Yugoslavya Krallığı, 1937'de Bulgaristan ve İtalya ile dostluk paktları imzalamıştı. Kral Aleksander döneminde özellikle Fransa ile yakın ilişkiler kuran ve Küçük Antant'ın (Fransa'nın önderliğinde özellikle Alman tehlikesine karşı kurulmuş Balkan ülkelerine yönelik statükocu güç birliği) bir üyesi olan Yugoslavya Krallığı, Balkan ülkelerinin genelinde olduğu gibi içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, askeri

¹⁸ Nedim Šarac, "*Političko Život u Sarajevu Između Dva Svjetska Rata (1918-1941)*", **Prilozi Historiji Sarajeva:Radovi sa Znanstvenog Simpozija Pola Milenija Sarajeva**, (19-21 Mart 1993), Sarajevo, 1997, s.345.

¹⁹ Trifunovska, **a.g.e.**, s.196; Aleksander Pavkovic, **The Fragmentation of Yugoslavia, Nationalism in a Multinaional State**, Macmillan Press, London,1997, s.31.

güçsüzlükler ve en çok da etnik huzursuzluklar nedeniyle bölgede güçlenen Almanya'nın işgaline uğramıştı.²⁰

1939 yılında II.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Almanya, Yugoslavya'yı İtalya ve Japonya ile yapmış olduğu Üçlü Pakt'a katılmaya zorlamış ve 25 Mart 1941'de Yugoslavya Üçlü Pakt'ı imzalamıştı.²¹ Bu antlaşmaya halk büyük tepki göstermiş yapılan darbe ile yönetimi ele alan ordu Kralı ülkeden uzaklaştırmış ve bir darbe hükümeti kurulmuştu. General Simović liderliğindeki bu hükümetin Nisan 1941 tarihinde Sovyet Rusya ile dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalaması üzerine Almanlar, 6 Nisan 1941'de Belgrad şehrini bombalamaya başlamışlardı.²² Bu şekilde 1944'e kadar sürecek olan işgale karşı Hırvatlar ve Sırp'lar direniş başlatmışlarsa da iç savaşın ardından 1944 yılı sonlarında ülke ancak kurtarılabilmiş ve Hırvat asıllı Komünist Parti lideri Josip Broz Tito önderliğinde, 29 Kasım 1945 tarihinde monarşinin kaldırıldığı ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmişti.²³

²⁰ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s.6-7.

²¹ Richard F. Nyrop (ed. by), **Yugoslavia A Country Study**, USA, 1982, s.28; Pavkovic, **a.g.e.**, s.31.

²² Branka Prpa-Jovanović, "*The Making of Yugoslavia (1830-1945)*", **Yugoslavia's Ethnic Nightmare**, ed.by Jasminka Udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995, s.52; Aleksa Djilas, **The Contested Country, Yugoslav Unity and Communist Revolution, 1919-1953**, Harvard University Press, London, 1991, s.137-138.

²³ Nyrop, **a.g.e.**, s.35.

Türkiye-SHS Krallığı ilişkilerinin başlaması her iki ülkenin de Lozan Konferansı'na katılmasıyla olmuştu. Konferans sonucunda Sırbistan antlaşmayı imza etmemişti.²⁴ Bu nedenle iki ülke arasında devam eden savaş durumu 28 Ekim 1925'te imzalanan Dostluk Antlaşması ile ancak son bulmuş ve ikili ilişkiler başlamıştı.²⁵ Bu süreçte Balkan ülkelerinin işbirliğine yönelik çabaları ile Balkan Konferansları toplanmış ve sonunda bir Balkan Antantı imzalanması yolunda önemli adımlar atılmıştı. Bu konferanslardan ikincisi de İstanbul'da toplanmıştı. Bu süreçte Yugoslavya Krallığı ile Türkiye arasındaki ilişkiler de geliştirilmiş ve bunun bir göstergesi olarak Kral Aleksander 1933 yılı sonlarına doğru İstanbul'u ziyaret ederek Atatürk ile görüşmüştü.²⁶ Karşılıklı ilişkiler, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Belgrad ziyareti sırasında 27 Kasım 1933 tarihinde imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması ile daha da pekiştirilmişti.²⁷ Balkan Konferansları sürecinde temelleri atılan Balkan Antantı, 1934 yılı Şubat ayında Yugoslavya, Türkiye, Yunanistan ve Romanya'nın katılımıyla kurulmuştu.²⁸ Ardından iki ülke

²⁴ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, No:671, TTK yay., Ankara, 1994, s.602.

²⁵ **Düstur**, 3.Tertip, C.7, 1925, s.322-325; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C.1 (1920-1945), TTK yay., Ankara, 2000, s.256.

²⁶ Vuk Vinaver, "*Jugoslawien und die Türkei 1918-1934*", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.V, S.8-9, 1967, s.285.

²⁷ Tevfik Rüştü Aras, **Lozanın İzlerinde 10 Yıl**, Akşam Matbaası, İstanbul, 1935, s.207.

²⁸ **Düstur**, 3.Tertip, C.15, s.185; **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, 1974, s.341; Soysal, **A.g.e.**, s.462-471; Sander, **A.g.e.**, s.9; Oral Sander, **Siyasi Tarih, 1918-1994**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005, s.102.

devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış, ancak özellikle Almanya ve İtalya ile ilişkilerin artmasıyla birlikte Yugoslavya'nın İtalya ve Bulgaristan ile antlaşmalar imzalaması Balkan Antantı'nın etkinliğine darbe indiren bir etki yapmıştı.²⁹

1930'lerden itibaren Avrupa'da yükselen milliyetçiliğin etkisiyle bir çok Balkan ülkesi daha totaliter yönetimlere doğru kaymış; bir çok ülkede darbeler yapılmış ve diktatörlükler ilan edilmişti. Ülkelerin içinde bulundukları ekonomik sıkıntılar yanında özellikle etnik unsurlar arasındaki çatışmalar ve bu unsurların terörist saldırılara ve suikastlere kadar uzanan ayrılıkçı faaliyetleri nedeniyle "diktatörlük" yoluyla ancak ülkede kontrol sağlanabileceğine inanılmıştı. Kral III.Boris 1936'daki hükümet darbesine göz yumarak ülkede karışıklıklar çıkaran İç Makedonya İhtilalci Örgütü-IMRO'dan kurtulmuş; Romanya'da Kral II.Carol 1938'de polisiye yöntemlerle ülkenin ayrılıkçı Demir Muhafızlar'ını bastırmış; 1933 ve 1935'te iki başarısız darbenin ardından 1936'da Kral II.Georgios Yunanistan'a dönmüş ve komünistlerin seçimlerde başarılı olması üzerine General Metaxas ülkeyi diktatörce yönetmeye başlamıştı.³⁰ Yugoslavya'da ise Kral Aleksander 1929'dan ölene kadar -1931'de meşruti sisteme dönülmüş olsa da- ülkeyi diktatörlükle yönetmiş, onun ölümünden sonra başbakanlığa gelecek olan Milan Stojadinović zamanında Yugoslavya, Alman ve İtalyan faşizminin etkisine girmişti.

²⁹ **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)**, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, 1974, s.150.

³⁰ **Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını**, s.26.

Balkanlar’da bu gelişmeler olurken Türkiye’de hiçbir şekilde diktatörlük ya da totaliter rejimlere kayma olmamış ve Cumhuriyet ve onun ilkelerden ödün verilmemişti. Türkiye Cumhuriyeti’nin idarecileri, başta Atatürk olmak üzere Misak-ı Milli sınırları içinde vatanın bölünmezliğine ve bütünlüğüne her zaman vurgu yapmış ve etnik unsurların “vatandaşlık” temelinde ele alınması ise Balkan ülkelerinde yaşanan azınlık sorunlarının Türkiye’de yaşanmasına engel olmuştu. Zaten var olan sorunların da Lozan ile birlikte çözüme kavuşturulmuş olması önemli bir rahatlık sağlamıştı.

Tezde SHS Krallığı’nın kuruluş yılı olan 1918 ile Alman işgaline uğrayarak yıkıldığı 1941 tarihleri arası temel alınmıştır. 1929’da ilan edilen diktatörlük ile birlikte krallığın adının Yugoslavya Krallığı’na dönüşmesi nedeniyle 1929 sonrası gelişmeleri ele alan bölümlerde bu isimlendirme kullanılmıştır. Türkiye’de bugüne kadar 1918-1941 dönemi Yugoslavya’sı hemen hemen hiç ele alınmamış; genellikle Osmanlı ya da Avusturya-Macaristan idaresi döneminde Bosnalı Müslümanların durumlarına ve II.Dünya Savaşı sonrası Tito dönemi gelişmelerine değinen eserler kaleme alınmıştır. Tez konusuyla ilgili bugüne kadar yapılan tezler de incelenmiş ve konunun hemen hemen hiç ele alınmadığı veya Balkan ülkeleri ile ilişkiler çerçevesinde son derece sınırlı olarak değerlendirildiği ve bunların da daha çok uluslararası ilişkiler bakış açısıyla hazırlandıkları görülmüştür. Bu tezlerde arşiv belgeleri ve dönemin basını da kullanılmamıştır. Bu açıdan tez, önemli bir boşluğu da doldurmaktadır.

1918-1941 sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için krallığın etnik unsurlarının geçmişlerine değinilerek, tarihsel alt yapı Birinci Bölüm’de ele alınmıştır. Tezin genel çerçevesi içinde SHS Krallığı’nı oluşturan etnik unsurların -Sırp-Hırvat-Boşnak ağırlıklı olmak üzere- tarihsel gelişimleri verilerek ayrı bir etnik unsur olarak görülmeyen ancak Osmanlı idaresinin ve Türk kültürünün bölgedeki temsilcisi durumunda olan Müslüman halkın, yani Boşnakların tarihsel gelişimleri tezin Birinci Bölümü’nde incelenmeye çalışılmıştır. Bölgenin geçmişte Bogomil inancına mensup Osmanlı idaresinden sonra Müslüman olan halkı için Boşnak terimi kullanılmakla birlikte; bu tezde bölgede Türkler gibi başka ulusların da Müslüman oldukları göz önüne alınarak Bosnalı Müslümanlar teriminin kullanılması tercih edilmiştir. Özellikle bu etnik unsurların Osmanlı idaresinden kopuş süreçleri ve bu süreçte yaşanan gelişmeler İkinci Bölüm içinde ele alınmıştır. Bu gelişim sürecinde Sırp tarafından kurulan gizli örgütlere ve Hırvat milliyetçiliğinin gelişimine ayrı bir yer verilerek SHS Krallığı kurulduktan sonra da çatışacak olan bu iki farklı unsurun birbirleriyle olan anlaşmazlıklarına değinilmiştir. İkinci Bölüm’de Osmanlı döneminin hakim unsuru olan Müslümanların siyasi açıdan adeta tek temsilcisi durumunda olan Yugoslav Müslüman Örgütü-JMO’nun faaliyetlerine ve Avusturya-Macaristan idaresinden kalma Reisülulemalık gibi bir kurumun varlığına dikkat çekilmiştir. Bütün bu gelişmeler anlatılırken bir yandan da Üçüncü Bölüm’den itibaren SHS Krallığı’nın siyasi durumu ve etnik yapısına da değinilerek kuruluş aşamasından başlayarak krallığın geçirmiş olduğu siyasi aşamalar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Diktatörlük döneminden başlayarak krallığın sonunu getiren II.Dünya Savaşı yıllarına uzanan süreç incelenirken özellikle Karageorgević hanedanının temsilcisi Kral Aleksander’in kişiliğine vurgu yapılarak suikast

sonucunda öldürülmesi ve bu olayın yansımaları ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Dördüncü Bölüm’de iki ülke arasındaki ilişkilerin başlangıcından itibaren Atatürk’ün ölümüne ve Yugoslavya’nın da işgaline kadar olan süreçte diplomatik ilişkilerin kurulmasından başlayarak ikili ilişkiler ele alınmıştır. Bu çerçevede Balkan Konferansları’na, Balkan Antantı’na ve iki ülke arasında yapılan antlaşmalar ve ziyaretlere yer verilmiştir. Sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmış, ardından tezde kullanılan kaynakların tanıtımı yapılarak tezde geçen kişilerin kısa biyografilerini, terim ve olayları içeren bir de sözlük eklenmiştir.

Tezin hazırlanmasında öncelikli olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri kullanılmıştır. Tez konusu açısından doğrudan ilgili olmasına rağmen, Dışişleri Bakanlığı Arşivi’nden henüz araştırmacılara açık olmadığı için yararlanılamamıştır. Ancak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinin bir çoğunun Belgrad’daki Türk Elçiliği’nden Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık’a gönderilen belgelerden oluşması, Dışişleri Bakanlığı Arşivi’nin eksikliğini bir ölçüde tamamlayabilmiştir. Tezin siyasi ve diplomatik ilişkilere ağırlık vermesi bakımından askeri boyuta girilmemiş ve ATASE Arşivi belgeleri kullanılmamıştır. Türkiye dışında, Bosna-Hersek’teki devlet ve tarih arşivlerinden yararlanılmıştır. Bosna-Hersek Devlet Arşivi belgeleri özellikle Yugoslav Müslüman Örgütü-JMO ile ilgili alt başlığın oluşturulmasında kullanılırken; Saraybosna Tarih Arşivi’nde bulunan belge ve gazete koleksiyonlarından değişik bölümlerde yararlanılmıştır. Konuyla ilgili kitap ve makalelere TTK, Bilkent Üniversitesi, DTCF, SBF Kütüphanelerinden; yerli gazetelere ise TBMM Kütüphanesi ve Milli Kütüphane’den ulaşılmıştır.

Tezin amacı iki ülke arasındaki ilişkileri ortaya koyarken bu ilişkileri salt siyasi boyutlarıyla ele almaktan çok, bu ilişkilerde ve ülkelerin dış politikalarında önemleri olduğu düşünülen bazı noktalara vurgu yapmaktır. Bu noktalar 1918-1941 sürecinde Bosna'nın "Yugoslav" birliği içindeki durumu, Boşnakların siyasi ve kültürel faaliyetleri, Kral Aleksander'in ldrlmesi, Atatürk ve Türkiye'ye bakış açısı olarak gösterilebilir.

I. BÖLÜM: SIRP-HIRVAT-SLOVEN KRALLIĞI'NIN KURULUŞU ÖNCESİNDEKİ GELİŞMELER

1. SHS Krallığı'nı Oluşturan Güney Slavları'nın Tarihsel Gelişimleri

Bosna-Hersek toprakları, 1463'te Bosna'nın ve 1482'de Hersek'in alınmasıyla Osmanlı'ya katılmıştı.³¹ Bosna-Hersek'te Osmanlı idaresinin kurulmasından önce, SHS Krallığı'nın temellerini de oluşturacak olan Slav etnik unsurları ve bunların tarihi gelişim süreçlerinin ele alınması yerinde olacaktır.

SHS Krallığı topraklarında M.Ö. 2.yy'da Hint-Avrupa, İllirya, Frigya, Mysia, Dacia dilleriyle Venet lehçeleri, Trakca ve Yunanca konuşan halkların ataları sayılan ilk topluluklar ortaya çıkmaya başlamış; bunlardan İlliryalılar Yugoslavya'nın Batısına, Arnavutluk ve Epir'e yerleşmişlerdi. Bu yerleşimden sonra M.Ö.3.yy'da Roma akınlarına maruz kalan İlliryalılar, Roma'nın hakimiyetine geçmişlerdi. Roma hakimiyetinin zayıflamasıyla birlikte bölgenin Got, Bulgar ve Avar akınlarına uğraması ile birlikte Slavların da bölgeye gelişi başlamıştı.³²

³¹ Stavrianos, **A.g.e.**, s.63.

³² **Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını**, s.14-15.

Hint-Avrupa halkından olan Slavlar, 6. ve 7.yy'larda Tuna sınırını geçerek Balkan yarımadasının büyük bölümünü işgal etmişlerdi.³³ Slav kökenli olan Sırplar da, Balkanlar'a 7.yy'da gelmişler ve 9.yy'ın ikinci yarısında Ortodokslaşmışlardı.³⁴ Sırpların çoğu, 8.yy'dan 12.yy'a kadar Bulgarlar'ın ve Bizanslılar'ın yönetimi altındaki topraklarda yaşamışlar ve 1018'den sonra biri Karadağ'da diğeri de Raška'da iki devlet kurmuşlardı. Sırp krallığının yükselişi Nemanja hanedanı ile olmuş; bu hanedandan I.Stjepan Nemanja (1168-1196) Raška'nın ilk yöneticisi (župan) olmuş ve ondan sonra da bu hanedan iki asır boyunca iktidarı elinde tutmuştu. I.Stjepan, Zeta'yı da kontrolüne alarak Sırp topraklarını Adriyatik'e kadar genişletmiş; oğlu II.Stjepan da kral ünvanını alarak ülkeyi yönetmişti.³⁵ Ortaçağ Sırp devleti gücünün zirvesine, ülke sınırlarını Adriyatik'ten Makedonya, Epir ve Teselya'ya kadar genişleten Stjepan Dušan zamanında ulaşmıştı. Stjepan Dušan, Bosna-Hersek'i Sırbistan'a ilhak ederek 1350'de kendini Sırpların ve Romalıların İmparatoru olarak ilan etmişti.³⁶ Sırp siyasi merkezi de Raška'dan Priştine, Prizren

³³ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.14. Slavlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Carleton Stevens Coon, **The Races of Europe**, The Macmillan Company, New York, 1939, s.216-220.

³⁴ Sırp kelimesini ilk olarak kullanan M.S.1. yy'ın Romalı tarihçisi Plinius olmuştur. Plinius, Sormat-Alan halkından Serboi olarak bahsetmiş ve Kafkaslar ile Azak denizi arasında yaşadıklarını belirtmiştir. Sırplar ve Alanlı Khorovat'lar (Hırvat), güçlü askeri liderleri Altaylı Hunlarla birlikte Batıya doğru göç etmişler ve Silezya, Moravya ve Polonya'da yerli halk Venetliler, Polonyalılar ve Vislanyalılar tarafından Slavlaştırılmışlardır. A. Bogdan Kopanski, **Balkanlarda Osmanlı Barışı ve Batı Meselesi**, TDV yay., çev. Mazlum Uyar, Ankara, 2000, s.8-9.

³⁵ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.19-20.

³⁶ Kopanski, **a.g.e.**, s.16.

ve Üsküp'e geçmek üzere güneye doğru yer değiştirmiştir. Dušan'ın hedefi Sırp hakimiyetini tüm Balkanlar'a yaymak ve Bizans'a karşı saldırgan bir politika izlemektir. Bu nedenle Bulgaristan ile anlaşma yoluna gitmiş ve Bizans iç savaşlarını desteklemiştir. Ancak Bizans İmparatorluğu, Sırlara karşı Osmanlı kuvvetlerinden yardım alarak Dušan'ı Trakya önlerinde durdurmuş ve Bizans'ın merkezi İstanbul'u almalarına engel olmuştur.³⁷ Sırbistan, Dušan'ın yönetiminde Adriyatik'ten Ege'ye kadar uzanan topraklarıyla Balkanlar'ın önde gelen gücü haline gelmişti. Sırp Krallığı 1355'te Dušan'ın ölümüyle beraber dağılmış ve 1371'de Nemanja hanedanı da sona ermişti.³⁸

Slav kökenli olan Hırvat ve Slovenler ise, Balkanlar'ın istilasından sonra, farklı siyasi süreçlerden geçmişlerdir. Slovenler, bağımsız bir siyasi varlık oluşturamamışlar ve 748'de Frank Krallığı'nın bir parçası haline gelerek Katolik inancına katılmışlardır. Güneyde, Sava ve Una nehirlerinin kuzeyindeki topraklarda ve Adriyatik'in sahil şeridinde yaşayan Hırvatlar ise, 925 yılında bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Kral ünvanını alan ilk yönetici, Tomislav (910-928), Dalmaçya sahilindeki Biograd şehrini devlet merkezi yapmıştır. Ülkede Roma'nın etkisi ağır basmış ve halkın Katolikleşmesinin ardından, Hırvatistan toprakları Katolikliğin ve Batı'nın etkisi altına girmiştir. Özellikle Bizans ve Venedik'in Dalmaçya üzerindeki emelleri Macarların Hırvatistan üzerinde hakimiyet kurmasına neden olmuştur.³⁹

³⁷ Ayşe Kayapınar-L.Kayapınar, “Ortaçağ'da Sırlar ve Devletleri”, **Balkanlar El Kitabı**, C.1, Karam&Vadi yay., Çorum, 2006, s.130-131.

³⁸ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.20.

³⁹ Jelavich, **A.g.e.**, C.1, s.25.O

Macar Kralı Koloman (1095-1116) Hırvat kralı olarak taç giymiş ve Hırvatistan'ı yönetmeye başlamıştı.⁴⁰ Bundan sonra uzun zaman Macar idaresinde kalan Hırvatlar, Osmanlılar'ın bölgeyi fethine kadar önemli bir varlık gösterememişlerdi.

Bosna'ya gelince, Ortaçağ'da bağımsız bir devlet iken 1326'da Hersek ile birleşerek, 1463 tarihine kadar bazen Hırvat bazen de Macarların hakimiyetinde kalmıştı. 1369 yılında I. Stefan Tvrtko (1353-1391) Macarlardan topraklarını geri almıştı.⁴¹ 1377'de Sırp'ların, Bosna'nın ve Hırvatların kralı ünvanı ile krallık tacını giymiş ve Bosna'nın ilk valisi (*ban*) olmuştu. Dalmaçya'yı da topraklarına katmış olan I. Tvrtko öldükten sonra diğer ulusların sonu gibi Bosna Krallığı da yıkılacaktı.⁴² Osmanlı uçbeylerinden İshak Bey'in baskıları ile Bosna Kralı II. Tvrtko 1429 yılında Osmanlı'ya tabi olmuş ve bu şekilde bölgede Osmanlı egemenliği kurulmaya başlamıştı.⁴³

Doğu ve Batı kiliseleri arasında kalan Bosna'da 10.yy sonlarına doğru Ortodoks ve Katolik mezheplerinden farklı, Bizans ve Roma'dan ayrı ve bağımsız

40 Osman Karatay, "*Hırvatların Kökeni ve Ortaçağ Hırvat Tarihi*", **Balkanlar El Kitabı**, C.1, Karam&Vadi yay., Çorum, 2006, s.100.

41 John R. Lampe, **Yugoslavia as History, Twice There was a Country**, Cambridge University Press, New York, 1996, s.19; Ivo Banac, **The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics**, Cornell University Press, London, 1984, s.39.

42 Jelavich, **A.g.e.**, C.1, s.27.

43 Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C.1 (1300-1600), çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.321.

bir dini inanç olan “*Bogomil*” inancı ortaya çıkmış ve onu temsil eden Bosna Hristiyan Kilisesi hem Ortodoks hem de Katolik Kiliseleri tarafından dışlanmıştı.⁴⁴ Nitekim bu ayrılık ve bağımsızlık, Bosna’nın Osmanlı hakimiyetine girmesinde ve bölgenin Müslümanlaşmasında önemli bir etken olmuştu.⁴⁵ Bogomil inancının diğer mezheplerden farklı yorumlarının olması ve onlarca dışlanması; dahası İslam ile benzerliklerinin bulunması, bu mezhebe inananların Müslümanlaşmasını kolaylaştırmıştı.⁴⁶ Diğer taraftan Osmanlı’nın bölgede uyguladığı Tımar Sistemi’nin getirdiği din temeline dayalı vergilendirmeler de, bölge halkının din değiştirmesinde etkili bir unsurdu.⁴⁷

2.Bosna-Hersek’te Osmanlı İdaresi (1463-1878)

Bosna-Hersek’in Osmanlılar tarafından fethi, ilk olarak 1463’te Bosna’nın alınmasıyla başlamış ve en son 1592’de Bihaç ve Bihačka Krajina’nın alınmasıyla tamamlanmıştı.⁴⁸ Bosna-Hersek topraklarının Osmanlı idaresine alınmasının

⁴⁴ Jasminka Udovički, “*The Rise and Fall of the Balkan Idea*”, **Yugoslavia’s Ethnic Nightmare**, Edited By Jasminka Udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995, s.22.

⁴⁵ Lampe, **a.g.e.**, s.19-20.

⁴⁶ Adil Zulfikarpašić, **The Bosniak**, Hurst&Company, London, 1998, s.51; Aleksa Djilas, **The Contested Country, Yugoslav Unity and Communist Revolution, 1919-1953**, Harvard University Press, London, 1991, s.9.

⁴⁷ Udovički, **a.g.m.**, s.23.

⁴⁸ Aydın Babuna, **Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2000, s.13.

ardından önemli oranda din değiştirmelere rastlanmıştı. Jelavich'in yorumuyla, din değiştirmeler sayesinde siyasi ve iktisadi güç, yerel Slav kökenlilerin baskın durumda oldukları bir Müslüman yönetici sınıfın eline geçmişti. Bu sınıf, bölgenin fethi sürecinin tamamlanmasından sonra, ülke genelinde olduğu gibi çalışan köylüler üzerinde de hakimiyetlerini devam ettirmişti.⁴⁹ Bu şekilde Bosna, Osmanlı için her zaman özel bir yere sahip olmuş ve Bosna bölgenin ileri gelenleri tarafından idare edilmişti.⁵⁰

Bu süreçte İslamlaşma dereceli olarak gerçekleşmiş ve Bosna şehirleri ve bunların etrafındaki kırsal alanlar İslami kültürün merkezini oluşturmuştu. Din olarak Müslüman, dil ve etnik köken olarak Slav olan bir “asilzadeler” sınıfı bu kırsal alanın idaresini eline almış ve Osmanlı idareci ve askerlerinin bu gölgeye göçü sürekli devam etmişti. Sayıca Hristiyan nüfustan daha az olmalarına rağmen Müslümanlar siyasi, toplumsal ve iktisadi gücü uzun yıllar ellerinde tutmuşlardı.⁵¹

⁴⁹ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.97.

⁵⁰ Zulfikarpašić, **a.g.e.**, s.5-6; Bu ileri gelenlerden İsa Bey Hranusiç, Gazi Hüsrev Bey ve Ferhad Paşa Sokolović gibi isimler Saraybosna valiliği yapmışlar ve şehrin gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Şehrin kurucusu da sayılan İsa bey Hranusiç zamanında Çareva Cami ve İsabey Hamamı yapılmış, ardından önemli bir komutan ve diplomat olan Gazi Hüsrev Bey zamanında şehrin en büyük camii olan Gazi Hüsrev Bey Cami, medresesi, imarethanesi ve bir de han yaptırılmıştır. Murat Taşar- B. Metin- A.Ünaltay, **Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, s.201.

⁵¹ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.35; Aleksander Lopasic, “*Bosnian Muslims: A Search for Identity*”, **Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)**, Vol.8, No.2, 1981, s.117-118.

Bu noktada başvurduğumuz eserlerin bir çoğunda geçen “asilzade” ya da “aristokrasi” ifadelerinin de yorumlanmaya ihtiyacı vardır. Asilzade tanımlaması burada soyluluk ifadesinden çok, bölgenin büyük toprak sahipleri, şehirli zengin sınıfı ya da muhtemelen yönetici üst sınıfı işaret etmektedir.

Bosna-Hersek’te Osmanlı idaresinin yapılanması, Rumeli Beylerbeyliği’ne bağlı bir sancak olan Bosna-Hersek’in Slovenya ve Dalmaçya’nın bir bölümüyle birlikte 1580’de ayrı bir beylerbeyliği haline getirilmesiyle başlamıştı.⁵² Osmanlılar Mohaç Savaşı ile Macaristan topraklarının büyük kısmını ele geçirmişler; ancak Hırvatistan ve Slovenya’nın bir kısmı ile Macaristan’ın geri kalan kısmı Habsburg İmparatorluğu’na dahil olmuştu. Macar asilleri V.Karl’ın kardeşi Ferdinand’ı kral seçmişler ve böylece Habsburg kralları, Osmanlı idaresinde olmayan Macar topraklarını yönetmeye başlamışlardı. Osmanlı her ne kadar bölgede hakimiyeti ele geçirmiş olsa da, Balkan yarımadası içinde ve kuzey sınırlarında otoritesine karşı -

⁵² İnalçık, **a.g.e.**, s.322; Zafer Gölen, “*Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek*”, **Balkanlar El Kitabı**, C.1, Karam&Vadi yay., Çorum, 2006, s. 373; Osmanlı idaresi altında Bosna-Hersek hakkında bkz. Avdo Sućeska, **Bošnjaci u Osmanskog Državi**, Biblioteka Arabeska 4, Sarajevo, 1995; Ayrıca Bosna-Hersek ile ilgili kaynakça çalışması için, **Bosna-Hersek Bibliyografyası**, I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara, 1995; Bosna-Hersek’le ilgili arşiv belgeleri için, **Bosna-Hersek’le İlgili Arşiv Belgeleri 1516-1919**, haz. İsmet Binark, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., İstanbul, 1992.

Arnavutluk, Tuna prensliklerinin isyanları ve Karadağ'ın kurulması gibi- bir direniş gerçekleşmişti.⁵³

Bosna'daki Osmanlı hakimiyetinin yapı taşlarına bakıldığında, askeri ve idari unsurların önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Yerli aristokrasi gibi, askeri unsurlar da Osmanlı idaresindeki Bosna toplumunun etkin bir parçası halindeydi. Nitekim, Rusya'ya karşı yapılan Prut Savaşı'na Bosna'dan 1500 civarında sipahi katılmıştı. 17. ve 18.yy'lar boyunca Bosna'ya çok sayıda yeniçeri yerleşmiş, bunların büyük kısmı köyler yanında özellikle Saraybosna şehrinde kalmışlardı. Yeniçerilerin bir süre sonra tüccarlığa ve esnaflığa yönelmesiyle birlikte Saraybosna, Mostar ve Travnik şehirlerinde yeniçeriler, artan ekonomik güçleriyle yetkili siyasi unsur haline gelmişlerdi.⁵⁴ Saraybosna şehri de ekonomik ve ticari açıdan son derece önemli bir gelişme kaydetmişti. Şehirde önemli oranda esnaf grubu ve tüccar kesimi bulunmaktaydı.⁵⁵ Özellikle 16.yy'ın sonlarından itibaren

⁵³ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.37. Osmanlı fetihleri sırasında Karadağlılar dağlık alanlara çekilmişler, Çetinja'yi başkent yapmışlar ve buradaki piskoposlar 1516'da idareyi ele almışlardır. Her ne kadar Osmanlı askerleri, bölgeye nüfuz etmiş ve burayı vergiye bağlamışlarsa da bölgeyi kontrol etmede sürekli sorunlar yaşamışlardır. Jelavich, **a.g.e.** C.1, s.39; Kopanski, **a.g.e.**, s.44-47.

⁵⁴ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.97.

⁵⁵ 15 ve 16.yy'larda Saraybosna şehrinin ekonomik ve ticari durumu ile ilgili olarak bkz. İlhan Şahin, "*Osmanlı Döneminde Sarayova(Saraybosna)'nın Kuruluş ve Yükselişi (1455-1561)*", **Bosna-Hersek**, TDAV yay., İstanbul, 1992, s.21-29. Bosna'da Osmanlı dönemi şehirleri ve ekonomik gelişimleri hakkında, Adem Handzic, "*XVI. Yüzyılda Bosna'da Osmanlı Şehirlerinin Oluşumuna Bir Bakış*", **Bosna-Hersek**, TDAV yay., İstanbul, 1992,

Dubrovnik'in elinde bulunan -Adriyatik'ten başlayıp Bosna içlerine uzanan- ticaret, Osmanlı yönetiminin Bosnalı Müslüman ve Türkleri himaye etmesi sayesinde tamamen Bosnalı tüccarların eline geçmişti.⁵⁶ Bosna'nın bir başka yapı taşı da, “*Beg (Bey)*” lerdi. Elllerinde büyük arazileri olan eski Slav asiller, yüksek devlet memurları ve askerlerle beraber hakim sınıfı oluşturmaktaydılar. Yönetici sınıf içinde çoğunlukta olan Müslüman unsurun, bölge nüfusunun içinde oranı %33'lerde iken; Sırların oranının %43'lerde olması, Hristiyan Slav köylülerin büyük olasılıkla Müslüman Slav toprak sahiplerine bağlı olduklarını göstermekteydi.⁵⁷

Bölgenin etnik unsurlarına gelince; Müslümanlar Osmanlı'ya bağlı olmakla birlikte, güçlü bir özerk eyalet yönetimine sahiplerdi. Ortodokslar ise, komşuları Sırlara ve Karadağlılara sempati duymakta ve bu durum, bu halklar Osmanlı ile çatışma halindeyken zorluklar yaratmaktaydı. Diğer yandan Katolikler, kendileri üzerinde dini koruyuculuk hakkı iddia eden Habsburg monarşisinden ve

s.15-20. Balkanlar ölçeğinde şehirleşmenin özellikle de “zanaate” dayalı ticaret ve esnaf ilişkilerinin etkinleştiği ilk örnekler arasında belki de ilk sırada Osmanlı dönemi Bosna'sından bahsetmek mümkündür. Neşe Özden, “*A Few Remarks on the History of Bosnia*”, **OTAM**, Bahar 2007, S.21, Ankara, 2009, s.67-68.

⁵⁶ İncelik, **a.g.e.**, s.322-323; John B. Allcock, **Explaining Yugoslavia**, Columbia University Press, New York, 2000, s.38.

⁵⁷ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.98-99. Hristiyan Slav köylülerin Osmanlı idaresinde Müslüman toprak sahiplerine bağlı olan bu yapıları ileride gerçekleşecek olan Sırp isyanlarının temelini oluşturacaktı. Aleksandar Pavkovic, **The Fragmentation of Yugoslavia, Nationalism in a Multinaional State**, Macmillan Press, London,1997, s.15.

Hırvatistan'dan etkileniyorlardı.⁵⁸ Bosna-Hersek Müslümanları ise, hem Katolik hem de Ortodoks dünya tarafından “Türk” olarak kabul ediliyorlardı.⁵⁹

Osmanlı idaresinde bölgenin gerek siyasi ve gerekse askeri yapı taşlarını Müslümanlar oluşturmuştur. Sırlar ve daha az oranda Hırvatlar bu Müslüman idarecilere bağlı olarak yaşamışlar ve Osmanlı idaresinin bölgede zayıflamaya başladığı andan itibaren Müslümanların elde etmiş olduğu bu “ayrıcalıklı” sayılabilecek statü, onların aleyhine olarak değişmiştir.

2.1. Balkanlarda Milliyetçi İsyenlar ve Osmanlı Otoritesinin Zayıflaması

2.1.1. Sırp İsyenları

I.Dünya Savaşı sonunda oluşan SHS Krallığı'nın kuruluşunda ve sonrasında krallık içinde Sırların etkin gücü oluştururken, Müslümanların krallığın adında dahi yer almamalarının altında yatan gelişmeler aslında Sırların isyenlarıyla başlamaktaydı. 1389 tarihli Kosova Savaşı'nda Osmanlı güçleri Sırp, Boşnak ve Arnavutlardan oluşan orduyu yenilgiye uğratmış ve bu olay Ortaçağ bağımsız Sırp devletinin sonunu getirmişti. 1521'de Osmanlılar, bölge için stratejik önemi olan

⁵⁸ Jelavich, **a.g.e.i**, C.1, s.98-99.

⁵⁹ Alexandre Popoviç, **Balkanlar'da İslam**, çev. Komisyon, İnsan yay., İstanbul, 1995, s.195-196; Nitekim bu anlayış gerekçe gösterilerek, Boşnaklar 1992 yılında Sırbistan'ın saldırısına uğramış ve 1995'e kadar sürecektir olan Bosna Savaşı başlamıştır. Erhan Türbedar, *“Boşnakların Tarih İçinde Uğradığı Mezalim”*, **Uluslararası Suçlar ve Tarih**, S.1, Yaz-2006, s.175-210.

Belgrad'ı ele geçirmişlerdi.⁶⁰ Bölgedeki Sırp unsuru bu şekilde kontrolüne alan Osmanlı idaresine karşı, 1789 Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımlarından etkilenecek Balkanlarda ilk milliyetçi isyanları çıkaranlar Sırlar olmuştu. 1804 Şubat'ında Karageorgević⁶¹ (Kara Yorgi) liderliğinde bir isyan çıkarılmış, Osmanlı bu isyanı bastırmak için çok uğraşmışsa da, onu yakalayamamıştı.⁶² Bir isyan olmanın ötesinde bağımsız bir Sırbistan devleti kurulmasını amaçlayan bu hareketi, gerek etnik ve gerekse dini bağlar sebebiyle Rusya da desteklemişti.⁶³ Rusların Panslavist politikaları açısından Sırp isyanları ileride kurulacak Sırp birliği için -hatta Büyük Sırbistan projesi için- bir model

⁶⁰ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.33,35. Sırbistan'ın İslamlaşması ile ilgili bkz. Kopanski, **a.g.e.**, s.43-44.

⁶¹ Asıl adı George (Corce) Petrović olan Karageorgević ilk Sırp isyanının askeri lideriydi ve Avusturya-Osmanlı Savaşı'ndan döndükten sonra memleketi Sumadija'nın ormanlarına çıkarak burada "*hayduk (haydut)*"luk yapmaya başlamıştı. Ardından Belgrad Paşalığı'nın en önemli domuz yetiştiricilerinden biri haline gelerek ticari anlamda büyük bir güç elde eden Karageorgević, modern Sırbistan'ın doğusunda önemli bir etkiye sahipti. Misha Glenny, **Balkanlar 1804-1999**, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000, s.29; Selim Aslantaş, **Osmanlı'da Sırp İsyanları**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s.72-74.

⁶² Aslantaş, **a.g.e.**, s.70.

⁶³ Rusların önceleri "Pan-Ortodoksluk" şeklindeki yayılmacı siyasetlerini, daha sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı içindeki halkları harekete geçirmek için "Pan-Slavizm" tarzına dönüştürmeleri Sırların Osmanlı'ya isyan girişimlerinde Rusya'dan destek görmelerini sağlamıştır. Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, çev. Şirin Tekeli, İletişim yay., İstanbul, 1995, s.55-56; Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih:1789-1994**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.133-134.

oluşturacak ve Sırp devletinin gelişmesi bakımından uygun bir ortam yaratacaktı.⁶⁴ Panslavistlerin amacı, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları'nın yıkılması suretiyle, bunların yerine Rusya'nın egemenliğinde bütün Slavları kapsayan bir Slav devleti kurmaktı.⁶⁵

Karageorgević önderliğindeki ilk Sırp isyanı bastırıldıktan sonra Miloş Obrenović liderliğindeki ikinci Sırp isyanı 1814'te patlak vermişti.⁶⁶ 1815 yılında Viyana Kongresi'nde Avusturya-Macaristan Başbakanı Metternich'in adıyla anılan plan çerçevesinde, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı gibi büyük imparatorlukların varolan statükoyu korumayı amaçlayan tavırları ile Sırlar bu isyanda Avrupalı devletlerden destek alamamışlardı.⁶⁷ Bu isyan sonucunda Miloş Obrenović, Babıali'nin 1807'de Karageorgević'e vermek istediklerine benzer şartlar talep etmiş ve bunları elde ederek Sırbistan'ın hakim knezi (prensi) ilan edilmesini sağlamıştı. Belgrad'da on iki Sırp asilinden oluşan bir de milli mahkeme kurulmuş ve Sırp memurlar hem iç konularda hem de vergi toplamada yükümlü olmuşlardı. İsyana katılanların affedilmesi, Sırların silahlarını ellerinde bulundurmaları ve ticari imtiyazlarının korunması gibi haklar elde eden Sırbistan, adeta Osmanlı'ya bağlı

⁶⁴ İvo Banac, “*Sırbistan’da Milliyetçilik*”, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, der. Kemali Saybaşı-Gencer Özkan, Bağlam yay., İstanbul, 1997, s.87-88.

⁶⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s.320-321.

⁶⁶ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.227; Miloş Obrenović hakkında bkz. Selim Aslantaş, **a.g.e.**, s.154. Sırp isyanları ve Balkanlardaki gelişmeler için ise bkz. William M. Sloane, **Balkanlar**, Nesnel yay., İstanbul, 2008.

⁶⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s.135.

yarı özerk bir devlet haline gelmişti.⁶⁸ Miloş bu anlaşma ile diğer Sırp knezlerinin kendisini devirme çabalarına karşı Sultan'ın desteğini de almış oluyordu. Miloş kendine verilen bu imtiyazlara karşılık, Karageorgević'in yakalanıp idam edilmesini sağlamıştı.⁶⁹ Bu idam olayı, Sırbistan'da uzun yıllar sürecek Obrenović-Karageorgević hanedanlarının mücadelesine neden olacaktı.⁷⁰

Miloş idaresinde ülke, knezle birlikte bir konsey ve meclis tarafından yönetilecekti. Sırbistan'da ayrıca bölgenin ileri gelen erkeklerinin bir araya gelip kararlar aldıkları "Skupština" denilen geleneksel bir "halk meclisi" bulunuyordu. Sırp kilisesinin statüsü Miloş zamanında düzenlenmiş ve özerkliğini sürdürerek Belgrad Metropolitliği tarafından idare edilmişti. Ancak bu dönemde Miloş'un idaresinden memnun olmayanların bir araya geldiği bir muhalefet de yavaş yavaş oluşmaktaydı.⁷¹

Bu dönemde Sırbistan'ın küçük çiftçi, köylü aileleri isyanın ve antlaşmanın sonucunda geçmişte çalıştıkları Müslümanlara ait malikanelerin şimdi sahibi olmuşlardı. Sipahiler 1830'dan itibaren Sırp topraklarını terk etmeye mecbur bırakılmışlar ve onların toprakları da bu küçük köylülerin eline geçmişti.

⁶⁸ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.228; Selim Aslantaş, **a.g.e.**, s.160.

⁶⁹ Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK yay., Ankara, 1997, s.272; Glenny, **a.g.e.**, s.38.

⁷⁰ Erhan Afyoncu, "*Osmanlı İdaresinde Sırbistan*", **Balkanlar El Kitabı**, C.1, Karam&Vadi yay., Çorum, 2006, s.356.

⁷¹ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.267-268.

1839’da Miloş tahtı bıraktıktan bir süre sonra, oğlu Milan’ın da ölmesiyle, yerine kardeşi Mihailo geçmiş; ancak anayasayı savunan parti ve muhaliflerin baskısıyla 1842’de ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı. Anayasalcıların çoğunlukta olduğu bir meclis toplanmış ve isyan liderlerinin oğlu Aleksander Karageorgević, idareci olarak seçilmişti.⁷² Bu dönemde iktidar, *Ustavobranitelji* (Anayasa Koruyucuları) denilen grubun kontrolünde kalmıştı.⁷³

1844’te Sırp Dışişleri Bakanı İlija Graşanın Sırp milliyetçi düşüncesinin yönünü en iyi gösterecek *Načertanije* (Taslak) adında bir plan yapmış ve Sırp ve Ortodoks bölgeler olan Bosna-Hersek, eski Sırbistan yani Kosova, Karadağ, Vojvodina ve Kuzey Arnavutluk’un birleşmesini istemişti.⁷⁴ Onun bu girişimleri sonucunda Sırbistan’ın desteğini alan küçük komplocu gruplar ve bireyler Bosna’da devrimci harekete başlamışlardı.⁷⁵ Bir süre sonra gelişen muhalefet Aleksander’i tahttan indirmiş ve 1860 yılında tekrar Mihailo Obrenović’i idareye getirmişti.⁷⁶

⁷² Glenny, **a.g.e.**, s.117.

⁷³ Selim Aslantaş, “Sırbistan: İsyanlar ve Bağımsız Devlet”, **Balkanlar El Kitabı**, C.1, Karam&Vadi yay., Çorum, 2006, s.479; İlija Graşanın gibi Sırp milli birliği fikrini savunan anayasalcıların nüfuzuyla yetkiler mecliste toplanmıştır. Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.269.

⁷⁴ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.270.

⁷⁵ Glenny, **a.g.e.**, s.82.

⁷⁶ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.271.

Prens Mihailo, İlija Grašanin ile beraber Balkan liderleriyle krallığı arasında temas kurmaya çalışmış ve Sırların toprak istekleri onun hazırladığı Načertanije’de ortaya konmuştu. Burada Habsburg Hırvatları ve Sırlarını da kapsayacak daha geniş bir Güney Slav kuramı tartışması vardı ve Prens Mihailo, İlliryanizm düşüncesini destekleyen Hırvat Piskopos Josip Strossmayer ile görüşmekteydi.⁷⁷

Sırbistan için, herhangi bir Güney Slav hareketinin liderliği, hangi toprakları veya insanları kapsadığı önemli olmaksızın Belgrad’ın elinde olmalıydı. Rusya’nın da yardımıyla 1867 baharında Mihailo, Osmanlı birliklerini Belgrad’tan çıkarmayı başardı ve Karadağ, Romanya ve Yunanistan ile Osmanlı’nın aleyhine antlaşmalar yaptı.⁷⁸ Mihailo’nun bu büyük hedefleri, 1868’de suikaste uğrayınca yarım kaldı. Ancak yerine geçen yeğeni Milan zamanında 1869’da anayasal bir meclis toplandı.⁷⁹ Dış ilişkilerde Avusturya’nın baskılarına boyun eğen bir politika izleyen Milan’ın

⁷⁷ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.363; Rahip Strossmayer’in çalışmaları için, Anita L.P. Burdett (ed. by), **The Historical Boundaries Between Bosnia, Croatia, Serbia: Documents And Maps 1815-1945**, Archive Editions, 1995, s.572-574.

⁷⁸ 1862’de bir Sırp gencinin Türk askerlerince vurularak ölmesi olayı bir Sırp-Türk çatışmasına dönüşmüş ve uluslararası boyut kazanmıştı. 1862 Eylül ayında bir protokol yapılmış ve Osmanlı Belgrad’ın dört kapısı dahil olmak üzere bir çok kaleden çekilmişti. 1867 yılında Osmanlı, Sırbistan’da bulunan bütün kaleleri terk etmişti. Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK yay., Ankara, 1997, s.274.

⁷⁹ Aslantaş, **a.g.m.**, s.481; Bu dönem Osmanlı hakimiyetini sona erdirmeyi hedefleyen Balkan ittifakları kurma çabalarıyla geçmiş ve yapılan bu antlaşmalarla Sırbistan, Balkanlardaki milliyetçi ve devrimci hareketlerin merkezi haline gelmişti. Jelavich, **A.g.e.**, C.1, s.272; Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s.274.

1881’de Avusturya ile antlaşma imzalaması Sırp milliyetçilerinin 1889’da onu tahttan ayrılmaya zorlamasına neden oldu.⁸⁰

Milan’ın tahtan feragat etmesinden sonra Kral Aleksander Obrenović hem Avusturya-Macaristan desteğini alarak hem de ordunun onayını sağlayıp güç ile anayasayı değiştirmek ve gücünü sınırlayan Sırp Radikal Partisi’ni kontrol altına almaya çalışmıştı.⁸¹ 1903 Haziran’ında Aleksander Obrenović ve karısı Draga, bazı genç subaylar tarafından hazırlanan bir komplo ile öldürülmüşler ve Obrenović hanedanına bu şekilde son verilmişti.⁸²

Obrenović’in öldürülmesinin ardından bu kez Karageorgević hanedanından Petar, 15 Haziran 1903’te kral olarak tahta çıktı.⁸³ Bu dönemde Avusturya-

⁸⁰ Haluk Ülman, **I.Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş**, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.155.

⁸¹ Glenny, **a.g.e.**, s.169.

⁸² Komployu gerçekleştiren subayların liderliğini Apis lakabıyla bilinen Dragutin Dimitriyevič yapmıştır. Apis, I.Dünya savaşı’nın çıkmasına neden olan Arşidük Ferdinand’ın suikaste uğramasında etkili olan örgütün de lideridir. Glenny, **a.g.e.**, s.170. Bu arada belirtmelidir ki, kralın herkesin itirazına rağmen Draga Mašin adında, hanedana uygun olmayan bir kadınla evlenmesi de kendisine karşı muhalefeti güçlendirmişti. Aslantaş, **a.g.m.**, s.484.

⁸³ Aslantaş, **a.g.m.**, s.484.

Macaristan ile Sırbistan ilişkileri gerginleşmeye ve Sırbistan daha çok Rusya'ya dayanan bir politika izlemeye başlamıştı.⁸⁴

2.1.2. İllirya Hareketi ve Yugoslav Birliği Sorunu

Hırvatistan ve Slovenya'da modern milliyetçiliğin doğuşu aslında Napolyon Savaşları'na kadar uzanmaktaydı. Napolyon 1809'da Avusturya'dan aldığı Dalmaçya, bazı Sloven toprakları ve Hırvatistan'ın bir kısmını birleştirerek İllirya Eyaletleri'ni kurmuştu.⁸⁵ İllirya üzerinde Fransa'nın amacı, Habsburg İmparatorluğu üzerinde öncelikle askeri bir baskı oluşturmak ve devamında da bölgede siyasi bir güç haline gelmekti.⁸⁶ Napolyon, eyaletlere Fransız Cumhuriyeti'nin hukuk kurallarını ve idari uygulamalarını getirmiş; bu ise, Hırvat ve Slovenler'in Avrupa'nın ekonomik ve siyasi özgürlükleri ile tanışmalarını sağlamıştı. Napolyon'un İllirya Eyaletleri'nin adı da, antik batı Balkanlar'ın adı olan Illyricum'dan gelmekteydi. Napolyon'un İlliryası üzerine inşa edilen Hırvat milli uyanışı da "İlliryanizm" adını almıştı.⁸⁷

⁸⁴ Ülman'a göre Rusya'ya dayalı bu politikanın I.Dünya Savaşı'nın çıkışındaki payı küçümsenmeyecek kadar büyüktür. Ülman, **a.g.e.**, s.155; Glenney, **a.g.e.**, s.197.

⁸⁵ M.S. 2.yy'ın Romalı tarihçisi Appianus'un *Roma Tarihi* adlı eserinden aktaran J.P. Mallory, Illyricum adının mitolojik Polyphemos'un oğlu Illyrius'tan geldiğini belirtmektedir. Bölgede yaşayan halk da İllirler'dir. J.P. Mallory, **Hint-Avrupalıların İzinde**, çev. Müfit Günay, Dost yay., Ankara, 2002, s.93.

⁸⁶ Lampe, **a.g.e.**, s.41.

⁸⁷ Glenney, **a.g.e.**, s.55; Pavkovic, **a.g.e.**, s.11.

1812’de Fransa’nın Rusya yenilgisinin ardından 1815 Viyana Antlaşması ile bölgede tekrar Avusturya-Macaristan hakimiyeti kurulmaya başlamıştı.⁸⁸ 1815 sonrası bu bölge, Hırvatistan ve Slovenya’nın bazı bölgeleriyle beraber Macar topraklarıydı ve Banat ve Güney Macaristan’ın Rumen ve Sırp halkı doğrudan Macar idaresi altında bulunuyordu. Yerel meclis “*Sabor*”, 1790’da idareyi Macar meclisine devredince, Hırvatistan’ın durumu giderek zayıflamıştı. Sabor’un 1827 ve 1830’da Macarca öğrenmenin Hırvat okullarında zorunlu olmasını onaylaması ile, Hırvat milli muhalefeti kendine iyi bir saldırı gerekçesi bulmuş oluyordu.⁸⁹

Bu dönemin en önde gelen Hırvat entelektüeli olan Ljudevit Gaj⁹⁰ Alman devrimcilerin eserlerinden etkilenmiş ve İlliryanizm-İllirya hareketini resmen başlatan kişi olmuştu. Dönemin entelektüellerinin çoğunun hedeflediği, Macar ve Alman egemenliklerine karşı kullanılacak olan Slav tarihini yeniden ortaya çıkarmak ve tek bir Slav kültürü oluşturmak hedefi çerçevesinde Ljudevit Gaj da, Erdel’deki Rumenler gibi Hırvatları da bölgede Almanlardan ve Macarlardan çok önce yaşamış olan bir halk ile ilişkilendirmek istedi. Rumenlerin Daçları ve Romalıları kullandıkları gibi Güney Slavların antik İlliryalıların torunları olduklarını ve o nedenle bu toprakların asıl sakinleri olduklarını ortaya attı. Her ne kadar herkes onun bu fikrini desteklememiş ve daha sonra kendisi de bazı fikirlerini değiştirmiş

⁸⁸ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.184.

⁸⁹ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.333-334.

⁹⁰ 1809’da Slovak ve Alman kökenli bir aileden Zagreb kuzeyinde Zagorje’de doğmuş ve Jan Kollar gibi Alman devrimcilerin eserlerinden etkilenmiş ve Sırp milliyetçiliği fikrinin savunucusu Vuk Karadziç’in eserlerini okuyarak yetişmişti. Lampe, **a.g.e.**, s.44.

olsa da, genel olarak bu programa *İllirya Hareketi* denildi. Bu programın önemi, içerdği sınırlar ve halklardan çok temelde Güney Slavlarının tek bir halk olduğu iddiası ve siyasi bir birlik kurabileceklerini ima ediyor olmasıydı. İllirya Hareketi, 1848’den önce Hırvatlar arasında en güçlü entelektüel hareketti. Macar çıkarlarına karşı olmasından dolayı Viyana’nın da çıkarlarına uyduğundan, Habsburg hükümeti başlangıçta bu hareketin önderlerini engellemedi. Hatta bu amaçla 1835’de dergi çıkarıldı, okuma odaları kuruldu ve propaganda için cemiyetler oluşturuldu. Fransa’da eğitim görmüş aktif bir siyasetçi olan Janko Drašković’in İllirya terimini Hırvatistan’ın bağımsızlığını sağlamak için kullanmaya başlaması ve imparatorluğun “milletler federasyonu” olarak yeniden düzenlenmesini istemesi Macar siyasetçilerini rahatsız ettiğinde, durumu sakinleştirmek için Viyana hükümeti 1834’te İllirya kelimesinin kullanılmasını yasakladı.⁹¹

İllirya hareketi aslında Hırvat destekli bir program olmasına karşın temelde “Yugo-Slav (Güney-Slav)” düşüncesini ele alıyor, sadece Hırvatları değil bütün Güney Slav halklarını kapsıyordu. Ancak Sırların bakış açısından İllirya hareketinin pek de anlamı yok gibi görünüyordu. Onlar Sırp ve Ortodoks olmalarına dayanıyorlar ve İlliryalı olmayı ya da Ortaçağ’daki Sırp Krallığı’ndan bu antik kökler adına vazgeçmeyi düşünmüyorlardı. Sırlar, Vuk Karadžić’in eserlerinin de etkisiyle Hırvatları kendilerinden ayrılmış, “Katolik Kilisesi’ne katılmış ayrılıkçı Sırlar” olarak niteliyorlardı. Diğer yandan İllirya hareketi, Zagreb’i liderlik konumuna getirecekti ve bu hareket Habsburg yayılmasının ve Katolik misyonerlerinin izlerini taşıyordu. Hareket 1841’de kurulan İllirya Partisi -diğer

⁹¹ Paragraftaki bilgiler için bkz. Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.335-336.

adıyl Millet Partisi- ile siyasi olarak da temsil edilmeye başlandı ve 1841-42’de İllirya Partisi bölgesel seçimlerde büyük başarı sağladı.⁹² Ancak kısa süre sonra Ante Starčević⁹³ tarafından kurulan ve Hırvat milliyetçiliği fikrini savunan Haklar Partisi İlliryanizmi ya da Yugoslavizmi tehdit etmeye başlayacaktı.⁹⁴

Bu dönemde halkların ayrı ayrı adlarından bahsedilmeleri yerine Güney Slav halkları arasında “Yugoslav”lığın ortak ve üst bir kimlik olarak yaratılması üzerinde durulmuştu.⁹⁵ 1840’lardan 1860’lara gelindiğinde İlliryanizm, Yugoslavizm şekline

⁹² Lampe, **a.g.e.**, s.45; Djilas, **a.g.e.**, s.25.

⁹³ Ante Starčević, Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan tarafından işgaline karşı çıkacak ve Osmanlı idaresinde kalmasının daha iyi olacağını savunacaktı ki, bu düşüncesinde Hırvat milliyetçiliği ağır basmaktaydı. Muhsin Rizvić, **Bosansko Muslimanska Književnost u Doba Preporoda (1887-1918)**, Sarajevo, 1990, s.107.

⁹⁴ 1861’de Ante Starčević, Eugene Kvaternik ile Hırvat milliyetçiliği yapan Haklar Partisi’ni kurdu. Milli Parti Güney Slavların işbirliğine inanıyor ve Hırvatları, Slovenleri, Sırları eş tutuyorken, Haklar Partisi Hırvatistan’ın tarihi haklarına vurgu yapmakta ve Yugoslav eğilimlerine karşı çıkmaktaydı. İllirya düşüncesini geçmişte savunan Starčević artık, Güney Slavların özünde Hırvat olduklarını ancak Sırp ve Slovenlerin bundan koptuklarını iddia ediyordu. Jelavich, **a.g.e.** C.1, s.337, 347-348; Branka Prpa-Jovanović, “*The Making of Yugoslavia (1830-1945)*”, **Yugoslavia’s Ethnic Nightmare**, ed. by Jasminka Udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995, s.39.

⁹⁵ Balkanlar’daki Slav halkların kendi milli birliklerini oluşturma hedefleri aslında birbirleriyle çatışmaktaydı ve Yugoslav bilincinin oluşmasını engellemekteydi. Sırbistan, Bosna topraklarını kendi Büyük Sırbistan devletinin doğal bir parçası olarak görmekte;

dönüşmüş ve Hırvat Katolik Rahiplerinden Josip Juraj Strossmayer ve Franjo Rački bu hareketin en önde gelen temsilcileri olmuşlardı.⁹⁶ 1867 yılında Zagreb’te Yugoslav Bilimler Akademisini kuran ve “İllirya” kavramı yerine “Yugoslav” kavramını ortaya atarak ilk kez kullanan da Rahip Strossmayer olmuştu. Strossmayer bütün Güney Slav halklarını Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde federe bir devlet halinde birleştirmek istemekteydi.⁹⁷

Bütün bu girişimlere rağmen İlliryanizm düşüncesi etkili bir başarı sağlayamadı. 1867 yılında Macarlar’ın Viyana ile ortak olması, Avusturya ile Macaristan arasındaki çekişmelerden yararlanan Güney Slav halklarının aleyhine oldu.

2.2. Bosna- Hersek’in Elden Çıkışı

1463 yılında fethine başlanan Bosna-Hersek topraklarının Osmanlı’dan kopması 1878’den başlayarak yaklaşık kırk yılı bulmuş; bu sürecin otuz yılı Avusturya tarafından işgal ile son on yılı ise ilhak ile geçmişti. Bosna-Hersek, 1718 Pasarofça Antlaşması sonucunda Sava nehri kuzeyindeki toprakların Avusturya’ya verilmesi ile Avusturya tarafından adeta kuşatılmıştı.⁹⁸

Bosna-Hersek toprakları üzerinde kendi milliyetçi çıkarları doğrultusunda Hırvatlar’ın da hedefleri bulunmaktaydı. Popoviç, **a.g.e.**, s.195-196.

⁹⁶ Prpa-Jovanoviç, **a.g.m.**, s.38; Pavkovic, **a.g.e.**, s.13.

⁹⁷ Mihailo Crnobrinja, **The Yugoslav Drama**, I.B. Tauris Publishers, London, 1996, s.40.

⁹⁸ Gölen, **a.g.m.**, s. 373.

Bosna-Hersek'te Osmanlı yönetimine karşı özellikle Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla beraber muhalefet belirmeye başlamıştı. Osmanlı yönetimi, 1831'de askeri reformları uygulamakta kararlıydı; bu reformlar ile Bosnalı askeri sınıfın konumu ve ayrıcalıkları da ellerinden alınmış olacaktı.⁹⁹ Diğer taraftan, Tanzimat ile birlikte Hristiyanlara tanınan haklar Avrupa'daki Osmanlı gücünün en sağlam kalesi durumundaki Bosna Müslümanlarını rahatsız etmişti. Boşnak ileri gelenleri bu değişime direnme taraftarıydılar.¹⁰⁰ Müslüman toprak sahipleri ve askerler Kaptan Hüseyin liderliğinde ayaklandığında, Osmanlılar ona karşı Hersekli Ali Rızvanbegović ve İsmail Ağa Çengic'i desteklediler. Hersek, Bosna'dan ayrılmak suretiyle, Rızvanbegović idaresine bırakıldı. 1834'de yeni bir idari sistemle Bosna Eyaleti altı sancağa, kırk iki nahiye ve birçok mahalli idareye bölündü. 1845'te eyalet meclisleri kurularak bir merkezileşmeye gidilmişti.¹⁰¹ Ancak bu merkezileşmeye bölgesel tepki gösterilmiş ve tekrar isyan çıkınca Ömer Paşa Latas isyanı bastırmakla görevlendirilmişti.¹⁰² İsyan bastırılmış ve böylece Osmanlı 1851'de hem Bosna hem de Hersek'te kontrolü yeniden sağlamıştı.

Babıali'nin reformlar konusunda ısrarları sürdükçe, yerel kesimlerden de direnişle karşılaşmaktaydı. Topal Osman Paşa'nın yönetimi sırasında iç koşulların

⁹⁹ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.379.

¹⁰⁰ Glenny, **a.g.e.**, s.83.

¹⁰¹ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.379.

¹⁰² Gölen, **a.g.m.**, s.377; Glenny, **a.g.e.**, s.84.

iyileştirilmesine çalışılarak okullar ve yollar yapılmış; ancak Osmanlı idaresine karşı direniş sürmüştü.¹⁰³

1856'daki Paris Antlaşması ile Avrupalı güçlerin kendilerini Hristiyanların koruyucusu ve garantörü olarak ilan etmeleri onlara, sadece Bosna'da değil Balkanlar genelinde de Hristiyanların lehine müdahale etme imkanı tanımıştı.¹⁰⁴ Buna dayanarak, bölge üzerinde Avusturya ve Rusya'nın müdahaleleri artarak devam etmiş ve Balkan Slavlarının bağımsızlıklarını kazanmaları ve bölgenin kesin olarak Türkler'in elinden kurtarılması açıkça dile getirilmeye başlamıştı.¹⁰⁵

1875'te Hersek'te çıkan isyan Bosna'yı da etkiledi. İsyanın temel nedeni, tarım şartları ve köylülerle toprak sahipleri arasındaki gerginliklerdi.¹⁰⁶ Osmanlı bu isyanları bastıramayınca Üç İmparatorlar Ligi'ne başvurmuş ve Habsburg Dışişleri Bakanı Gyula Andrassy ile müzakereler yapılmış ve "Andrassy Notası" olarak da bilinen bir reform önerisi taraflara sunulmuştu.¹⁰⁷ Babıali bu notayı kabul ederken, isyancılar buna karşı çıkmışlardı. Diğer yandan, Üç İmparatorlar Ligi arasında bölgenin sorunları üzerinde görüşmeler devam etmekte ve bu topraklar üzerinde

¹⁰³ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.379. İsyanların bastırılmasıyla ilgili olarak bkz. Glenny, **a.g.e.**, s.84-88.

¹⁰⁴ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.381-382.

¹⁰⁵ Gölen, **a.g.m.**, s.381.

¹⁰⁶ Glenny, **a.g.e.**, s.104-105.

¹⁰⁷ Bu notanın metni için bkz. Mihailo Stojanoviç, **The Great Powers and the Balkans 1875-1878**, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s.28-57.

paylaşım planları yapılmaktaydı. 1877 sonrasında diplomatik yollarla sorunlara çözüm bulunamayınca Osmanlı-Rus savaşı kaçınılmaz hale geldi.¹⁰⁸ Sırbistan'a katılmak isteyen Bosna köylülerinin ve bağımsızlık isteyen Bulgarların ayaklanmaları ve bu ayaklanmaları destekleyen Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne saldırımları üzerine savaş başladı.¹⁰⁹ Ancak savaşın başlaması kadar, sonucu da Bosna'nın geleceğini, Rus desteği yüzünden Sırp lehine çevirdi. Nitekim Ocak 1878'de Edirne'de Osmanlı ile Rusya arasında ateşkes imzalanmasının ardından, barış için görüşmelere başlandı. Rus temsilci Ignatiyev tarafından sürdürülen müzakereler Rus çıkarlarını yansıtmakta ve iki taraf arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması,¹¹⁰ İngiliz ve Habsburg çıkarlarına tamamen ters düşmekteydi. Antlaşmayla büyük bir Bulgaristan devleti kuruluyor, Karadağ'ın toprakları üç kat artarken Sırbistan kısmen toprağını genişletiyor; ancak yapılan gizli anlaşmalara rağmen, Bosna-Hersek'te Habsburg çıkarları gözardı ediliyor ve sonunda büyük bir Slav devletine giden yol aralanmış oluyordu.¹¹¹

¹⁰⁸ Bu sırada Osmanlı idaresinde de değişiklikler olmuş, Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş, yerine geçen V.Murat'ın idaresi uzun olmamış ve II. Abdülhamit tahta geçmişti. Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s. 384-386.

¹⁰⁹ Ülman, **a.g.e.**, s.136.

¹¹⁰ Ayastefanos Antlaşması'nın maddeleri için bkz. Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s.521-522; Ülman, **a.g.e.**, s.137; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara, 1953, s.387-400.

¹¹¹ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.388-389; Mustafa Imamović, "*Bosnia Between Otoman and Habsburg Empires Within the Eastern Crisis*", **International Symposium on Bosnia and Hercegovina From Past to Present**, 28-30 April 2005, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2005, s.73.

Aslında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde Bosna-Hersek'in işgali konusunda Viyana ile Budapeşte arasında anlaşmazlık olmasına karşın,¹¹² Rusya'nın Habsburg çıkarlarını gözdardı eden bu tavrı tepkilere yol açmıştı. İngilizler ve Avusturya-Macaristan, Ayastefanos'u protesto etmiş ve diğer Balkan ülkeleri de memnuniyetsizliklerini belirtmişti. Bunun üzerine Rus hükümeti geri adım atarak Bulgar Devleti'nin bölünmesi koşuluyla İngilizler ile anlaşmıştı.¹¹³ Böylece, Avusturya-Macaristan'ın Bosna ve Novi Pazar Sancağı'nı işgali ile, Rusya'nın Bulgaristan üzerindeki etkinliği dengelenmek istenmişti. Avusturya-Macarsitan'a Bosna-Hersek konusundaki isteklerinin dikkate alınacağı teminatı verilmiş ve Rusya, Alman Şansölyesi Otto von Bismarck başkanlığında Berlin Konferansı'na katılmayı kabul etmişti.¹¹⁴

Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı'nın katıldığı Berlin Konferansı 13 Haziran 1878'de başladı. Osmanlı'nın kaybettiği toprakların paylaşılması üzerinde durulan konferans sonucunda 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalandı.¹¹⁵ Antlaşmayla Bulgar Devleti üçe

¹¹² Viyana ile Budapeşte arasında işgal konusunda görüş ayrılığı vardı. Budapeşte'deki hükümet, imparatorluğa daha fazla Slavın katılmasına karşı çıkmaktaydı. Glenny, **a.g.e.**, s.131.

¹¹³ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.389.

¹¹⁴ Glenny, **a.g.e.**, s.127.

¹¹⁵ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s.525; Antlaşmanın maddeleri için bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.526-527; Ülman, **a.g.e.**, s.138.

bölünmüş; Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i işgal edip yönetme ve Novi Pazar Sancağı'nda asker bulundurma hakkı elde etmiş; Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıkları tanınmıştı.¹¹⁶

Karpat'ın da irdelediği gibi, antlaşma sonucunda 1877-78'de hem Rusya ve hem de Osmanlı Devleti siyasal anlamda kaybeden taraftaydı ve Rusya kendi Balkan siyasetini sürdürecektir kadar büyük ve güçlü bir Slav devleti kurmayı başaramamıştı.¹¹⁷ Antlaşma ile, Osmanlı'nın Balkan yarımadasında etkin gücü artık sona eriyor ve Avusturya-Macaristan, Bosna topraklarını işgal etme hakkı kazanıyordu. Nüfusu Sırp, Hırvat, Sloven ve Müslümanlardan oluşan Bosna-Hersek'in işgali, henüz kendi içinde bir birlik sağlayamamış olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için ağır bir milliyetçilik yükü getirmişti.¹¹⁸ Nitekim imparatorluğun aldığı bu yük, I.Dünya Savaşı ile birlikte daha da ağırlaşacak ve Avusturya-Macaristan'ın sonunu getirirken SHS Krallığı'nın kuruluş yolunu açmış olacaktı.

¹¹⁶ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.390; Berlin Kongresi ve Antlaşması'nın yarattığı toplumsal etkiler ile ilgili değerlendirmeler için, Kemal H. Karpat, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.224-242.

¹¹⁷ Karpat, **a.g.e.**, s.241-242.

¹¹⁸ Jelavich, **a.g.e.**, C.1, s.391.

3. Bosna-Hersek'te Avusturya-Macaristan Dönemi (1878-1918)

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile, Balkanlar'da Osmanlı egemenliğinin yerine Rusya'nın nüfuzunun iyice artmasına neden olacak gelişmeler belirmiş ve bu durum Avusturya ve İngiltere'nin çıkarlarına ters düştüğünden, bu iki devletin baskısıyla Berlin'de düzenlenen yeni bir konferansta ele alınarak değişikliğe uğratılmıştı.¹¹⁹ Konferans sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i işgal etme hakkına sahip olmuştu.

3.1. İşgal (1878)

Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i 28 Temmuz 1878 tarihinden başlayarak Josef Filipović komutasındaki 72.000 askerlik bir orduyla işgal etmeye başlamıştı.¹²⁰ 19 Ağustos 1878 tarihinde bu ordu Saraybosna'ya girmiş; ancak şiddetli bir mukavemetle karşılaşmıştı.¹²¹ Boşnaklar'ın Avusturya-Macaristan

¹¹⁹ Babuna, **a.g.e.**, s.23.

¹²⁰ Glenny, **a.g.e.**, s.149; Burdett, **a.g.e.**, s.575.

¹²¹ 1878 Ekim ayında Avusturya Bosna-Hersek'i işgal edebilmek için buraya 75.000 asker göndermek zorunda kalmıştı. Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s.539; İlk direnişi Müslüman ileri gelenlerinden Hacı Lojo adında biri başlatmış; din ayrımı yapmadan herkesi monarşinin işgaline direnmeye çağırmıştır. Osmanlı idaresi de bölgeyi kaybetmiş olmasına rağmen isyancılara gizli olarak silah sağlanmasını desteklemişti. Glenny, **a.g.e.**, s.148-149.

işgaline ilk tepkileri askeri direniş şeklinde olmuştu.¹²² Avusturya-Macaristan, Ekim ayında Bosnalılar'ın direnişini yok edebilmek için imparatorluk ordusunun üçte birini buraya sevk etmişti.¹²³

Berlin Antlaşması ile Novi Pazar Sancağı'nın yönetiminin Osmanlı'ya ait olması, ancak Avusturya'nın burada asker bulundurması öngörülmüştü. Fakat sancağın Sırbistan ve Karadağ arasındaki bölgede bulunması, Avusturya'nın Adriyatik yolu önünde engel oluşturmaktaydı.¹²⁴ Dolayısıyla bu bölgenin kontrol altına alınması büyük önem taşımaktaydı. Bu önemin bilincindeki Sırbistan, bölgenin işgaline karşı elinden gelen her türlü güçlüğü çıkarmış ve Avusturya – Macaristan kuvvetleri burayı ancak 1879 Eylül ayında işgal edebilmişti.¹²⁵

Avusturya-Macaristan işgal sırasında karşılaştığı güçlükler nedeniyle, 1879 Şubat ayından itibaren Bosna-Hersek yönetiminin devri konusunda Osmanlı ile görüşmelere başlamış ve 21 Nisan 1879'da iki ülke arasında imzalanan 10 maddelik

¹²² Babuna, **a.g.e.**, s.24.

¹²³ Glenny, **a.g.e.**, s.150.

¹²⁴ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1871'de Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkmasıyla birlikte dış politika yönünü Batı'dan Doğu'ya çevirmiş ve gözünü güneyde Adriyatik'e ve doğuda Selanik'e çevirmişti. Adriyatik yönünde Bosna-Hersek, Selanik yönündeyse Sırbistan önünde engel olarak bulunmaktaydı. Bu yüzden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'ın güçlenmesini ve büyük bir Slav Devleti olmasını istemiyordu. Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s.537.

¹²⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.539.

bir antlaşma ile Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'in yönetimini Avusturya'ya bırakmıştı.¹²⁶ Bölgenin Osmanlı idaresinden çıkması Bosna-Hersek Müslümanları açısından tarihi bir dönüm noktası olmuş; bu olay, yalnız yönetsel bir değişim olmayıp bölgedeki sosyo-kültürel değişimi de beraberinde getirmişti.¹²⁷

3.2.Avusturya-Macaristan İdaresinin Kurulması

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Sırp ve Hırvatların milliyetçi emelleri karşısında “Bošnjastvo (Boşnaklık)” adı verilen Bosna milliyetçiliği fikrini kullanarak denge oluşturmaya çalışmıştı.¹²⁸ Bu çerçevede imparatorluğun Maliye Bakanı Benjamin Kalláy,¹²⁹ Bosna-Hersek'i idare etmek üzere atandı. Kalláy eyaletin ekonomik altyapısını genişletip iş alanları yaratmak, modern sanayinin temellerini atmak ve yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla çalışmalara başladı

¹²⁶ Bununla birlikte Müslüman halkın ibadetine karışılmayacak, bu iki toprağın gelirleri yine buraya harcanacak, Osmanlı parası geçerli olmaya devam edecek, Novi Pazar Sancağı'nda Osmanlı idaresini hiçbir şekilde etkilememek kaydıyla Avusturya askeri bulunacak ve Osmanlı da sancakta asker bulundurabilecekti. Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s.540; Zlatko Badrov, **Državno Pravni Kontinuitet Bosne i Hercegovine Do Prisajedinjenja Kraljevini SHS**, Arabeska, Sarajevo, 1996, s.55-59.

¹²⁷ Aliya İzzetbegović, *Konuşmalar*, Klasik yay., İstanbul, 2007, s.245-246.

¹²⁸ Tanıl Bora, **Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim yay., İstanbul, 1995, s.30-31.

¹²⁹ Benjamin Kalláy (1839-1903) Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda Maliye Bakanı ve Bosna'nın işgalinden sonra 1882-1903 tarihleri arasında Bosna Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. Glenny, **a.g.e.**, s.235.

ve öncelikle demiryolu yapımına girişti.¹³⁰ Ancak, Bosna'yı kuzeyde Macaristan ve Hırvatistan'a, batıda ise Dalmaçya kıyılarına kadar bağlayacak bir demiryolu projesi, getireceği mali yükler nedeniyle Macar hükümeti tarafından engellendi.¹³¹

Kalláy, “Bošnjastvo (Boşnaklık)” fikrini oluşturmak istemiş ve Müslümanların biraraya gelmesini sağlayarak, bu şekilde Hırvat ve Sırp emellerine karşı muhalif bir cephe yaratmayı ve onların ideolojilerini zayıflatmayı da tasarlamıştı.¹³² Diğer yandan Müslümanların eyaletin en güçlü grubu durumunda olmaları nedeniyle Kalláy onların en önemli ayrıcalıkları olan toprağa karşı herhangi bir harekette bulunmak istememişti.¹³³ Aslında Avusturya, Bosna'da bulunan Sırp,

¹³⁰ Glenny, **a.g.e.**, s.235. Bosna Genel Sekreterliğine Maliye Bakanı olan ve ekonomik açıdan bölgeyi çok iyi değerlendirebilecek olan Kalláy'ın atanması tesadüf değildi. Çünkü Bosna-Hersek toprakları Roma döneminden beri madenler açısından son derece zengin bir bölgeydi ve Kalláy demiryolu yapımıyla birlikte bu zenginlikleri değerlendirmek ve imparatorluğu Adriyatik sahillerine ulaştırarak ticari olarak üstünlük sağlamayı amaçlamıştı. Allcock, **a.g.e.**, s.37-40.

¹³¹ Glenny, **a.g.e.**, s.236.

¹³² Nesrin Kenar, **Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005, s.36. Bosna-Hersek Müslümanları hem Katolik hem de Ortodoks dünya tarafından bütünüyle “Türkler” diye kabul ediliyorlardı. Kendilerinin hiç de öyle olmadıklarını bilen bu Müslümanlar etraflarında yükselen milliyetçilik karşısında kendilerini başka bir kimlikle tanıtmak imkana da sahip değillerdi. Bunun üzerine bir de Avusturya'nın siyasi ideolojisi Bosnacılık veya Bosna ayrımcılığı eklendi ki, bu daha sonra büyük hasarlar meydana getirecekti. Popoviç, **a.g.e.**, s.195-196.

¹³³ Glenny, **a.g.e.**, s.236.

Hırvat ve Boşnaklar'dan oluşan bu üç grup arasında bölme politikası uygulamış ve bu politika ise gelecekte ortaya çıkacak büyük çaplı problemlerin çekirdeğini oluşturmuştu.¹³⁴

Kalláy idaresinin Bosnalı Müslümanlara gösterdiği kolaylıklardan biri de dil konusunda olmuştu. Bosnalı Müslümanlar Osmanlı döneminde konuştukları dili Bosna dili olarak adlandırmaktaydılar. 1907'ye kadar Avusturya-Macaristan yönetimi sırasında da Bosna-Hersek Eyaleti'nde kullanılan dil, resmen bu şekilde tanımlanmış ve 1907 sonrasında eyalet yönetiminin Sırbo-Hırvatça'yı resmi dil kabul etmesinden sonra da Müslümanların kendi dillerini Boşnak dili olarak tanımlamalarına izin verilmişti.¹³⁵ Bu dönemde Müslümanlardan gelen istekler üzerine yüksek bir dini temsilcilik oluşturulmuş ve "Reisülulemalık" kurumu ortaya çıkmıştı.¹³⁶ 1882'de Saraybosna müftüsü Reisülulema olarak atanmış ve din alimlerinden dört kişilik bir Ulema Meclisi oluşturulmuştu. Bütün bu kişilerin İmparator tarafından seçilmesi öngörülmüştü.¹³⁷ Ayrıca, monarşi yönetimi 1887

¹³⁴ George Castellan, **Balkanların Tarihi (14.-20.Yüzyıl)**, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet yay., İstanbul, 1995, s. 363-364.

¹³⁵ Babuna, **a.g.e.**, s.16.

¹³⁶ Karpat, **a.g.e.**, s.307; Babuna, **a.g.e.**, s.57.

¹³⁷ Popoviç, **a.g.e.**, s.197. Müslümanlar, daha sonra Reisülulema ve meclisin kendileri tarafından seçilmesini istemişler ve seçilen beş kişiden birinin imparatorluk tarafından atanması Kalláy yönetimince uygun görülmüştür. Babuna, **a.g.e.**, s.57-58.

yılında Şeriat Okulu'nu kurarak din alimlerini yetiştirme işini de devlet eliyle yapmaya başlamıştı.¹³⁸

Bosnalı Müslümanlar arasında bir kısım “*Bošnjastvo (Boşnaklık)*”nun imparatorluğun bir dayatması olduğunu düşünüyor; Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından desteklenen bir kısım Müslüman ise, bu yönetimin kendilerine Batı kültürü ve medeniyetini getirdiğini savunuyordu. Bu görüş ayrılıkları Müslümanların siyasi ve ulusal gelişimlerini sağlamada önemli bir etki yaratmıştı.¹³⁹ Müslüman aydınlar imparatorluğun sömürge yönetimini devirmek gerektiğini düşünmüşler ve bu durum onları Yugoslavcılık veya zaman zaman Hırvat ve Sırp milliyetçiliğini benimsemeye zorlamıştı.¹⁴⁰ Diğer yandan Boşnaklar, etnik kimlikleri açısından Sırp veya Hırvat oldukları iddia edilerek, Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvatistan projelerinin kapsamına alınmak istenmişti.¹⁴¹ Bu tür baskılara ve aralarında yaşanan görüş ayrılıklarına rağmen Müslümanların hepsinin ortak hedefi, siyasi ve ekonomik durumlarını korumak ve kültürel açıdan özgürlüklerini devam ettirebilmektir.¹⁴² Bu nedenle, Avusturya-Macaristan idaresinde Müslüman halk arasında birlik sağlamak amacıyla -özellikle siyasi nedenlerle- değişik dini, kültürel,

¹³⁸ Popović, **a.g.e.**, s.203-204.

¹³⁹ Rizvić, **a.g.e.**, s.15.

¹⁴⁰ Muhammed Hadžijahić, **Od Tradicije Do Identiteta Geneza Nacionalnog Pitanja Bosanskih Muslimana**, Sarajevo, 1974, s.168.

¹⁴¹ Rizvić, **a.g.e.**, s.106; Kenar, **a.g.e.**, s.37.

¹⁴² Salim Čerić, **Muslimani Srpsko-Hrvatskog Jezika**, Sarajevo, 1968, s.152.

mesleki ve yardımlaşma birlikleri belirmiş ve basında da büyük bir atılım gösterilerek gazeteler çıkarılmıştı.¹⁴³

Glenny'ye göre aslında Kalláy'ın milliyetler politikası, Hristiyanlara Müslümanlar ile eşit siyasal haklar verdiği için Hristiyanlarca kabul edilebilir görünüyordu. Müslümanlar tarafından da onların topraklarına dokunulmadığı ve hakları korunduğu için rağbet görebilirdi. Ancak Hristiyanlar, 1875'te karşı geldikleri feodal yükümlülüklerinin hala sürüyor olmasından; Müslümanlar da sosyal ve sınıfsal ayrıcalıklarının ellerinden alınacağı korkusundan dolayı bu politikadan tatmin olmamışlardı. Bu nedenle Kallay'ın idaresi 1903'te ölene kadar hiç olmazsa bir süre çatlakların üstünü örtmeyi başarmıştı.¹⁴⁴

Popović'e göre ise Kalláy, Bosna-Hersek'i çifte monarşi içinde "corpus seperatum" olarak tutabilmek ve Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin yayılmasını engellemek için bir Bosna milleti ve Bosna dili yaratmayı denemişse de, Sırp ve Hırvatlar çoktan milli bilince ulaştıkları ve henüz bu bilince erişmemiş durumdaki Müslümanların çoğunluğu Türkiye'yi anavatan olarak benimsedikleri için -ki birçok Müslüman aile Türkiye'ye yerleşmişti ve Müslüman siyasetçiler de her zaman

¹⁴³ Gajret bu yardım birliklerinden en önemlisiydi. Müslümanlar arasında birlik sağlamak, fakir çocukları okutmak gibi faaliyetlerde bulunmuştu. Popović, a.g.e., s.205. Gajret'in kuruluşu ve faaliyetleri hakkında ayrıntı için bkz. İbrahim Kemura, "O Ulozi "Gajreta" u Društvenom Životu Muslimana BiH (1903-1941)", **Prilozi**, God.19, 1984, Br.20, Sarajevo,1984.

¹⁴⁴ Glenny, a.g.e., s.237.

Osmanlı Sultanı'nın hükümlanlık haklarını hatırlatıyorlardı- az sayıda aydın ve toprak sahibi Müslüman, Bosna milliyetçiliği davasını benimsemişti.¹⁴⁵

3.3. İlhak (1908)

Berlin Kongresi sonrasında bir süre iyi giden Avusturya-Macaristan ve Sırbistan ilişkileri, Sırp milliyetçilerinin de baskısıyla Bosna-Hersek üzerinde Sırp yayılmacılığının artmasıyla birlikte bozulmaya başladı. Avusturya, Sırbistan'ı bu politikadan vazgeçirmek için ekonomik baskı uyguladı ve Macar hükümetinin de baskılarıyla 1905 yılında Sırbistan'dan gelen kesim hayvanlarına sınırlarını kapadı.¹⁴⁶ Bunda, Macar toprak sahiplerinin Viyana hükümetine Sırbistan'dan canlı hayvan ithalini yasaklaması yönündeki teşvikleri de etkili oldu.¹⁴⁷ Ekonomisi büyük oranda hayvan ticaretine bağlı olan Sırbistan'da Avusturya-Macaristan aleyhine çalışmalar ve yayınlar artmış; Bosna-Hersek'teki Sırp milliyetçileri kurdukları gizli örgütlerle etkin bir yeraltı direnişine başlamışlardı.¹⁴⁸ Aslında Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı ilhak etmek gibi bir isteği yoktu ancak imparatorluk kendi varlığını korumak mecburiyetindeydi.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Popoviç, **a.g.e.**, s.207-208.

¹⁴⁶ Ülman, **a.g.e.**, s.263.

¹⁴⁷ Glenny, **a.g.e.**, s.242.

¹⁴⁸ Ülman, **a.g.e.**, s.263. Özellikle ilhaktan sonra Bosna-Hersek, Güney Slavları siyasetinin üssü haline gelmiştir. Nikola Stojanović, **Bosanska Kriza (1908-1914)**, Sarajevo, 1958, s.21.

¹⁴⁹ Imamović, **A.g.m.**, s.74.

23 Temmuz 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte Viyana hükümeti muhtemelen, Osmanlı’nın tekrar Bosna-Hersek ile ilişkilerini güçlendirmek isteyeceğini değerlendirmekteydi.¹⁵⁰ Bosna’nın ilhak edilmesiyle Avusturya-Macaristan hem geniş bir alanda Adriyatik Denizi’ne açılmış olacak hem de Novi Pazar üzerinden Selanik demiryolu projesi ile Makedonya içlerinde de yayılmış olacaktı.¹⁵¹ Bosna-Hersek’te ne Sırpların ne de Müslümanların işgal rejimine karşı bağlılık duymamalarından dolayı ilhak kararı, Glenny’nin tanımıyla “arı kovanına çomak sokmaktan farksız bir hareket” olacaktı.¹⁵²

Bu nedenle Rusya’yı yanına çekmek isteyen Viyana hükümeti, Rusya ile görüşmelere başlamıştı. 15-16 Eylül 1908 tarihinde Moravya’da Rus ve Avusturya-Macaristan dışişleri bakanları biraraya gelerek, Rusya’nın boğazların savaş gemilerine açılması teklifine karşılık Novi Pazar Sancağı hariç Bosna’nın Avusturya

¹⁵⁰ Bosna-Hersek hala Osmanlı toprağıydı ve Meşrutiyet ile birlikte kurulacak meclise temsilci göndermesi gerekliydi. Bu durum Osmanlı için Berlin Antlaşması’nın Bosna-Hersek ile ilgili hükümlerini gözden geçirmek isteme fırsatı yaratabilirdi. Bu nedenle Avusturya-Macaristan ilhak için aceleci davranmıştır. Ülman, **a.g.e.**, s.268.

¹⁵¹ Avusturya-Macaristan’ın dış siyasetteki ana hedefi Slavların koruyucusu durumundaki Rusya’nın da iznini alarak -karşılığında Boğazlar konusunda tavizler vererek- Bosna’yı işgal etmek ve fırsat bulabilirse Belgrad üzerinden Selanik’e inerek denize açılmaktı. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi**, C.1, TTK yay., Ankara, 1983, s.238; Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s.613.

¹⁵² Glenny, **a.g.e.**, s.237.

tarafından ilhakı konusunda anlaşmışlardı.¹⁵³ Nitekim bu gelişmenin ardından Avusturya 5 Ekim 1908 tarihinde, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini Berlin Antlaşması'nı imzalamış bulunan devletlere ve Osmanlı'ya bildirdi. Osmanlı Devleti bu duruma tepki göstermiş olsa da özellikle içinde bulunduğu koşullar ve Avrupa kamuoyu karşısında yalnız kalmasından dolayı barışçı yol izlemek zorunda kalarak 26 Şubat 1909 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile bir protokol imzaladı. Bu protokole göre:

- İki ülke arasında 2 Nisan 1879 tarihinde imzalanan antlaşma yürürlükten kalkacak,
- Bosna-Hersek halkından isteyenler Osmanlı'ya göç edebilecek ve bunlar Osmanlı vatandaşı kabul edilecekler, daha sonra göç etmek isteyenlere ise Avusturya vatandaşı muamelesi yapılacaktır,
- Önceden olduğu gibi Müslümanlara din ve mezhep özgürlüğü tanınacak ve diğerleri gibi Müslümanlar da sosyal, siyasal ve ekonomik haklara eşit derecede sahip olacak,
- Camilerde hutbeler padişah adına okunmaya devam edilecekti.¹⁵⁴

Ayrıca Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek üzerinde haklarını iki buçuk milyon Osmanlı lirası (elli altı milyon frank) karşılığında Avusturya'ya terk edecekti.¹⁵⁵

¹⁵³ Jelavich, **Balkan Tarihi**, C.2, Küre yay., İstanbul, 2006, s.101; Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s.615; Burdett, **a.g.e.**, s.580-581.

¹⁵⁴ Ahmet Eyicil, **Siyasi Tarih 1789-1939**, Gün yay., Ankara, 2005, s.208; Popoviç, **a.g.e.**, s.195-196.

¹⁵⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.621.

Osmanlı Devleti bu protokol ile fiili durumda elinden çıkmış bulunan Bosna-Hersek toprağını hukuken de kaybetmişti.¹⁵⁶ Ancak bu gelişmelerden rahatsız olan Sırbistan, etnik kökenleri itibariyle Slavların yaşadığı Bosna-Hersek topraklarını kendi toprakları içinde görmüş ve bu toprakları da kapsayan büyük bir Sırbistan kurmayı hedeflemişti. Sırbistan bu konuda Rusya'dan yardım görmeyi ummuş; ancak istediği yardımı görememişti.¹⁵⁷ Sırbistan'ın koruyucusu durumundaki Rusya'nın, bu ilhakı tanınmasıyla Sırbistan'ın sert tutumu da yumuşamıştı. 1909 Mart ayında Rus hükümeti Sırbistan'ı, Avusturya-Macaristan'ın iki vilayetin ilhakını kabul etmesi için uyarmış ve hükümet istemeyerek de olsa bu durumu kabul etmişti.¹⁵⁸

Jelavich'e göre Bosna-Hersek'in ilhakı hem Sırlar hem de Ruslar açısından "küçük düşürücü" olmuş; Balkan meselelerinde Habsburg monarşisiyle işbirliği politikasına son verilmiş ve bundan sonra Rusya, fiili diplomatik girişimlerle Balkan ülkeleri arasında Osmanlı'ya yönelik savaş ittifakları yapılmasına önayak olmuştu.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Eyicil, **a.g.e.**, s.208; Osman Karatay, "*Habsburg İdaresinde Bosna ve Boşnaklar*", **Balkanlar El Kitabı**, C.1, Karam&Vadi yay., Çorum, 2006, s.547.

¹⁵⁷ Bayur, **a.g.e.**, s.153-155; Jelavich, **Balkan Tarihi**, C.2, s.101; Ülman, **a.g.e.**, s.269.

¹⁵⁸ Glenny, **a.g.e.**, s.249.

¹⁵⁹ Jelavich, **a.g.e.**, C.2, s.101-102; Bosna-Hersek'in ilhakının sonuçları ile ilgili olarak ayrıca bkz. Ülman, **a.g.e.**, s.269-271.

İlhak sonucunda, Bosnalı Müslümanların o güne kadar sürdürdükleri muhalif tutumları ve yeniden eski imtiyazlı durumlarına dönecekleri umudu da sona ermişti.¹⁶⁰ Babuna, ilhak sonrasında bazı Müslüman önde gelenlerinin monarşiye olan sadakatlerini eyalet yönetimine bildirmeleri ve bundan böyle siyasi faaliyetlerini Bosna Parlamentosu'nda devam ettirmelerini, Eyalet Hükümeti'nin Müslüman muhaliflere karşı izlediği politikanın başarısı olarak değerlendirmektedir.¹⁶¹

1908'de Avrupa ülkelerini bu şekilde karşı karşıya getiren Bosna-Hersek Sorunu, büyük bir kriz yaratmış ve Rusya ve Sırbistan'ın Avusturya'ya olan tepkileri 1914'te I.Dünya Savaşı'nın patlak vermesine zemin hazırlamıştı.¹⁶² 1908

¹⁶⁰ Todor Kruševac, **Sarajevo Pod Austro-Ugarskom Upravom (1878-1918)**, Sarajevo, 1960, s.308.

¹⁶¹ Babuna, **a.g.e.**, s.183-184; Ancak Müslümanlar bu dönemde muhalefetlerini siyasi yollardan sürdürmeye çalışmışlar ve bir çok Müslüman siyasi partileri kurulmuştur. (Muslimanska Narodna Organizacija, Muslimanska Demokratija, Muslimanska Napredna Stranka vd.) Popović, **a.g.e.**, s.208. 1906'da ilk Müslüman partisi olan Muslimanska Narodna Organizacija (Müslüman Halk Örgütü) kurulmuştu. Bu partinin kuruluşunda Şerif Arnavutović gibi aydınların yanı sıra Ali Đzabić gibi Müslüman halkın dini liderleri ve Ali Beg Firdus gibi toprak sahipleri bulunuyordu. Nusret Šehić, **Autonomni Pokret Muslimana za Vrijeme Austro-Ugarske Uprave u BiH**, Sarajevo, 1980, s.194-195; Şerif Arnavutović'in biyografisi, faaliyetleri ve eserleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için, Istorijski Arhiv Sarajevo (IAS), Fond: LiPF, ŠA-380.

¹⁶² Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s.616.

Bunalımı, 1914 durumuna benzediği için I.Dünya Savaşı'nın adeta bir provası olarak nitelendirilmişti.¹⁶³

1908'de yaşanan ilhak ile birlikte Güney-Slavlarının Avusturya-Macaristan idaresi altında yaşadıkları süreç başlamış oluyordu. Güney Slav halkları bu idare altında yaşamak istememişler ve özellikle Sırp'ın gizli bir takım örgütler yoluyla bağımsızlıklarını sağlamaya yönelik faaliyetleri, ve buna Bosnalı Müslümanların verdiği gizli destek, I.Dünya Savaşı'nı çıkaran suikastin gerçekleşmesine neden olmuştu.

¹⁶³ Ülman, **a.g.e.**, s.270.

II. BÖLÜM: SIRP-HIRVAT-SLOVEN KRALLIĞI'NDAN YUGOSLAVYA KRALLIĞI'NA

1. Sırp Milliyetçi Örgütleri ve I.Dünya Savaşı

Sırbistan Rusya'nın da baskısıyla Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakını tanımak zorunda kalmıştı. Ancak Sırp milliyetçileri bu durumu kolay kabullenmemişler ve Bosna-Hersek'te gizli örgütler kurarak monarşi yönetimine karşı faaliyete girişmişlerdi.

Sırp milliyetçileri, Narodna Odbrana (Ulusal Savunma) ve Ujedinjenje ili Smrt (Birlik ya da Ölüm) adında iki örgüt kurmuşlardı. Aralık 1908'de kurulan Narodna Odbrana'nın hedefi ilhak edilen vilayetlerdeki Sırp çıkarlarını korumak ve geliştirmektir. Bu amaçla Güney Slav topraklarında bir ajanlar şebekesi oluşturmuştu..¹⁶⁴ Ujedinjenje ili Smrt ise 1903 yılında Kral Aleksander Obrenović'i komplo ile öldüren grubun lideri Apis lakaplı General Dimitriević tarafından kurulmuştu..¹⁶⁵ Bu örgüt Crna Ruka (Kara El) adıyla da biliniyordu ve 3 Mart 1911'de Belgrad'da örgütün üyeleri bir araya gelerek çalışmalarıyla ilgili

¹⁶⁴ Jelavich, **a.g.e.**, C.2, s.118.

¹⁶⁵ Glenny, **a.g.e.**, s.249-250.

görüşmüşlerdi.¹⁶⁶ Her iki derneğin de ortak üyeleri vardı. Crna Ruka, Narodna Odbrana'nın Bosna-Hersek'teki ajanlarından yararlanmaktaydı.¹⁶⁷ Crna Ruka'nın varlığı birkaç ay sonra ortaya çıkmış olsa da aslında çok daha önceden bakanlıklara ve ordunun çeşitli birliklerine sızdıkları için örgüt bu yetkili kişiler sayesinde gizliliğini korumuştur. Örgüte göre "yurtseverlik" militarizm aracılığıyla Sırp otoritesinin yayılması ve pekiştirilmesi anlamına geliyordu.¹⁶⁸ Sırp subayların birçoğu sivil hükümetin ülkeyi engellediğini düşünüyor ve Radikal Parti'den hoşlanmıyorlardı. 1914'te acil çözüm bekleyen sorun, yeni ilhak edilen Makedonya'nın idaresiydi ve ordu bu konuda yetkileri elinde tutmak istediğindeydi. Ancak Kral Petar sağlık sorunları nedeniyle idareyi saltanat naibi olarak ikinci oğlu Aleksander'a devretti ve ülke, hükümetle ordu arasındaki iç krizle karşı karşıya kaldı.¹⁶⁹ İşte bu karışık ortamda şekillenen örgütlere ordudan destek bu şekilde sağlanmış oluyordu. Diğer yandan yine Sırlar tarafından özellikle genç öğrenciler arasında Avusturya idaresine karşı oluşan geniş bir entellektüel hareket niteliğindeki Mlada Bosna (Genç Bosna) adlı örgüt de bu zamanlarda kurulmuştu.¹⁷⁰ Mlada Bosna ile Crna Ruka'nın bir araya gelmesi ise, Vladimir Gaćinović sayesinde olmuştu. 1890'da Hersek'te doğmuş bir Sırp olan Gaćinović, Müslümanlar, Sırlar

¹⁶⁶ Glenny, **a.g.e.**, s.254-255.

¹⁶⁷ Jelavich, **a.g.e.**, C.2, s.119.

¹⁶⁸ Glenny, **a.g.e.**, s.255.

¹⁶⁹ Jelavich, **a.g.e.**, C.2, s.118.

¹⁷⁰ Mlada Bosna hakkında bkz. Veselin Masleša, **Mlada Bosna**, Sarajevo, 1990; I.Dünya Savaşı'ndan sonra Mlada Bosna, Franz Ferdinand'ı öldürmeyi başaran komplocular anlamında kabul edilmeye başlanmıştır. Glenny, **a.g.e.**, s.251.

ve Hırvatların siyasal ve kültürel örgütleriyle entelektüel bir merkez haline gelen Mostar'da devrimci fikirlerle tanışmıştı. Ardından Belgrad'a geçen Gaćinović, burada milliyetçi çevrelerin de etkisiyle yeraltı hücreleri kurmaya başlamış ve 1911'de Ujedinje ili Smirt örgütüne katılmıştı. Aynı zamanda o Sırpların milliyetçi gazetesi olan Otađžbina'da da makaleler yazmaktaydı ve bu makaleleriyle Mlada Bosna'yı popüler hale getirmeye başlamıştı. Gaćinović, Mlada Bosna'nın Ujedinje ili Smirt örgütündeki ilk ileri gelen adamı olmuştu.¹⁷¹

1908'den sonra Mlada Bosna'nın üyelerinin birçoğu ülkenin yoksul kesimlerinden ve Hersek'ten gelen gençlerden oluşuyordu. Bu gençler büyüklerini sömürgeci devlet tarafından satın alınmış işbirlikçiler olarak görmekte; cahil ve örgütlenmemiş köylülerin geri bırakılmaya terk edildiklerini düşünerek direniş hareketi oluşturmaya çalışmaktaydılar. Bu gençlerden biri de Franz Ferdinand'ı öldürecek olan Gavrilo Princip'ti.¹⁷² 1910 yılında Bosanska Krajina'da başlayan bir köylü isyanı bölgenin Sırp köylerine yayılmış ve imparatorluğun Bosna Askeri Valisi olan Verešanin bir Sırp köylü genci tarafından öldürülmüştü. Olaydan sonra kendini de öldüren Bogdan Zerajić adlı bu genç, Mlada Bosna için bir kült haline gelmiş; Hırvatistan, Bosna ve Sırbistan'ın gelecek suikastçilerine esin kaynağı

¹⁷¹ Glenny, **a.g.e.**, s.251; Mlada Bosna ile Crna Ruka arasında ortaklık olmasına rağmen, Crna Ruka'nın çoğu üyesi Sırp'tı, askerdi ve Büyük Sırbistan için militarist bir devlet hedefliyorlardı. Mlada Bosna içindeyse çoğu Sırp olmakla birlikte Hırvat ve Müslümanlar da vardı ve örgüt Bosna topraklarını Avusturya-Macaristan idaresinden kurtararak diğer güney Slavları ile birleşmeyi hedefliyordu. Glenny, **a.g.e.**, s.256; Pavkovic, **a.g.e.**, s.20.

¹⁷² Glenny, **a.g.e.**, s.252-253; Djilas, **a.g.e.**, s.36.

olmuştur.¹⁷³ Princip, Cabrinović, Gaćinović, Danilo İlić ve Mehmed Mehmedbašić gibi örgüt üyeleri bu olayın intikamını almak için yemin etmişlerdi. 1912’de I.Balkan Savaşı nedeniyle birçoğu askere gönüllü katılan bu gençler daha sonra Crna Ruka yöneticisi Vojin Tankosić ile iletişim kurarak Bosna başkentinde gizli bir operasyon için hazırlık yapmışlardı.¹⁷⁴

28 Haziran 1914’te Franz Ferdinand ve eşi Sophie Saraybosna gezileri sırasında suikaste uğramışlar ve bu olay büyük bir savaşa yol açmıştı. Franz Ferdinand’ın öldürülmesi üzerine Avusturya, 23 Temmuz 1914’te Sırbistan’a bir ultimatoma göndermiş ve bundan bir hafta sonra da savaş başlamıştı.¹⁷⁵ Bu ultimatoma üzerine, Rusya’nın Sırbistan’a Almanya’nın da Avusturya’ya destek olmalarıyla birlikte Avrupa devletleri savaşın içine sürüklenmişlerdi.¹⁷⁶

¹⁷³ Masleša, **a.g.e.**, s.150-153.

¹⁷⁴ Glenney, **a.g.e.**, s.256-257. Müslümanların -Boşnakların- Mlada Bosna ile bağlantısı ve siyasi gelişimleri ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Nusret Şehić, **Autonomni Pokret Muslimana za Vrijeme Austro-Ugarske Uprave u BiH**, Sarajevo, 1980.

¹⁷⁵ Burdett, **a.g.e.**, s.584. I.Dünya Savaşı’nı başlatan, Avusturya-Macaristan tarafından Sırbistan’a verilen nota için bkz. **Ayn Tarihi**, No.45, Aralık 1927, s.2784-2790.

¹⁷⁶ Savaşın bu derece hızlı gelişmesinde 1908’de Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’i ilhakıyla başlayan Sırp-Avusturya ilişkilerindeki gerginliklerin etkisi büyüktür. 23 Temmuz 1914’te Avusturya Almanya’nın desteğini alarak Sırbistan’a savaş ilan etmiş; 28 Temmuz’da da Belgrad’ı bombalamaya başlamıştır. İngiltere’nin arabuluculuk girişimleri sonuç vermemiş ve Rusya ve Fransa’nın seferberlik ilan etmeleri üzerine Almanya 1 Ağustos’ta Rusya’ya, 3 Ağustos’ta Fransa’ya, 4 Ağustos’ta da Belçika’ya savaş açmıştır.

Osmanlı Devleti de Almanya'nın tarafında yer alarak savaşa girmek durumunda kalmış; ardından İtalya, Bulgaristan, Romanya, Birleşik Amerika, Yunanistan gibi ülkeler de savaşa katılmışlardı.¹⁷⁷ Romanya, Bulgaristan, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın savaştan çekilmelerinin ardından barış antlaşmaları için Paris'te otuz iki devletin katıldığı bir konferans düzenlenmişti. Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın etkili olduğu konferans sonucunda barış antlaşmaları imzalanmasına karar verilmiş; bu çerçevede 10 Eylül 1919'da imzalanan 381 maddelik Saint Germain en Laye Barış Antlaşması ile Avusturya , SHS Krallığı'nın bağımsızlığını tanımıştı.¹⁷⁸

Diktatörlük döneminin ilk kabinesini kuracak olan General Živković'in çabaları sonucunda, 1914'te veliaht Franz Ferdinand'a suikasti gerçekleştiren Apis ve arkadaşları 1917 Haziran'ında Selanik'te yakalanmış; Almanlarla işbirliği İngiltere de bu durum üzerine Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Uzakdoğu'daki çıkarları açısından bu durumu fırsat bilen Japonya da 23 Ağustos'ta Almanya'ya savaş açarak Avrupa savaşına katılmıştır. Ayrıntılar için bkz. Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990**, C.I:1914-1980, Türkiye İş Bankası yay., Ankara, 1994, s.100, 103-105.

¹⁷⁷ Osmanlı Devleti, Almanya ile 2 Ağustos 1914'te ittifak antlaşması yapmasının ardından tarafsızlığını ilan etmiş olsa da iki Alman savaş gemisinin boğazlardan geçişinde sorunlar yaşanması üzerine bu gemileri satın alması ve Almanya'nın artan baskıları üzerine Enver Paşa'nın emriyle Alman Amirali Souchon'un komutasında Osmanlı donanmasının Rus limanlarını topa tutması onu savaşa sürüklemiştir. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.107-110. Bu ülkelerin savaşa katılmaları ve savaşın gidişatı için, Armaoğlu, **a.g.e.**, s.111-136.

¹⁷⁸ Barış antlaşmaları hakkında bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.146-148.

yaparak Prens Aleksander'a karşı suikast yapacakları gerekçesiyle yargılanmış ve idam edilmişlerdi.¹⁷⁹ Böylece Kral Aleksander diktatörlüğü boyunca kendisine destek olacak askeri gücü yanına alarak, hem Obrenović hanedanının sonunu getiren ve hem de Avusturya-Macaristan Veliahtı Franz Ferdinand'ı öldüren Kara El örgütünün Sırp lar üzerinde yarattığı prestiji, gelecekte kendisine karşı bir güç olmaması için şimdiden sarsmış oluyordu.

2. Krallığın Kuruluşu

Sırbistan'ın başında Petar Karageorgević vardı ancak yaşlı olduğu için kral yerine naip olarak oğlu Aleksander ülkeyi yönetiyordu.¹⁸⁰ Avusturya-Macaristan 1914 yılı Temmuz ayında Sırbistan'a savaş ilan etti.¹⁸¹ Savaş ilanına karşı Sırp milli meclisi Sırp, Hırvat ve Sloven kardeşlerinin hepsinin kurtuluşu ve birliği için halkın

¹⁷⁹ General Živković daha genç bir subayken, Obrenović hanedanından Kral Aleksander ve eşi Draga'ya düzenlenen komploda Apis (Dragurin Dimitrievič) ve diğerlerine sarayın kapılarını açmıştı. Savaş döneminde Živković, Apis ile olan bağlarını koparmış ve onun Crna Ruka(Kara El) örgütüne karşı Bjela Ruka (Beyaz El) adında bir örgüt kurmuş ve daha sonra yakalanıp idam edilmesini sağlamıştı. Glenny, **a.g.e.**, s.351.

¹⁸⁰ 6 Kasım 1921'de Kral Petar'ın ölmesiyle Aleksander resmi olarak kral olacaktır. Lampe, **a.g.e.**, s.125.

¹⁸¹ I.Dünya Savaşı sırasında Hırvatlar ve Slovenler, Avusturya Macaristan Kralı adına Sırp lara karşı savaşmışlardı. Snežana Trifunovska (ed. by), **Yugoslavia Through Documents From Its Creaiton To Its Dissolution**, Martinus Nijhoff Pyblishers, Boston, 1993, s.137.

mücadele etmek konusundaki kararlılığını onaylamıştı.¹⁸² Sırbistan savaş sırasında işgal edilince Naip Prens Aleksander idaresinde ve Nikola Pašić liderliğinde Korfu Adasında Sırp sürgün hükümeti kuruldu.¹⁸³ Diğer yandan Sırp, Hırvat ve Slovenler arasında bir birlik oluşturmak amacıyla Sloven lider Ante Trumbić liderliğinde Yugoslav Komitesi kuruldu.¹⁸⁴ Bu Komite savaş sırasında sürgünde olan Pašić liderliğindeki Sırp hükümeti ile görüştü ve savaş sonrası Yugoslav birliği kurulmasına çalıştı.¹⁸⁵ Habsburg Güney Slavlarını temsil eden Yugoslav Komitesi içindeki Sloven ve Hırvat unsurlar yeni kurulacak devletin federal bir yapıda olmasını; Pašić liderliğindeki Sırlar ise egemen unsuru Sırların oluşturduğu merkezîyetçi bir devlet yapısını istiyorlardı.¹⁸⁶ Yugoslav Komitesi ile Pašić Hükümeti arasında 20 Temmuz 1917’de Korfu Deklarasyonu imzalandı.¹⁸⁷ Bu deklarasyonda kurulacak devletin anayasal, demokratik ve parlamenter bir devlet olması, “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı” adını alacak olan devletin başında

¹⁸² F.R. Dareste-P. Dareste, **Avrupa-Amerika-Afrika-Asya-Okyanusya Devletlerinin Esas Teşkilat Kanunları**, çev. E. Menemencioglu, C.III, Hukuk İlmini Yayma Kurumu yay., Ankara, 1939, s.293.

¹⁸³ Glenny, **a.g.e.**, s.153; R. J. Crampton, **Eastern Europe in the Twentieth Century**, Routledge Press, London, 1994, s.21.

¹⁸⁴ Šišić, **a.g.e.**, s.94; Fenwick, **a.g.m.**, s.719.

¹⁸⁵ Banac, **a.g.e.**, s.118-119.

¹⁸⁶ Charles Jelavich, “*Serbian Nationalism and the Question of Union with Croatia in the Nineteenth Century*”, **Balkan Studies**, No:3, 1962, s.40; Jelavich, **Balkan Tarihi**, C.2, s.154.

¹⁸⁷ Burdett, **a.g.e.**, s.591; Dragovan Šepić, “*The Question of Yugoslav Union in 1918*”, **Journal of Contemporary History**, Vol.3, No.4, October 1968, s.38

Karageorgević hanedanının bulunması, Sırp, Hırvat ve Sloven uluslarının yaşadığı bütün bölgelerin bu devletin sınırları içinde yer alması kararlaştırıldı. Deklarasyon ile Katolik, Ortodoks ve İslam dinlerinin; Sırp, Hırvat ve Sloven adlarının, bayraklarının ve armalarının; kiril ve latin alfabelerinin eşitliği garanti altına alınıyordu.¹⁸⁸

6 Ekim 1918'de Habsburg Güney Slavlarını temsilen Hırvat, Sloven ve Sırp ulusal meclisi kuruldu.¹⁸⁹ Hırvat ulusal meclisi Sabor, bütün yetkilerini Anton Korošec, Ante Trumbić ve Svetozar Pribičević başkanlığında kurulan bu meclise devretti.¹⁹⁰ Ardından Voyvodina Sırları 25 Kasım 1918'de; Karadağ meclisi de 26

¹⁸⁸ Korfu Deklarasyonu, Sırp Hükümeti ve Yugoslavya Heyeti arasında imzalanan ilk ortak siyasi belgedir. Deklarasyon, 20 Temmuz 1917'de Sırbistan Başbakanı Nikola Pašić ve Yugoslavya Heyeti Başkanı Ante Trumbić tarafından imzalanmıştı. Sırp, Hırvat ve Sloven ulusunun yetkilileri, yabancı işgalinin tamamen ortadan kalkmasının hemen ardından, temsil ettikleri ulusların kendi iradelerine ve demokratik ilkelere dayanacak ortak ulusal, özgür ve bağımsız bir devletin kurulması konusunda anlaşmaya varmışlardı. Ancak Aralık 1919'da Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adı altında gerçekleştirilen birleşme şekli ve 1921 yılında ilan edilen Vidovdan Anayasası, Korfu Deklarasyonu'nun öngördüğü demokratik ilkelere ters düşecekti. Korfu Deklarasyonu'nun tam metni için bkz. Trifunovska, **a.g.e.**, s.141-142; Burdett, **a.g.e.**, s.600-603; Crampton, **a.g.e.**, s.21; Lampe, **a.g.e.**, s.102-103.

¹⁸⁹ Šišić, **a.g.e.**, s.170-179; Pavkovic, **a.g.e.**, s.3.

¹⁹⁰ G. Hoffman-F.Neal, **Yugoslavia and New Communism**, New York, 1962, s.59; Šišić, **a.g.e.**, s.189; Jelavich, **a.g.e.**, C.2, s.156; Pavkovic, **a.g.e.**, s.3.

Kasım 1918’de aldıkları kararlar ile, Sırbistan Krallığı’yla birleştiklerini ilan ettiler.¹⁹¹

1 Aralık 1918’de Habsburg Güney Slavlarını temsil eden Sırp, Hırvat ve Sloven ulusal meclisi temsilcileri Belgrad’da Kral Aleksander ile görüştü ve aynı gün “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı” ilan edildi.¹⁹² İlanın ardından Kral Aleksander tarafından bir beyanname yayınlandı.¹⁹³ 16 Aralık 1918’de Sırbistan Halk Meclisi’nde (Narodna Skupština) Krallığın ilanı onaylandı.¹⁹⁴ Onaylanmasının ardından Stojan Protić başkanlığında yeni kabine oluşturuldu.¹⁹⁵ Yeni kabine maddi anlamda birliğin simgesi olan bayrak, alfabe, takvim gibi unsurları belirledi ve 24 Şubat 1919’da toplanan 196 üyeli geçici parlamento 16 Mart 1919’da Belgrad’ta açıldı. Bu açılışla birlikte kurucu meclisin seçimine ilişkin kanun -seçim kanunu- hazırlandı ve 2 Eylül 1920’de kabul edildi. Bu yasaya göre seçimler yapıldı ve kurucu meclis 12 Aralık 1920’de Belgrad’ta toplandı.¹⁹⁶

¹⁹¹ Trifunovska, **a.g.e.**, s.151-156; Badrov, **a.g.e.**, s.86.

¹⁹² Trifunovska, **a.g.e.**, s.157-160; Miloş Acın-Kosta, **Yugoslavia in Our Time**, Ravnogorski Venac Publishers, Washington, 1991, s.6; Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.182; Šepić, **a.g.m.**, s.41-43. Krallığın kuruluşu ile ilgili olarak bkz. Milorad Ekmečić, **Stvaranje Jugoslavije 1790-1918**, C.1-2, Prosvjeta, Beograd, 1989.

¹⁹³ Pavkovic, **a.g.e.**, s.3-4.

¹⁹⁴ Trifunovska, **a.g.e.**, s.161-163.

¹⁹⁵ Bu kabinede bulunan 20 bakandan 13’ü Sırp, 4’ü Hırvat, 2’si Sloven ve 1 tanesi de Boşnak’tı. Safet Bandžović, **Iseljavanje Bošnjaka u Tursku**, Sarajevo, 2006, s.314.

¹⁹⁶ Dareste, **a.g.e.**, s.296.

10 Eylül 1919 tarihinde SHS Krallığı ile I.Dünya Savaşı'nın İtilaf kuvvetleri arasında Saint-Germain-en Laye Barış Antlaşması imzalandı ve böylece yeni devlet uluslararası toplumca tanındı.¹⁹⁷ 12 Kasım 1920 tarihinde Krallık, savaşmak durumunda olduğu sınır komşusu İtalya ile Rapallo Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma ile iki ülke arasındaki sınır sorunları çözüme kavuşturulmaya çalışıldı.¹⁹⁸

SHS Krallığı'nın kurulması aslında Hırvatların ve Sırların gönüllü katılımlarıyla olmamıştı. Özellikle Habsburg İmparatorluğu'nun savaş sonucunda çökmesi, müttefiklerin bu imparatorluk içindeki milletlere “self-determinasyon” hakkı tanınması ve Sırların Bolşevik Devrimi ile Ortodoks Rus desteğinden yoksun kalması ve İtalya'nın tehditleri sonucunda Hırvat ve Slovenlerin mecburen Sırlara yakınlaşması bu devletin şekillenmesinde önemli etkenlerdi.¹⁹⁹ Krallığın ilanıyla

¹⁹⁷ Antlaşmaya göre Avusturya Devleti, Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlıklarını tanımış; ayrıca Bosna-Hersek'i Yugoslavya'ya; Tirol, Trieste ve Dalmasya adalarını İtalya'ya bırakmıştı. Öte yandan, Macaristan ile yapılan Trianon Antlaşması (4 Haziran 1920) ile, Banat bölgesi Sırbistan ve Romanya arasında ikiye bölünmüş; Backa ve Baranya bölgeleri Yugoslavya'ya bırakılmış; Hırvatistan toprakları da Yugoslavya'ya verilmişti. On altı maddeden oluşan Saint-Germain en Laye Barış Antlaşması metni için bkz. Trifunovska, **a.g.e.**, s.163-169; “*Geçmişten Günümüze Yugoslavya*”, **Yeni Avrasya Stratejileri**, Y.1, S.6, Aralık 2000, Ankara, 2000, s.16.

¹⁹⁸ Antlaşma SHS Krallığı adına R.Vesnić, Ante Trumbić ve Kosta Stojanović ve İtalya adına G.Gioliti, C.Sforza ve I.Bonomi tarafından imzalanmıştır. Dokuz maddeden oluşan Rapallo Antlaşması metni için bkz. Trifunovska, **a.g.e.**, s.184-189.

¹⁹⁹ Jelavich, **a.g.m.**, s.40-41.

birlikte -adında da yer aldığı üzere- Sırp, Hırvat ve Slovenler tek bir ulusun üç ayrı unsuru olarak görülmüştü. Bu unsurlar dışında kalan Karadağlılar krallık kurulmadan önce birleştikleri için ayrı olarak görülmemiş; Makedonyalılar da Balkan Savaşları'ndan beri Sırbistan'ın bir parçası oldukları için ayrı bir ulus olarak değerlendirilmemiş; Kosova'da bulunan Arnavut azınlık ise yok sayılmıştı.²⁰⁰ Müslümanlar ise dini olarak farklı bir kimlik (entity) olarak tanınmak ve parti kurmalarına izin verilmekle birlikte ayrı bir unsur olarak tanınmamıştı.²⁰¹ Burada dikkati çeken nokta, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin etnik temele dayalı olarak değerlendirilirken, Boşnakların ise dini kimlikleriyle algılanmış olmalarıdır ve bu algılama nedeniyle Krallığın adında onlara yer verilmemiştir. Avusturya-Macaristan idaresinde Sırp ve Hırvat emellerine karşı bir denge unsuru olarak desteklendikleri göz önüne alındığında 1918 sonrası Boşnakların önceki konumlarına göre gerileme yaşadıklarını söylemek mümkündür.

Müslümanların ayrı bir unsur olarak tanınmaması, onları kimliklerini saptamada mecburi bir seçime itmekte ve Sırp ya da Hırvat milletinden yana olmak seçeneklerinden birini tercih etmek durumunda kalmaktaydılar.²⁰² Bu durum ise

²⁰⁰ Prpa-Jovanovič, “*The Making of Yugoslavia (1830-1945)*”, **Yugoslavia's Ethnic Nightmare**, ed. by Jasminka Udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995, s.44.

²⁰¹ İzzetbegović, **a.g.e.**, s.243; Prpa-Jovanovič, **a.g.m.**, s.44.

²⁰² Popović, Yugoslav hükümetinde milli birliği güçlendirmek için söylenen “Brat je mio koje vere bio” (hepimiz kardeşiz dinimizin ne önemi var) şeklindeki görünüşte cesur ve demokratik sloganın çok geçmeden pratik hayatta Müslümanların kabul edemeyeceği bir

onların Sırp ya da Hırvat olarak görülüp ayrı bir siyasi varlık olarak kendilerini ortaya koymalarına engel olmuştu. Bu açıdan SHS Krallığı, Güney Slavlarının ortak bir ülkü etrafında bir araya gelerek kurdukları bir devlet olmaktan çok, I.Dünya Savaşı dönemindeki siyasi ve askeri gelişmelerin getirdiği zorunluluklar sonucunda şekillenmiş bir devlettir.

2.1.SHS Krallığı'nın Önündeki Sorunlar: Hırvat Ayrılıkçılığı ve Toprak Reformu

Krallığı oluşturan unsurlar arasında kültürel ve dini farklılıkların olması; Sırpların daha üniter ve merkezi bir devlet yapısını isterken, Hırvat ve Slovenlerin federal bir yapıyı istemeleri gibi nedenler Krallığın devraldığı önemli sorunların başında gelmekteydi.

Sırp politik çevreleri yeni kurulan Krallığı, I.Dünya Savaşı öncesi kurulan Sırbistan Devleti'nin genişletilmiş bir şekli olarak düşünmekteydiler ve bu bakış açısına göre Krallık, Yugoslavya'nın Piemonte'siydi.²⁰³ Krallığın ismi konusunda

durum yarattığını belirtmektedir. Pek çok Müslüman Bosna-Hersekli kendini “Müslüman Sırp” olarak adlandırsa da aslında Sırp ideolojisini kabul edemediklerini çünkü bu ideolojinin Aziz Sava'yı kutsayıp Nemanjidler ve Kosova efsanelerini yüceltirken Müslümanları küçülterek adeta onları “satılmışlar” veya “atalara sadakatsizler” durumuna düşüren bir anlayıştan ileri geldiğini belirtiyordu. Popoviç, **a.g.e.**, s.225.

²⁰³ Sırbistan, İtalya birliğinde Piemonte'nin oynadığı birleştirici rolü oynamak istiyor ve Slav birliğinin kendi etrafında toplanmasını amaçlıyordu. Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.183. Sırp milliyetçi örgütü Ujedinje ili Smirt, Piemonte'ye ithafen bu isimle bir de

dahi Hırvat ve Sırlar arasında farklı bakış açıları bulunmaktaydı. Sırp politikacılar ve özellikle Radikal Parti lideri Pašić, kesin olarak Sırların adına yer verilmeyen “Yugoslavya” adını reddediyordu ve ayrıca krallığın adında yer alan üç ayrı ulustan tek bir ulusun var olacağına da inanmıyordu.²⁰⁴ Radikal Parti içinde krallığın ilk Başbakanı olan Stojan Protić bu düşünceye karşıydı. Demokrat Parti lideri ve ilk kabinede İçişleri Bakanı olan Svetozar Pribičević ise, Pašić’in aksine aşırı bir merkezi sistem kurulmasını istemiyordu.²⁰⁵ Hırvatistan’da yaşayan Sırların birçoğu da aslında -etnik kökenleri aynı olmasına rağmen- Belgrad’ın ağırlığının hissedildiği bir merkezi sistemden yana değillerdi.²⁰⁶

Yeni kurulan SHS Krallığı içinde, Hırvatların ve özellikle köylü kesimin en önemli temsilcisi Stephan Radić’ti. Bütün köylü kesimi temsil ediyor gibi görünse de özellikle tarım reformunun köylülere getirdiği zorluklar nedeniyle köylü kesimin tamamından destek almıyordu, ancak yine de Hırvatların liderliğini yapacak başka kimse de yoktu.²⁰⁷ Stephan Radić’e göre “Hırvat Haklarının” korunması ileride

gazete çıkartmıştı. Mijo Radošević, **Osnovi Savremene Jugoslavije: Nova Politika**, Zagreb, 1935, s.505; Pavkovic, **a.g.e.**, s.16.

²⁰⁴ Banac, **a.g.e.**, s.162-163.

²⁰⁵ Banac, **a.g.e.**, s.168, 170-171.

²⁰⁶ B. Destani (ed. by), **Ethnic Minorities in the Balkan States 1860-1971**, Vol.3:1914-1923, Archive Editions, London, 2003, s.307-308.

²⁰⁷ Destani, **a.g.e.**, Vol.3:1914-1923, s.304.

kurulacak bir Hırvat Devleti için en önemli zorunluluktur.²⁰⁸ Krallık toprakları içinde nüfusun yarısını oluşturan Ortodoks Sırlarla, nüfusun üçte birini oluşturan Hırvatlar arasındaki bu geçimsizlik II.Dünya Savaşı'na kadar sürecekti.²⁰⁹ Krallığı oluşturan üç ana unsur olan Sırp, Hırvat ve Slovenler arasında gerçekte hiçbir zaman oluşmayan ideal birliği, dönemin getirdiği zorlamalar ve dini farklılıklar, Yugoslavya'nın II.Dünya Savaşı'na kadar siyasi açıdan geçirdiği büyük istikrarsızlıkların temelini oluşturacaktı.

Slovenler ve Bosnalı Müslümanları temsil eden Yugoslav Müslüman Örgütü-JMO ise, Krallık içinde kendi halkının çıkarlarını koruma hedefiyle zaman zaman "faydacı" veya "çıkarıcı" olarak da nitelendirilebilen bir yaklaşım sergilemekteydi.²¹⁰

SHS Krallığı'nın önünde bulunan bir başka sorun da değişik etnik unsurların bağlı bulunduğu toprak sisteminin yeniden düzenlenmesini sağlayacak olan Toprak

²⁰⁸ Hırvat Hakları (Hrvatsko Pravo) aslında krallık öncesi Hırvat politikacılar Ante Starčević ve Josip Frank'ın kurduğu Hırvat Haklar Partisi (Hrvatska Stranka Prava) -diğer adıyla Frank Partisi- tarafından ilk defa gündeme getirilmişti. Mark Biondich, **Stjepan Radić the Croat Peasant Party and the Politics of Mass Mobilisation 1904-1928**, Toronto University Press, Toronto, 2000, s.8-19.

²⁰⁹ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.183.

²¹⁰ İşte bu nedenle JMO, Müslümanların çıkarlarını korumak adına 1921'de kabul edilen Vidovdan Anayasası'na destek vermişti. JMO'nun bu politikası krallık döneminde özellikle Güney Sırbistan'da Sırların Müslümanlara yönelik zaman zaman öldürmelere varan baskılarına ses çıkarmamasını gerektirdiği için eleştirilmişti. Mustafa Imamović, **Historija Bošnjaka**, Preporod, Sarajevo, 1998, s.489-491.

Reformu konusuydu. Krallığın kurulmasıyla birlikte ülkenin yeniden yapılanması sürecinde savaş döneminde de sıkça gündeme gelmiş olan Toprak Reformu konusu ele alındı.²¹¹ Krallığın kuzey bölgelerinde toprak sahipleri, Avusturya ve Macar asıllıyken, güneyde daha çok Müslümanlar'dan oluşuyordu. Dolayısıyla topraklar üzerindeki düzenlemelerden direkt olarak etkilenecek kesimler bunlardı. Diğer yandan genellikle toprak üzerinde çalışan köylü ve çiftçi kesimi oluşturan Sırplar yeni kurulan devlet ile birlikte artık eski konumlarından çıkmaya ve bu toprakların yeni sahipleri olmaya başlamışlardı. 25 Şubat 1919'da çıkarılan yasa ile topraklar, büyük arazi sahiplerinden bedelleri karşılığı alınarak köylülere dağıtıldı.²¹² Ancak Müslümanların elinden alınan topraklara karşılık ödenen miktar bir yıllık üretimden elde edilecek geliri bile karşılamıyordu. Bu durum Müslümanların büyük kısmının bir anda ellerindeki gelir kaynağından olmalarına ve bu nedenle ekonomik açıdan büyük bir yıkıma uğramalarına neden oldu.²¹³ İzzetbegoviç'e göre Toprak Reformu ile Müslümanlara ait on milyon dönüm toprağa el konulmuş ve reform Müslümanların fakirleşmesi amacıyla yapılmıştı.²¹⁴ Popoviç'e göre ise, Müslümanların ekonomik ve sosyal yaşamları üzerinde Tarım Reformu'nun direkt

²¹¹ Stavrianos, **a.g.e.**, s.643.

²¹² Richard F. Nyrop (ed. by), **Yugoslavia A Country Study**, USA, 1982, s.25.

²¹³ Yaşar Nabi (Nayır), **Balkanlar ve Türklük II**, Yeni Gün Haber Ajansı yay., İstanbul, 1999, s.65-66.

²¹⁴ İzzetbegoviç, **a.g.e.**, s.243.

etkisi olmuş ve bu etkiler Müslümanlara ait vakıflardan çok, toprak sahiplerine darbe vurmuştu.²¹⁵

Tarım Reformu sadece Müslümanları değil diğer toprak sahiplerini de etkilemişti. Bu reformdan az sayıda topraksız köylü faydalanırken birçok yerde reformun tamamlanması 1940'lara kadar sürecekti.²¹⁶ SHS Krallığı döneminde 1929 Ekonomik Bunalımı'nın da etkisiyle beraber, Müslüman şehirli halk kesimi ekonomik açıdan fakirleşmeye başlamış, bu da beraberinde bölgeden yaşanan göçlerin artmasına neden olmuştu.

2.2.SHS Krallığı'nın Etnik Yapısı

SHS Krallığı kurulduğunda birçok etnik unsuru da içinde barındırmaktaydı. Krallığın temeli olan 12 milyonluk Yugoslav nüfusunu Sırp, Hırvat ve Slovenler oluşturmaktaydı. Makedonlar ve Osmanlı zamanında İslam dinini kabul etmiş olan Boşnaklar da Sırp-Hırvat unsuru içerisinde sayılmışlar, bu sınıflandırmada bu milletlerin aynı dili konuşuyor olmaları baz alınmıştı. Yugoslav olmayan etnik azınlıklar ise Almanlar, Macarlar, Romenler ve Kutzo-Vlahlar, Makedonyalılar,

²¹⁵ Popoviç'e göre, vakıfların köylerde tarladan çok şehirlerde taşınmaz malları vardı. Vakıf malları kötü idare ve zimmete para geçirme kadar, vakıf yönetiminin merkeziyetçiliğin dışına çıkmasından dolayı zarar görmüştü. 1918 sonrasında Bosna-Hersek'te büyük toprak sahiplerinin hem politik hem de idari üst mevkileri ele geçirmesiyle vakıf mallarına el koymalar artmıştı. Popoviç, **a.g.e.**, s.238-239.

²¹⁶ Nyrop, **a.g.e.**, s.25.

Arnavutlar, Türkler, İtalyanlar, Çekler ve Slovaklar, Yahudiler, Ruslar, Polonyalılar, Rutenler ve Yunanlılar ve diğer küçük gruplardan oluşmaktaydı.²¹⁷

1918 yılında Yugoslavya'nın etnik yapısı ve bunların toplam nüfusa göre oranları şöyleydi:²¹⁸

Etnik Gruplar	Nüfus	Oran %
Sırlar	4.665.851	38.83
Hırvatlar	2.856.551	23.77
Slovenler	1.024.761	8.53
Bosnalı Müslümanlar	727.650	6.05
Makedonlar ve Bulgarlar	585.558	4.87
Diğer Slavlar	174.466	1.45
Almanlar	513.472	4.27
Macarlar	472.409	3.93

²¹⁷ Belgrad'taki İngiliz temsilcisi G. Ogilvie-Forbes'tan İngiliz Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain'e gönderilen 5 Ağustos 1927 tarihli raporda, Yugoslavya'nın etnik yapısı içinde azınlıklar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu rapora göre etnik kökeni Türk olanların çoğunluğunun -yaklaşık 100.000- Sırp Makedonyası'nda yaşadığı ve bunların çoğunun çiftçilikle uğraştığı belirtilmektedir. Ayrıca Türklerin Sırp hükümetinin denetiminde olarak kendi dini kuruluşlarının var olduğu ancak Bosna'daki dindaşlarına göre daha az dini özgürlüğe sahip oldukları ifade edilmektedir. Destani, **a.g.e.**, Vol.5:1927-1938, s.1, 8. Ayrıca etnik yapı ile ilgili olarak bkz. Hasan Samani, **Yugoslavya'da Etnik Yapı ve Politika**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

²¹⁸ Banac, **a.g.e.**, s.58.

Arnavutlar	441.740	3.68
Romenler,Ulahlar,Çingeneler	229.398	1.91
Türkler	168.404	1.40
Yahudiler	64.159	0.53
İtalyanlar	12.825	0.11
Diğer	80.079	0.67
Toplam	12.017.323	100.00

1921 istatistiklerine göre toplam 12 milyon olan nüfusun yaklaşık 2 milyonu Yugoslav olmayan unsurları içermektedir. 1921 istatistiklerine göre azınlıkların nüfus dağılımları şöyleydi:²¹⁹

Azınlıklar	Nüfus
Almanlar	505.790
Macarlar	467.658
Arnavutlar	439.657
Romenler	231.068
Türkler	150.332
Slovaklar	70.000
Ulahlar	50.000
Çekler	40.000
Rutenler	25.615

²¹⁹ Wayne S. Vucinich, “*Nationalism and Communism*”, **Contemporary Yugoslavia**, Los Angeles, 1969, s.254.

Ruslar	20.568
İtalyanlar	12.553
Diğer	69.878

1931 nüfus sayımına göre ise SHS Krallığı'nın etnik yapısı şöyleydi:²²⁰

Etnik Gruplar	Nüfus	Oran %
Serbo-Hırvatlar	10.730.823	77.01
Slovenle	1.135.410	8.15
Slovaklar	76.411	0.55
Çekler	52.909	0.38
Almanlar	499.969	3.59
Macarlar	468.185	3.36
Arnavutlar	505.259	3.63
Romenler	137.879	0.98
Türkler	132.924	0.95
Ukraynalılar	27.681	0.20
Ruslar	36.333	0.26
Polonyalılar		
İtalyanlar	9.370	0.07

²²⁰ Bu etnik yapıya göre Boşnaklar “milliyeti belli olmayan Müslümanlar” olarak belirtilmişti. M. Kemal Özergin, “Yugoslavya’da Yaşayan Türkler”, **Türk Kültürü**, S.11, Eylül 1963, s.16. Bu etnik yapı içinde Türklerin durumu hakkında ayrıntılar için, Özergin, **a.g.m.**, s.17.

Yahudiler	18.044	0.12
Çingeneler	70.424	0.51
Diğer	32.417	0.23
Toplam	13.934.038	100

1921 sayımına göre Yugoslavya nüfusunun %78.9'u kırsal bölgelerde yaşamaktaydı. 1931 sayımında bu oran çok az bir düşüşle %76.3'e inmişti.²²¹ Aradan geçen on yıllık süreçte nüfusun kırsal yapısının değişmediği, çok az bir gerileme olduğu açıktır.

Dil konusunda ise Krallığın dayandığı üç ana unsur arasında farklılıklar bulunmaktaydı. Sırpça-Hırvatça ve Slovence resmi dil olmasına karşın Sırlar Kiril alfabesini, Hırvat ve Slovenler ise Latin alfabesini kullanıyorlardı. Diğer taraftan, her üç etnik grubun konuştuğu dilin de kendi içinde farklılıkları bulunmaktaydı. Ayrıca, Almanlar ve Macarlar dışındaki unsurlara kendi dilleriyle eğitim-öğretim hakkı tanınmadığından bunlar eğitim-öğretimlerini Sırpça-Hırvatça ile yapıyorlardı.²²²

²²¹ Allcock, **a.g.e.**, s.60; Momčilo Isiç, **Seljaštvo u Srbiji 1918-1941**, C.1, Institut za Noviju İstoriju Srbije, Beograd, 2000, s.37. SHS Krallığı'nın ekonomik durumu ve gelişmesi ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Jozo Tomašević, **Peasants, Politics and Economic Change in Yugoslavia**, Stanford University Press, California, 1955.

²²² Vladimir Dedijer, **History of Yugoslavia**, Mc Graw&Hill, New York, 1974, s.553.

Yugoslavya’da etnik kimlikle birlikte dini kimlikler de önem taşımaktaydı.

Dinlere göre nüfusun dağılımı şöyleydi:²²³

Din	Nüfus
Ortodoks	5.593.057
Katolik	4.748.995
Müslüman	1.345.271
Yahudi	67.746
Protestan	229.517
Diğer dinler	1.944
Herhangi bir dine Mensup olmayanlar	1.381

Nüfusa göre dinlerin oranları ise şöyleydi:²²⁴

Din	Oran %
Ortodoks	%48
Katolik	%38
Müslüman	%11
Yahudi	%0,5
Protestan	%1.8

²²³ Castellan, **a.g.e.**, s.426.

²²⁴ Bu dini sınıflandırma içerisinde Sırlar, Karadağlılar ve Makedonlar Ortodoks; Hırvat ve Slovenler Katolik; Boşnak, Arnavut ve Türkler ise Müslüman dini unsurlarını oluşturmaktaydı. Acın-Kosta, **a.g.e.**, s.7.

3. SHS Krallığı'nın Siyasi Durumu

SHS Krallığı'nın siyasi hayatını Parlamenter Sistem, Diktatörlük, Naiplik olmak üzere üç temel döneme ayırmak mümkündür.²²⁵ Bu üç süreçten sonra Sırp ve Hırvat unsurlar arasında yaşanan çatışmalardan sonra Hırvatların özerklik kazandıklarını ve Bağımsız Hırvatistan Devleti'ni ilan ettikleri görülmektedir. Ancak bu özerklik etnik unsurlar arasındaki ayrışmayı daha da artıracak ve ülkeyi dış güçlerin etkilerine daha da açık bir halde bırakacaktır. Nitekim Bağımsız Hırvat Devleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra da Yugoslavya, Almanya tarafından işgal edilecek ve kendini II.Dünya Savaşı'nın içinde bulacaktır.

3.1. Parlamenter Sistemden Diktatörlüğe

1 Aralık 1918 tarihinde kuruluşu ilan edilen SHS Krallığı, Başbakanlığını Stojan Protić, yardımcılığını Anton Korošec ve Dışişleri Bakanlığı'nı da Ante Trumbić'in yaptığı geçici hükümet tarafından yönetilmiştir.²²⁶ Toplantıya çağrılan belli süreli bir Kurucu Meclis 1 Mart 1919 tarihinde toplanıp teşkilat kanununu tespit etmişti.²²⁷ Bu Kurucu Meclis için seçimler 28 Kasım 1920 tarihinde yapılmış

²²⁵ Baydur, bu üç süreci 1.1921-1928 arası merkezîyetçilik ve federal yapı arasında kamplaşma, 2.1928-1934 arası Kral Aleksander'in diktatörlük yönetimi, 3.1934-1941 arası merkezi devletler işgaline kadar süren dönem olarak sınıflandırmaktadır. Mithat Baydur, *“Yugoslavya Ekseninde Bosna-Hersek 1918-1939”*, **Bosna-Hersek**, TDAV yay., İstanbul, 1992, s.41.

²²⁶ Rene Ristelhueber, **A History of the Balkan Peoples**, New York, 1971, s.299.

²²⁷ **Ayın Tarihi**, Mayıs, No.5, 1935, s.391. Dareste parlamentonun toplanma tarihini 1 Mart değil, 16 Mart olarak vermektedir. Bkz. Dareste, **a.g.e.**, s.296.

ve seçimlerden iki merkezci parti Demokrat Parti-DS ve Sırp Radikal Partisi-NRS zaferle çıkmıştı.²²⁸ Seçimler sonucunda 419 sandalyeli mecliste 15 parti temsil edilme hakkına sahip olmuştu.²²⁹ En çok milletvekilini Demokrat Parti ve Sırp Halk Radikal Partisi kazanmış; bunlardan sonra Yugoslav Komünist Partisi ve Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi en çok oy almıştı. Yugoslav Müslüman Örgütü-JMO da bu seçimlerde 24 milletvekili çıkararak parlamentoda önemli bir etken haline gelmişti.²³⁰ Seçimlere katılan yaklaşık 40 partinin Komünist Parti dışında hemen hepsi etnik temele dayalı olarak kurulmuş partilerdi.²³¹ 1920 seçimlerinde partilerin milletvekillerine göre dağılımları şöyleydi:

Parti	Milletvekili Sayısı
Sırp Radikal Partisi	98
Demokrat Parti	94
Sırp Köylü Partisi	39
Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi	49
Hırvat Milliyetçi ve Halk Partisi	11
Yugoslav Komünist Partisi	59
Sloven Halk Partisi	27

²²⁸ Banac, **a.g.e.**, s.387; Burdett, **a.g.e.**, s.620.

²²⁹ Branislav Gligorijević, **Parlament i Političke Stranke Jugoslavije 1919-1929**, Narodna Knjiga, Belgrade, 1979, s.82-89; Acin-Kosta, **a.g.e.**, s.8; Dareste, **a.g.e.**, s.296.

²³⁰ Burdett, **a.g.e.**, s.618.

²³¹ Burdett, **a.g.e.**, s.620; Wayne S. Vucinich, “*Interwar Yugoslavia*”, **Contemporary Yugoslavia**, Los Angeles, 1969, s.6; Charles Beard -G.Randim, **The Balkan Pivot: Yugoslavia**, New York, 1929, s.41.

Yugoslav Müslüman Örgütü	24
Sosyal Demokrat Parti	10
Hırvat Cumhuriyetçi Partisi	3
Hırvat Sosyalist Parti	10
Diğer-Cemiyet Partisi	5

En çok milletvekili çıkaran iki partinin, Demokrat Parti ve Sırp Radikal Parti koalisyonu ile SHS Krallığı'nın ilk hükümeti kurulmuştu. İlk hükümetin başbakanlığına da Sırp Radikal Partisi lideri Nikola Pašić geçmişti.²³² Parti büyük Sırbistan idealini savunması ve Sırp milliyetçiliğine yönelik söylemleriyle Sırbistan'da en güçlü parti haline geldi ve 1926 yılına dek yönetimde kaldı.²³³ Pašić'in kurduğu bu ilk hükümete JMO da destek vermişti ve bu hükümette Mehmet Spaho, Ticaret ve Ekonomi bakanı olarak görev almıştı.²³⁴ Hükümet ilk olarak bütün milletvekillerinin meclis açılışında kralın önünde yemin etmesi kararını aldı. Buna göre meclis 12 Aralık 1920 günü kralın huzurunda açılacaktı. Özellikle Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi lideri Stefan Radić, anayasa hazırlanmadan böyle bir karar alınmasının Krallık hanedanının dolayısıyla Sırp egemenliğinin kabul edilmesi anlamına geleceğini söyleyerek, diğer Hırvat milletvekilleri ile beraber meclisin

²³² Nikola Pašić'in hayatı ve Radikal Parti liderliği hakkında bkz. V. A. Drignakovitch, "Pashitch, Creator of Modern Yugoslavia", **Current History**, C.24, S.5, Ağustos 1926, New York, 1926, s.735-739.

²³³ Castellan, **a.g.e.**, s.414. 1916'dan 1926'da ölene dek on yıl başbakanlık yapmıştır. Lampe, **a.g.e.**, s.131.

²³⁴ Elliott Balkan (ed.), **Yugoslavia's Diverse Peoples**, USA, 2003, s.133.

açılışına katılmamıştı. Hırvat vekiller bu yönde bir karar alırken, Komünist Parti fikirlerini ancak parlamenter zeminde dile getirebileceğini düşünerek kralın huzuruna çıkmayı kabul etmişti.²³⁵

Meclis açılır açılmaz Başbakan Pašić'in Koalisyon Hükümeti, 25 Şubat 1921 tarihinde hazırladıkları ve krala birçok yetki veren ve merkeziyetçi devlet yapısını öngören bir anayasa taslağını meclise götürdüler. 28 Haziran 1921 tarihinde mecliste yapılan oylama sonucunda hükümetin hazırladığı bu anayasa kabul edildi.²³⁶ 161 milletvekilinin katılmadığı oylamada, anayasa 35 oya karşı 223 oy ile kabul edildi.²³⁷ Bu anayasaya, Sırlar tarafından kutsal kabul edilen 28 Haziran tarihli Vidovdan²³⁸ gününe ithafen “Vidovdan Anayasası” da denilmekteydi.²³⁹ Anayasanın bazı maddeleri devlete iktisadi ve sosyal alanda geniş yetkiler ve müdahale hakkı tanıyan niteliklere sahipti. 25.maddede iktisadi anlaşmalar kamunun zararına olmamak şartıyla serbest bırakılmıştı. 28.madde ile evlilik devletin koruması altına

²³⁵ Vucinich, “*Interwar Yugoslavia*”, s.8; Dareste, **a.g.e.**, s.297. Bu dönemde Komünist Parti de Büyük Sırbistan düşüncesini savunuyordu. Yugoslav Komünist Partisi ve Sovyetler ilişkileriyle ilgili olarak bkz. Djilas, **a.g.e.**, s.49-59.

²³⁶ Stefan Pawlovich, **The Improbable Survivor: Yugoslavia and Its Problems 1918-1988**, Ohio State University Press, 1988, s.3; Imamović, **a.g.e.**, s.489-491.

²³⁷ Acın-Kosta, **a.g.e.**, s.8; Gligorijević, **a.g.e.**, s.110; Banac, **a.g.e.**, s.403.

²³⁸ “Vidovdan” kelimesi, Sırların kutsal gördükleri Saint Vitus’un adından, “Saint Vitus Günü” anlamına gelmektedir. Bu güne ithafen Vidovdan anayasası denilmiştir. Ayrıca 1389’da Saint Vitus Günü’nde Osmanlılar Kosova Savaşı ile Sırları yenerek zafer kazanmışlardır. Banac, **a.g.e.**, s.403; Pavković, **a.g.e.**, s.8.

²³⁹ Dareste, **a.g.e.**, s.298.

alınmıştı. 37.maddede, özel mülkiyete kamunun zararına olmaması halinde izin verilmekle birlikte, mülkiyetin sınırları kanunla belirlenmişti ve bu açıdan Roma hukukuna ters düşmekteydi. Ayrıca “kamunun zararına olması” şeklinde bir nitelendirme devlete istediği zaman istediği şekilde müdahale etme kapısını açık bırakmaktaydı. Sosyal ve iktisadi alanlardaki müdahaleci niteliklerine rağmen Vidovdan Anayasası’nda sınırlı da olsa işçilere sendika ve konfederasyon kurma gibi haklar da tanınmıştı.²⁴⁰

Radikal Parti lideri Pašić’in başbakanlığındaki hükümet, 18 Mart 1923 tarihinde seçimlere gitmiş ve şu sonuçlar elde edilmişti.²⁴¹

Parti	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	52
Sırp Radikal Partisi	108
Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi	70
Sırp Köylü Partisi	9
Sloven Halk Partisi	21
Yugoslav Müslüman Örgütü	18
Cemiyet Partisi	13
Diğer	20

²⁴⁰ “Yugoslavya Kanunu Esasisinde İctimai ve İktisadi Ahkam”, **Ayin Tarihi**, No.31, Ekim 1926, s.1919-1924.

²⁴¹ Burdett, **a.g.e.**, s.636.

Seçimler sonucunda Yugoslav Müslüman rgt-JMO 18 milletvekili çıkartmıştı.²⁴² 1924 yılında Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi lideri Stefan Radić Sovyetlere gitmiş ve komünist enternasyonel ile bir takım görüşmeler yapmış, bu ise hapse atılmasına ve 1925 yılında yapılan seçimlere partisinin sokulmamasına neden olmuştu.²⁴³ Bu gelişmenin ardından Hırvatlar geri adım atmışlar ve Stefan Radić partisinin, cumhuriyetçilik ilkelerinden vazgeçme kararı almıştı.²⁴⁴

Pařić bu seçimlere kadar JMO’nun desteğini alarak ülkeyi yönetmiş; ancak muhalefetin baskıları sonucunda 8 şubat 1925’te tekrar seçimler yapılmıştı.²⁴⁵ Bu seçimler sonrasında geri adım atmış olan Radić’in desteğinde 1925 yılı Kasım ayında ilk Hırvat-Sırp koalisyon hükümeti kurularak Sırp Radikal Parti lideri Nikola Pařić yeniden başbakan olmuştu.²⁴⁶ Hırvat Stefan Radić de Milli Eęitim Bakanı olarak bu hükümette yer almıştı.²⁴⁷ JMO ise, bu seçimlerde 15 milletvekili ıkarabilmişti.²⁴⁸

²⁴² Ferdo Culinović, **Jugoslavija İzmeđu Dva Rata**, Knj. I, Zagreb, 1961, s.406-409.

²⁴³ Tanıl Bora, **Yugoslavya-Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim yay., İstanbul, 1995, s.44.

²⁴⁴ Vucinich, “*Interwar Yugoslavia*”, s.17.

²⁴⁵ Bu seçimlerde Hırvat Köylü Partisi, 67 milletvekili çıkartmıştı ve önde gelen ikinci partiydi. Djilas, **a.g.e.**, s.60.

²⁴⁶ Vucinich, “*Interwar Yugoslavia*”, s.17.

²⁴⁷ Hamilton Fish Armstrong, “*After the Assassination of King Alexander*”, *Foreign Affairs, American Quarterly Review*, 1934-1935, Y.13, S.1-4, s.211.

²⁴⁸ Lazar Kostić, **Statistika Izborâ Narodnih Poslanika Kraljevine SHS Odrřanih 8 Februara 1925 Godine**, Beograd, 1926, s.157.

Stefan Radić'in geri adım atması Nikola Pašić'in 1926 yılında ölmesiyle son bulmuş, ardından Radikal Parti'nin başına geçen Nikola Uzunović ile kurdukları hükümet uzun ömürlü olmamıştı. Bunun ardından Radić eski düşüncelerine dönerek Cumhuriyet ile yönetilecek bir devlette Sırlarla beraber yaşayabileceklerini tekrar savunmaya başlamıştı.²⁴⁹

Artık hükümette yer almayan Radić, partisini güçlendirmek için Demokrat Parti'nin eski kurucularından ve 1924 yılından itibaren Bağımsız Demokrat Parti lideri olan Svetozar Pribiçević ile görüşmelere başlamıştı. Demokrat Parti tabanı daha çok Sırbistan dışındaki eski Habsburg topraklarında yaşayan Sırlar'dan oluşmaktaydı. Zaman içinde Svetozar Pribiçević'in siyasi fikirleri değişmiş ve Hırvatlar gibi federal bir sistemin gerekli olduğunu düşünmeye başlamıştı.²⁵⁰ Svetozar Pribiçević ve Stefan Radić 1927 yılında ortak bir karar alarak, iki partiyi "Demokratik Köylü Koalisyonu" adı altında birleştirmek suretiyle muhalefete devam ettiler. Ancak Stefan Radić, 20 Haziran 1928 tarihinde parlamentoda Karadağlı Sırp milletvekili Punisa Racić tarafından saldırıya uğradı ve ağır yaralandı.²⁵¹

²⁴⁹ Bora, **Yugoslavya-Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.44.

²⁵⁰ Vucinich, "*Interwar Yugoslavia*", s.18.

²⁵¹ Dedijer, **a.g.e.**, s.539; Castellan, **a.g.e.**, s.428-429; Hugh Seton-Watson, **National States**, Westview Press, Columbia, 1977, s.139.

8 Ağustos 1928 tarihinde Stefan Radić'in ölmesinin ardından Hırvat milletvekilleri parlamentoya gelmeme kararı aldılar ve federal bir sistem uygulanana kadar protestoya devam edeceklerini ilan ettiler. Onların federal bir sistem uygulanması yönündeki istekleri hükümet tarafından reddedilince, Zagreb'te ayrılıkçı bir Hırvat meclisi kuruldu.²⁵² Bu arada Hırvat Köylü Partisi'nin başkanlığına Vladko Maček getirildi. Vladko Maček de Stefan Radić gibi parlamentonun feshedilmesini ve Kral Aleksander'in Hırvatlarla görüşmesini istemekteydi.²⁵³ Kral Aleksander ise, Hırvatlarla görüşmek yerine giderek büyüyen ve bir sorun haline gelen bu durumu çözmek amacıyla 6 Ocak 1929 tarihinde diktatörlüğünü ilan etti.²⁵⁴ Başbakanlığa da muhafız alayının generali olan Peter Živković'i getirerek, Vidovdan Anayasası'nı yürürlükten kaldırdı.²⁵⁵ Kral Aleksander böyle bir rejim bunalımı karşısında devleti dağılmaktan kurtarmak istemiş ve bu nedenle diktatörlük yoluna gitmişti. Ülke yeniden idari bir düzenleme geçirmiş ve krallığın adı "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirilmişti. Böylece 1918'de kurulan krallığın adında yer alan tek tek isimlendirme yerine "Yugo-Slav" birliği yaratma amaçlı genel bir adlandırma uygun görüldü.

²⁵² Ristelhueber, **a.g.e.**, s.301.

²⁵³ Acın-Kosta, **a.g.e.**, s.9; Armstrong, **a.g.m.**, s.213.

²⁵⁴ Parlamentonun ve anayasanın feshine dair Kral Aleksander tarafından yapılan ilan için bkz. Trifunovska, **a.g.e.**, s.190-191; Stefan Pawlovich, **a.g.e.**, s.4; Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.183; Dareste, **a.g.e.**, s.300; Burdett, **a.g.e.**, s.639-641.

²⁵⁵ Sina Akşin-Melek Fırat, "*İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar*", **Balkanlar**, OBİV yay., İstanbul, 1993, s.103.

4. SHS Krallığı'nda Müslümanların Siyasi ve Dini-Kültürel Durumları

4.1. Yugoslav Müslüman Örgütü-JMO'nun Siyasi Faaliyetleri

Bu dönemde Yugoslavya Müslümanları'nın siyasi yaşamı Müslüman partilerin gizli imkanlarıyla sürdürülüyordu ancak özellikle Güney Sırbistan ve Bosna-Hersek arasındaki partiler birbirlerinden zaman içinde kopmuşlar ve dini yönlerinden çok siyasi yönleri ağırlık kazanmaya başlamıştı.²⁵⁶ Bu dönemde Müslümanlar tarafından kurulan siyasi partiler şunlardı:

- Jugoslavenska Muslimanska Demokratija (Yugoslav Müslüman Demokratlar): Aralık 1918'de Saraybosna'da kuruldu.
- Muslimanska Organizacija (Müslüman Örgütü): Ocak 1919'da Saraybosna'da kuruldu.
- Muslimanska Zajednica (Müslüman Birliği): Ocak 1919'da Banja Luka'da kuruldu.
- Muslimanska Težačka Stranka (Müslüman Çiftçi Partisi): Mart 1920'de Sarajevo'da kuruldu, 1920 seçimlerinden sonra dağıldı.
- Muslimanska Narodna Stranka (Müslüman Halk Partisi) : Mart 1920'de Sarajevo'da kuruldu, Kasım 1920 seçimlerinden sonra dağıldı.

²⁵⁶ Güney Sırbistan'da ise üç önemli parti vardı, ancak bunlardan en önemlisi Cemiyet'ti ve Kosova, Metohija, Makedonya ve Sancak Türklerinin en büyük partisiydi. 1919-1925 arasında faaliyet gösteren bu partinin Hak adında bir de yayın organı vardı. Popoviç, **a.g.e.**, s.237.

- Muslimanska Radikalna Stranka (Müslüman Radikal Partisi): Kasım 1920 seçimlerine “Muslimanska Nezavisna Lista” adıyla katılan bu parti 1922’de kapandı.
- Jugoslavenska Muslimanska Narodna Organizacija (Yugoslav Müslüman Halk Örgütü): 1922’de Sarajevo’da JMO’dan ayrılanlar tarafından kuruldu. İrşad adında bir yayın organı olan parti 1924’te dağıldı.
- Organizacija Naprednih Muslimana (İlerici Müslümanlar Örgütü): 1928’de Sarajevo’da kurulan, daha çok dernek görünümünde bir partiydi ve fazla uzun sürmeden kapandı.²⁵⁷

Bu dönemde kurulan Müslüman partileri aslında ayakta kalmayı iktidardaki büyük partiler ya da muhalefet arasında zaman zaman taktik amaçlarla birinden diğerine yanaşarak sağlayabiliyorlardı. Partiler “İslam” unsurunu ya onun değerlerini överek ya da Yugoslav Müslüman halkı geri kalmaya iten değerler olarak yorumlayarak kullanıyorlardı. Popoviç’e göre, bu İslami partileri kuranların bir çoğu tarım reformunun etkilerinden bir ölçü de olsa kurtulmayı başaran ve önceki ayrıcalıklarını sınırlı da olsa elde etmeye çalışan, Osmanlı döneminin eski büyük toprak sahipleri idi.²⁵⁸ İşte bu ortamda Yugoslav Müslüman Örgütü-JMO (Jugoslavenska Muslimanska Organizacija) Saraybosna’da 1919 yılı Şubat ayında kuruldu.²⁵⁹ Partinin amacı bütün Bosna-Hersek’teki Müslümanların siyasi

²⁵⁷ Atif Purivatra, **Nacionalni i Politički Razvitak Muslimana**, Svjetlost, Sarajevo, 1972, s.239-275.

²⁵⁸ Popoviç, **a.g.e.**, s.238.

²⁵⁹ Purivatra, **a.g.e.** s.239; Šarac, **a.g.m.**, s.338.

temsilciliğini yapmaktı. Parti, köylü ya da şehirli, toprak sahibi ya da çiftçi olsun bütün ülkedeki Müslümanların sesi olmayı amaçlıyordu.²⁶⁰ Partinin programı “temel prensipler, anayasa, ekonomi, eğitim, adalet, askerlik, sağlık, din ve vicdan özgürlüğü, Müslümanların SHS ile ilişkileri ve Müslümanların zararlarının giderilmesi” olmak üzere 10 maddeden oluşmaktaydı. Buna göre partinin temel prensiplerinin demokrasi, anayasalcılık, özgürlük, eşitlik ve hoşgörü olduğu belirtilmekte ve Karageorgević hanedanı tanınarak krallığa olan bağlılık dile getirilmekteydi. Ardından, Krallığın üç ayrı milletten oluştuğu ve bunların birbirine karşı saygı ve hoşgörü içinde yaşaması gerektiğine değinilmekte; ayrıca din, dil, mülkiyet, eğitim, basın gibi her alanda her milletin özgür olması gerektiği ve Hristiyanlar gibi Müslümanların da dini açıdan özgür biçimde yaşamalarının sağlanmasının üzerinde durulmaktaydı. Programda, Müslümanların özgür biçimde kendi dini eğitimlerini yürütmeleri, okuma-yazma imkanlarının sağlanması, topraklarının ellerinden alınamaması gibi konulara da vurgu yapılmaktaydı.²⁶¹

Parti, Kasım 1920’de yapılan parlamento seçimlerinde büyük başarı göstermişti; JMO’nun çıkarttığı milletvekillerinin içinde Müslüman toprak sahipleri yanında daha ağırlıklı olarak ulemadan kimseler bulunuyordu. Ulemadan olanların birçoğu da JMO’nun ilk kurucusu olan ve 1919-1921 arasında partiyi yöneten Hacı

²⁶⁰ Banac, **a.g.e.**, s.368; Murat Taşar-B. Metin-A.Ünaltay, **Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, s.208.

²⁶¹ Atif Purivatra, **Jugoslavenska Muslimanska Organizacija u Političkom Životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca**, Bosanski Kulturni Centar, Sarajevo, 1999, s.418-420.

Hafız Ibrahim Maglajlić'in grubundandı. JMO'nun içinde imam Maglajlić liderliğinde bir muhalefet belirmeye başlamıştı. Ekim 1921'de Maglajlić'in yerine Mehmet Spaho partinin başına geçti.²⁶²

Seçim sürecinde JMO dışında yeni partiler de kurulmuştu. Bunlardan biri de parti içi muhalefetin lideri imam Maglajlić'in kurduğu Yugoslav Müslüman Halk Örgütü-JMNO (Jugoslavenska Muslimanska Narodna Organizacija) idi. Bir başka muhalif isim Šerif Arnavutović ise Bağımsızlar Listesi (Nezavisna Lista) adında bir parti kurmuştu. JMO, bu partilerle ilişkileri olmadığını; başka bir partiyle birleşmeye ihtiyaç duymadıklarını ve Šerif Arnavutović ve imam Maglajlić ile artık hiçbir ortaklık kurmak istemediklerini belirtmişti.²⁶³ Aslında diğer Müslüman partilerin JMO karşısında güçleri neredeyse yok gibiydi; skupština seçimleri sonuçları JMO'nun diğer partilere oranla en yüksek oyları aldığını göstermekteydi.²⁶⁴

Partiler- Oy Sayıları	1920-	1923	1925	1927
JMO-M.Spaho	110.895	112.228	127.690	125.121
JMNO-İ.Maglajlić		10.266		
Nezavisna Lista-Š.Arnavutović	0.449			
Muslimanska Narodna Stranka	0.306			
Muslimanska Tezačka Stranka	1.118			

²⁶² Balkan, **a.g.e.**, s.133; Banac, **a.g.e.**, s.370.

²⁶³ **Pravda**, 10 Ocak 1923.

²⁶⁴ Purivatra, **a.g.e.**, s.428.

Kasım 1920 seçimlerinde JMO'nun 24 adayı seçilmişti. Bunlardan 15'i Hırvat ve 2'si Sırp olduğunu açıklamış; 5 tanesi etnik kimliğini belirtmezken geri kalanlar da "Bosnalı" olarak kendilerini tanımlamışlardı. 1923 seçimlerindeyse 18 vekille birlikte Mehmet Spaho da kendilerinin Hırvat olduklarını açıklamışlardı.²⁶⁵ Dolayısıyla JMO'nun siyasi anlamda bir etnik tanımlaması yoktu. Zaten krallığın kuruluşundan itibaren ayrı bir Boşnak kimliğinin dile getirilmemiş olması Müslümanların kendi kimliklerini net olarak ortaya koymalarına engel olmuştu. 18 Mart 1923 tarihindeki seçimlerden önce JMO, müslümanların içinde bulundukları olumsuz şartlar nedeniyle ve parlamentoda henüz büyük bir destek sağlayamadığı için ilk olarak Nikola Pašić ile bir ittifak oluşturmuştu.²⁶⁶ Seçim sürecinde JMO propagandalarını sürdürmüştü. Nitekim bunların sonucunda Mehmet Spaho, JMO için en önemli kişi ve ülke içinde İslami birliği ve eşitliği sağlamada adeta tek isim haline gelmişti.²⁶⁷ Propaganda sürecinde JMO, Boşnakların da artık okul ve yol gibi olanaklara kavuşacaklarını ve bu alanlarda diğer milletlerle eşitlik sağlanacağını ifade ediyordu.²⁶⁸

Us, Yugoslavya seyahatiyle ilgili anılarında Spaho'dan ve Müslümanların durumundan şöyle bahsetmekteydi: "*Bosna Müslümanlarına liderlik eden Spaho, tahsilini Viyana üniversitelerinde bitirmiş, kültürlü bir zattır. Bu zatın hayatı ve tahsili gösteriyor ki Müslüman çocukları ilk tahsil ve terbiyelerine dikkat edilirse*

²⁶⁵ Hadžijahić, **a.g.e.**, s.209-210.

²⁶⁶ Purivatra, **a.g.e.**, s.127; Balkan, **a.g.e.**, s.133.

²⁶⁷ **ABiH**, Fond: PU, Br. 3827, 1923.

²⁶⁸ **ABiH**, Fond: PU, Br. 4459, 1923.

yüksek tahsillerini Yugoslavya'nın orta mekteplerinde ve üniversitelerinde pek güzel ikmal edebilirler. Bu suretle Bosna Müslümanları geniş hayat mücadelesinde kendi varlıklarını daha iyi müdafaa ve muhafaza edebilirler."²⁶⁹

JMO seçimlerde Sırlara karşı Hırvatlardan destek görmektedir ve Hırvat lideri Radić, Müslümanlara yönelik söylemleriyle dikkati çekmektedir. Radić Müslümanlara *"insanlık adına doğru seçimi yapıp doğru kutuya oy vermeleri"* çağrısında bulunmaktaydı.²⁷⁰ Seçim sürecinde Hristiyan halkın da zaman zaman JMO'ya oy vermeye meyilli olduğu görülmektedir. Örneğin Zenica'da tüm Hristiyan halkın katıldığı bir vaazda papaz, *"bütün Hristiyanlara doğru seçim yapmaları gerektiğini ve bu seçimin de Müslümanların partisine oy vermek olduğunu"* ifade etmişti.²⁷¹

JMO, seçim kampanyası boyunca kendisine karşı gösterilen bütün olumsuz eleştirilere rağmen yılmamış ve çalışmalarını sürdürmüştü. 18 Mart 1923'te yapılan seçimler sonucunda Bosna-Hersek'te bulunan 488.498 seçmenden 379.837 seçmen geçerli oy kullanmış; bu sonuçlara göre Bosna-Hersek'ten toplam 48 vekil çıkmıştı. Seçimde alınan oylar ve dağılımları şöyleydi:²⁷²

²⁶⁹ Asım Us, **Yugoslavya'da Seyahat Notları**, İstanbul, 1936, s.79.

²⁷⁰ Tomislav Išek, *"Odnos Hrvatske Seljačke Stranke Prema BiH do 1928 Godine"*, **Prilozi**, Institut za Istoriju Radnickog Pokreta, Sarajevo, Nisan 1968, Br. 4, s. 202-203.

²⁷¹ **ABiH**, Fond:PU, Br.3824, 1923.

²⁷² Ferdo Culinović, **Jugoslavija Između Dva Rata**, I, Zagreb, 1961, s.406-409.

Parti Adı	Oy sayısı	Vekil
Yugoslav Müslüman Örgütü (Jugoslavenska Muslimanska Organizacija-JMO)	112.228	18
Radikal Halk Partisi (Narodna Radikalna Stranka-NRS)	88.144	13
İşçi Partisi (Zemljoradnička Stranka)	58.562	7
Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi (Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka-HRSS-Radić)	56.849	7
Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi (Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka-HRSS-Sağ kanadı)	11.164	2
Sırp Partisi (Srpska Stranka)	9.294	1
Demokrat Parti (Demokratska Stranka)	13.681	-
Yugoslav Müslüman Halk Partisi(Jugoslovenska Muslimanska Narodna Organizacija- JMNO-Maglajlić)	10.266	-
Hırvat Çiftçi Partisi (Hrvatska Težačka Stranka)	5.468	-
Radikal Halk Partisi (Narodna Radikanla Stranka-Sağ kanadı)	4.479	-
Hırvat Devrimci Partisi (Hrvatska Pučka Stranka-HSP)	3.735	-
Hırvat Tabakası (Složeni Hrvati)	2.632	-
Sosyal-Demokratlar (Socijal Demokrati)	1.843	-
Bağımsız Müslümanlar Partisi (Nezavisni Muslimani-Suljaga Salihagić)	1.361	-
Politikasızlar Birliği (Bez Političkih Obilježja)	131	-
Toplam	379.837	48

Bosna-Hersek'te nüfusun, partilere verilen oylara göre oranı ise şu şekildeydi.²⁷³

²⁷³ Purivatra, **A.g.e.**, s.140.

Etnik Grup	Nüfus Oranı %	Partilerin Oy Oranı%
Sırp	43	46.5
Hırvat	23.3	21.1
Müslüman	31.1	32.4

Tabloda da gösterildiği üzere, Sırp nüfusun oranı ile Sırp partilere verilen oylar arasındaki orana bakıldığında muhtemelen bağımsız veya diğer partilerin potansiyel seçmenleri Sırlara oy vermişlerdi. Hırvatların ise oy oranları nüfuslarından az görünmekteydi. Bu durum ise Hırvatlar üzerinde yukarıda da bahsettiğimiz Müslüman partisi JMO'nun faaliyetlerinin etkisini ortaya koymaktaydı. Diğer taraftan Yahudilerin de JMO'nun oylarını artırmış olabileceği muhtemeldi.

JMO'nun seçimlerdeki bu başarısı Belgrad basınında büyük yankı bulmuştu. Birçok gazete bu durumu “şaşırtıcı” olarak nitelemekteydi. Bu gazetelerde Mehmet Spaho'nun amacının Müslümanları Hırvatlar tarafına çekmek olduğu belirtilerek Maglajlić'e oy vermelerinin Müslümanlar açısından daha mantıklı olacağı şeklinde yorumlar yapılmıştı. Ayrıca Spaho'nun gizli işler yaptığı yolunda ve JMO'nun kazanmasında Mustafa Kemal Paşa'nın etkili olduğu şeklinde iddialar da öne sürülmüştü. Sırp yanlısı “Balkan” adlı gazetede, Mustafa Kemal Paşa'nın Spaho'ya bir mektup gönderdiği ve Boşnakların seçimleri kazanmak zorunda olduklarını aksi takdirde bütün ilişkilerini keseceklerini söylediği iddiası yer almıştı.²⁷⁴ Sırp yanlısı

²⁷⁴ 26 Mart 1923 tarihli Balkan'dan aktaran Purivatra, **a.g.e.**, s.140.

diğer gazeteler de Spaho'yu "aşırı Kemalist ve Panislamist" olarak niteliyorlardı.²⁷⁵ Ancak yine de Sırp Radikal Halk Partisi-NRS, JMO'ya karşı "Spaho'nun Bosna'yı Türkleştirmek ve Kemal Paşa'yı Bosna'ya getirmek istediğini" savunuyordu. Oysa JMO'nun amacı politik olmaktan çok, dini olarak Güney Sırbistan ve Sancak'ta yaşayan Müslümanları Sırbistan'a karşı birlik içinde tutabilmektir.²⁷⁶ Bosna'daki Radikaller, "Srpska Riječ" gazetesinde Spaho'nun Bosnalı Müslümanları birer "fanatik" Müslüman haline getirdiğini ve onların aklına "Panislamizmi" soktuğunu; nasıl zamanında Osmanlı İmparatorluğu kurulduysa şimdi de Müslümanların yaşadığı yerlerde böyle bir "Müslüman İmparatorluğu" kurulmak istendiğini savunuyorlardı. Aynı gazete, Spaho'nun etkisiyle Müslümanlara, İslama karşı olan her şeye ve Sırlara karşı savaşılmasının öğretildiğini de yazmaktaydı.²⁷⁷

Sadece basın değil hükümetin yetkili organları da JMO'nun başarılı olduğunu ifade eden raporlar vermişlerdi. Örneğin bazı eyaletlerin idari raporlarında JMO'nun hazırlık ve faaliyetlerinin kusursuz olduğu ve diğer partilerin onun yanında zayıf kaldıkları belirtilmekteydi.²⁷⁸ Bazı şehirlerden gelen raporlarda da diğer partilerin başarısızlıklarına ithafen "susuz ordu", "ordusuz general" gibi ilginç yorumlar yapılmaktaydı.²⁷⁹

²⁷⁵ Sırp yanlısı Beogradski Dnevnik (20 Mart 1923), Politika (23 Mart 1923), Beogradski Preporod (27 Nisan 1923)'dan aktaran Purivatra, **a.g.e.**, s.141.

²⁷⁶ Purivatra, **A.g.e.**, s.269.

²⁷⁷ 26 Mart 1923 tarihli Srpska Riječ'tan aktaran Purivatra, **a.g.e.**, s.141.

²⁷⁸ **ABiH**, Fond: PU, Br.3656, 1923.

²⁷⁹ **ABiH**, Fond: PU, Br.4741, 1923.

Bu arada, Hırvatlar, Slovenler ve Müslümanlar ülkede Sırp egemenliğinin dengelenmesi için seçimlerden sonra ortak bir blok oluşturma yoluna gitmişlerdi. Bu amaçla HRSS, SLS (Slovenska Ljudske Stranke) ve JMO temsilcileri arasında resmi görüşmeler başlamış ve 27 Mart 1923'te Zagreb'te Federalist Blok kurulmuştu.²⁸⁰

Federalist Blok, Sırlardan ve muhaliflerden gelen baskılar üzerine Sırlar ile anlaşma yolunu seçmiş ve özellikle HRSS, Nikola Pašić-NRS ile görüşmelerde bulunmuş ve onu aralarında bir anlaşma yapılmasına razı etmişti.²⁸¹ Bunun sonucunda Federalist Blok ile NRS arasında Markov Protokolü 12-13 Nisan 1923 tarihinde Zagreb'te imzalanmıştı.²⁸² Protokolün ardından iki taraf arasında görüşme süreci başlamış; JMO ve SLS delegelerinin de görüşmelere katılmaları kararlaştırılmıştı. Ancak HRSS yani Hırvatlar NRS ile görüşmelerde etkili taraf olacaktı; çünkü JMO ve SLS bu bloku oluşturmakla aslında Hırvat üstünlüğünü de bir ölçüde kabul etmişlerdi.²⁸³ Markov Protokolü esasında HRSS ile NRS arasındaki sorunları çözmeye yaramış; JMO ve SLS'nin parlamento içindeki durumlarını düzeltmeye yetmemiş; JMO ve SLS maruz kaldıkları kısıtlamalarla bir şeyler

²⁸⁰ Purivatra, **a.g.e.**, s.144.

²⁸¹ Tomislav Išek, “*Aktivnost Hrvatskih Stranaka u BiH u Izborima 1923 Godine*”, **Prilozi**, Institut za Istoriju Radničkog Pokreta, Sarajevo, Mart 1967, Br.3, s.1942; Ferdo Culinović, **Jugoslavija Između Dva Rata**, I, Zagreb, 1961, s.416-419.

²⁸² Išek, “*Markov Protokol i Politika Sporazuma HSS s Osvrtom na BiH*,” **Godišnjak Društva Istoričara BiH**, Sarajevo, Br. 17, 1966-1967, s.240-241.

²⁸³ Išek, **a.g.m.**, s.242.

yapabilecek imkanlardan da yoksun kalmışlardı. Böylece HRSS'nin parlamento içindeki hükümlerliği da sürmüştü.²⁸⁴ Federalist Blok partilerinden bir süre sonra özellikle SLS ve JMO vekilleri Radikal hükümetin faaliyetlerine karşı durmaya devam ederlerken, HRSS bu bloktan çekilmeye başlayacak; JMO, Nikola Pašić ve Svetozar Pribićević'in kurdukları koalisyon hükümetine karşı Muhalif Blok'ta yer alacaktı. JMO'nun bu blokta yer alması ve sonra önde gelen isimlerinin Davidović ile Demokrat Birliği adında bir ortaklık oluşturması, partinin bölünmesine neden olacaktı.

JMO, 8 Şubat 1925 tarihindeki Skupština seçimlerine katılmıştı. Bosna-Hersek'te toplam 515.602 seçmenden 426.708'inin oy kullandığı seçim sonuçlarına göre JMO, en çok oy alan parti durumundaydı.²⁸⁵

Parti Adı	Oy Sayısı	Vekil
Radikal Halk Partisi (Narodna Radikalna Stranka-NRS)	121.291	14
Milliyetçi Blok-Radikal ve Bağımsız Demokratik Parti (Nacionalni Blok-Radikalna i Samostalna Demokratska Stranka)	51.759	7
Yugoslav Müslüman Örgütü (Jugoslavenska Muslimanska Organizacija- JMO)	127.690	15
Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi (Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka-HRSS-Radić)	83.387	10
İşçi Partisi (Zemljoradnička Stranka)	26.326	2
Yugoslav Bağımsız Demokrat Partisi (Jugoslavenska Samostalna Demokratska Stranka)	5.791	-
Yugoslav Demokratlar (Jugoslovenska Demokratska)	4.871	-

²⁸⁴ Purivatra, a.g.e., s.151.

²⁸⁵ Purivatra, a.g.e., s.203.

Hırvat Devrimci Partisi (Hrvatska Pučka Stranka)	1.782	-
Sırp Partisi (Srpska Stranka)	1.747	-
Müslüman Halk Partisi (Narodna Muslimanska Organizacija- MNO)	1.463	-
Hırvat Köylü Partisi (Hrvatska Seljačka Stranka)	321	-
Bağımsız Müslümanlar (Samostalna Muslimanska)	167	-
Tarafsız Parti (Neopredijeljena Stranka)	113	-
Toplam	426.708	48

Seçimlerden sonra 18 Temmuz 1925 tarihinde HRSS ve NRS arasındaki anlaşma sonunda Radikallerle Radić arasında bir koalisyon kurulması gerçekleşti.²⁸⁶ Bunun üzerine JMO'nun bazı milletvekilleri (başkan Mehmet Spaho, Ševkija Behmen, Ismet Gavrankapetanović, Edhem Mulabdić) 10 Eylül 1926 tarihinde Ljuba Davidović'in Demokrat Partisi ile "Demokrat Birliği" adı verilen bir birlik oluşturdu.²⁸⁷ Bu birlik aslında JMO'nun bölünmesinin ilk adımıydı. Bu gelişmeden kısa bir süre sonra Radikal Parti başkanı Pašić yeniden seçime gitme kararı aldı. Bu durumda Kral hükümeti kurma görevini Radikal Parti'den Jovanović'e vermeyi düşünüyordu ancak giderek güçlenmekte olan Muhalif Bloktan Davidović'e yeni kabineyi kurma görevini vermişti ve böylece JMO da hükümete katılmıştı. Davidović kabinesi kurulur kurulmaz ilk iş olarak Sırp-Hırvat sorununu halletmeyi hedefliyordu ancak bu sorun hemen halledilebilecek bir sorun değildi. Bu nedenle yeni kabine iç politikada Vidovdan Anayasası'nın hükümlerini daha ılımlı şekilde

²⁸⁶ Purivatra, **a.g.e.**, s.215.

²⁸⁷ **ABiH**, Fond:VŽSO, Br.2108, 1926.

uygulamak ve Hırvatlar ile karşılıklı güveni sağlamaya çabalayacaktı.²⁸⁸ Bu hükümette JMO lideri Mehmet Spaho Maliye Bakanlığı'na ve üyesi Halil Hrasnica ise Adalet Bakanlığı'na getirilmişti. JMO'nun bu hükümete katılmasını özellikle Sırp Radikal Partisi eleştirmiş ve "Türkler iş başında" şeklinde yorumlar yapmıştı.²⁸⁹

JMO'nun önde gelen isimlerinin Demokrat Birliği dahilinde katıldığı 23 Ocak 1927 tarihli Bosna-Hersek'te yapılan bölgesel seçim sonuçları şöyleydi:²⁹⁰

Parti Adı	Vekil
Yugoslav Müslüman Örgütü (Jugoslavenska Muslimanska Organizacija-JMO)	52
Radikal Halk Partisi (Narodna Radikalna Stranka)	47
Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi (Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka-HRSS-Radić)	36
İşçiler Birliği (Savez Zemljoradnika)	28
Demokrat Birliği (Demokratska Zajednica-JMO ve Demokratska Stranka)	15
Bağımsız Demokrat Partisi (Samostalna Demokratska Stranka)	10
Bağımsız Radikaller (Nezavisni Radikali)	1
Muhelif Birliği (Udružena Opozicija)	1
Toplam	190

²⁸⁸ "Yeni Yugoslav Kabinesi", **Ayn Tarihi**, C.4, 1340, s.100-101.

²⁸⁹ Mark Pinson, **The Muslims of Bosnia Herzegovina**, Harvard University Press, 1996, s.135-136.

²⁹⁰ **ABiH**, Fond:VŽSO, Br.2342, 1927.

JMO'nun önde gelen isimlerinin katılımıyla oluşturulan Demokrat Birliği girdiği seçimlerde istenilen başarıyı sağlayamamıştı. 1928 yılındaysa parti içinde görüş ayrılıkları baş göstermiş ve 1929'da diktatörlük ilanına dek yapılan seçimlerde oy oranı giderek azalmıştı.²⁹¹

JMO lideri Spaho'nun 1939'da Sırp lar tarafından öldürölmesinin ardından, 1939 Ağustos ayında Sırp Cvetković ile Hırvat Maček arasında yapılan Sporazum (Anlaşma) ile Bosna, Sırp lar ve Hırvatlar arasında paylaşılmıştı. Anlaşmaya göre Bosna'da Sırp ların çok olduğu yerer Sırp lara, Hırvatların çok olduğu yerler de Hırvatlara verilecekti. Bu şekilde Müslüman Boşnaklar yok sayılıp kim daha çoksa o tarafta kalmaları öngörölümüştü.²⁹² Yugoslavya Krallığı'nda Müslümanların siyasi temsilcisi durumunda olan JMO ve başkanı Mehmet Spaho, her ne kadar somut bir başarı elde edememiş olsa da Müslümanları organize etmeyi başaran tek parti ve kişi durumundaydı. Boşnaklara otonomi kazandırmayı hedefleyen bu örgüt Müslümanların çoğunu kendi çatısı altında toplamayı başarmıştı.²⁹³

²⁹¹ Purivatra, **a.g.e.**, s.279.

²⁹² İzzetbegović, **a.g.e.**, s.244.; Joseph Frankel, “*Federalism in Yugoslavia*”, **The American Political Science Review**, Vol.49, No.2, June 1955, s.419.

²⁹³ JMO lideri Mehmet Spaho tarafından, ölümünden kısa bir süre önce Sırp ların milliyetçi faaliyetlerine karşı ve Hırvat-Sırp anlaşmasının da etkisiyle 1938 yılında Mladi Muslumani (Genç Müslümanlar) adlı bir gençlik örgütü kurulmuştu.İzzetbegović, **a.g.e.**, s.243.

4.2. Kültürel-Dini Organizasyonlar: Reisülulemalık ve Gajret

SHS Krallığı'nda Müslüman halkın kurmuş olduğu kültürel organizasyonların faaliyete geçmeleri krallığın kuruluşu ile birlikte çıkarılan birtakım yasa ile mümkün olabilmşti. Avusturya-Macaristan idaresinde Osmanlı yönetiminden kalan “ayrıcalıklı” özelliklerini yitiren Müslümanlar, SHS yönetiminde dini özgürlüklerinin anayasa güvencesine alınmış olmasına rağmen, gerek savaş sonrası yaşanan göç hareketleri ve gerekse Müslüman halk üzerindeki kontrolün diktatörlük sonrası baskıya dönüşmesi gibi nedenlerle zor şartlar altındaydılar.

Aslında 1918 öncesinde Müslümanların dini ve adli örgütlenmelerine dair kanunlar bulunuyordu. 15 Nisan 1909 tarihinde din ve vakıf işleri bir kanun ile düzenlenmiş ve birçok bölgede Müslüman cemaat Temmuz 1912 ve Nisan 1916 tarihli kanunlar ile tanınmıştı. 1 Aralık 1918 tarihinde kurulan krallık, 10 Eylül 1919 tarihli Saint-Germain-en Laye Barış Antlaşması ile tanınmıştı ve krallık topraklarında dil, ırk, din bakımından azınlık olanların korunması bu anlaşma ile kabul edilmişti. Bu antlaşmanın 10.maddesine dayanarak krallık, Müslümanlar ile ilgili olarak onların “ailevi veya şahsi statüleri ile ilgili bütün sorunlarını çözmeye yönelik tüm kararları almayı” onaylamıştı. Yönetim camilerin, mezarlıkların ve diğer Müslüman dini kurumlarının korunmasını sağlamayı üstlenmekteydi. Var olan bütün kurumlara -vakıf gibi- kolaylık gösterilecek ve yeni dini-hayır kurumlarının oluşumuna da izin verecekti. Ancak bu maddeyi parlamentoda bulunan Müslüman mebuslar protesto etmişler ve Müslüman topluluğun, özellikle Slav kökenli çoğunluğu ile azınlık ve uluslararası bir korunmadan yararlanıyor gibi gösterilmeye

ihtiyacı olmadığı açıklamasını yapmışlardı. Ancak bu anlaşma 10 Mayıs 1920 tarihinde parlamentoda kabul edilmiş ve hazırlanan kanuna göre krallık 28 Haziran 1921 tarihli ilk anayasasına (Vidovdan Anayasası) Müslüman azınlıkların korunmasına dair girişimleri destekleyen hükümler koymuştu. Diktatörlük sonrasında ise, 31 Ocak 1930'da İslam cemaati hakkında çıkan bir kanun (İslam dini birliği kanunu) 9 Temmuz 1930'da hazırlanan İslam cemaati anayasası ve 4 Haziran 1930 tarihinde Reisülulemanın, ulema meclisi üyelerinin ve müftülerin seçimine dair kanun ile Yugoslav Müslümanların dini cemaati oluşturulmuş ve organize edilmişti.²⁹⁴ Müslümanlar için dini bir muhtariyet kabul edilmiş olmasına rağmen, Kral Aleksander diktatörlüğünde Müslümanların dini özerkliğine ait olan kanunu da ilga etmiş ve böylece müftüler Belgrad hükümeti tarafından tayin edilmeye başlanmıştı.²⁹⁵ SHS Krallığı'nın kuruluşu öncesinde durumlarının daha iyi olacağı

²⁹⁴ Yugoslavya'da parlamenter rejimin sona ermesinin ardından 1930'da İslam cemaati ve Yugoslavya Krallığı içindeki statüsü ile ilgili bir kanun oylandı ve özerk olan Müslüman cemaatler tek bir Reisülulemanın, reis ve ulema meclisinin iki başkanından oluşan bir hakim kurulun otoritesi altına alınmış oldu. Reisülulemanın resmi makamı ve İslam cemaatinin hizmet merkezi de Belgrad oldu. Bunun yanında merkezleri Sarajevo ve Üsküp'te olan ve daha az otoriteye sahip iki ulema meclisi ve iki maarif vakfı meclisi ve idare heyetleri ve müftüler, cemaat meclisleri vardı. Cemaatlerin seçim kurulları, reislik makamı için adalet bakanlığı ve başbakanın önerisi üzerine krallık kararnamesiyle göreve getirilecek üç aday belirlemekle yükümlüydüler. 3 Eylül 1931 tarihinde meşruti monarşiye geçildiğinde hazırlanan yeni anayasada da Müslümanlar için aynı prensipler devam etti. Popović, **a.g.e.**, s.228-230.

²⁹⁵ Diktatörlük öncesi müftüler, Müslüman cemaat tarafından seçilmekteydi. Us, **Yugoslavya'da Seyahat Notları**, s.73-74.

konusunda son derece umutlu olan ve “Yugoslav birliğinin sağlanmasını tüm kalpleriyle beklediklerini” ifade eden Müslümanların umutları suya düşmüştü.²⁹⁶

1936 senesinde Yugoslavya Krallığı tarafından İslam dini birliği kanunu yeniden düzenlenmişti. Bu yeni kanun önceki kanuna göre Müslümanlara dini açıdan daha fazla imkanı sunmaktaydı. 1929 sonrası, Diktatörlük döneminde hazırlanan kanun ile Reisülulemanın seçimi ve dini eğitim alanlarında Müslümanlar üzerinde kontrol daha fazlaydı. Reisülulemayı seçen vakıf ve maarif meclisi azaları gibi, dini görevliler Belgrad tarafından seçilip atanıyordu. Bu kanunda ise Reisülulemayı seçen vakıf ve maarif meclisi üyelerini seçme hakkı tamamen Müslüman halka bırakılmış; yapılacak gizli oya dayalı seçimin sonucunda üyelerin belirlenmesi öngörölmüştü. Dini eğitim konusunda ise ulema meclislerinin gözetiminde ve vakıf-maarif idaresinin isteği üzerine dini okullar açılabilirdi. 34 maddeden oluşan İslam dini birliği yeni kanunu 5 Mart 1936’da yürürlüğe girmişti. Kanuna göre Reisülulemanın yeniden seçilmesine kadar bir naiplik kurumu işleri düzenlemekle görevlendirilmişti. Bu düzenlemelerin ardından Reisülulemanın seçimi yapılacaktı. Kanuna göre Reisülulemalık makamının merkezi de eskisi gibi Saraybosna’da olacaktı.²⁹⁷ Reisülulemaların ilki Mustafa Hilmi Hadžiomerović’ti.

²⁹⁶ Balkan, a.g.e., s.132.

²⁹⁷ **BCA**, Fon:490.01.0.0, Yer:610.116.01, 29 Temmuz 1936 tarihli 4808 sayılı, Dahiliye Vekaleti’nden Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği’ne, Belgrad Elçiliği tarafından gönderilen 18.6.1936 tarih ve 13526-522 sayılı Yugoslavya Krallığı İslam dini birliği yeni kanunu hakkında yazı. Belgrad Elçiliği’nden alınan bu yazıda, Güney Sırbistan Müslümanlarının durumuna da değinilmekte ve özellikle bölgedeki Arnavutların

1882’den 1893’e kadar görev yapmış, ardından Mehmet Tefvik Azabagić 1893’ten 1909 yılına kadar bu görevi sürdürmüştü. 1909-1912 yılları arasındaysa Hafız Süleyman Šarac Reisülulema olmuştu. 1913-1930 arası Mehmet Džemaludin Čaušević, 1930-1936 arası Hafız İbrahim Maglajlić, 1938-1942 arası ise Fehim Spaho reisülulemalık yapmışlardı.²⁹⁸ Spaho’nun ölümünden sonra bu makam boş kalmıştı.

Reisülulemalar arasında Mehmet Džemaludin Čaušević 1913-1930 arası yirmi yedi yıl boyunca en uzun süre görevde kalmıştı. 1918’de SHS Krallığı’nın kurulması ve sonrasında Reisülulemalık yapmaya devam etmiş; diktatörlük dönemi boyunca da görevini sürdürmüştü. Diktatörlük sonrası Sırp egemenliğinin daha da yoğunlaştığı krallıkta Müslümanların dini isteklerini ve arzularını yönetime iletmede faaliyetlerne Belgrad’ın şüpheyle yaklaştığı ve beraberlerin bölgede yaşayan Türklerin de aynı şüpheli bakışa maruz kaldıkları ifade edilmekte ve bu nedenle Belgrad’ın bölge Müslümanlarına dini , vakıf ve eğitim alanlarında tam bir serbestiyet vermeye yanaşmadığı belirtilmekteydi. Bosna-Hersek’tekilerin teşkilatları dolayısıyla kanundan daha iyi yararlanabileceklerini belirten Elçi, “Maalesef bu şüphe nedeniyle bölgede yaşayan ve Arnavutlara oranla azınlıkta bulunan ırkdaşlarımız idareyi ele alamadıklarından hükümetin pek haklı ve yerinde olan bu endişesine kurban olmaktadır” demektedir.

²⁹⁸ 1938’de reisülulema olan Fehim Spaho, JMO’nun lideri Mehmet Spaho’nun kardeşiydi. Fehim Spaho dini kimliği yanında özellikle Türkiye’ye olan ilgisi ve Türkçe’den yaptığı çevirilerle de kültürel açıdan önemli bir kimliğe sahipti. Spaho, 1942’de ölene kadar bu görevde bulundu. Mustafa Cerić, **İslam u Bosni**, Biblioteka Arabeska, Sarajevo, 1994, s.61-63. Ayrıca, Spaho’nun Reisülulemalık dönemindeki yazışmaları ve çalışmaları için bkz. **İAS**, Fond: LiPF, SF-36.

ve sorunlarına çözüm bulmaya çabalayan bir Reisülulema olmuş ancak bu nedenle çoğu zaman Belgrad ile anlaşmazlığa düşmüştü. Ortodokslar için kutsal sayılan St.Sava gününün okullarda kutlanması konusunun gündeme gelmesi üzerine Müslümanlar, Ortodokslar'a ait bu kutsal günü çocuklarının kutlamasını istememişlerdi. Čaušević, krallığa gönderdiği dilekçesinde Müslümanların bu tür Hristiyan geleneklerini kutlamalarının birer zorlama olduğunu ifade etmişti.²⁹⁹ SHS Krallığı yöneticileri ise St.Sava gününün dini bir özelliğinin olmasından öte ulusal bir özelliğinin olduğu üzerinde durmuşlar ve Müslümanların bu tür tepkilerinin yersiz olduğunu vurgulamışlardı. Čaušević, bu kararı Begova Camii bahçesinde Müslüman halka boykot çağrısında bulunarak protesto etti.³⁰⁰ Bu olay onun bir süre sonra görevden alınmasına neden olacaktı. Ocak 1930'da İslam Dini Birliği Kanunu'na göre Resiülulemalık Saraybosna'dan Belgrad'a taşınmıştı. Čaušević, Kral tarafından Şubat 1930'da yeniden Reisüulema olarak atanmıştı.³⁰¹ Ancak Čaušević'in hareketlerine karşı kullanılmak amacıyla JMO lideri Mehmet Spaho'nun da rakibi olan Hafız İbrahim Maglajlić'e Sırp siyasi çevreleri destek vermekteydi. Bunun sonucunda Maglajlić 1930 Ekim ayında Reisülulema olarak atandı.³⁰² Maglajlić aslında Müslümanların dini özgürlüklerini sağlama ve isteklerini yerine getirme konusunda çabalamış olsa da her zaman için krallığa bağlılığını dile getirmişti.

²⁹⁹ **ABiH**, Fond:KBUDB, Pov. 627, 1930.

³⁰⁰ **ABiH**, Fond:KBUDB, Pov. 414, 1930.

³⁰¹ **Politika**, 27 Şubat 1930.

³⁰² **Politika**, 30 Ekim 1930.

Bu dönemde Müslüman halk arasında çok sayıda İslami dernek de bulunmaktaydı. Bunların en önemlisi fakir öğrencilere yardımlarda bulunan ve kendi adında bir yayın organı da bulunan, Sırp eğilimli *Gajret* adlı kültür cemiyetiydi.³⁰³

Asım Us Yugoslavya seyahatinde gitmiş olduğu Saraybosna şehrini anlatırken Gajret Kültür Cemiyeti'nden son derece olumlu izlenimlerle bahsetmekteydi: “*Gajret Kültür Cemiyeti'nin kapısından içeriye girerken modern bir terakki ruhunun hamleleri his olunuyor. Bu cemiyet küçük Kral Peter'in himayesinde imiş. Cemiyet otuz yıl evvel tesis olunmuş. Yirmi beş bin azası ve iki yüz kadar şubesi olan bu cemiyet istidatlı gençlerin tahsiline, memleket için kıymetli bir unsur olarak yetiştirmelerine çalışmaktadır; şimdiye kadar da bir çok genç yetiştirmiştir.*”³⁰⁴ Cemiyet resmi olarak Avusturya-Macaristan ilhakının hemen öncesinde, 1903 yılında kurulmuştu. Aslında geçmişi Saraybosna'da Bendbaşı'nda 1888 yılında açılan ilk Müslüman “kıraathanesi”ne (čitaonica dom) kadar dayanmaktaydı. Bu kıraathanede dönemin Müslüman entelektüelleri, yazarları, önde

³⁰³ Gajret cemiyetinin yanısıra 1924'te kurulan Hırvat eğilimli *Narodna Uzdanica* ve *El-Hidaye* adlı 1936'da kurulmuş Müslüman din görevlilerinin oluşturduğu bir dernek de vardı. 1938'de kurulan Mladi Muslumani (Genç Müslümanlar) örgütü de bu derneğin gençlik kolunu oluşturacaktı. Popoviç, **a.g.e.**, s.231.

³⁰⁴ Us, Saraybosna şehriyle ilgili olarak da “*Yeni Avrupa çerçevesi içinde bir şark levhası gibi görülen çarşı ve pazarlarını, çok değerli etnografi müzesini, belediyesini, Gayret Kültür cemiyeti ismindeki teşekkülün merkezini, evkafın yetimhanesini, Gazi Hüsrev camii ve medresesini bu medresede açılan muallim mektebini gezdiklerini*” yazmaktaydı. Us, **Yugoslavya'da Seyahat Notları**, s.75-77.

gelen politikacıları toplanmakta ve kültürel etkinlikleri düzenlemekteydiler. Diğer şehirlerde de kırıathanelerin açılmasıyla birlikte buralar Müslüman halkın bir araya gelip edebiyatla, kültürle ilgilendiği; derslerin, kursların düzenlendiği ve fikir alışverişinde bulunulan yerler haline gelmişti. Bu kırıatheneler 1903'ten itibaren gelirlerini ve binalarını Gajret cemiyetine vermeye başlamışlar; dolayısıyla Gajret'in kuruluşunda ve gelişmesinde bu kırıathanelerin önemli katkıları olmuştu.³⁰⁵ Önceleri Bosna'nın Müslüman halkına yönelik yaptığı basın-yayın faaliyetleriyle³⁰⁶

³⁰⁵ Edin Prguda, **Gajret (1903-1941)**, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2004, s.5. Saraybosna kenti 19-20.yy'larda son derece renkli bir kültürel hayata sahipti. Kentte bulunan farklı etnik unsurların ve dinlerin kendi cemaatleri içinde oluşturdukları bir çok dernek ve yayın organları kentin kültürel yapısının gelişiminde son derece önemli bir etkiye sahipti. Gajret ve Narodna Uzdanica gibi dernekler bunların önde gelenleriydi. İbrahim Kemura, "Sarajevo Kao Centar Kulturno-Prosyjetnog Života u Svjetlu Djelatnosti Muslimanskih Društva Gajret i Narodna Uzdanica", **Prilozi Historiji Sarajeva:Radovi sa Znanstvenog Simpozija Pola Milenija Sarajeva**, (19-21 Mart 1993), Sarajevo, 1997, s.346.

³⁰⁶ Müslüman halk da bu yapı içinde kendi gazete ve dergilerini çıkarmışlar ve halkın gelişimini sağlamak için çabalamışlardır. Bu çerçevede Bosna-Hersek'te 1866'dan itibaren gazete ve dergiler basılmaya başlamıştır. Özellikle Avusturya-Macaristan idaresi döneminde Boşnak kimliği yaratmak amacına yönelik politikalar nedeniyle Müslüman halkın kendi gazete ve dergilerini çıkarmalarına yönetim tarafından destek verilmiştir. Todor Kruševac, **Bosansko-Hercegovački Listovi u XIX Veku**, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978, s.181. Ayrıca Bosna-Hersek'te Müslümanların basın-yayın faaliyetleri için bkz. İsmail Eren, "1866 Yılından Sonra Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'da Yayınlanan Türkçe Gazete ve

dikkat çeken cemiyet, sonraları halka yönelik konferanslar, okuma odaları, piknikler düzenlenmesi, çocuklar için kurs ve yurt imkanları sağlanması gibi çalışmalara yönelmişti. Bu tür çalışmalarıyla Gajret kültür cemiyeti, Müslümanların sosyo-kültürel yaşamlarında önemli etkiler ve değişiklikler yapmaya başlamıştı. Kemura'ya göre Gajret'in sağladığı en büyük değişim, Avusturya-Macaristan idaresi döneminde Müslüman aydınların "Avrupalı profili" kazanmaları idi. Buna ek olarak, özellikle Bosna-Hersek'te orta ve yüksek öğrenim gören kişi sayısı 6000'e ulaşmıştı ve bu Müslüman aydınların üçte ikisini oluşturuyordu. Gajret bu Müslüman aydın sınıfını, gençlere burs ve yurt imkanları sağlayıp, onları orta ve yüksek öğrenime devam ettirmek suretiyle başarmıştı.³⁰⁷ Özellikle fakir Müslüman çocukları için ücretsiz yatılı yurt imkanları sağlanması ile bu çocukların eğitimlerine devam etmelerine imkan verilmiş oluyordu.

Bu dönemde Müslümanların dini eğitimleri konusunda da bazı önemli adımlar atılmıştı. Bu çerçevede Saraybosna'da Şeriat Lisesi, Şeriat Adalet Okulu -ki 1937'de İslam Şeriatı ve İlahiyatı Yüksek Okulu'na dönüşecekti- ve 1925'te Üsküp'te Kral Aleksander'in Büyük Medresesi kurulmuştu. Yönetim bu şekilde, bu

Dergiler", **Bilgi**, S.163, 166, 167, (Nisan-Ağustos 1961), İstanbul, 1961; İsmail Eren, "Yugoslavya'da Türk Basını", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C.4, No.23, Ağustos 1969.

³⁰⁷ İbrahim Kemura, "O Ulozi "Gajreta" u Društvenom Životu Muslimana BiH (1903-1941)", **Prilozi**, God.19, 1984, Br.20, Sarajevo,1984, s.82-83.

okullarda Batılı anlamda dersler koymak suretiyle Müslüman topluluğun yeni bakış açılarıyla geliştirilmesine çalışmıştı.³⁰⁸

Us da, Yugoslavya seyahati anılarında Saraybosna’da Müslümanların eğitim kurumlarına değinmekteydi. Gazi Hüsrev Bey Cami medresesinden bahseden Us, *“İlk mektep muallimi yetiştirilen medresenin bizdeki eski medreseden çok farklı ve bir nevi yeni mektep şeklinde olduğunu”* belirtmekte ancak programında *“Fıkıh gibi anlaşılması hem güç hem de faydasız dersler olduğunu belirtmekte ve ana dilleri Sırpça olan ve mektepten çıktıktan sonra ağır şartlar içinde hayat mücadelesine atılacak olan müslüman çocuklarının daha ileri bir zihniyetle yetiştirilmeleri gerektiğini”* yazmaktaydı.³⁰⁹

³⁰⁸ Popoviç, **a.g.e.**, s.233. Kral Aleksander tarafından kurulan bu medreseden bahseden Yaşar Nabi, modern bir eğitim uygulayan okulda Türkçe dersler bulunmadığını, bu nedenle bölgede yaşayan -nüfusun çoğunluğu Türk olmasına rağmen- Türk öğrencilerin bu okuldan yararlanamadıklarını ifade etmekteydi. Yaşar Nabi (Nayır), **A.g.e.**, s.70.

³⁰⁹ Us, **Yugoslavya’da Seyahat Notları**, s.78-79.

III. BÖLÜM: DİKTATÖRLÜK'TEN YUGOSLAVYA KRALLIĞI'NIN YIKILIŞINA

1.Kral Aleksander Dönemi

Kral Aleksander 17 Aralık 1888'de Çetinje'de, Karadağ Kralı'nın en büyük kızı Prenses Zorka ve Prens Petar Karageorgević'in üçüncü çocuğu olarak dünyaya geldi.³¹⁰ I.Dünya Savaşı'ndan önce St. Petersburg'ta eğitim gördü. St.Petersburg'tan sonra bir süre İtalya'da kaldı ve 1912 yılında veliaht prens olarak ordunun başına geçirildi.³¹¹ Aleksander, üç savaşta ülkesine hizmet etmiş, tarihinin en karanlık günlerinde önemli roller üstlenmiş ve I.Dünya Savaşı'na aktif olarak katılmış biri olarak halkın gözünde önemli bir yer tutmaktaydı.³¹² 8 Temmuz 1922'de Romanya kralının kızı Prenses Maria ile evlenmiş ve bu evlilikten Petar, Tomislav ve Andrea adlı üç oğlu olmuştu.³¹³

³¹⁰ Annie O'B Christitch, "*King Aleksander of Yugoslavia*", **Contemporary Review**, S.145 (Ocak-Haziran), 1934, s.214; **Ayn Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.89. Kral Aleksander çocukluğunu Çetinje'de geçirmiştir ve onun için Karageorgević hanedanının idaresinde olan Yugoslavyalılar, Çetinje'ye özel bir ilgi göstermektedirler. Us, **Yugoslavya'da Seyahat Notları**, s.56.

³¹¹ Christitch, **a.g.m.**, s.215.

³¹² Armstrong, **a.g.m.**, s.207.

³¹³ Veliaht Prens olan Petar, Kral Aleksander'in öldürülmesinin ardından kral olacaktı ancak yaşı küçük olduğu için naip olarak Kral Aleksander'in yeğeni Paul ülkeyi idare edecekti. **Ayn Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.90.

Kral Aleksander'in karakterinin şekillenmesinde Seton-Watson'a göre üç nokta önemliydi:

- *“Öncelikle, diğer Avrupa hükümdarlarında olmayan bir özellik olarak milli bir kraldı. Damarlarında Sırp olmayan tek bir damla kan yoktu. Büyük büyükbabası Balkan birliğini sağlamaya çalışmış olan Sırp bağımsızlığının kahraman olmuş köylü lideriydi. Bugün Aleksander'in yanı başında Topola'da başı kesik olarak yatmaktadır; çünkü 1817'de Miloş Obrenoviç tarafından başı kesilerek Sultan Mahmut'a bir barış önerisi olarak gönderilmişti. Bu nedenle Aleksander bir politikacı olmanın öncesinde bir köylüydü ve onların hislerini iyi anlardı. Babası Peter'den daha çok demokratikti. Kanında saf Sırpılık taşıyor olsa da çok farklı kalitede denilebilirdi. Çünkü o, Karadağ Kralı Nikola'nın torunuydu ve ondan birçok özellik miras almıştı.*
- *İkinci olarak, St.Petersburg'da okuduğu zamanlarda kazandığı geniş bir Slav bakış açısı ve Rusya'ya karşı her zaman duyacağı minnettarlık ve sadakat duygusu onun karakterini etkilemişti. Burada kaldığı süre içinde anti-demokratik bir anlayış kazandı.*
- *Üçüncü olarak, bilgin biri gibi görünmesine rağmen, aslında bütünüyle askerdi ve üniforması içinde askerlerle beraberken daha rahattı ve bu durum kaçınılmaz olarak tartışmak, müzakere yapmaktan çok otoriter bir eğilim kazanmasına neden oldu. Hayatının ilk altı yılını kamplarda geçirdi; nazik ve dayanıklı karakteri dünyanın takdirini kazanmış olsa da, kamp hayatı aynı*

Akşin ve Fırat da, Seton-Watson'un belirttiği gibi, St.Petersburg'ta aldığı eğitim sırasında siyasal esneklikten yoksun ve ülke içindeki etnik azınlıkların ancak krala bağlılık ile birliklerinin sağlanabileceğine inanan bir anlayış geliştirdiğini belirtmektedir.³¹⁵

1.1. Diktatörlük (1929)

Kral Aleksander 6 Ocak 1929'da parlamentoyu feshetti ve bütün siyasi partilerin, dernek ve örgütlerin faaliyetlerini yasakladı. Yerel yönetimler bütünüyle Kral'ın kontrolü altına girdi ve 1921 Vidovdan Anayasası yürürlükten kaldırıldı. Diğer taraftan basın özgürlüğü kısıtlandı ve yayın organları da kralın seçtiği hükümetin güdümüne girdi. Devlet güvenliğini koruma amacıyla bir kanun çıkarıldı ve devlet düzenine karşı geleceklerin yirmi yıl hapis ve ölüm ile cezalandırılacakları bildirildi.³¹⁶

³¹⁴ Seton-Watson, **a.g.m.**, s.21-22; Christitch, Kral Aleksander'in aslında asker olmasına rağmen, I. Dünya Savaşı yıllarında İttifak devletleriyle görüşmelere katılarak, bir devlet adamı ve diplomat olarak da deneyim kazandığını savunmaktadır. Christitch, **a.g.m.**, s.210.

³¹⁵ Sina Akşin-Melek Fırat, **a.g.m.**, s.103.

³¹⁶ Dedijer, **a.g.e.**, s.541; Christitch, **a.g.m.**, s.212.

3 Ekim 1929 tarihinde ülke dokuz ayrı geniş idari bölüme (*banovin*) ayrıldı. Bu idari bölümlerin her birinin başına birer vali (*ban*) atandı.³¹⁷ Bu dokuz idari bölge isimlerini nehirlerden almıştı: Drava, Sava, Drina, Vrbas, Littoral (Primorje), Zeta, Danube, Morava, Vardar.³¹⁸ Bu idari yapılanma ile Müslüman Boşnakların yoğun olarak yaşadıkları bölgeler dört bölge arasında paylaştırılmış oldu ve Boşnaklar bu bölgeler içinde azınlık durumuna düşmüşlerdi.³¹⁹ 3 Ekim tarihli bir başka düzenleme ile ülkenin adı SHS Krallığı'ndan Yugoslavya Krallığı'na çevrildi.³²⁰ Yugoslavya Krallığı'nın başbakanlığına da Petar Živković getirildi.³²¹ Živković'in liderliğinde

³¹⁷ **Ayın Tarihi**, Mayıs, No:5, 1934, s.392; Lampe, **a.g.e.**, s.162. İdari yapılanmada yapılan bu değişiklikler basında da yer almaktaydı. Yapılan düzenlemelerden övgüyle bahseden Novosti gazetesi, “Yaşasın Kral, Yaşasın Yugoslavya” başlığı ile haber vermektedir. **Novosti**, 5 Ekim 1929.

³¹⁸ Trifunovska, **a.g.e.**, s.195-196; Dedijer, **a.g.e.**, s.542. Banlıklar ve merkezleri şöyleydi: Drava-Ljubljana, Sava-Zagreb, Drina-Sarajevo (Sarajbosna), Vrbas-Banja Luka, Primorje-Split, Zeta-Cetinje, Danube-Novi Sad, Morava-Niş, Vardar-Skopje (Üsküp). Burdett, **a.g.e.**, s.659.

³¹⁹ Dedijer, **a.g.e.**, s.542; R. W. Seton-Watson, “King Alexander's Assassination: its Background and Effects”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931-1939)**, Vol.14, No.1, (January-February, 1935), Royal Institute of International Affairs Publications, 1935, s.23-24.

³²⁰ Pavkovic, **a.g.e.**, s.29.

³²¹ Yeni kurulan kabinede Živković'ten başka (Başbakan), Nikola Uzunović (Devlet Bakanı), Milan Srškić (Adalet), Bozidar Maksimović (Eğitim), Urosh Krulj (Sağlık), Stephan Savković (Çalışma), Vojislav Marinković (Dışişleri), Lazar Radivojević (Maden ve Orman), Trigomir Alaupović (Dini İşler), Stanko Shverljuga (Ekonomi), Otto Frangesh

Sırp radikalleri, Hırvatlar, Bosnalılar ve bir Sloven (Anton Korošec) olmak üzere kurulan hükümet bir program yayınladı.³²² Bir başka düzenlemeyle de ülkenin bayrağı bizzat Kralın kendisinin hazırladığı bayrak ile değiştirildi ve Hırvatların bayrakları çıkartıldı.³²³ Kral bu şekilde ülkedeki değişik etnik unsurlar arasında bir birlik oluşturmayı amaçlamaktaydı.

Kral Aleksander, diktatörlük ilanının Stephan Radić'in öldürülmesinin yarattığı gerilimin ülkeyi parçalanmaya götürmesini önlemek için yapılan ve "bencil olmayan" bir hareket olduğunu açıklamış; ancak diktatörlük ilan edilir edilmez ilk iş olarak kendisine ve polise, muhaliflere karşı sert davranma yetkileri tanıyan Devletin Korunma Yasası'nı yeniden düzenlemişti.³²⁴

Diktatörlük ilanı ile birlikte bütün dernek ve oluşumlar yasaklanmıştı. Ancak bunlar içinde "Sokol" adı verilen teşkilatın durumu farklıydı. Sokol, gençlerin spor, (Tarım), Mate Drinković (Sosyal İşler), Anton Korošec (Ulaştırma), Stevan Hadzić (Savaş ve Denizcilik), Drinković (Ticaret), Savković(Posta-Telgraf) bulunuyordu. Burdett **a.g.e.**, s.640, 650-651.

³²² Program şöyleydi: 1).Ferdî milliyetçilik ve mezhepçiliğe son vermek, ayrılıkları ve çatışmaları yatıştırmak ve sosyal-ekonomik amaçları olan yeni siyasi oluşumlara izin vermek; 2).Memurların seçim yoluna yönetim mekanizmasını düzenlemek; 3).Yürürlükteki kanunların birleştirilmesiyle milli birliğe doğru adım atmak ve bütün servet kaynaklarını rasyonel şekilde işleterek iktisadi kalkınmayı sağlamak ve ardından belirlenen Esas Teşkilat Kanunu (Anayasa) rejimine ulaşmayı sağlamak. Daresté, **a.g.e.**, s.300.

³²³ Christitch, **a.g.m.**, s.213.

³²⁴ Glenny, **a.g.e.**, s.351; Trifunovska, **a.g.e.**, s.192-194.

atletizm, yarışmalar gibi faaliyetlerle genç yaşlarda disiplinle tanışmalarını sağlayan bir çeşit izcilik teşkilatıydı. Kral Aleksander de bu teşkilatın bir üyesiydi ve gelişmeleri için her türlü desteği vermekteydi.³²⁵ Yugoslav topraklarında çok yaygın ve düzenli bir teşkilat olan Sokollara bağlı pek çok okul öğrencilere şehirlerarası geziler düzenlemekteydi.³²⁶ Ancak teşkilatın asıl amacının İtalya ve Rusya'daki benzer teşkilatlar gibi rejime sadık milliyetçi bir genç kuşak yetiştirme amacına yönelik olduğu ve gençlerin izcilik kamplarında silah eğitimi aldıkları iddia ediliyordu.³²⁷ 1931'de Sokol teşkilatının yaklaşık bir milyon üyesi ve 5682 cemiyeti bulunmaktaydı. Ayrıca, Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve hatta Amerika'da da Slav Sokol teşkilatları mevcuttu.³²⁸

Diktatörlük döneminin baskıcı uygulamalarından Hırvat, Sloven ve Boşnaklar etkilenirken, Sırp'ların ulusal kimliklerini yaşatan bu tür -Sokol gibi- oluşumlara izin verilmiş olması krallığın Sırp'ların kontrolü ve baskısı altında olduğunun bir kanıtıydı. Diğer taraftan Diktatörlük dönemindeki baskıcı

³²⁵ “*Naš Veličanstvo Kralj Jugoslovenskom Sokolu*”, **Politika**, 29 Haziran 1930.

³²⁶ Sabahaddin Zaim, “*Türk Dünyası'nda Balkanlar'dan Hatıralar*”, **Yeni Türkiye**, C.16, Yeni Türkiye yay., 1997, s.1765.

³²⁷ Ante Brozović, **Sokolski Zbornik: Godina I**, Belgrade, 1934, s.226-228. Sokol teşkilatının çalışmaları ve Krallığın bu teşkilat ile olan bağlantısı hakkında bir çok arşiv belgesi bulunmaktadır. Bu belgeler için, Василије Косић, **Инвентар Двор Краљевине југославије 1918-1948**, Архив Југославије, Београд, 2003, s.12-13.

³²⁸ Bulgar Yunak teşkilatı da Slav sokolları birliğine dahil olmuştu. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.693.3, 20.1.1932 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başvekalete yazı.

uygulamalardan zaman zaman Eski Habsburg topraklarında yaşayan Sırlar da etkilenmekte ve krallığın yaymaya çalıştığı Sırp hegemonyasını istememekteydiler. Kral Aleksander'i destekleyen partiler Sırp Radikal Partisi ve Anton Korošec liderliğindeki Slovenlerin en büyük partisi olan Sloven Halk Partisi'ydi. Slovenler de Hırvatlar gibi federal bir sistemi savunsalar bile kendi dillerinin tanınmış olması ve kendi üniversitelerine sahip olmak gibi bazı haklar elde etmiş olduklarından siyasi bir özerklik peşinde koşmamışlar ve bu nedenle diktatörlük rejimine karşı gelmemişlerdi.³²⁹ Korošec de Sırp yönetimine her zaman destek vermişti. Nitekim Petar Živković başkanlığında kurulan diktatörlük döneminin ilk hükümetinde Ulaştırma Bakanı olarak kendine yer bulmuştu.³³⁰

Kral Aleksander, aslında diktatörlüğünü mecburen ilan etmek zorunda kalmıştı. Çünkü içinde bulunduğu durumda başka bir seçenek kalmadığını ifade etmekteydi. 1934'de yaptığı bir görüşmede diktatörlüğün *“dışarıdan muhteşem bir saray gibi görünen; ancak içine girildiğinde çıkış yolu olmayan labirentler ve dar koridorlarda kaybolunan ve kaçış için hiçbir açık kapısı bulunmayan bir şey”* olduğunu söylemişti.³³¹

Seton-Watson'a göre Kral Aleksander aslında bir “tiran” değildi, olayların etkisi ve kendi yaradılışının bir araya gelmesi onu bir “diktatör” yapmıştı. Güçlü bir

³²⁹ Crampton, **a.g.e.**, s.133.

³³⁰ Dedijer, **a.g.e.**, s.541.

³³¹ Kosta Todorov, **Balkan Firebrand: The Autobiography of a Rebel, Soldier and Statesman**, Ziff-Davis Publishing, New York, 1943, s.256.

fiziği ve sağığı olmamasına rağmen cesur bir adamdı.³³² Kral ve General Živković ile birlikte 1929 sonrası diktatörlük rejimi konusunda uzun görüşmeler de yapan yazara göre diktatörlük dönemi şu açılardan incelenebilirdi:

- Öncelikle, Yugoslavya'nın durumundaki zorluklar, Haziran 1928'deki Skupština cinayeti ve 1929 Ocak'ındaki kralın "*Coup d'etat*"sı ve Ekim 1934'de kralın suikaste kurban gitmesi, Yugoslavya'nın yapay bir bünye olduğuna bir delil sayılamazdı. İtalya ve Almanya'nın son yüzyılda oluşan birlikleri gibi kendi kendiliğine oluşan bir sürecin sonucunda Yugoslav birliği oluşmuştu. Yugoslavya, Yugoslavların kendi çabaları ve gelecekleri için 1918 yılında varlığını bulmuştu.
- Sorunların kaynağı aslında yeni anayasaydı.
- Diktatörlükten herkes suçluydu: Sadece Belgrad'daki Pan-Sırp klikler değil, aynı zamanda tam bir idealist olan Hırvat Köylü lider Radić, önceden aşırı merkeziyetçi sonradan Radić'in ortağı ve diktatörlüğün kurbanı olan ve yakın zamanda Paris polisi tarafından bir suçla bağlantılı bulunan ama bunu reddeden Pribiçević. Sırp-Hırvat-Slovenler ve Bosna, Dalmaçya, Makedonya ve Banat'ın hepsi diktatörlükten sorumluydular.
- 1928'deki Skupština cinayeti elektrikli atmosferin boşalmasıydı. Bu durum parlamenter ve anayasal rejimin iflası olmasından öte, akut ve uzun bir parlamento krizinin yaratılmasına neden oldu.
- Yugoslavya adı Ekim 1929 da verildi. Tarihi eyaletler, keyfi olarak dokuz bölüme ayrıldı. Temmuz 1930 da krallık bir bildiriyle eski eyaletlerin ve partilerin kaldırıldığını ilan etti.³³³

³³² Seton-Watson, **a.g.m.**, s.20.

Aslında Kral, Sırp unsurunu ön plana geçirirken Hırvat ve Slovenlere karşı bir takdir duygusu da geliştirmeye başlamıştı ancak yine de, Sırp-Hırvat anlaşmazlığını ve bundan kaynaklanan istikrarsızlığı çözecek gücü yoktu. Olayın geneline bakıldığında -Glenny'nin de aktardığı gibi- Mestrović'in gözlemlerine göre Kral “...hep aynı şeyi, Hırvat sorununu düşünmekten telaşlı, sinirli ve belki de bıkkın bir halde” idi.³³⁴

1.2.Meşrutî Monarşîye Geçiş (1931)

Kral Aleksander halk içinde oluşan memnuniyetsizlikler ve iktisadi durumun kötüleşmesi karşısında yeni bir anayasa ile parlamenter sisteme geçme yoluna gitti. 1931 yılında hazırlanan bu yeni anayasa ile muhalefetteki partilerin meclise girmesi zorlaşıyordu ve bu durum diktatörlük rejimini güçlendiriyordu.³³⁵ Yugoslav Krallığı

³³³ Bu yeni rejim, basın özgürlüklerini kaldırması ve muhalif güçlerin polis tarafından tutuklanması ve devletin yargı bağımsızlığına el koyması gibi özellikleriyle dikkat çekmekteydi. 1929'dan 1934'e kadar Kral Aleksander problemlerin hiçbirini çözecek durumda değildi. O, tam bir polis rejimi kurmuştu ve ordunun da desteğiyle bağımsızlık yanlısı olan herkesi otoriter bir şekilde baskı altında tutmaya çalışıyordu. Seton-Watson, **a.g.m.**, s.24-25.

³³⁴ Stefan Radić ve Hırvat heykeltıraş Ivan Mestrović onun Hırvat sorununun inceliklerini görmesini sağlayan iki kişiydi. Özellikle sanatçı Mestrović onunla görüşmelerinde kralın siyasal düşüncesini çeşitli milletlerin eşitliğine dayanan bir Yugoslavcılığa doğru yöneltmesinde ve askeri fedakarlık efsanesine dayanan Sırp üstünlüğü düşüncesinden bir ölçüde de olsa uzaklaşmasında etkili olmuştu. Glenny, **a.g.e.**, s.352-353.

³³⁵ Vucinich, “*Interwar Yugoslavia*”, s.20.

da Balkanlar'da etkileri görülmeye başlayan “otoriter eğilimlere” katılmaya başlıyordu.³³⁶

Temmuz 1930'da Krallık bir bildiriyle eski eyaletlerin ve partilerin kaldırıldığını ilan etti. Eylül 1931'de geri dönüşü olmayan ve diğer Avrupa hükümdarlarının hiçbirinin sahip olmadığı kadar krala geniş yetkiler veren yeni anayasa kabul edildi. Kralın etkisinde bir senato kuruldu, daha az üye seçildi ve eski parti sistemi tamamen yasadışı sayıldı.³³⁷ Bu yeni anayasa ile iki meclisli (senato ve avam kamarası) yani “bicameral” sisteme geçilmiş oldu.³³⁸ Ayan meclisi için yapılan seçim sonucunda 46 kişi seçilmişti ve geri kalan 48 kişinin seçimi ise Kral tarafından yapılacaktı.³³⁹

³³⁶ Ersin Kalaycıoğlu, “*Balkanlarda Milliyetçilik ve Siyasal Yaşam: 1918-1939*”, **İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar**, Murat Sarıca Anısına Sempozyum, Ocak 1993, İstanbul, 1994, s.59.

³³⁷ Seton-Watson, **a.g.m.**, s.23-24.

³³⁸ Christitch, **a.g.m.**, s.214.

³³⁹ Seçilen kişiler arasında Güney Sırbistan'da Kalkandelen'den Cafer Bey, Bosna-Hersek'te Saraybosna'dan Asım Alibegović ve vakıf müdürü olan Şerif Arnavutović seçilmişlerdi. Kralın belirlemiş olduğu kişiler arasında Dr. Karamehmedović, Osman Vilović, Hoca Salim Muftić olmak üzere Bosna-Hersek Müslümanları içinde Sırpıkları ile ünlenmiş üç Boşnak bulunmaktaydı. Ayrıca Güney Sırbistan'dan İpek'li Hacı Mahmut Beyzade Seyfeddin Bey seçilmişti. Bu kişi ise, Slav ırkına mensup olduğunu, Karadağ'da hükümdarlık etmiş Çernoyeviç ailesinden geldiğini ileri sürerek Sırp olduğunu belirtmekteydi. Mebusan meclisinde Güney Sırbistan'dan kimse olmadığı halde Ayan

Kral Aleksander 3 Eylül 1931 tarihli bir beyanname ile tekrar meşruti monarşiye geçildiğini ilan etmiş ve yeni anayasa yayınlanmıştı.³⁴⁰ Bu ilanın ardından Belgrad Elçiliği'nden gönderilen bir yazı ile yeni anayasa hakkında Türk Hükümeti'ne bilgi verildi.³⁴¹ Elçiliğin raporuna göre yeni anayasanın hükümleri aşağıdaki on iki başlık altında değerlendirilmekteydi:

“1.*Genel Hükümler:* Devletin ünvanından, bayrak ve armanın şeklinden ve ebatından bahsetmektedir.³⁴²

2.İnsanların hürriyetine, milletin sahip olduğu hak ve görevlere dair anayasa ile ilgili genel prensipler yer almaktadır. Asalet ünvanları tanınmamakta, kişisel özgürlük, basın ve söz hürriyeti güvenceye alınmaktadır. Dini, bölgesel ve kabilevi (*tribus*) oluşumlar yasak olmak şartıyla toplanma hakkı verilmektedir. Yazılı, telgrafla ve telefonla haberleşmenin gizliliği sağlanmaktadır.

meclisinde iki Müslüman üye bulunmaktaydı. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.693.7, 21.2.1932 tarihli, Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalete yazı.

³⁴⁰ Dareste, **a.g.e.**, s.302; 12 kısım ve 120 maddeden oluşan Yugoslavya Anayasası için, Dareste, **a.g.e.**, s.303-327; Burdett, **a.g.e.**, s.681-688; Bkz. EK-1:Resim-24, Ek.4:Belge-9.

³⁴¹ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.692.10, 21.10.1931 tarihli Hariciye Vekaletinden Yüksek Başvekalete gönderilen, Belgrad Elçiliğinden alınan yeni anayasanın Fransızca örneği.

³⁴² Birinci maddeye göre Yugoslavya Krallığı anayasal bir monarşidir. Krallığın arması kırmızı zemin üzerine kanatları açık beyaz renkli çift başlı kartaldır. Kartalların başında krallık tacı vardır. Kartalların boynunda kırmızı üzerine köşeleri çelikten beyaz haç vardır ve altında 25 bölümden oluşan gümüş ve kırmızı renkli zemin ve onun altında da üç adet altın renginde altı köşeli yıldız ve bir beyaz haç bulunmaktadır. Burdett, **a.g.e.**, s.681.

3.*Sosyal hükümler:* Aile hukuku, tasarruf hakları, istimlak konuları ancak kanun çerçevesinde yapılabilecektir.

4.*Devlet Teşkilatı:* Hukukun uygulanması kral, mebusan ve ayan meclisleri tarafından gerçekleştirilmekte ve mahkeme kararları ise kral adına yürütülmektedir.

5.*Kral:* Milli birlik ve bütünlüğün temsilcisi kraldır. Kanunları ilan, memurları tayin eder. Ordu başkumandanı kraldır. Dış ülkelerle ilişkilerde devleti temsil eder. Dışarıda saldırı olunca resen, diğer hallerde meclis onayıyla savaş ilan eder. Mebusan ve ayan meclislerini toplantıya davet, bu meclisleri fesih ve yeni seçimleri yapma emri krala aittir.

6.*Saltanat Niyabeti:* Kral hanedanının kimlerden oluştuğu ve krala vekaletin hangi şartlarda ve nasıl yapılacağından bahsetmektedir.

7.*Yasama Meclisleri:* Ayan meclisinin yarısı kral tarafından seçilir diğer yarısı da seçilmiş olan azalardan oluşur. Ayan meclisinin miktarı ve seçim şekli ayrı bir kanunla tespit edilecektir. Ayan üyeleri 6 yıl için seçilir ve mebusan meclisinin çalıştığı zamanlarda çalışır. Mebusan meclisi, tek dereceli seçimle ve serbestlik içinde seçilmiş üyelerden oluşur. Bu üyeler dört yıl için seçilirler. Seçimler kanunlara göre iptal edilebilir. Kadınlara seçim hakkı verilmesi kanunla belirlenecektir. Mebusan ve ayan meclislerine üye olabilmek için soy olarak Yugoslavya kraliyeti vatandaşı olmak şarttır. Yugoslav olmayanlar ise on yıl ikamet ettikten sonra olabilirler. Seçilmek için Sırp-Hırvat-Sloven dillerini bilmek gereklidir. Ayan ve mebusanın her bir üyesi milleti temsil eder. Kral yabancılarla antlaşmalar yapar meclisler bunların onaylanmasına yetkilidir.

8.*İdare Makamları:* Kral, başbakan ve bakanları tayin eder. Bakanlar kurulu doğrudan kralın emrindedir. Bakanlar küçük memurları tayin eder. Anayasa, mevcut

mülki idareyi belirlemektedir. Ülke eskisi gibi dokuz banlığa ve banlıklar da kazalara bölünmüştür.

9.*Adliye*: Hakimler kararlarında özgürdür.

10.Devlet mülkün esas sahibidir.

11.*Ordu*: Askerlik görevi zorunludur.

12. *Anayasanın Tadili*: Anayasa,anayasa ve yasama meclisleri tarafından tadil olunabilir. Kral tadil etmek isterse bu istek meclislere arz edilir ve meclisler feshedilerek en az dört ay içinde yeni seçimler yapılır. Eğer meclislerden bu teklif geldiyse meclislerin beşte üçünün çoğunluğuyla kararlaştırılır. Meclisler toplanana kadar kanunlar ve düzen kralın idaresindedir.” Belgrad Elçiliği’nden alınan yazının devamında, yeni anayasada öncekinden farklı olarak meclislerin seçiminin gizli mi yoksa açık mı yapılacağı hakkında bir kayıt bulunmadığı; oysa 6 Ocak 1929 tarihine kadar uygulanmış olan Vidovdan Anayasası’nda seçimin gizli oyla yapılacağına dair açık bir hüküm olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca, vatandaşlara toplanma hakkı verilse de siyasi veya eğitimle ilgili olan dini, bölgesel ve kabilevi (tribus) oluşumlar yasaklanmıştı.³⁴³

Yugoslavya’da 6 Ocak 1929 tarihinde ilan edilen Mutlakiyet dönemi siyasi parti reislerinden yedi kişi 3 Eylül 1931’de Meşrutiyete geçilmesi üzerine yapılacak olan seçimlere katılmayacaklarını bildiren bir beyanname yayınladılar. Belgrad Elçiliği’nden alınan yazıya göre, bu beyannameyi imzalayan reisler, Yugoslavya’nın

³⁴³ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.692.8, 4.10.1931 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Yüksek Başvekalete, Yugoslavya’da yayınlanan yeni anayasa hakkında Belgrad Elçiliği’nden alınan yazı.

particilik hayatında önemli etkisi olan kimselerdi ve seçilecek yeni mecliste etnik unsurların birliği fikrinde devam edeceklerini, ancak anayasa ve seçim kanunlarının yanlış olduklarını ve seçimlere katılmayacaklarını ifade ediyorlardı.³⁴⁴

Muhalefetin bu çabalarına karşılık bazı bakanlar tarafından kamuoyunu yeni anayasaya ve yapılacak seçimlere ısındırmak için birçok yerde konuşmalar düzenlendi. Örneğin Dışişleri Bakanı Marinković seçimlere katılmanın vatani bir görev olduğunu belirtmiş ve Başbakan-İçişleri Bakanı General Živković de *“Vazifesinin bilincinde olan bütün milletimizin seçimlere iştirak suretiyle vatanperver duygularını göstereceğine katiyen eminim, serbest bir surette seçimi herkesin hakkı olduğu gibi 8 Kasım 1931 seçimlerine katılmak da herkesin görevidir.”* sözleriyle halkı seçimlere katılmaya teşvik etmişti.³⁴⁵

8 Kasım 1931’de yapılan seçimlere sadece hükümet partisi olan Birleşik Radikal Köylü Partisi katıldı; diğer partiler -Bağımsız Demokratlar ve Hırvat Köylü Partisi (Demokratik Köylü Koalisyonu), Birleşik Sırp Muhalefeti, Yugoslav Müslüman Örgütü, Sloven Halk Partisi, Komünist Parti- ise seçimleri boykot ederek seçimlere katılmadılar.³⁴⁶ Seçimlerle ilgili olarak Belgrad Elçiliği’nden, Belgrad,

³⁴⁴ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.692.11, 27.10.1931 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Başvekalete gönderilen, Belgrad Elçiliği’nin 26 Eylül 1931 tarih ve 4055-548 numaralı yazısı.

³⁴⁵ **Politika**, 27 Ekim 1931. Ayrıca bkz. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.692.19, 25.11.1931, Hariciye Vekaleti’nden Başvekalete yazı.

³⁴⁶ Vucinich, *“Interwar Yugoslavia”*, s.20.

Zagreb ve Ljubljana şehirlerinde üniversite öğrencilerinin gösterilerinin bastırılmasının ardından seçimlerin sükunet içinde yapıldığı ve resmi istatistiklere göre 2.325.245 kişinin oy verdiği rapor edilmişti. Resmi açıklamalara rağmen seçimlere katılım öncekilere göre az olmuş, Müstakil Demokrat Partisi başkanı Svetozar Pribiçević ile Hırvatların lideri Vlatko Maček seçimlere katılmamış ve Hırvatistan halkına hitaben bir beyanname yayınlamışlardı. Eski feshedilmiş Sırp partilerinde mebusluk etmiş birçok ünlü Sırp da yeni seçilen mebuslar arasındaydı. Ayrıca Saraybosna suikastçisi Gavrilo Princip'in kardeşi ile Sırp komite teşkilatı üyesinden biri ve Makedonya komitesinde iken Sırlara katılan iki kişi de mebus olarak seçilmişlerdi. Sayıları yarım milyonu geçen ve eskiden 21 mebus çıkaran Boşnakların ise, yalnız 10 mebus çıkarabildikleri ve hepsinin de Sırpılık iddiasında olup kendilerini Sırplaştırmaya çalışan kimselerden oluştuğuna da dikkat çekiliyordu.³⁴⁷ Seçimler sonrasında Marinković istifa etmiş³⁴⁸ ve bunun üzerine eski

³⁴⁷ Belgrad Elçiliği'nin raporunda, toplamı 700 bini geçen ve eskiden 14 mebus çıkaran Makedonya Türk ve Müslümanlarına bu kez sadece 1 mebus düştüğü; toplamı 1 milyon 200 bin olan Alman azınlığının Dr. Kraft adlı ve toplamı 700 bin olan Macar azınlığının ise Santo adında bir mebus çıkardığı da yazılmaktaydı. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer: 251.692.20, 28.11.1931 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başvekalete gönderilen, 8 Kasım 1931'de Yugoslavya'da yapılan genel seçimler hakkında Belgrad Elçiliği'nden alınan 11 Ekim 1931 tarih ve 4170-600 sayılı rapor.

³⁴⁸ Yugoslav meclisinde iki hizip bulunmaktaydı ve bunlardan ikisi de ülkenin bölünmesine karşı olmakla birlikte, ilki ülkenin tüm unsurlarıyla anlaşmak ve merkeziyetçiliği ortadan kaldıracak bir anayasa hazırlanması taraftarıyken; ikincisi tamamen Sırp yanlısıydı. Belgrad Elçiliği raporuna göre, Marinković kabinesinin başarısızlığının nedeni, birinci hizbe yakın

İçişleri Bakanlarından Milan Srškić'in başkanlığında yeni kabine oluşturulmuştu. Milan Srškić, 1922'de Pašić'in kabinesinde Orman ve Maden bakanlığı göreviyle siyasi hayatına başlamış ve yaklaşık on sene boyunca değişen her kabinede yer almıştı. Srškić'in kurduğu bu kabinede Dışişleri Bakanlığı'na Bogoljub Jevtić getirilirken, Bosnalı Hamdija Karamehmedović de vekiller heyetiyle ilgili bakanlığa getirilmişti.³⁴⁹

7 Kasım 1932'de Pribičević ve Vladko Maček'in liderliğindeki Demokratik Köylü Koalisyonu, Sırp hegemonyasını, dikta rejimini ve Kral Aleksander'in yaymaya çalıştığı üniter-ulus devlet sistemini kınayan ve devletin federal temelde olması gerektiğini savunan bir çözüm önerisini yayınladı.³⁵⁰ Hükümet bunu rejime karşı bir tehdit olarak algıladı ve yayınladıkları bu beyannamelerden dolayı "Hırvatistan'ı Yugoslavya birliğinden ayırmaya girişmek ve bu amaçla yayın yapmak" suçlamasıyla Maček'i üç yıl hapse mahkum etti; Pribičević ise Fransa'ya sürgün edildi.³⁵¹ Pribičević burada rejim aleyhinde çalışmalarda bulundu. Kral Aleksander'i ve rejimi eleştiren bir kitap yayınladı. Bu kitapta, Hırvat ve

olması ancak yeni kabinenin bu iki kesimi de memnun etmemesinden kaynaklanmıştı. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.694.16, 21.7.1932 tarihli Hariciye Vekaletinden Başvekalete yazı.

³⁴⁹ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.694.17, 30.7.1932 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalete yeni Yugoslav Kabinesi hakkında yazı.

³⁵⁰ Dedijer, **a.g.e.**, s.543-544.

³⁵¹ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.696.5, 23 Mayıs 1933, Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalete 2 Mayıs 1933 tarihinde Belgrad Elçiliği'nden gönderilen Maček'in tutuklanmasına dair yazı.

Slovenler'in tamamen federal bir idare istediklerini ve Yugoslavya'nın kurtuluşu için de bundan başka çare olmadığını ifade etmekteydi.³⁵² Yugoslav Müslümanları'nın siyasi temsilcisi durumundaki JMO da, 1929 diktatörlük ilanından beri geçen dört sene içinde kötü idare, rüşvet ve hukuken güvensizlik ve eşitliğe aykırılık şeklinde devletin merkezileşmeye gitmesini eleştiren bir karar yayınladı.³⁵³ Bu karar üzerine JMO lideri Spaho yirmi gün hapis cezasına çarptırıldı.³⁵⁴ Maček'in hapse mahkum edilmesi Hırvatların hükümete karşı muhalefetlerini artırdı. Özellikle 1932 yılında Zagreb başta olmak üzere Belgrad'da üniversite öğrencileri arasında rejim aleyhine protesto gösterileri düzenlenmişti.³⁵⁵

³⁵² Bu kitabın Yugoslavya'ya girişi yasaklanmış ve bütün baskıları Yugoslavya'nın Fransa Elçiliği aracılığıyla toplatılmıştır. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.695.27, 20 Mart 1933 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalete, Belgrad Elçiliğinin 1 Mart 1933 tarih ve 5519-107 numaralı raporuna dair yazı. Pribičević'in diktatörlükle ilgili eleştirileri için bkz. Svetozar Pribičević, **Diktatura Kralja Aleksandra**, çev. Drazen Budisa-Bodizar Petrać, Globus Press, Zagreb, 1990.

³⁵³ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.695.9, Ocak 1933 tarihli Yugoslavya Müslüman Fırkasının Mukarreratı. Bkz. Ek.4:Belge-8.

³⁵⁴ Slovenlerin lideri Korošec de eski Sırbistan'da ücra bir yerde zorunlu ikamete tabi tutulmuştu. Hem tutuklama olaylarına karşı tepkileri önlemek amacıyla hem de ülkede durumu kontrole alabilmek için Kral Aleksander, Zagreb başta olmak üzere Saraybosna'ya geziler düzenledi ve bizzat halkın şikayetlerini dinleyerek ülkede huzur ve sükuneti sağlamaya ve dışarıya karşı birlik-beraberlik izlenimini vermeye çalıştı. **BCA**, Fon:030.10.0.0., Yer:252.698.19, Belgrad Elçiliği 1933 senelik raporu.

³⁵⁵ 7 Mart'ta Zagreb üniversitesi öğrencilerinden 35 kişilik bir grubun üniversite binasına Hırvat bayrağı asmaları üzerine olaylar çıkmıştı. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.693.16,

Hükümete karşı eleştiriler yasaklanınca aşırı sağ ve sol örgütler bastırılan muhalefetin yerini almaya başlamıştı. Nitekim Bulgaristan'ın koruması altında Makedonya İç İhtilalci Örgütü-IMRO³⁵⁶ faaliyetlerini artırdı. Hırvatlara karşı yapılan sert hareketler ise Ustaşa örgütünün eylemlerini şiddetlendirdi.³⁵⁷ Ante Pavelić önderliğindeki Ustaşa örgütü IMRO ile bağlantılıydı ve Yugoslav toprakları üzerinde emelleri olan İtalya'dan da destek görmekteydi. Ante Pavelić'in hedefi, Bosna-Hersek topraklarının da dahil olduğu Büyük Hırvatistan'ın Yugoslavya Krallığı'ndan ayrılıp bağımsız olmasıydı.³⁵⁸

9 Ekim 1934 tarihi diktatörlük rejiminin sonunu getiren tarih oldu, çünkü bu tarihte Kral Aleksander, Fransa'ya yaptığı ziyarette, Marsilya'da faşist Hırvat Ustaşa örgütünün düzenlediği suikast sonucunda öldürüldü.³⁵⁹ Yerine oğlu II.Peter'in

30.3.1932 tarihli Hariciye Vekaletinden Başvekalete yazı. Ayrıca Belgrad Darülfunu'nda da öğrenci olayları nedeniyle eğitime ara verilmişti. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.694.1, 26.5.1932 tarihli Hariciye Vekaletinden Başvekalete yazı.

³⁵⁶ Örgütün orijinal adı “Vatrešna Makedonska Revoljuciona Organizacija” (VMRO) olmasına rağmen literatürde İngilizce “Internal Macedonian Revolutionary Organisation” ve onun kısaltması olan IMRO kullanılmaktadır. Bu çalışmada da İngilizce kısaltması olan IMRO tercih edilmiştir.

³⁵⁷ Crampton, **a.g.e.**, s.139.

³⁵⁸ Bora, **Yugoslavya-Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.49-50.

³⁵⁹ Stefan Pawlovich, **The Improbable Survivor: Yugoslavia and Its Problems 1918-1988**, Ohio State University Press, 1988, s.6; Aleksandar Pavkovic, **a.g.e.**, s.30.

geçmesi gerekiyordu; ancak yaşı küçük olduğundan ülkenin idaresi Aleksander'in kırk bir yaşındaki yeğeni Prens Paul başkanlığındaki Naiplik kurumuna bırakıldı.³⁶⁰

2.Kral Aleksander'in Öldürülmesi (1934)

2.1.Suikast Öncesi Gelişmeler

1934 yılında Kral Aleksander'in öldürülmesi, aslında Avrupa devletlerinin izledikleri politikaların gereği ve aralarındaki politik dengelerin bozulması sonucu gerçekleşmiş bir olaydı. Avrupa ülkelerinin izledikleri politikalara bakıldığında; 1934'de Alman dış politikası özellikle Avrupa'nın boykot ettiği ihraç mallarına pazar bulmak amacıyla kendine ticari ortaklar aramaya doğru yönelmiş ve bu yönelişte Yugoslavya'yı bularak bir ticaret antlaşması yapmıştı.³⁶¹ Almanya açısından Yugoslavya ve Romanya ile ekonomik alanda kurulacak yakın ilişkiler silahlanma için gerekli tarımsal ve madeni kaynakların sağlanması demektir.³⁶² Avusturya ise, İtalya ile işbirliği politikası izlemiş ve faşizmin etkisiyle demokratik rejime son vererek Başbakan Dollfuss, Mart 1933'te diktatörlüğünü ilan etmişti.³⁶³ İtalya'nın bu etkisi karşısında Almanya'nın baskıları artmış ve Temmuz 1934'te Avusturya Başbakanı Dollfuss bir grup Nazi tarafından öldürülmüştü.³⁶⁴ Fransa, Avrupa dengesinde Küçük Antant ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek yönünde ağırlığını koymuştu. Fransa Dışişleri Bakanı Barthou, Avrupa'da yükselen Alman

³⁶⁰ Armstrong, **a.g.m.**, s.217.

³⁶¹ Miličević, **a.g.m.**, s.2-3.

³⁶² Glenny, **a.g.e.**, s.356.

³⁶³ Armaoğlu, **20.yüzyıl Siyasi tarihi**, s.179.

³⁶⁴ **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, çev. Attila Tokatlı, C.4, May yay., İstanbul, 1980, s.216.

etkilerine karşı özellikle Küçük Antant ülkeleriyle ilişkilerini sağlamlaştırmak için bu ülkelere ziyaretlerde bulunmuştu. Yugoslavya da Fransa ile 11 Kasım 1927’de bir dostluk antlaşması imzalamış ve bu antlaşmadan sonra komşularıyla daha yakın ilişkiler kurmaya yönelmişti.³⁶⁵ Kral Aleksander, Avrupa’da barışın korunması taraftarı olarak çalışmış, bu nedenle Milletler Cemiyeti’nin ve Briand-Kellogg Pakti’nin³⁶⁶ ilk imzalayıcıları arasında yer almıştı.³⁶⁷ 1934’te Kral Aleksander’in öncülüğünde dış politikada birçok anlaşmalar yapılmıştı. Ekonomik ve politik olarak Küçük Antant’ın devamlılığına ve sürdürülmesine bağlı bir politika izleyen Yugoslavya, yeni bir Balkan birliği kurmaya çalışmıştı. Seton-Watson’a göre,

³⁶⁵ Stavrianos, **Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times**, Archon Books, Hamden, 1964, s.227.

³⁶⁶ 27 Ağustos 1928’de Amerika Almanya, Belçika, İngiltere, Fransa, İtalya, Çekoslovakya, Polonya ve Japonya arasında imzalanan ulusal politikalarının gereğince savaşı yasaklayan anlaşmadır. Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, C.1 (1919-1980), İletişim yay., İstanbul, 2002, s.308; Aptülahat Akşin, **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK yay., Ankara, 1991, s.176-183. Adını Fransa Dışişleri Bakanı Briand ve Amerika Dışişleri Bakanı Kellogg’un adlarından alan bu pakt, savaşın milli politikalara alet edilmemesini, anlaşmazlıkların çözümü için savaş yoluna gidilmemesini ve savaştan vazgeçilmesini öngörmesi bakımından iki dünya savaşı arasında dünya barışına katkı sağlamıştı. 1928 yılı sonuna kadar 46 ülkenin katılımıyla genişleyen Briand-Kellogg Pakti, savaşın tanımının yapılmaması gibi açık kapı bırakan belirsizlikleri nedeniyle kağıt üzerinde kalmaktan kurtulamamıştı. Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.1, s.221-223; Oral Sander, **Siyasi Tarih, 1918-1994**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005, s.38.

³⁶⁷ Christitch, **a.g.m.**, s.217-218.

Balkan Antantı konusunda Bulgaristan'ın şüphelerini gidermek amacıyla iki hükümet arasında uyuşma sağlamaya en çok Kral Aleksander çalışmıştı.³⁶⁸

Yugoslavya'nın dış politika ilkesi, Fransa ile ortak hareket etmek şeklindeydi; ancak bu durum, Almanya ile bir işbirliğinin tamamen imkansızlaşması demek de oluyordu. Eski Avusturya-Rus çekişmesinin devamını andıran Fransa-İtalya rekabeti ise, tüm Yugoslavya politikası üzerinde önemli bir etkiye sahipti.³⁶⁹ İtalya sürekli olarak Belgrad ile Sofya ve Tiran arasında bir uzlaşmazlık olmasını destekliyordu. Kral Aleksander'in bütün bu girişimlerinin arkasında aslında İtalya korkusu vardı: İtalya'nın Doğu Adriyatik üzerindeki emelleriyle Arnavutluk'a yayılma, 350.000 Hırvat ve Sloven'i İstria ve Venedik Giulia'sından yok etme, Hırvat ayrılıkçılığına ve Macar revizyonizmine verdiği destek ve bu planın bir parçası olarak Yugoslav birliğini yok etme, Hırvatistan ve Macaristan'ı tek bir birlik altında toplama politikaları. Her ne kadar içeride ayrılıkçı düşünceler olsa da, dış politikada Kral Aleksander İtalyan ve Avusturya emellerine karşı Hırvatları ve Slovenleri yalnız bırakmama taraftarıydı. Ancak Mussolini'nin politikası, İllirya ve Pannonia'da Neo-Roma Devleti tarafından uygulanan "böl ve yönet" politikasına göre işlemekteydi.³⁷⁰

³⁶⁸ Seton-Watson, **a.g.m.**, s.25-26.

³⁶⁹ Vuk Vinaver, "*Jugoslawien und die Türkei 1918-1934*", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.V, S.8-9, Ankara, 1967, s.241.

³⁷⁰ Seton-Watson, **a.g.m.**, s.26-27.

Fransa Dışışleri Bakanı Barthou yukarıda açıklanan Küçük Antant'ın desteklenmesi politikası kapsamında Prag, Bükreş, Varşova ve Belgrad'a ziyaretler yaptı. 9 Ekim 1934'te bu ziyarete karşılık Kral Aleksander'i Fransa'da kabul edecekti.³⁷¹ Küçük Antant'ın desteklenmesi yanında Fransa'nın dış politikasında İtalya ile anlaşma eğiliminde olduğu bir sürece de girilmişti. Barthou'nun Roma ziyareti Ekim ayı sonuna ertelenmiş olsa da Fransız Dışışleri Bakanı'nın, Yugoslav Kralı ile görüşecek olması Fransa-İtalya yakınlaşmasına dair Yugoslav tedirginliklerini -ki bu tedirginlikler sınır konuları ve harpten sonra İtalya'ya verilen Yugoslav toprakları ve burada yaşayan halkın durumundan kaynaklanıyordu- yatıştırma fırsatını verecekti.³⁷² 1934 yazında Kral Aleksander'in Eylül'de Sofya'yı ve Ekim'de de Fransa'yı ziyaret edeceği duyuruldu ve suikast hazırlıkları da işte bu süreçte başladı.³⁷³

2.2.Marsilya Suikasti

Uzun zaman boyunca iki terörist organizasyon, Hırvat Ustaşaları ve IMRO Yugoslav rejimine karşı İtalya'dan maddi destek alarak sürekli faaliyet göstermekteydi.³⁷⁴ Aslında Kral Aleksander'a suikast girişimleri olacağına dair duyumlar bir yıl önceden alınmaya başlanmıştı. İngiltere'de yayınlanan Daily Telegraph gazetesinin 12 Aralık 1932 tarihli sayısında Londra'da Kral Aleksander

³⁷¹ Miličević, **a.g.m.**, s.2-3.

³⁷² **Ayın Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.304.

³⁷³ Miličević, **a.g.m.**, s.9.

³⁷⁴ Örgütün faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Glenney, **a.g.e.**, s.354-355.

aleyhine bir suikast hazırlığı keşfedildiği; ancak fark edilmesi üzerine suikastçilerin faaliyetlerini kıta Avrupası'na kaydardıkları haberi verilmekteydi.³⁷⁵

17 Aralık 1933'de Zagreb'te üç kişi tarafından suikast girişiminde bulunulmuş ancak suikastçiler Yugoslav polisi tarafından yakalanmışlardı.³⁷⁶ Bunlar İtalya'da bir kampta eğitim gördüklerini açıklamışlar ve içlerinden Petar Oreb adlı genç, Macar pasaportu taşıdığını ve Yugoslavya'dan Trieste'ye İtalyan faşistlerin yardımıyla geçtiğini anlatmıştı.³⁷⁷ 19-24 Mart 1934'te suikastçilerin mahkemede verdikleri ifadelerinde, İtalya'da 50-60 kişilik Ustaşa kamplarında kaldıklarını; burada silah ve bombalama eğitimleri aldıklarını; bu kampın sık sık Ante Pavelić, Gustav Perčec, Milo Budak ve Perčević gibi önemli Ustaşa liderleri tarafından ziyaret edildiğini belirtmişlerdi.³⁷⁸ Nitekim bu olay üzerine Kral Aleksander'in

³⁷⁵ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.695.1, 4.1.1933, Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalet'e gönderilen Londra Büyükelçiliği'nin 14.12.1932 tarih ve 11098-319 numaralı Daily Telegraph gazetesinin haberiyle ilgili yazısı.

³⁷⁶ Miličević, **a.g.m.**, s.18-19.

³⁷⁷ Daniel J. Leab, "*Marsilya Suikasti*", çev. Mahur Tümer, **20.yy Tarihi**, C.2, Arkın Kitabevi, İstanbul, 1970, s.660; Miličević, **a.g.m.**, s.18-19. Yugoslav Hükümeti, Aralık 1933'de Zagreb'te bir Ustaşa ajanının İtalya'nın desteğiyle Kral Aleksander'in hayatına kastedeceği yönünde delil elde etti ancak Fransa'nın baskıları üzerine İtalya'yı protesto etmekten Kralı alıkoydu. Bennett Kovrig, "*Mediation by Obfuscation: The Resolution of the Marseille Crisis, October 1934 to May 1935*", **The Historical Journal**, Cambridge University Press, Vol.19, No:1, 1976, s.193.

³⁷⁸ Armstrong, **a.g.m.**, s.208.

İtalya ile ilişkileri düzeltme politikası çerçevesinde Mussolini ile görüşmelere başlama düşüncesi ertelenmiş ve uzun vadede suikast olayından sonraya kalmıştı.³⁷⁹

Hırvat ayrılıkçı örgütü Ustaşanın lideri Ante Pavelić, 1921'den beri Yugoslavya Parlamentosu'nda Zagreb'in iki temsilcisinden biri olan Hrvatska Stranka Prava (Hırvatistan Haklar Partisi)'nin üyesiydi.³⁸⁰ 1929'da diktatörlük ilan edilene kadar Agram'da bir süre yaşadı ve burada "Hırvat" isimli bir gazete çıkardı. Pavelić'in yakın arkadaşı Gustav Perčec adlı bir gazeteci tarafından kaleme alınıp hazırlanan gazetede Sırlara, Belgrad'a ve Yugoslavya'ya karşı kötüleyici yazılar çıkmaktaydı. 6 Ocak 1929'da kral parlamentoyu feshetmiş ve bütün siyasi partilerin, dernek ve örgütlerin faaliyetlerine yasak koymuştu. Bu olay üzerine Ante Pavelić, Viyana'ya sığındı; Perčec de Macaristan'a kaçtı ve burada Yugoslav-Macar sınırı yakınındaki Janka-Puszt'a da bir terörist merkezi kurdu.³⁸¹

³⁷⁹ Glenny'nin Mestrovic'in anılarından aktardığına göre Kral Aleksander Mestrovic'e "*Dün Mussolini'den dostça ilişkiler kurmamız için en iyi niyetlerini belirten bir mektup aldım ve şimdi beni öldürtmek için katiller gönderiyor*" şeklinde yakınmada bulunmuştu. Glenny, **a.g.e.**, s.356.

³⁸⁰ Glenny, **a.g.e.**, s.353. Ante Pavelić, kurucusu Josip Frank'ın adına ithafen Frank Partisi diye anılan ve Sırp karşıtı din adamlarının desteğinde aşırı sağcı Hırvatistan Haklar Partisi (Hrvatska Stranka Prava)'nin üyesiydi. Leab, **a.g.m.**, s.660; Ante Pavelić hakkında bkz. Bogdan Krizman, **Ante Pavelić i Ustaše**, Globus Press, Zagreb, 1986.

³⁸¹ Miličević, **a.g.m.**, s.9-10. Ante Pavelić 1929'da diktatörlük ilan edilince Sofya'ya kaçtı. Burada diğer bir asi Gustav Perčec ile buluştu ve Ustaşa örgütünü kurdu. Örgütün IMRO'nun müttefiki olduğunu ilan ettikten sonra terörist hareketlere başladılar. Ancak bu

Ante Pavelić daha sonra Bulgaristan'a geçti ve İvan (Vanche) Mihailov'un liderliğindeki Makedonya'nın Yugoslavya'dan ayrılmasını isteyen IMRO(İç Makedonya İhtilalci Komitesi) ile ittifak yaptı.³⁸² Ante Pavelić'in Sofya'yı ziyareti ve komite ile işbirliği yapması Belgrad siyasi çevreleri ve basınında derin bir endişe uyandırdı. Belgrad Elçiliği'nden gönderilen yazıya göre, Pavelić'in Sofya'ya gitmesinin İtalyan diplomasisinin eseri olması ve bu ziyaretin Floransa'da Chamberlain-Mussolini görüşmesinden sonra gerçekleşmesi, Sırlar arasında oluşan heyecanı daha da arttırmıştı. Basın, Sofya ve Vidin'de Pavelić'e gösterilen büyük tezahürat nedeniyle Sofya Hükümeti'ni suçlamaktaydı; Hırvatistan'da çıkan gazeteler de Pavelić'i telin etmekteydiler. Ancak bu gazeteler hükümetten destek aldıkları için, bunların yayınları Hırvat milletinin görüşlerini yansıtmamaktaydı. Belgrad gazetelerine göre, IMRO başkanı ile Pavelić Viyana'da bir itilaf imzalamışlardı. Bu itilafa göre Hırvatistan ve Makedonya'nın bağımsızlığı için meşru ve gayri meşru her türlü yola başvurulması, Londra'daki Balkan komitesi, Milletler Cemiyeti ve benzer uluslararası kuruluşlara başvurulması kararlaştırılmıştı. Komite Viyana'da bir gazete yayınlayacak ve Amerika'daki Bulgar ve Hırvat

durumdan haberdar olan Yugoslav Hükümeti Pavelić hakkında Haziran 1929'da ölüm kararı çıkarttı. Leab, **a.g.m.**, s.660.

³⁸² Ante Pavelić, Vidin ve Sofya'da IMRO üyelerine düzenlenen gösterilerde Sırlar ve Yugoslavlık aleyhine konuşmalar yapmış ve bu konuşmalarında Hırvatların ve Makedonların tutsak olduklarını, onların Sırp oldukları iddialarının yalan olduğunu ve dünyanın yardımını beklemek yerine yurtlarını kurtarmak için savaşmaları gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuştur. Glenny, **a.g.e.**, s.353.

göçmenleri arasında faaliyette bulunacaktı. Yugoslavya Hükümeti bu konuda Bulgar Hükümeti'nin dikkatini çekmişti.³⁸³

İtalyan gizli servisleri de IMRO ile önceden bağlantı kurmuştu ve Ante Pavelić de bu şekilde İtalya ile bağlantıya geçmiş oldu. Pavelić, İtalya'ya giderek bizzat Mussolini tarafından kabul edildi ve onun yardımıyla İtalya'da iki Ustaşa kampı kurdu.³⁸⁴ Pavelić İtalyan pasaportuyla geziyor ve “Antonio Sudai” adını kullanıyordu ve birçok Ustaşa üyesinin de İtalyan ve Macar pasaportları vardı.³⁸⁵ 1934 Ağustos ayında örgütün lideri İvan Mihailov da Roma'ya gitti ve burada suikast hakkında görüşmelerde bulundu.³⁸⁶

Bu dönemde Makedonya İç İhtilal Komitesi de Ustaşalarla birlikte, Yugoslavya içinde birçok cinayet ve patlama olayları düzenlediler. İki örgüt Zemun'da tren yoluna bomba konulmasından Novosti gazetesi editörünün ve

³⁸³ Bu yazıda Pavelić'in 24 Nisan akşamı Sofya'dan Bükreş yoluyla İstanbul'a geldiği belirtilmekteydi. Belgrad Elçisi Ali Haydar (Aktay) Bey, Türk Hükümeti'nin bu meselede tarafsız kalması ve Pavelić'in gelişine önem verilmeyerek gösteriler yapılmasına meydan verilmemesi görüşündeydi. Ayrıntılar için bkz. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:250.691.8, 11.05.1929 tarihli Hariciye Vekili Tefik Rüştü tarafından Başvekalet yazılan, Belgrad Eliçiliğinden gönderilen Dr. Ante Pavelić'in Sofya'yı ziyareti ve Makedonya İhtilal Komitesi ile işbirliği hakkındaki yazı.

³⁸⁴ **Vrijeme**, 24 Ekim 1934.

³⁸⁵ Leab, **a.g.m.**, s.660.

³⁸⁶ Miličević, **a.g.m.**, s.21.

Yugoslavya'nın Belçika Elçisi'nin öldürülmesine kadar birçok olay gerçekleştirdiler.³⁸⁷ 17 Mart 1931 tarihinde Belgrad'ta bir istasyon ve caddelere üç ayrı bomba konulmuş ancak bunlar patlamadan ele geçirilmişti.³⁸⁸ Bombalama eylemleri 1932 yaz aylarında da devam etmiş ve Osijek'te tren vagonuna konulan bomba etkisiz hale getirilmişti. Yugoslav gazeteleri bu olaylar üzerine özellikle İtalya ve Macaristan'ı suçlayan makaleler yayınlamaya tepkilerini göstermişlerdi.³⁸⁹ Belgrad Elçiliği'nden gönderilen 21 Aralık 1932 tarihli yazıda da, Belgrad yakınlarında özellikle askeri kışlaların bulunduğu yerlere bombalar atıldığı; Niş-Kinajevaç tren yolu hattına bomba konulduğu ve bunu düzenleyenlerin

³⁸⁷ Miličević, **a.g.m.**, s.14-15. Yugoslav yanlısı Novosti gazetesi editörü ve Kral Aleksander'in yakın dostu olan Toni Schlegel, kısa süre önce kurulmuş olan Hırvatistan Yurt Muhafızları (Hrvatski Domobran) adlı örgütün üyesi Marko Hranilović tarafından öldürülmüştür. Hranilović yakalanmış ve bu suikasti Ustaşa lideri Ante Pavelić'in tasarlamış olduğunu ifade etmiştir. Glenny, **a.g.e.**, s.353-354.

³⁸⁸ **Ayın Tarihi**, C.25, No:84-85, Mart-Nisan 1931, s.7375.

³⁸⁹ Vrijeme gazetesi, "*Cehennem makineleri, silahlar ve beyannameler komşu devletlerin yardımıyla ülkemize atılıyor*" demek ve özellikle bu durumdan İtalya'yı ve Macaristan'ı sorumlu tutmaktaydı. Özellikle İtalyan basınının bombalama olaylarından haberdar olmuş gibi yayın yaptığına değinen gazete, Macaristan'ın Janka Putsza bölgesinin bombalama eğitimi amacına yönelik kamplarla dolu olduğunu belirtmekteydi. Gazete bu bombaların resmi İtalyan ve Macar makamlarınca sınırlardan içeri sokulduğunu da eklemekteydi. **Vrijeme**, 22 Ağustos 1932.

Bulgaristan'a kaçtıkları belirtilmekteydi.³⁹⁰ IMRO, bu tür bombalama eylemlerinin yanısıra çeşitli propaganda faaliyetleriyle de Yugoslavya aleyhinde yayınlar yaptırmaktaydı.³⁹¹

Suikastin ayrıntıları o dönemde gizli görevli olarak bulunan Vlada Miličević tarafından da anlatılmaktadır. Miličević, olay günü suikastin gerçekleştirileceğini Fransa'daki Yugoslav büyükelçisine ulaştırmaya çalıştığını, haberin krala bildirilmesi üzerine kralın "*artık çok geç, programa uyulması zorunludur*" diyerek gezisini değiştirmediğinin kendisine iletildiğini yazmaktaydı.³⁹²

6 Ekim 1934'de Kral Aleksander Dubrovnik kruvazörü -Fransız donanmasından üç destroyerin refakatinde- ile Marsilya'ya; eşi Kraliçe Maria ise karadan Simplon Orient ekspresiyle Dijon'a hareket etti. Aleksander o gün, amiral üniforması giymişti. Ve yakasında kırmızı kurdelayla tutturulmuş Legion d'Honneur

³⁹⁰ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.695.4, 4.1.1933, Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalete gönderilen Belgrad Elçiliği'nin 21 Aralık 1932 tarih ve 6187-607 numaralı yazısı.

³⁹¹ Hırvat göçmeni bulunmadığı halde, Sofya'da Hırvatski Glas adlı bir gazete Yugoslav Kralı Aleksander aleyhine sürekli yayınlar yapıyordu. Yugoslav Elçiliği'nin müracaatı üzerine bu gazete kapatıldı. Bu şekilde Yugoslav Elçisi'nin girişimleri üzerine iki ülke arasındaki ilişkileri korumak amacıyla bir takım tedbirler alınmış ve Elçiliğin müracaatı üzerine bu gazete kapatılmıştı. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.692.7, 26.9.1931 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başvekalete yazı.

³⁹² Miličević, **a.g.m.**, s.25.

madalyasını taşıyordu.³⁹³ 9 Ekim günü öğleden sonra, Marsilya’da Dışışleri Bakanı Barthou tarafından karşılandı. Kral araba ile halkın önünden geçerken kalabalıktan biri atılarak silahını arabaya doğru ateşledi ve kralı öldürerek Barthou’yu da ağır yaraladı. Suikastçi kendini de öldürmek isterken bir görevli tarafından bıçaklanarak öldürüldü.³⁹⁴ Kral Aleksander öldürüldüğünde 45 yaşındaydı.³⁹⁵

Aslında suikastin yapılacağına dair çok önceden bazı bilgiler elde edilmişti. Kral Aleksander ile birlikte öldürülen Fransa Dışışleri Bakanı Barthou’nun öldürüleceğine yönelik belirtiler aslında o hayattayken biliniyordu. Fransız gazeteci bayan Genevieve Tabouis, anılarında Almanya’nın Paris Büyükelçisi olan Kestner ile bir görüşmesini anlatmakta ve bu görüşmede Kestner’in Romanya Dışışleri Bakanı Duka’nın öldürülmesinden yola çıkarak Avrupa’da bir çok siyasi liderin öldürülmesinin planlandığını kendisine anlattığını belirtmekteydi. Kestner, suikasti yapacak olanların iyi planlanmış altı cinayetten sonra bütün Avrupayı sindirmeyi amaçladıklarını söylemekte; öncelikle Berlin’in, Avusturya’daki Anschluss taraflılarının gittikçe arttığından emin olarak şansölye Dolfuss’u kendi yurttaşları aracılığıyla ortadan kaldırmayı tasarladığını sonra Yugoslavya kralının “*aradan çıkarılmasıyla*” Fransa ile Yugoslavya arasında ittifak olasılığının kalmayacağını,

³⁹³ Miličević, Kralın suikast günündeki halini “*Kralın göğsündeki şeref madalyasının kırmızı kurdela kanlı kaderinin ilk işareti gibi görünüyordu*” şeklinde anlatmaktaydı. Miličević, **a.g.e.**, s.25.

³⁹⁴ Leab, **a.g.m.**, s.657-658; Miličević, **a.g.m.**, s.23-25; Armaoğlu, **20.yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.183; Kovrig, **a.g.m.**, s.194.

³⁹⁵ Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, s.418.

son olarak da Romanya'nın özellikle de Paris ve Londra ile iyi ilişkiler kurmuş olduğu için Berlin'in, Titulescu'nun ve hatta Beneş'in de öldürülmesinden yana olduğunu ifade etmekteydi. Gazeteci Tabouis'in Kestner'e dört kişinin adından bahsettiğini hatırlatması üzerine Kestner de: *"İlk önce çoğu Almanların geleneksel olarak düşman bellemiş oldukları Belçika kralı Albert var, birkaç Fransız devlet adamı var. Bu arada özellikle sayın Herriot var."* demişti. Tabouis anılarında *"Yakın gelecek, bu umutsuzluk dolu görüşmeyi en sinsi bir şekilde gerçekleştirecekti. Nitekim Dollfuss'un öldürülmesini Yugoslavya Kralı Aleksander'in öldürülmesi izledi; onu da Herriot Amerikan borçları sorununu öne sürerek Dışişleri Bakanı olmayı reddedince yerine Dışişleri Bakanlığı'na getirilen zavallı Barthou'nun öldürülmesi..."* sözleriyle Kestner'in sözlerinin doğrulandığına dikkat çekmekteydi. Ayrıca, Barthou'nun Yugoslavya Kralı Aleksander ile yapacağı görüşmeden çok umutlu olduğunu ve kendisiyle yaptığı görüşmede Barthou'nun *"Fransa polisinin Marsilya'da bir takım anarşistlerin bir suikast yapacaklarını keşfettiklerini"* söylediğini yazmaktaydı.³⁹⁶

İlk incelemelere göre, öncelikle suikastçi Makedonyalı bir Bulgar'dı ve IMRO'nun eski bir üyesiydi. İkinci olarak, onun üç suç ortağı Ustaşa'nın Hırvat üyeleri, geçici olarak Janka-Puszt'a kalmışlardı. Macaristan pasaportları vardı ve bunları Lozan'da Çekoslovak dokümanları ile değiştirmişlerdi. Üçüncü olarak ise cinayet, lideri İtalya'da ikamet eden Ante Pavelić olan Ustaşa organizasyonunun bir

³⁹⁶ Paragraftaki bilgiler için bkz. **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, çev. Attila Tokatlı, C.4, May yay., İstanbul, 1980, s.220-222.

uzantısı tarafından tertiplenmişti.³⁹⁷ IMRO lideri Mihailov'un şoförü ve teröristlerin eğitmeni olan Vlada Georgiyev Kerin, Kral Aleksander'e kurşunu sıkan kişiydi.³⁹⁸ Bu komiteye bağlı olan katil, "Georgiyev, Stojanov, Dimitrov, Çernozomsky, Suk, Kerin, Kelemen, Velicko" gibi birçok takma ad kullanmış ve olaydan sonra üzerinden çıkan pasaportta "Petrus Kelemen" yazdığı anlaşılmıştı. Katil daha önce birçok ülkede de değişik suikastler düzenlemişti.³⁹⁹

Suikastten sonra Zvonim Pospicil, İvan Ragić ve Mio Kralj adlarında üç kişi tutuklandı.⁴⁰⁰ 1936 Şubat'ında Ustaşa örgütüne üye bu üç kişi, kayıplara karışan liderleri Pavelić yüzünden yargılandılar. Fransa hükümetinin baskıları neticesinde Kraliçe Maria mahkemeden çekilme kararı aldı ve Barthou'nun yerine geçen Dışişleri Bakanı Laval de, Marsilya olayını sessizce kapatmaya çalıştı. Fransa ve İtalya arasında gerçekleşen politik yakınlaşma sonucunda olayın sorumlusu olarak Macaristan gösterildi. Macar hükümeti, 12 Ocak 1935'te geniş bir soruşturma başlatarak olayla ilgili bir sorumluluklarının olmadığını ortaya koymaya çalıştı. Suikasti gerçekleştiren Ustaşalar hakkında elde edilen bilgilere göre, örgütün 1929 ve 1934 yıllarında Yugoslavya'da birçok bombalama ve katletme girişimlerinde bulunduğu ortaya çıkarılmıştı. Ustaşa örgütünün İtalya Faşist hükümetinden maddi yardım aldığı, Macarsitan'dan destek gördüğü, İtalya'da Ancona ve Bari'de,

³⁹⁷ Kovrig, **a.g.m.**, s.196.

³⁹⁸ Miličević, **a.g.m.**, s.13.

³⁹⁹ Leab, **a.g.m.**, s.659; **Ayın Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.75.

⁴⁰⁰ Suikastten sonra yakalanan Mio Kralj'in verdiği ifadeler ve soruşturma hakkında bkz. Miličević, **a.g.m.**, s.29-33.

Macarsitan'da Janka Puszta'da eğitim ve talim merkezleri bulunduğu tespit edilmişti.⁴⁰¹ Ustaşalar Hitler tarafından da destekleniyorlar ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını savunmakla kalmayıp, Slovenya, Dalmaçya ve Bosna'nın Yugoslavya'dan ayrılmasını istiyorlardı. Bu ise Yugoslavya'nın tümünden yokolması anlamına gelecekti ve Yugoslavya, Fransa'nın Balkanlardaki biricik desteği, İtalya'nın en tehlikeli komşusu ve Berlin, Roma ve Budapeşte tarafından nefretle karşılanan Küçük Antant'ın en etkili üyesiydi. Küçük Antant'ın amacı da bir Alman saldırısına karşı kolektif dayanışmayı sağlamaktı ve Fransa Dışişleri Bakanı Barthou'nun Balkanlar'da düzenlediği gezinin amacı da aslında geniş bir anlaşmalar ağı örmek içindi. Marsilya'daki çifte cinayette Nazilerin katkısı apaçık ortadayken Fransa'daki bazı çevreler Barthou ile Aleksander'in öldürülmesinin yankılarını ve etkilerini hasıraltı etmeye çalıştılar ve cinayetin soruşturması bu nedenle tam iki yıl sürdü.⁴⁰² Ustaşaların lideri Ante Pavelić bizzat cinayeti gerçekleştirmiş değildi ancak onun görevlendirdiği kişiler bu suikasti yapmışlardı.⁴⁰³ Akşin ve Fırat, Sovyet kaynaklarının "Tötonik Kılıç Operasyonu" olarak adlandırdıkları bu suikasti, Alman faşistlerinin düzenlediklerini; Batılı kaynakların ise İtalya desteğindeki Ustaşa örgütünün gerçekleştirdiğini yazdığını belirtmektedirler.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Leab, **a.g.m.**, s.660.

⁴⁰² **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, s.223-224.

⁴⁰³ Miličević, **a.g.m.**, s.1.

⁴⁰⁴ Akşin- Fırat, **a.g.m.**, s.124.

Cinayet haberi, gerçekleştiği gün dünyayı dolaşmış ve herkes yeni bir Saraybosna’dan söz etmeye başlamıştı.⁴⁰⁵ Suikast haberi, Türkiye’de de büyük bir etki yarattı. 9 Ekim günü, Aleksander’in Fransa’nın Marsilya kentinde bir Hırvat tarafından vurulduğu haberi yayıldı. Kralın Dubrovnik kruvazörü ile Marsilya’ya geldiği ve Fransız Dışışleri Bakanı Barthou tarafından karşılandığı, oradan Paris’e geçecek olan Kral ve bakanın limandan arabaya bindikleri, belediye sarayına hareket ettikleri meydandan geçerken kalabalıktan fırlayan suikastçinin arabaya yaylım ateşi açtığı ve kralın kalbinden ve karnından yaralanarak orada öldüğü, Barthou’nun da ağır yaralandığı ifade ediliyordu.⁴⁰⁶ Haber, Ankara’da adeta çok etkisi yapmış, Atatürk’ ve hükümeti üzüntüye boğmuştu. Hakimiyet-i Milliye gazetesi ertesi gün bütün baş sayfasını Yugoslav Kralı’nın ölümüne ayırmış, bayraklar yarıya indirilmiş, sinemalar, tiyatrolar gişelerini kapatmışlardı. Ankara’dan çekilen duygulu başsağlığı telgrafları birbirini izlemiş ve Türk basını olayla ilgili geniş çapta yayın yapmıştı.⁴⁰⁷ ülkenin pek çok yerinden olayı telin eden telgraflar gönderilmiş ve Ankara’da aynı gün yapılacak olan belediye seçimleri şenlikleri iptal edilmiş ve Dışışleri Bakanlığı ve diğer kurumlar bayraklarını yarıya indirerek matemlerini göstermişlerdi.⁴⁰⁸ Yugoslav halkı da özellikle İtalya ve Macaristan aleyhinde

⁴⁰⁵ İtalyan radyoları Yugoslavya’nın ikiye bölünmesinin bir an meselesi olduğundan bahsetmeye başlamışlar; Yugoslav elçisinin resmi protestosu İtalyan dışışlerince alaylı bir biçimde geiştirilmişti. **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, s.222.

⁴⁰⁶ şimşir, **Bizim Diplomatlar**, s.277; Feridun Cemal Erkin, **Dışışlerinde 34 Yıl, Anılar Yorumlar**, C.1, T.T.K. yayını, Ankara, 1987, s.123-125.

⁴⁰⁷ şimşir, **a.g.e.**, s.277.

⁴⁰⁸ **Ayın Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.76.

gösterilerde bulunmuşlar; Saraybosna’da Hırvat ve İtalyan aleyhtarı gösterilerde Hırvat kültür cemiyetlerinden “Napredak”ın binası taşlanmış ve Hırvatlar aleyhinde sloganlar atılmıştı.⁴⁰⁹ Kral Aleksander’in hayattayken desteklediği ve gelişmesine yardımcı olduğu Yugoslav Sokol teşkilatı da, “Revizyonizm hizmetinde bulunan teröristlerin” Yugoslavya birliğini hedefleyerek Kral Aleksander’i katlettiklerini fakat bu birliğin bozulmayacağına dair suikasti kınayan bir beyanname yayınlamıştı.⁴¹⁰

2.3. Aleksander’in Cenaze Töreni

Kral Aleksander’in cenazesi, Belgrad’a otomobille iki saat mesafede Karageorgević hanedanının mezarlığı olan Topola’da gömüldü.⁴¹¹ Kralın ölümü üzerine hükümet tarafından 10 Ekim’de yapılan resmi bildiride Kralın son sözlerinin

⁴⁰⁹ **Ayin Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.77-78; Napredak, adının anlamında olduğu gibi, Hırvat ulusunun “gelişim”ini sağlamayı amaçlayan bir cemiyetti ve özellikle kültürel faaliyetler ve basın yoluyla Hırvatların ulusal benliklerinin Krallık içinde daima geliştirilmesi ve canlı tutulması için çalışmaktaydı. Napredak ile ilgili ayrıntılı bilgi ve arşiv kaynakları için bkz. Andrej Rodinis, **Napretkova**, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2004.

⁴¹⁰ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:252.698.7, 19 Kasım 1934 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Başvekalet yazı.

⁴¹¹ Us, **Yugoslavya’da Seyahat Notları**, s.7.

“Yugoslavya’yı muhafaza ediniz” olduğu ve kendisinin millete bıraktığı en büyük mirasın bu sözler olduğu ifade edildi ve aynı gün kralın vasiyeti açıldı.⁴¹²

Türkiye de cenaze törenine katılmış ve üst düzey askeri ve diplomatik yetkilileriyle cenaze töreninde temsil edilmişti. Türk Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Kral Aleksander’i yakından tanımış ve bir yıl önce İstanbul’a gelen Kralı Dubrovnik Kruvazörü’ne kadar gidip karşılayan, Atatürk ile Aleksander’in Dolmabahçe Sarayı’ndaki görüşmelerinde hazır bulunan, tercümanlık yapan hatta not tutan kişi olarak kralın cenaze törenine katılacak heyete başkanlık ve Türkiye’yi temsil etme görevini üstlenmişti.⁴¹³ Heyet, Yugoslavya Dışışleri Bakanlığı tarafından karşılanmış ve saraya giderek cenaze merasimine katılmışlardı. Aynı şekilde Türkiye’deki Yugoslavya Ortaelçiliği’nde de dini bir tören yapılmıştı.⁴¹⁴ Cenaze törenine giden Türk heyeti, Dışışleri Bakanı Aras, II.Ordu Müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar, Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Binbaşı Celal Üner, Deniz Akademisi Komutanı Kaymakam Talat Bey, Hava Binbaşı Naim Bey, Dışışleri

⁴¹² Vasiyete göre kral yerine naip olarak Prens Paul’ü, Ayandan ve Maarif Nazırı olan Radenko Stanković’i ve Sava Banlığı yöneticisi Ivan Perović’i tayin etmişti. **Ayın Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.105.

⁴¹³ Şimşir, **a.g.e.**, s.279.

⁴¹⁴ Elçiliğin büyük salonu siyah tüllerle kapatılarak kürsüye Kral’ın bir resmi konulmuştu. Bu törene Cumhurbaşkanı yaveri Cevdet ve Özel Kalem Müdürü Sabit Bey’ler, Başvekil İsmet Paşa ve eşi, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Hariciye Vekaleti Genel Katibi Numan Rıfat, Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Nevzat Bey, Bölge Kumandanı Sıtkı Paşa ve Emniyet Müdürü Salih Bey katılmışlardı. **Ayın Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.93-94.

Bakanlığı Birinci Daire Umum Müdürü Cevat Açıkalın, Bakan Özel Kalem Müdürü Refik Amir ve Emniyet Memuru Sadık Bey'den oluşmaktaydı.⁴¹⁵ Atatürk ayrıca, kendi muhafız alayından 130 kişilik askeri bölüğü de cenaze törenine göndermişti. Albay İsmail Hakkı Bey komutasındaki bölüğün başında iki yüzbaşı, altı teğmen bulunmaktaydı.⁴¹⁶ Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir Türk askeri birliği yabancı bir devlet başkanının cenaze törenine gönderilmiş; kralın toprağa verildiği gün Türkiye'de ulusal yas ilan edilmiş ve Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir yabancı devlet adamı için ulusal yas tutulmuştu.⁴¹⁷ Aynı gün radyodan Kral Aleksander'in hatırasına atfen Türkçe, Fransızca ve Yugoslavca olarak kralın hayatı ve eserlerini anlatan konuşmalar yapılmıştı.⁴¹⁸

Yugoslavya Kralı'nın öldürülmesi, Türkiye bakımından önemli bir dış politika olayı olmuştu. Türkiye suikasti haber alır almaz Yugoslavya'ya ve tüm dünyaya, kralın işbirliğiyle kurulmuş olan Balkan Antantı'nı, Balkan barışını, Balkan ülkeleri arasındaki işbirliğini yaşatmak gerektiği mesajını vermişti. Atatürk, Kral Naibi Prens Paul'e gönderdiği başsağlığı telgrafında “*dost ve kardeş*” dediği kralın ölümünden duyduğu derin üzüntülerini bildirirken aynı zamanda, Yugoslavya'nın barışçı politikadan sapmaması dileğinde bulunmuştu. Ayrıca, “*Ben katiyetle eminim ki, Yugoslav milleti,.... Bu acıklı tecrübeden de muzafferane*

⁴¹⁵ Şimşir, **a.g.e.**, s.279; Ayın Tarihi'nde Kaymakam Talat Bey yerine Mirliya Fahri Bey'in adı geçmektedir. Bkz. **Ayın Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.93.

⁴¹⁶ **BCA**, Fon: 030.18.1.2, Yer: 51.3.19, 13.01.1935 tarihli kararname.

⁴¹⁷ Şimşir, **a.g.e.**, s.277-279.

⁴¹⁸ **Ayın Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.94-95.

çıkacak ve insaniyete refah bahşedici sulha doğru çizdiği yolda ilerlemesine büyük bir sükun ile devam edecektir” şeklinde temennisini de dile getirmişti. Başbakan İsmet Paşa da, mesajında Kral Aleksander için “Avrupa’nın büyük sulh banisi” diye övgüyle söz etmekteydi.⁴¹⁹

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da, Yugoslavya’daki Politika gazetesine verdiği demeçte: *“Sizler büyük kralınız için ağlarken bizler de Gazi’nin kardeşi için ağlıyoruz. Belgrad’da ve Topolats ile Oplanats’a kadar yollarda gördüklerim, Kral Birinci Aleksander hazretlerinin hakikaten Yugoslav milletinin hiçbir zaman unutmayacağı çok sevilen bir hükümdar olduğu hakkındaki kanaatimi takviye etmiştir. Merasim müessir ve muhteşem oldu. Burada şunu tebarüz ettirtmek isterim ki, yalnız milletinizi değil, fakat Balkanlarda hepimizi yasa düşüren bu büyük felaket huzurunda yapılan merasimde her şey çok muntazam bir tarzda tertip edilmişti. Şimdi sükun içinde önümüzde bizi bekleyen büyük işi düşünmemiz ve kahraman kralınız ile namdar şefim Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin başladıkları esere gerek sizin ve gerek bizim devam etmemiz lazım gelmektedir. Onların bu eserleri, uluslararası işbirliği ve uluslararası barışın temini eseridir ve bizler bu işe devam edeceğiz.”* sözleriyle Balkan birliğinin sürdürülmesi gerektiğini hatırlatmıştı. Ayrıca, kralın ölümüne Türk halkının son derece üzüldüğünü ve Türkiye’de bu ana kadar milli matem tutulmadığını ancak Kral Aleksander’in cenazesinin kaldırıldığı gün Türkiye’nin ilk matem günü olduğunu belirtmiş ve kralın ölmüş olsa da onun

⁴¹⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s.278. Başvekil İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da birer taziye telgrafi göndermişlerdi. **Ayın Tarihi**, Kasım, 1934, No.11, s.92.

eserinin yaşayacağını, Balkanlar’da dayanışma ve barış için iki ülkenin daima bir arada olacaklarını ifade etmişti.⁴²⁰

Kral Aleksander’in öldürülmesi Türk basınında da geniş bir yankı bulmuştu. 11 Ekim 1934 tarihli Hakimiyet-i Milliye’de Falih Rıfkı Atay, olay hakkında şunları ifade etmekteydi: “*Kral Aleksander’i şahsen tanımış ve onunla Balkanlar sulhu için sözleşmiş ve çalışmış olan Gazi’nin telgrafı, bütün Türk milletinin hakiki ve samimi duygularını hulasa etmektedir. Suikastçiler, bu cinayetten umdukları daha büyük faciayı göremeyeceklerdir... Orta Avrupa ve Balkanlar muvazenesinin esaslı unsurlarından biri olan dost devlet sarsılacak olursa, kıtamız sulhunun desteklerinden biri yerinden oynamış olur... Cinayetin bir muvaffakiyet vasıtası olduğunu göstermemek lazımdır... Marsilya cinayeti, Yugoslav milletlerini birbirlerine ve Yugoslavya’yı bütün dostlarına daha fazla yaklaştıracak, sulh mücadelesi safları daha sıkışmış, azim daha artmış, tehlike daha iyi anlaşılmış olarak devam edecektir.*”⁴²¹

Cumhuriyet gazetesinde de Yunus Nadi “Kral Aleksander’in feci ölümü” başlığıyla, “*Kral Aleksander’in hayatına kastedenler emin olsunlar ki, Türkiye, Yugoslavya’ya karşı aldığı Balkan taahhüdüne dün olduğu gibi bugün de yarın da kuvvetiyle bağlı kalmakta devam edecektir...Son söz olarak şöyle bağıracağız:*

⁴²⁰ **Ayın Tarihi**, Kasım, 1934, No.11, s.96-97.

⁴²¹ **Hakimiyet-i Milliye**, 11 Ekim 1934; Akşam gazetesinde de, Kral Aleksander’in hayatına, faaliyetlerine ve Yugoslav halkının farklı etnik unsurlardan oluştuğuna dair Türk halkını bilgilendiren yazılar yayınlanmıştı. **Akşam**, 11 Ekim 1934.

Yugoslavya Kralı Aleksander ölmüştür. Yaşasın Yugoslavya!” diyordu.⁴²² Gazetenin 19 Ekim tarihli sayısında “Kralın ölümü ve Makedonya komitesi” başlıklı yazıda, suikasti gerçekleştirenlerin komiteyle ilgileri olduğunun belli olması üzerine komitenin yaptığı kanlı eylemlerden bahsedilmiş ve bu komitenin Balkan harbinden beri faaliyette olduğu ve o zamanlar Avrupa basınında birer kahraman gibi gösterildikleri ve hatta Avrupa devletlerince maddi olarak desteklendikleri hatırlatılarak, bugün Kral Aleksander’in cenazesi önünde görevlerini yapan Avrupalı vekillerin o zamanlar işledikleri günahlarının kefaretinin verdikleri şeklinde bir yorum yapılmıştı.⁴²³

Vakit gazetesinde Asım Us ise, Aleksander’in Türkiye’ye gösterdiği büyük dostluktan bahsetmiş ve Kralın son sözlerine değinerek bu sözün sadece bir hükümet şeklini korumak anlamına değil, onun kurmuş olduğu uluslararası siyaset düzeninin

⁴²² **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1934; Ertesi gün de bu konuya değinen Nadi, “Marsilya Faciası” başlıklı yazısında suikastin araştırılması sürecini ele almış ve Yugoslavya’nın düşmanlarının bu olaydan kargaşalıklar çıkmasını ümit edeceklerini hatta bunu gözleyeceklerini belirtiyordu. **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1934; Nadi, Belgrad’daki duruma değinen bir başka makalesinde de Yugoslavya’nın bu en zor günlerinde iç duruma hakim siyasetiyle en doğru şekilde davrandığını yazıyordu. Yine gazetede olay günü Fransız zabıtasının bazı ihmalleri olduğu şeklinde haberler de yer almaktaydı. **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1934; Nadi bir başka yazısında da suikasti işleyenin kimliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte bazı ülkelerin Ustaşa gibi örgütlere destek ve imkanlar sağladığını belirtmekte ve bunun Milletler Cemiyeti’nin üzerinde durması gereken önemli bir nokta olduğunu ifade etmekteydi. **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1934.

⁴²³ **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1934.

de korunması anlamına geldiğini belirtmişti.⁴²⁴ *Vakit* gazetesinde, 1914 Bosna cinayetinin bir Sırp tarafından çıkarıldığına değinilerek büyük harbin bir Sırp yüzünden çıktığı hatırlatılmış ve bu kez de bir harbin çıkabileceği şeklindeki yorumlara yer verilmişti.⁴²⁵ Falih Rıfkı Atay 15 Ekim’de “Belgrad’da” başlıklı makalesinde, öncelikle Türk heyetinin cenaze törenine katılmasından bahsetmekte ve Saraybosna cinayetine atfedilen yorumlarla ilgili olarak, o zamanki olayın Avrupa devletlerinin birbirlerini boğazlamak için sebep aradıkları bir döneme denk geldiğini belirtmiş ve “*Yoksa her canı bir harbe sebep verecek olursa yer yüzü bir gün bile rahat kalmazdı*” diye yorum yapmıştı.⁴²⁶ Atay, kralın toprağa verildiği 18 Ekim günü, “Yas Günü” başlıklı makalesinde: “*Kral Aleksander, Türkiye ile Yugoslavya arasında sıkı ve sarsılmaz dostluğu kurmakta Gazi ile birlikte çalıştı... Gazi’nin muhafız alayından bir bölük, Türk ordusu namına Belgrad sokaklarında büyük ölünün arkasından gidiyor. Böyle bir merasim için Türk kıtasının ilke defa olarak memleketten çıkmış olması da Türk milletinin kralın hatırasına ve eserine*

⁴²⁴ **Vakit**, 11 Ekim 1934; Yine aynı gazetede “1914’le 1934’te atılan kurşunun farkı” başlıklı makalede 1914 senesinde gerçekleşen suikastin büyük Sırbistan’ın kurulmasını sağladığı belirtiliyor ve garip bir tesadüf olarak bu seferki suikastin bu devletin kurulmasında büyük rolü olan Aleksander’a yapıldığına dikkat çekiliyordu. Bu sefer atılan kurşunların 1914’te Princip’in attığı kurşunların aksine tamamen zıt bir amaca yönelik olduğu belirtilen yazıda, Sırp Princip’in kurşunları gibi Hırvat Kelemen’in kurşunlarının amacına ulaşip ulaşmayacağını zamanın göstereceği ifade ediliyordu. **Vakit**, 12 Ekim 1934.

⁴²⁵ **Vakit**, 14 Ekim 1934.

⁴²⁶ **Hakimiyet-i Milliye**, 15 Ekim 1934.

*karşı duyduğu hürmetin müstesna bir ifadesidir.. sulh ve emniyet davasına karşı bağlılık hissinin de bir delilidir” şeklinde yazmıştı.*⁴²⁷

28 Ekim 1934 tarihli Milliyet gazetesinde Ahmet Şükrü Esmer, Kral Aleksander’in Yugoslav birliğinin yaşayan bir timsali olduğunu, şahsına karşı Hırvat milletinin sevgi ve saygısının asla azalmayacağını ve bir Hırvat tarafından öldürülmesinin Hırvatları da üzmüş olduğunu belirtmiş ve Aleksander’in sadece Sırpların değil tüm milletin hükümdarı olduğunu hatırlatarak, krallığın eski adında olduğu gibi Sırp, Hırvatlar ve Slovenler ülkesinden hedefte ve amaçta ortak tek bir millet yaratmayı amaçlarken ansızın öldüğüne dikkat çekmişti.⁴²⁸

Asım Us, Yugoslavya seyahati izlenimlerini aktardığı kitabında da kralın öldürülmesi ile ilgili olarak şunları yazmıştı: “*Müteveffa kral Aleksander son Fransa seyahatine çıkarken vapura binmek için Budva kasabasına gelmiş. Geldiği zaman hareket saatine beş on dakika kaldığını görünce civarda olan bir küçük kilisede bir dua yapılması arzusunu göstermiş. Kralın bu arzusu herkesin biraz garibine gitmişmiş. Seyahatin elim olan neticesi tahakkuk ettikten sonra Budvalılar bu hadiseyi hatırlamışlardır. O zaman kral Aleksander’in kalbinde Yugoslav topraklarından ayrılırken gizli bir endişe bulunduğunu anlamışlardır*”⁴²⁹

⁴²⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, 18 Ekim 1934.

⁴²⁸ **Milliyet**, 28 Ekim 1934.

⁴²⁹ Us, **Yugoslavya’da Seyahat Notları**, s.65-66.

Türkiye'nin cenaze törenine katılması yabancı basında da önemli bir yankı yaratmıştı. 2 Kasım 1934 tarihli New York Times gazetesinde “Avrupa Değişiyor” başlıklı makalede, Yugoslavya Kralı Aleksander'in cenaze merasimine Türk Birliği'nin katılmasının “olağanüstü bir olay olduğu” belirtilerek şunlar yazılmıştı:

“Bu 150 asker Yugoslavya Kralı Aleksander'in cenaze merasiminde hazır bulunmak üzere bizzat Gazi tarafından kendi Muhafız Kıtaaatı arasından seçilip gönderilmiştir. Bu Türk müfrezesinin şu sırada Yugoslav Hükümet merkezinde bulunuşu tarihi kıymete sahip fevkalade bir olaydır. Altı asır önce Türkler Sırp krallığını harap ettiler ve amansız galipler gibi gelerek batınlarca ananevi bir düşman mevkiinde kaldılar. Kral Aleksander'in ceddi, tahtlarını Türk Sultanlarıyla yaptıkları uzun ve kanlı cidallerle kazandılar. Bugün Türkiye Balkanlarda sulhün devamı için Yugoslavya'nın şeriki bulunuyor. Ve Türkiye'yi idare eden adam, aziz dostunun hatırasını taziz için en iyi askerlerini gönderiyor. Bu olayların fevkalade bir cilvesi değil midir? Aynı derecede şayanı dikkat bir cihet de bu neticeyi hazırlayan olaylardır. Çünkü Balkan Misakının membaina kadar gidersek göreceğiz ki bu misaka Türkiye'nin çok ehemmiyetli olan iltihakı, Moskova'nın şiddetli ve musırrane tavsiyesi üzerine olmuştur. Bu suretle Sovyet Rusya'yı hali hazırdaki siyasi vaziyetin muhafızı vazifesini yaparken görüyoruz. Balkanlardaki siyasi durumun inkişafını takip eden bizler biliyoruz ki, Sovyetlerin bu havalideki siyaseti muhafazakar bir siyasettir. Komünist İnternasyonelinin şöhretini hatırlarsak bu durumun fevkalade olduğunu kabul etmemiz lazımdır.” Makalede “Türklerin uzun senelerden beri Sırpların düşmanı olmalarına binaen Türk Birliği'nin törene katılmasına bir olağanüstülük atfedildikten sonra, bu törenin Avrupa'daki siyasi durumun gelişmesi bakımından da son derece anlamlı olduğu belirtilmekteydi.

Makalede ayrıca, Türkiye'nin bölgede oynadığı rolün önemi vurgulanmakta ve Avrupa'da yepyeni bir sayfa başladığı yorumu yapılmaktaydı.⁴³⁰

Bu arada Krallığın iç durumunda da değişiklikler olmuş ve suikast sonrası Zagreb, Ljubljana ve Saraybosna'da yapılan gösteriler ve tepkiler üzerine 23 Ekim'de Yugoslav Kralı adına Naip Prens Paul, hükümeti değiştirmişti. Bunun üzerine Nikola Uzunović başkanlığında, Dışişleri Bakanı Bogoljub Jevtić ve Savaş Bakanı General Živković olmak üzere yeni kabine kurulmuştu.⁴³¹ Aleksander öldükten sonra da “Yugoslavizm” düşüncesinin devam ettirilmesine çalışılmış ve Karageorgević hanedanının mezarının girişine onun son sözleri “Yugoslavya'yı koruyun” yazılmıştı.⁴³² Aleksander'in ölümü, Sırp aydınlarına ve siyasi çevrelerine Sırp milliyetçiliğine tekrar daha sıkı sarılma imkanı sunmuştu. Bu suikast sadece kralın kanını akıtmakla kalmamış aynı zamanda milletin hayatına da kasteden bir hareket olmuştu.⁴³³

⁴³⁰ **BCA**, Fon: 030.10.0.0, Yer: 252.698.15, 19 Aralık 1934 tarihli Dahiliye Vekaleti'nden Başbakanlığa yazı.

⁴³¹ Kovrig, **a.g.m.**, s. 195, 198; Kabinede Bosnalı Müslümanların lideri Spaho, Radikal Parti'den Stojadinović ve Sloven Korošec'e yer verilmemişti. Bununla ilgili Türk basınında Uzunović'in muhaliflere uzak durduğu ve içeriye ve dışarıya karşı “dayanışma” içinde olan bir hükümet mesajı vermeyi amaçladığı yorumları çıkmıştı. **Milliyet**, 11 Ekim 1934.

⁴³² **Politika**, 1 Aralık 1934.

⁴³³ “Naš Narod i Država”, **Politika**, 1 Ocak 1935. Aslında onun ölümü II.Dünya Savaşı'nda kurulacak olan Çetnik hareketinin de ilk tohumlarını atmıştı. Kralın doğum günü olan 17 Aralık 1934 tarihi Çetniklerin kuruluş tarihi olarak ilan edilmişti. Amaçlarının Yugoslavya düşmanlarına, yıkıcı ve ayrılıkçı hareketlere karşı içte ve dışta savaşmak olduğunu

Kralın öldürülmesi konusu 24 Ekim 1934 günü TBMM toplantısında da gündeme getirildi ve TBMM tarafından Yugoslavya nezdinde tüm Türkiye'nin taziyelerinin bildirilmesi kararlaştırıldı. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey konuşmasında Kral Aleksander'in ve Fransa Dışişleri Bakanı'nın öldürüldüklerini, Türkiye'nin bu üzücü cinayet karşısında üzerine düşen görevi yaptığını ve cenaze törenine katılarak da bütün dünyaya Balkan Antantı'nın gücünü gösterdiklerini ifade etmişti. Tevfik Rüştü Bey, *"bu elim olay karşısında gerekli olan vakar, sükunet ve birliği gösterdikleri için Yugoslav milleti ve idarecilerinin takdire şayan olduklarını"* belirtmiş ve TBMM'nin duyduğu üzüntüye tercüman olduğunu sözlerine eklemişti.⁴³⁴ Konuşmanın ardından meclis, Başkan Kazım Paşa tarafından bir dakikalık saygı duruşuna davet edilmiş ve Tekirdağ mebusu Cemil Bey ve beş arkadaşı tarafından verilen Yugoslav Kralı ve Fransa Dışişleri Bakanı Barthou'nun ölümleri dolayısıyla TBMM'nin taziyelerinin bildirmesine dair karar onaylanmıştı.⁴³⁵

bildirmişlerdi. Nusret Šehić, **Četništvo u Bosni Hercegovini 1918-1941: Politička Uloga i Oblici Djelatnosti Četničkih Udruženja**, Akademija Nauka i Umjetnosti BiH, Sarajevo, 1971, s.57-60.

⁴³⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İçtima:3, C.24, 24.10.1934, s.3.

⁴³⁵ Takriri veren mebuslar şunlardı: Cemil Bey-Tekirdağ, Osmanzade Hamdi Bey-İzmir, Vasfi Raşit Bey-Şebinkarahisar, Falih Rıfkı Bey-Bolu, İrfan Ferit Bey-Mardin, A.Fuat Bey-Rize. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İçtima:3, C.24, 24.10.1934, s.4.

Suikast üzerine Balkan Antantı Daimi Konseyi de, olağandışı bir toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantıda terörist organizasyonların eylemlerine karşı Balkan Antantı ülkelerinin mevcut politikalarını değiştirmeyeceklerini belirten bir açıklama yapılmıştı.⁴³⁶

Aleksander'in öldürülmesi konusunda Soyak anılarında, Atatürk'ün olaydan duyduğu üzüntüyü belirtmekte ve Atatürk'ün olayı öğrenir öğrenmez “*Ben, Aleksander'ı öldürenleri biliyorum, eğer onlar fırsat bulurlarsa beni de öldürürler*” dediğini aktarmaktadır. Ayrıca Atatürk'ün “*Vukuu muhtemel hadiseler mütalaa edilirken, Yugoslavya'nın müdafaası icap ederse, şimdiden seferberliğe tevessül edileceğinin taziye telgrafında bildirilmesini*” istediğini de eklemektedir.⁴³⁷

Us'un tasviriyle, Kral Aleksander ülkesinin her tarafında ve bütün halk tabakaları içinde saygı kazanmış bir kişiydi ve ölümü Yugoslavya için gerçekten milli bir felaket olmuştu.⁴³⁸ Kovrig'e göre ise, Kral Aleksander'in liderliği olmaksızın Yugoslavya, Almanya ve İtalya'nın etkilerine daha açık hale gelmişti ve Yugoslavya'nın Fransız politikası üzerindeki manivela gücü, Macaristan'ın İtalya üzerindeki gücünden daha azdı.⁴³⁹

⁴³⁶ Ayrıca Tevfik Rüştü Bey de bu suikast olayının varolan politikanın devam ettirilmesine engel olmayacağını belirtmişti. Eliza Campus, **The Little Entente and the Balkan Alliance**, Biblioteca Historica Romania, Bucureşti, 1978, s.90.

⁴³⁷ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi yay., İstanbul, 2006, s.505-506.

⁴³⁸ Us, **Yugoslavya'da Seyahat Notları**, s.99.

⁴³⁹ Kovrig, **a.g.m.**, s.219, 221.

Suikastten sonra sanıklar 12 Şubat 1936'da Aix-en Provence'de yargılandılar. Mahkemeye katılmak isteyen Kraliçe Maria, İtalya ile ilişkilerini bozmak istemeyen Fransız hükümetinin baskıları sonucunda bu isteğinden vazgeçmek zorunda kaldı.⁴⁴⁰ Bu nedenle Yugoslav hükümetinin Milletler Cemiyeti nezdinde yaptığı girişimler de başarılı sonuç vermedi. Konseyde İtalyan delegesi Baron Aloisi Macaristan'ı savundu; İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden ise, denge sağlamaya çalıştı. Konseyden sadece, genelde uluslararası terörizmi ve özelde Marsilya suikastini kınayan ve terörizmle mücadele için gerekli önerileri verecek bir komisyon kurulması kararı çıktı.⁴⁴¹

Özetle, Hugh Seton-Watson'un ifadesiyle, Marsilya suikastinin çözümü, Milletler Cemiyeti'nin bir zaferi olmanın yanında, "gizli diplomasinin kendine özgü

⁴⁴⁰ Mahkemeye sunulan delillerde sadece Macaristan'daki Janka-Pusztta kampına atıfta bulunuluyor ve İtalya'nın bu olayla bağlantısından söz edilmiyordu. Marsilya suikasti sırasında iktidarda olan Doumergue hükümetinde Barthou'nun yerine Pierre Laval geçmişti. Sonraki Flandin Hükümeti'nde de Dışişleri Bakanı olan Laval'ın politikasının esası Fransa-İtalya yakınlaşmasını sağlamaktı ve suikastten sonra ilişkilerin bozulmaması için Yugoslav hükümetini etkilemeye çalışmaktaydı. Miličević, **a.g.m.**, s.34.

⁴⁴¹ Miličević, **a.g.m.**, s.35.

bir parçası” idi.⁴⁴² Anthony Eden ise bu olayı “*II.Dünya Savaşı’nın ilk ateşi*” olarak nitelemekteydi.⁴⁴³

2.4.Suikast Sonrası Durum

Suikastten hemen sonra Yugoslavya’da birtakım siyasi değişiklikler oldu. Saray Mareşali General Dimitriyevic ile Saray İdare Müdürü yaverlerinden Miralay Pavlevic azledildiler. Bu olayla ilgili olarak Belgrad Elçiliği’nden gönderilen yazıda, General Dimitriyevic ölen kralın en çok güvenini kazanmış bir kişi olması bakımından azledilmesinin birçok dedikoduya sebep olduğu belirtiliyor ve azil sebebi olarak kraldan önce Marsilya’ya giden generalin, Fransız polisi tarafından alınan tedbirleri kontrol etmemesi ve kralı Marsilya’da bırakarak yeni kralı almak üzere Paris’e gitmiş olması gösterilmekteydi. Generalin tutuklanmasına varan bu azil işinin asıl nedeniyse, General Dimitriyevic’in kral hayattayken görevi dolayısıyla Prens Paul’e ve General Živkovic’e bazı sıkıntılar vermesiydi. Bu ani değişimin geçmişe ait bu kin ve garezden ileri geldiği söylenmekteydi.⁴⁴⁴ Kralın öldürülmesinin ardından kabine değişikliğine gidilmiş ve Anayasaya göre hükümet istifa etmişti. Naip Prens Paul, yeni kabineyi kurmak üzere tekrar Nikola Uzunovic’i

⁴⁴² Hugh Seton-Watson, **Eastern Europe Between the Wars, 1918-1941**, Archon Books, Hamden, 1962, s.377-378.

⁴⁴³ Kovrig, **a.g.m.**, s.194.

⁴⁴⁴ **BCA**, Fon: 030.10.0.0, Yer: 252.698.1, 14 Kasım 1934 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Başvekalet yazı.

görevlendirmiş ve yeni kabine 26 Ekim 1934'te göreve başlamıştı.⁴⁴⁵ Gerek yeni hükümetin programında ve gerekse Niyabet Meclisi tarafından Yugoslav halkına hitaben yapılan tebliğde, Yugoslav Kralı Aleksander'in ölümünün Yugoslav milletinin ne kadar sarsılmaz ve birbirine bağlı olduğunu tüm dünyaya gösterdiği vurgulanmış ve halka birlik çağrısında bulunulmuştu.⁴⁴⁶ Ancak bu kabine uzun ömürlü olmamış ve Aralık ayında yeni kabine Dışişleri Bakanı olan Jevtić tarafından kurulmuştu.

Suikastın Avrupa ülkelerindeki yankılarına gelince, Marsilya suikasti sonrasında Kral Aleksander'in cenaze törenine Almanya'yı temsilen Herman Göring ve Almanya'nın Güneydoğu Avrupa yayılmasını koordine eden Alfred Rosenberg de katılmışlardı. Almanya Yugoslavya'yı bölecek hiçbir girişimi desteklemeyeceğini ifade ederek özellikle Roma'ya yaptığı baskılarla İtalya'nın Ustaşa'lara olan desteğini geri çekirmiş ve onu Afrika'ya yönlendirmişti.⁴⁴⁷ Her ne kadar Yugoslavya'nın bütünlüğünden yana politika izlemiş olsa da, Almanya'da

⁴⁴⁵ Yeni kabine şöyleydi: Uzunović-Başvekil, Jevtić-Dışişleri, Zivković-Harbiye ve Bahriye, Lazić-Dahiliye, Srkulj-Bayındırlık, Georgević-Maliye, Kumenković-Eğitim, Ulmanski-Orman ve Madenler, Maksimović-Adliye, Ancelinović-Beden Terbiyesi ve Spor, Kojić-Ziraat, Demetrović-Ticaret ve Sanayi, Kuzmanović-Ulaştırma. **Ayın Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.391; **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:252.698.3, 3.11.1934 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başvekalete gönderilen, Yeni Yugoslav kabinesi hakkında Belgrad Elçiliği'nin 24.10.1934 tarih ve 9747/330 numaralı yazısı.

⁴⁴⁶ **Ayın Tarihi**, No.11, Kasım 1934, s.392-393.

⁴⁴⁷ Glenny, **a.g.e.**, s.357.

gazetecilik yapan William Shirer “Günü Gününe Nazi İmparatorluğu” adlı eserinde Almanya’nın Aleksander’in öldürülmesine “sevindiğini” belirtmekteydi. Shirer bu konuda şöyle yazmaktaydı:

“Bu gece saat 8’de Paris bürosuna telefon edince bana bu akşam üzeri Marsilya’da Yugoslavya Kralının öldürüldüğünü ve Fransa Dışişleri Bakanı Louis Barthou ağır yaralı olduğunu bildirdiler. Berlin pek üzilmeyecek bu olaya çünkü Kral Aleksander Almanya’ya karşıydı. Fransa bloku ile daha yakın çalışmak eğiliminde görünüyordu ve Barthou Fransa ile Doğu Avrupa arasında işbirliğini güçlendirmek için çaba gösteriyor ve bir Doğu Lokarno Antlaşmasına Rusya’yı yanaştırmaya çalışıyordu.”⁴⁴⁸ Almanya’da bulunan bir gazetecinin bakış açısından Marsilya suikastinin Almanya için ne tür bir önem arz ettiği bu şekilde ifade edilmektedir.

Kral Aleksander suikastinde İtalya’nın direkt bir bağlantısı, bizzat Mussolini’nin planlaması olmamakla birlikte Aleksander’in ortadan kaldırılmasının İtalya’nın çıkarlarına uygun düştüğü bir gerçektir. 1935’te konunun Milletler Cemiyeti’nde görüşüldüğü sırada İtalya’yı temsil eden Baron Aloisi, Mussolini tarafından adeta kralın öldürülmesi emrinin verildiğini “*Yugoslavya-İtalya anlaşması ve yakınlaşması başkalarının gözünü boyayıp dikkatlerini başka tarafa çekmek içindir; İtalya’daki ve diğer yerlerdeki gizli örgütler Mussolini’nin isteğini yerine getirdi.*” sözleriyle açıklamıştı.⁴⁴⁹ Kral Aleksander’in öldürülmesinde İtalyan

⁴⁴⁸ William Shirer, **Günü Gününe Nazi İmparatorluğu**, çev. Müzehher Va-Nu, Cem yayınevi, İstanbul, 1977, s.25.

⁴⁴⁹ Leab, **a.g.m.**, s.660.

Hükümeti'nin eli olduğu kanıtlanmamışsa da, Roma'nın Ustaşa örgütünün terörizmini önlemek için hiçbir şey yapmadığı ortadaydı.⁴⁵⁰

Asım Us gazeteci olarak gittiği Yugoslavya hatıralarını anlattığı kitabında, İtalya ile Yugoslavya yakınlaşması ve kralın öldürülmesiyle ilgili olarak kendilerine rehberlik eden Yugoslav memurun söylediği şu sözleri aktarmaktadır:

*“Başvekilimiz Stojadinoviç anlaşılmak istedi, biz de peki dedik. Fakat Yugoslav milleti buna taraftar değildir. Çünkü bir Sırp şarkısında şöyle der: “İtalyanlara inanılmaz. Onlar en büyük hilekardırlar”...Bütün felaket Vatikan'dan geliyor. Yugoslavya'daki Katolik papazlar hep Vatikan ajanlarıdır. Kral Aleksander'i öldürten de odur.”*⁴⁵¹

Fransa da o güne kadar İtalya ile tamamen zıt kutuplarda yer alan politikasını değiştirmişti. Fransa'nın değişen bu tavrı karşısında İtalya ile Fransa arasında özellikle Afrika'daki topraklar üzerinde bir anlaşma yapılmış ve bu anlaşma ile Laval, Hitler ve Mussolini arasındaki bağları gevşetmiş, Fransa ve İtalya arasında yakınlaşma sağlamış, Avusturya'nın bağımsızlığını garantiye almış ve Avrupa barışı için gerekli temelleri atmış oluyordu. Laval'in amacı, İtalya'yı Afrika'ya yönlendirerek böylece Avrupa üzerindeki baskısından kurtulmaktı.⁴⁵² 1935 Ocak ayı

⁴⁵⁰ Glenny, **a.g.e.**, s.356.

⁴⁵¹ Us, **Asım Us'un Hatıra Notları**, s.150.

⁴⁵² Fransa'nın suikast ile ilgili tavrına gelince; Barthou'nun yerine gelen Dışişleri Bakanı Pierre Laval, bakan olur olmaz ilk önce Marsilya'daki çifte suikast davasının kovuşturmasını ertelemekle işe başladı. **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, s.229-232.

başlarında Laval ve Mussolini görüşmüşler ve İtalya başbakanı ile Fransız Dışişleri Bakanı arasında Roma Antlaşması imza edilmişti.⁴⁵³ 1935 Nisan ayında İtalya'nın Stresa şehrinde, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın katılımıyla yapılan konferansta Laval, Mussolini'ye destek vermiş ve bu destekten aldığı cesaretle Mussolini, 2 Ekim 1935'te Habeşistan'a saldırmıştı.⁴⁵⁴ Yugoslavya özellikle suikast sonrasında Macaristan ile olan ilişkilerinde sürekli çatışmalar yaşamıştı. Aleksander'in Marsilya'da suikasta uğrayarak ölmesinden doğan tepkiler devam ediyordu ve Yugoslavya Milletler Cemiyeti'ne verdiği notada Marsilya cinayetinden dolayı Macaristan'ı mesul göstermişti.⁴⁵⁵ Buna karşılık Macaristan, Yugoslavya'nın Macarlara karşı gösterdiği şiddet ve zorluklardan dolayı Milletler Cemiyeti'ne müracaat mecburiyetinde kalacağını bildirmiş ve 12 Mayıs 1935'te müracaatını konseye iletmışti. Macar Hükümeti, müracaatında Macar-Yugoslav ilişkileri, sınır olayları ve sınır bölgelerinde yaşayan Macar halkının Yugoslav otoritelerinden yaptıkları şikayetleri yazılmıştı. Fransız basını bu raporun cemiyette görüşülmesiyle Macar Hükümeti'nin, temsilcisi aracılığıyla sınır meselesini ortaya atacak ve öteden beri izlenilen Küçük Antant ile Versailles Antlaşması'nın şiddetli muhalefet ettiği Macar sınırlarının düzenlenmesine dair dolambaçlı bir yolla müzakere konusu açtırmak amacıyla olduğunu yazmaktaydı. Macar müracaatı hakkında Türkiye'nin Peşte Elçisi, Macar Dışişleri Bakanı ile görüşmüş ve bakanın bu görüşmede Macar-

⁴⁵³ **Ulus**, 13 Ocak 1935.

⁴⁵⁴ Miličević, **a.g.m.**, s.35.

⁴⁵⁵ **Us**, **Asım Us'un Hatıra Notları**, s.83. *Us*, "6 Eylül 1936 tarihi Yugoslavya Kralı'nın doğum günüdür ve Yugoslavya birliğinin düşmanları, Kral Aleksander'i öldürmüşler; ancak onun eserini dağıtmaya muvaffak olamamışlardır" yorumunu yapmaktadır. *Us*, **a.g.e.**, s.129.

Yugoslav ihtilafı sınırın her iki tarafında arazisi bulunan Macar halkının Yugoslavya'ya geçmesi işinden doğduğunu söylediğini rapor etmişti. Bakanın anlattığına göre, sınır üstünde birçok geçit olmasına rağmen halk birkaç geçitten geçmeye mecbur tutulmakta ve bazı arazi sahipleri sekiz on kilometrelik yol kat etmek zorunda kalmakta; kısa yoldan geçmek isteyenler sorgusuz sualsiz öldürülmekteydi. Yugoslavların buna gösterdikleri sebep ise Hırvat mültecilerinin bu yolla korunarak gizlice sınırdan geçirildikleri iddiasıydı. Yugoslav otoritelerinin Macar halkına pek çok zorluklar çıkarmakta olduğu ve Macar Hükümeti'nin bu durumu Milletler Cemiyeti'ne bildirmekteki amacının iki taraftaki arazinin mübadelesi, mevcut antlaşmanın uygulanması ve Macar halkına yapılan zorlukların giderilmesi idi. Bu müracaatın içeriği siyasi olmaktan çok idariydi. Fransa'nın bu konuya gösterdiği ilgi ise, Yugoslavya'nın Almanya'ya yönelmesinin önüne geçmek içindi.⁴⁵⁶ Yugoslavya'nın Macaristan'a olan düşmanca tavrı devam ediyordu ve bunun sonucunda sınır bölgelerinde çalışan Macar milliyetçileri keyfi olarak işten çıkarılmaya başlamıştı.⁴⁵⁷

2.5.Suikastin Milletler Cemiyeti Gündemine Taşınması

Marsilya suikastı hakkında Yugoslavya'nın Milletler Cemiyeti'ne verdiği nota üzerine İtalyan basını konuya geniş yer vererek olayı gündemlerine taşımıştı. Giornale d'Italia gazetesinde öncelikle Marsilya suikasti konusunun ele alınmasının

⁴⁵⁶ BCA, Fon:030.10.0.0, Yer:232.567.1, 31.1.1936 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başvekalete, Macar Hariciye Nazırı tarafından Türkiye'nin Peşte Elçisi'ne verilen beyanatla ilgili, Elçilikten alınan rapor.

⁴⁵⁷ Kovrig, a.g.m., s.205.

son on sene zarfındaki suikastlerin ve tedhiş hareketlerinin uluslararası siyasi faaliyet aracı olarak özellikle Balkanlardan kaynaklanmaları -büyük harbe sebebiyet veren François Ferdinand'ın katli olayındaki gibi- nedeniyle önemli olduğu belirtilmekte ve bu suikastlerin Balkanlar'dan Avrupa'ya da geçtiği bu nedenle meselenin bir Avrupa meselesi olarak görülmesi gerektiği yazılmaktaydı. Yine aynı gazete, Jevtić'in notasının tehlikeli ve endişe verici olduğunu, İtalya'nın Macaristan'a müzaheret edeceğini, Yugoslav ithamlarının genel ilişkileri ve barışı tehdit edecek türde olduklarını ve bu nedenle bu ithamların derhal ispat edilmeleri ve Macaristan'a da kendini savunma fırsatının verilmesi gerektiğini yazmaktaydı.⁴⁵⁸ Jevtić ise İtalya'yı protesto etmekten tatmin edici bir sonuç beklemediğini ancak kamuoyunu biraz sakinleştirmek için protesto edeceğini bildirmekteydi.⁴⁵⁹

Messaggero gazetesi ise uluslararası kamuoyunun böyle bir başvuruyu olumlu görmediğini, İngiltere Hükümeti'nin Yugoslavya'nın girişimini soğuk bir tavırla karşıladığını; Fransa Dışişleri Bakanı Laval'ın de sakin ve soğukkanlı olunması tavsiyesinde bulunduğunu yazmaktaydı. Gazete, verilen notada Yugoslavya'nın, Macaristan'ı tedhişçilere karşı ihmalcilikle itham ediyorsa da böyle bir hareketi yeterli delil ile belgelendiremediğini; vereceği belgeler incelenince bunların ne kadar gerçek olduklarının ortaya çıkacağını belirtmekteydi. Gazete, Yugoslav belgelerinin Belgrad ve Zagreb basınının yayınlarına dayandığını ileri

⁴⁵⁸ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:252.698.18, 27 Aralık 1934 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başbakanlığa yazı.

⁴⁵⁹ Kovrig, **a.g.m.**, s.204.

sürmekte ve Macar Başvekili'nin protestosunun yerinde olduğunu belirtmekteydi. Bu meselede İtalya'nın aldığı tavrı son derece “dürüst ve açık” olarak yorumlayan gazete, İtalya'nın bu tür olaylardan geçmişte çok zarar gördüğünü ve hiçbir siyasi menfaatin onu adalet yolundan döndüremeyeceğini yazmaktaydı. Gazete bir başka nüshasında da, Balkan Antantı ülkelerinin de bu meselede olumsuz bir durum takındıklarını; Yugoslav muhtırasına katılmamalarının Yugoslavya'da hayal kırıklığı yarattığını ve Macaristan'ın tavrının doğal ve haklı olduğunu; Macaristan'ın delillerle kendini aklamaya çalışacağını ve Yugoslavya'nın da ithamlarını ispat etmekle yükümlü olduğunu dile getirmekteydi. Roma Fascista gazetesi ise “Cenevre’de Marsilya” başlıklı yazıda Belgrad'ın “Ya müzakere veya harp” formülüyle hareket ettiğini; “*Kral Aleksander'in ve Barthou'nun öldürülmeleri nedeniyle Avrupa'da tutulan yasa bir de milyonlarca annenin yasının eklenmemesi*” çağrısında bulunmakta ve bir “*Balkancılık, Avrupa'nın Balkanlaşması işinin ortaya çıktığına*” dikkat çekmekteydi.⁴⁶⁰

Milletler Cemiyeti'ndeki Yugoslav temsilci Constantin Fotić, 13 Ekim'de düzenlediği basın toplantısında bu cinayetin İtalya'da hazırlandığını açıkladı. Bu durumda suçlu olarak Macaristan ve İtalya gösterilebilirdi. Ancak İngilizlere göre İtalya Macaristan'dan daha fazla suçluydu çünkü Yugoslavya'ya karşı terörist faaliyetleri desteklemişti. Yugoslavya bu durumda Macaristan'ı suçlu görüyor ve bir nota vermeyi düşünüyordu.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ **BCA**, Fon: 030.10.0.0, Yer: 252.698.18, 27 Aralık 1934 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başbakanlığa yazı.

⁴⁶¹ Kovrig, **a.g.m.**, s.196-197.

İngiltere Dışışleri Bakanı Anthony Eden 19 Kasım'da Cenevre'de Beneş ile Küçük Antant'ın fikrini almak için görüşmüş ve Beneş de Macaristan rejimini suçlayacak delilleri olmadığını, ancak Yugoslav kamuoyunu yatıştırmak için suikastçinin Fransa'daki ortaklarını ve Ustaşa'dan yardım alan Macarları cezalandırmak ve politik terörizmi kontrol etmek için uluslararası bir ortaklık yapmak gerektiğini söylemişti. Ardından Eden, Laval ile görüşmüş ve ona amacının Jevtić'i sakinleştirmeye çalışmak olduğunu ve Yugoslavya'daki ılımlı kesimleri desteklemeyi planladığını belirtmişti. Bu görüşmeden sonra Milletler Cemiyeti'nin 23 Kasım'daki toplantısında yapılan oylamada Macar yetkilileri suçlanmıştı: "*Tam anlamıyla bir delil olmasa da suikastçinin kendisi Macaristan'dan geliyordu, Macar'dı.*" Ayrıca İtalya ile ya da Pavelić ile ilgili bir bilgi de yoktu ancak sadece bir fotoğrafta Macaristan'daki bir Ustaşa kampı ve İtalya'nın Arezzo şehri yakınındaki bir terörist kampı gösterilmişti. Macaristan temsilcisi Tibor Eckhardt ise konsey genel sekreteri Joseph Avenol'dan 24 Kasım'da bu konunun ertelenmeden yeniden görüşülmesini istemiş ve kendi ülkelerinde Sırpların çetnik dedikleri grupların Makedonya'dan Macar sınırlarına doğru yönlendirildiklerini ve Prag basınında anti-Macar bir kampanya yürütüldüğünü, Fransız ve İngilizler'in de buna sessiz kaldıklarını belirtmişti.⁴⁶² Macar Dışışleri Bakanı Tibor Eckhardt olayın Macar topraklarında geçmediğini belirterek ülkesini savunmuştu.⁴⁶³

⁴⁶² Kovrig, **a.g.m.**, s.206-208.

⁴⁶³ Kral Aleksander'in öldürülmesinden Yugoslavya Macaristan'ı sorumlu tutmuştu ancak Macar Dışışleri Bakanı Tibor Eckhardt olayın Macar topraklarında geçmediğini belirterek ülkesini savundu. Milletler Cemiyeti'ndeki bu savunma için bkz. Tibor Eckhardt, **Regicide**

Bu arada Prens Paul, kardeşi Prenses Marina'nın düğününe katılmak için. İngiltere'ye gitmiş ve orada 30 Kasım'da görüştüğü İngiliz Başbakanı Ramsay Mac Donald'a, ne Almanya ne de Rusya'ya güvenmediğini; İtalya'nın dost olmadığına ve amacının Dalmaçya sahillerini almak ve Yugoslavya'yı dağıtmak olduğuna inandığını ve bu durumun yaşanmasında Fransa'yı da suçlu gördüğünü ifade etmişti.⁴⁶⁴

Konsey, 5 Aralık'taki gündeminde Yugoslav notasının görüşülmesini onaylamıştı.⁴⁶⁵ Suikast sorunu, Macar Hükümeti'ni cinayetin perde arkasında olmakla suçlayan Yugoslav Hükümeti'nin notası ve başvurusu üzerine Milletler

at Marseilles, American-Hungarian Library and Historical Society Publications, New York, 1964.

⁴⁶⁴ Prens Paul'e göre Kral Aleksander'in öldürülmesi yoluyla Yugoslavya'nın bütünlüğüne olan saldırının ardında İtalya vardı. Aslında Macaristan'ın Yugoslavya ile gerçek bir kavgası yoktu. Delillere bakılırsa suikastçi silahını Trieste'de Faşist rejime yakınlığıyla bilinen bir satıcıdan almıştı. Macar Dışişleri Bakanı Kálmán Kánya da 30 Kasım'da Ramsay'a silahlı Çentiklerin sınırları geçtiğini ve General Zivkoviç'in Milletler Cemiyeti'nde tatmin edici bir sonuç alınmazsa kontrolü ele alıp Macaristan ile savaşılmaya hazırlandığını ve Macarların sınır dışı edildiklerini iletliyordu. Buna karşılık İngiltere ve Macaristan, Yugoslavya'nın istekleri tatmin olmazsa neler yapabileceğinden endişe ediyorlardı ve mekteydiler. Belgrad'ın konseyin prosedürüne güvendiğini göstermesi için ve daha fazla göçmeni sınır dışı etmemesi için uyardılar. Kovrig, **a.g.m.**, s.208-209, 211.

⁴⁶⁵ Kovrig, **a.g.m.**, s.211.

Cemiyeti Konseyi'nin 7-10 Aralık 1934 tarihli toplantılarında ele alınmıştı.⁴⁶⁶ Jevtić, Eden'in cemiyetteki konuşmasından sonra Laval'e eğer istekleri olmazsa cemiyetten çekileceğini ve hükümetine cemiyetin yardımı olmayacağını söyleyeceğini belirtmişti. İngiltere'nin Yugoslavya'yı desteklemesi ve Eden'in Cenevre'den ayrılmasından sonra, Fransız Dışişleri'nin Milletler Cemiyeti uzmanı Rene Massigli, Jevtić'in kriterlerini karşılayan bir çözüm taslağı hazırlamış ve Laval bu taslağı Aloisi ile beraber tartışmıştı.⁴⁶⁷

Bir tarafta antirevizyonist ülkelerin dışişleri bakanları -Jevtić, Beneş, Titulescu, Aras- diğer yanda revizyonist ülkelerin bakanları -Aloisi, Eckhardt- Milletler Cemiyeti'nde görüşmelere başlamışlar; ancak görüşmelerde İtalya ile Fransa'nın birbirlerini kollamaları ve İngiltere'nin de buna ses çıkarmayan bir tavır izlemesi nedeniyle sonuç olarak Macarlar suçlu görülmüştü.⁴⁶⁸ Fransız diplomasisinin Milletler Cemiyeti'ndeki kulislerde yaptığı baskılar ve gizli pazarlıklar sonucunda konseyde adeta suçluları kayıran bir karar alınmıştı.⁴⁶⁹

Sonuç olarak bu görüşmeler hakkında Beneş, "*Cenevre görüşmeleri, gerçek suçun Mussolini'den doğduğu açık olmasına rağmen suikastteki resmi suçun*

⁴⁶⁶ Uluslararası İlişkiler Tarihi, s.229.

⁴⁶⁷ Kovrig, a.g.m., s.213.

⁴⁶⁸ J.B. Hoptner, **Yugoslavia in Crisis 1934-1941**, Columbia University Press, New York-London, 1963, s.27-28.

⁴⁶⁹ Uluslararası İlişkiler Tarihi, s.229.

Budapeşte Hükümeti'nin olduğunu açıkladı” şeklinde yazmaktaydı.⁴⁷⁰ Gerçekten de yazarın da ifade ettiği gibi 1934'te ne Fransa ne de İngiltere Mussolini'yi suçlamaya hazır değillerdi.

3. Prens Paul'ün Naiplik Dönemi

Prens Paul idaresinde geçen Naiplik dönemi de diktatörlük döneminin bir devamı niteliğindeydi. Prens Paul diktatörlüğün son yıllarında zamanını yurt dışında ve sanatla ilgilenererek geçirmişti ve siyasi alanda deneyimi yoktu.⁴⁷¹ Asım Us da anılarında bunu teyit etmekte ve Prens Paul ile ilgili şunları aktarmaktadır: *“Prens Paul, İngiltere’de yetişmiş, İngiliz sistemini sever, ince, kültürlü bir adamdır. Hanedanı temsil eder, fakat siyasi işlere doğrudan doğruya karışmaz. Kral Aleksander asker bir adamdı. Prens Paul, nazik, artist ruhlu bir adamdır.”*⁴⁷²

Naiplik döneminin ilk hükümeti aslında Nikola Uzunović tarafından kurulmuştu; ancak uzun ömürlü olmayan bu hükümetin yerine, Sırp Radikal Partisi üyelerinden Bogoljub Jevtić tarafından 20 Aralık 1934’de bir başka kabine kuruldu. Jevtić ilk olarak hapiste bulunan Vladko Maček’in cezasını kaldırdı.⁴⁷³ Jevtić

⁴⁷⁰ Kovrig, **a.g.m.**, s.213.

⁴⁷¹ Hoptner, **a.g.e.**, s.25.

⁴⁷² Us, **Asım Us’un Hatıra Notları**, s.131.

⁴⁷³ Hırvat lider Maček 3 buçuk yıla mahkum olmuş ve Slovenler’in başkanı Krošec de Hvar mevkiinde zorunlu ikamete tutulmuştu. Kral Aleksander’in öldürülmesinden sonra Korošec, Uzunović kabinesince serbest bırakılmıştı. Maček de bu kez Jevtić’in iktidarında affedilmişti. Ortodoks Noel yortuları nedeniyle Naip Prens Paul, genel af ilan etmişti. **BCA**,

Hükümeti yerini sağlamlaştırmak için seçimlere gitme kararı aldı. 7 Şubat 1935'te krallık Skupština'nın feshedildiğini ve 5 Mayıs'ta seçim olacağını ilan etti. 5 Mayıs 1935 tarihinde yapılan seçimlere Demokratik Köylü Koalisyonu, JMO, Demokrat Parti ve Sırp Köylü Partisi'nden oluşan Birleşik Muhalefet de katıldı. Maček liderliğindeki Birleşik Muhalefet ilk kez bünyesine Sırp muhalifleri de katmayı başarmıştı. Seçim sistemi hükümetin lehine olmasına rağmen Birleşik muhalefet oyların %37.5'ini alarak hükümetin 301 sandalyesine karşılık 67 sandalye almıştı.⁴⁷⁴ Prens Paul, seçimlerden sonra Jevtić'in yerine yine Radikal Parti üyesi olan Milan Stojadinović'i hükümeti kurmakla görevlendirdi. Stojadinović de Yugoslav Müslüman Örgütü lideri Mehmet Spaho ve Sloven Halk Partisi lideri Anton Korošec ile birlikte yeni hükümeti kurdu.⁴⁷⁵ Stojadinović Hırvatlar ile olduğu gibi Müslümanlar ile de anlaşmak gereğini duyduğundan kabinesine Bosna-Hersek Müslümanları'nın lideri olan Spaho ile Ševkija Behmen'i bakan olarak aldı ve Müslümanların din özgürlüklerini sağlayan, müftülerini kendilerinin seçmelerine ve vakıflarıyla kurdukları okul ve yetimhanelerini kendilerinin idare etmelerine olanak veren kanunu da yeniden yürürlüğe koydu.⁴⁷⁶ Us, Stojadinović kabinesinin

Fon:030.10.0.0, Yer:252.701.2, 9 Şubat 1936 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başbakanlığa yazı

⁴⁷⁴ Acın-Kosta, **a.g.e.**, s.16.

⁴⁷⁵ Bu şekilde Yugoslav Radikal Birliği'ni oluşturan Stojadinović, 1939'a kadar hükümette kaldı. Šarac, **a.g.m.**, s.345; Nyrop, **a.g.e.**, s.27-28; Dedijer, **a.g.e.**, s.546. Stojadinović'in siyasi faaliyetleri ile ilgili ayrıntılar için, Тонка Жупанчић, **Инвентар Збирка Милана Стојадинаовића 1914-1944**, Архив Југославије, Београд, 1999.

⁴⁷⁶ Us, **Yugoslavya'da Seyahat Notları**, s.74-75.

durumuyla ilgili olarak da Yugoslavya’da iç siyasi durumun Stojadinović-Korošec-Spaho hükümeti sayesinde istikrar bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁷

Stojadinović, hükümeti kurar kurmaz mevcut sistemi devam ettireceğini ve Hırvat sorununa çözüm getireceğini ifade etti; ancak Hırvatların talep ettikleri özerkliğin verilmesine hemen yanaşmadı. Stojadinović Mihver Devletleri ile ve özellikle İtalya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktaydı. Kral Aleksander zamanında hazırlanan ve Katolik Kilisesi ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen bir “uyum” anlaşmasını 1937’de meclise getirdi.⁴⁷⁸ Sloven Halk Partisi lideri Korošec de Roma Katolik Kilisesi’nin bir nevi yasallaşmasını sağlayacak bu anlaşmaya destek vermektedir.⁴⁷⁹ Katolik Kilisesi ile yapılması planlanan bu anlaşmaya Sırp Ortodoks Kilisesi’nden ve Sırp milliyetçilerinden büyük bir tepki geldi.⁴⁸⁰ Uyum anlaşması meclisten geçti ancak senato tarafından kabul edilmedi.

⁴⁷⁷ Us, **a.g.e.**, s.106-107. Asım Us ile birlikte Yugoslavya seyahatine katılan gazetecilerden Falih Rıfkı Atay da bu seçimlerle ilgili olarak Stojadinović’in başarısının önemli olduğunu, çünkü içerideki bir çok etnik unsuru bir araya getirmeyi başardığını ve Yugoslavya’da istikrar sağlayan bir hükümetin Avrupa için son derece önemli olduğuna değinmekteydi. **Ulus**, 12 Aralık 1936.

⁴⁷⁸ Dedijer, **a.g.e.**, s.547.

⁴⁷⁹ Vucinich, “*Interwar Yugoslavia*”, s.25.

⁴⁸⁰ Ferdo Culinović, **Jugoslavija Između Dva Rata**, Knj. II, Zagreb, 1961, s.112; Branko Petranović, **Istorija Jugoslavije 1918-1978**, Beograd, 1980, s.140.

Sırp milletvekilleri ve kilise çevresinden gelen tepkiler üzerine hükümet de geri adım atmak zorunda kaldı ve anlaşmayı iptal etti.⁴⁸¹

Bu konu Türk basınında da yorumlara neden olmuştu. “Yugoslavya’da dini buhran” başlığıyla konuya değinen Yunus Nadi, bu olayın aslında daha çok siyasi bir buhran olduğunu ve Papalık ile yapılan anlaşmadan kaynaklandığını belirtmekte ve Sırp Ortodoks Kilisesi’nin Başbakan Stojadinović ve sekiz kişiyi aforoz ettiklerini, bu sırada ölen patrik Barnabe’nin yerine patrik seçiminin hükümetin de onayında olduğunu ve bu nedenle ilişkilerin son derece zor bir süreçte girdiğini yazmaktaydı. Nadi, Balkan Antantı müttefiki Yugoslavya’nın dini bir sorunla bu derece şiddetli siyasi sıkıntılar yaşamasından Türkiye’nin çok üzüntü duyduğunu, dinen farklı mezheplerden olsalar da aynı ırktan olan Yugoslavlar’ın bu tür nedenlerle ayrılmasının Kral Aleksander’in sağlamaya çalıştığı ulusal birliği yok ettiğini ve aslında bu anlaşmayla hükümetin Katolikler üzerinde daha etkili kontrol imkanı olacağını belirtmekteydi.⁴⁸² Akşam gazetesi de bu duruma değinerek, hiç yoktan bir devlet-kilise meselesi çıkarıldığını, bugüne kadar halkın resmi ve hakim dini teşkilatını ulusal Ortodoks Kilisesi’nin temsil ettiğini ancak Bosna-Hersek, Slovenya ve Hırvatistan ile birlikte ülkede Katolik ve Müslüman unsurların da yer aldığını ve Stojadinović’in Müslüman ve Katolik unsurların siyasi temsilcileriyle birlikte hükümet kurduğunu ve özellikle büyük çapta Katolik nüfusun yaşadığı

⁴⁸¹ Dedijer, **a.g.e.**, s.548.

⁴⁸² **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1937.

bölgelerde bu kesimin de desteğini almak ve onları hükümete daha sıkı bağlamak amacıyla olduğunu yazmaktaydı.⁴⁸³

Milan Stojadinović, özellikle Radić'in parlamentoda yaralanmasıyla çok bozulmuş olan Hırvat-Sırp ilişkilerinde bir uzlaşma sağlanması için çok çabaladı.⁴⁸⁴ Bu amaçla Hırvat lideri Maček ile 18 Ocak 1937'de bir araya geldi ve Hırvat meselesinin halledilmesi için neler yapılması gerektiği konusunda görüştü. Maček bu görüşmede, Stojadinović'in Hırvat sorununu tanınması halinde bu konunun halledilebileceğini savundu.⁴⁸⁵ Ancak, Stojadinović'in bu girişimi krallık içinde yaşayan diğer etnik unsurların tepkisini çekti ve kurulmaya çalışılan birliğe de zarar vermiş oldu. Stojadinović sarsılan prestijini kurtarmak adına genel seçime gitme kararı aldı. 11 Aralık 1938 tarihinde yapılan seçimlerden Stojadinović başarıyla çıkarken, Maček liderliğindeki Birleşik Muhalefet oyların %45'ini alarak büyük bir başarı gösteremedi.⁴⁸⁶

Seçimlerle ilgili Türk basınında Stojadinović'in başarısını öven yazılar yayınlandı. Ulus gazetesinin 9 Aralık nüshasında Falih Rıfkı Atay, Stojadinović liderliğindeki Radikal Birliği partisinin Sloven Koroşec ve Bosnalı Müslümanlar'ın lideri Mehmet Spaho ile birleşerek bu seçimlere gireceğini, buna karşılık muhalefette Maček'in yer alacağını yazmaktaydı. Stojadinović'i Hırvatlarla

⁴⁸³ **Akşam**, 6 Ağustos 1937.

⁴⁸⁴ Miličević, **a.g.m.**, s.36.

⁴⁸⁵ **Ayın Tarihi**, No.38, Şubat 1937, s.457-459.

⁴⁸⁶ Burdett, **a.g.e.**, s.691.

anlaşmakla itham eden general Živković'in şimdi Maček'e destek olduğunu belirten Atay, seçim sonucunda Stojadinović'in başarılı olacağını eklemekteydi.⁴⁸⁷

3.1.Sırp-Hırvat Antlaşması

Prens Paul, Stojadinović'i görevinden almış ve onun yerine Dragisa Cvetković'e yeni hükümeti kurma görevini vermişti.⁴⁸⁸ Cvetković de Hırvat lideri Maček ile bir koalisyon hükümeti kurmuştu.⁴⁸⁹

Cvetković'in önünde giderek büyüyen bir sorun halinde "Hırvat Meselesi" bulunmaktaydı. Bu sırada Almanlar 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etmeye başlamış ve burada ayrı bir Slovak devleti kurmuşlardı. Bütün bu bağımsızlık hareketlerinden Hırvatların da etkilenmesi muhtemeldi. Faşist Ustaşa örgütü de Almanlar'dan aldıkları destekle baskılarını artırabilirlerdi. Bu nedenle, Cvetković Hırvatlarla anlaşma sağlamaya çalıştı. Hırvat Köylü Partisi lideri Maček ile görüşmelere

⁴⁸⁷ **Ulus**, 9 Aralık 1938; A.Şükrü Esmer de seçimlerin sonucunda Stojadinović'in kazandığını belirterek, Stojadinović ile Maček'in temsil ettikleri düşüncelerin Yugoslav devleti teşkilatının temeline dayanan iki fikrin çatışması olduğuna dikkat çekmekte ve seçimelerde halkın bu idareden memnun olduğunu gösterdiğini eklemektedir. **Ulus**, 13 Aralık 1938.

⁴⁸⁸ Ristelhueber, **a.g.e.**, s.303. Stojadinović'in başarısızlığı ile ilgili olarak Ahmet Emin Yalman, Stojadinović'in kuvvetli ve yetenekli bir devlet adamı olmasına karşın bir "diktatör yavrusu" haline geldiğini ve son dönemlerde Almanya ve İtalya'ya özendiğini belirtmekte ve onun işbaşından uzaklaştırılmasının son derece faydalı olduğunu yazmaktadır. **Vatan**, 5 Şubat 1941.

⁴⁸⁹ Nyrop, **a.g.e.**, s.28; Miličević, **a.g.m.**, s.43.

başlandı ancak Bosna-Hersek üzerindeki hak iddiaları yüzünden her iki taraf da birbiriyle anlaşamıyor; Hırvatlar da Sırlar da Bosna-Hersek'in kendi toprakları olduğu konusunda ısrar ediyorlardı. Prens Paul dışardan gelen İtalyan ve Alman tehlikesi karşısında daha fazla güç kaybetmemek için Maček ile bir an önce anlaşmaya varılmasını istedi ve Cvetković-Maček görüşmeleri sonunda 26 Ağustos 1939'da Hırvatistan'a özerklik veren bir “*Sporazum (Anlaşma)*” yapıldı.⁴⁹⁰

Cvetković ve Maček arasında yapılan görüşmeler sonunda imzalanan bu anlaşma (Sporazum) ile Yugoslavya sınırları içinde “özerk” bir Hırvat *Banovinası* (idari bölge-eyalet) kuruldu.⁴⁹¹ Bu anlaşmaya göre, Sırp kralının atadığı bir *Ban* (vali) tarafından yönetilecek olan bu eyalet savunma, dış ilişkiler, ticaret ve güvenlik gibi alanlarda Sırp krallığına bağlı olacak ancak kendi içişlerini düzenleyecek bir meclisi (sabor) bulunacaktı.⁴⁹²

Türk basınında *Sporazum* ile ilgili olarak, Cvetković'in Sırp üstünlüğü iddiasına dayanan bir Yugoslavya'nın yürümeyeceğini anladığı ve bu amaçla Hırvat Maček'e elini uzattığı ve bunu yapmakla da Yugoslav milli birliğinin temelini atmış olduğu şeklinde yorumlar yer almıştı. Ahmet Emin Yalman Yugoslavya'nın iç durumuna değinen yazısında, Sporazum ile her türlü dış etkilere karşı sağlam bir duruş sağlandığını ve aynı zamanda Anton Korošec'in ölümüyle birlikte de hakiki

⁴⁹⁰ Trifunovska, **a.g.e.**, s.196; Pavkovic, **a.g.e.**, s.31.

⁴⁹¹ Politika gazetesinde bu yeni banovinanın başına Ivan Subašić'in atandığı belirtilmekteydi. **Politika**, 28 Ağustos 1939.

⁴⁹² Trifunovska, **a.g.e.**, s.197-201; Crampton, **a.g.e.**, s.142.

Yugoslav vatanseverlerinin rahat bir nefes aldığını çünkü koyu bir faşist ve İtalyan yanlısı olan Korošec'in bütün kişisel yeteneklerine rağmen ufukta duran bir karartı gibi Slovenler'in önünde engel oluşturduğunu yazmaktaydı.⁴⁹³ Cvetković hükümetinin başarılı çalışmalarına değinen Asım Us da, Cvetković'in her şeyden önce Hırvat meselesini halletmiş olduğunu ve Maček'in de Yugoslavya camiası içinde ülkenin bağımsızlığını savunacağını ortaya koymakla Balkanlar'ın barışını bozmak isteyenlerin ümitlerini kırdığını belirtmekteydi.⁴⁹⁴

Sporazum ile Hırvatlara tanınan bu haklar diğer etnik unsurların memnuniyetsizliğini de beraberinde getirdi. Sırp milliyetçiler Yugoslavya'nın kurulmasında kendilerinin en çok çaba gösterdiklerini ancak Hırvatlara kendilerinden daha çok haklar tanındığını dile getirmekteydiler. Ayrıca, Hırvat *Banovinası* içinde Sırlar da kalmaktaydı ve bu durum Sırların memnuniyetsizliklerini daha da artırmaktaydı. Sırların çoğu da bu antlaşmayı kabul etmedi ve bu gelişmenin dışarıdan Almanya ve İtalya tarafından desteklendiğini iddia ettiler.⁴⁹⁵ Maček açısından Sporazum büyük bir başarı olarak görülse de, Hırvat milliyetçileri için sonuç memnun edici değildi. Komünistler ise Sporazum'u Hırvat ve Sırp halkları arasında yapılan bir anlaşma değil Sırp ve Hırvat burjuvazisi arasında kurulan bir ortaklık olarak değerlendirmekteydiler.⁴⁹⁶ Diğer yandan, görüşmeler sırasında Sırp ve Hırvatların kendi hak iddialarında bulundukları ve

⁴⁹³ **Vatan**, 5 Şubat 1941.

⁴⁹⁴ **Vakit**, 5 Şubat 1941.

⁴⁹⁵ Pavkovic, **a.g.e.**, s.31.

⁴⁹⁶ Vucinich, "*Interwar Yugoslavia*", s.32.

sonuçta aralarında paylaştıkları Bosna-Hersek toprakları büyük bir sorun oluşturmaktaydı. Özerk Hırvatistan'daki nüfusun yaklaşık %3'ü Müslüman olacaktı ve Bosna-Hersek topraklarındaki Müslüman nüfusun büyük bir oranı, %13'ü, Hırvat topraklarında kalacaktı.⁴⁹⁷ Müslümanların yaşadığı bu toprakların Hırvat ve Sırlar arasında paylaştırılmasına Yugoslav Müslüman Örgütü-JMO lideri Mehmet Spaho tepki gösterdi.⁴⁹⁸

Sporazum, Hıvatlara özerklik verirken diğer unsurları göz ardı etmekte ve II.Dünya Savaşı'na giden süreçte Yugoslavya Krallığı'nın parçalanmasını başlatan bir anlaşma olmuştu. Kral Aleksander'in diktatörlük ile kurmaya çalıştığı "Yugoslav ulusu, Yugoslav birliği" fikri aslında ülkede yaşayan unsurları Yugoslavlaştırmaktan çok "Sırplaştırmak" olarak bu dönemde de uygulanmış ve diğer etnik unsurlar açısından birleştirici değil tersine bölücü etkiler yapmıştı. Hoffman ve Neal'in de dikkat çektiği gibi, iki savaş arasındaki dönemde Yugoslavya sadece bir devlet olarak tanımlanırken bu devlete mensup bir Yugoslavya milletinden bahsetmek mümkün değildi.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ Tanıl Bora, **Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, Birikim yay., İstanbul, 1994, s.38.

⁴⁹⁸ Dedijer, **a.g.e.**, s.549. Anlaşmaya göre Bosna'da Müslüman Boşnak halkı, Sırların fazla olduğu yerlerde Sırların idaresine; Hırvatların fazla olduğu yerlerde Hırvatların idaresine verilecekti. İzzetbegović, **a.g.e.**, s.244; Banac, **a.g.e.**, s.376.

⁴⁹⁹ G. Hoffman.-F.Neal, **Yugoslavia and New Communism**, New York, 1962, s.65.

4.Krallığın Sonu ve Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin Kurulması (1941)

Yugoslavya Krallığı'nın sonunu getiren gelişmeler aslında 24 Ocak 1937'de Bulgaristan ile yapılan dostluk antlaşması ve 27 Mart 1937'de İtalya ile imzalanan pakt ile birlikte başlamıştı. Bu antlaşmalar ile Balkanlar'da kurulmak istenen barışçı düzen ve bunu sağlamada önemli rolü olan Balkan Antantı etkisini yitirmiş oluyor; bu durum ise Yugoslavya'yı eskiden beri toprak bütünlüğünün zararına çalışan faşist İtalya'ya ve 1933'lerden itibaren güçlenen Nazi egemenliğindeki Almanya'ya karşı daha korumasız bir hale getiriyordu.⁵⁰⁰ Komşu ülkeler, Macaristan, Bulgaristan ve Avusturya, dünya savaşı sonunda yapılan barış antlaşmaları ile Yugoslavya'ya “kaptırdıkları” toprakların acısını unutmamışlardı. Artan Alman ve İtalyan etkilerine karşın Fransa ve diğer batılı devletlerin Yugoslavya'ya destek olmaması da onu adeta İtalyan ve Alman hedeflerinin ortasına atmış oluyordu.

Balkan ülkelerinin genelinde olduğu gibi Yugoslavya'nın da içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, askeri güçsüzlükler ve en çok da etnik huzursuzluklar

⁵⁰⁰ Bu korumasız durumda Yugoslav kamuoyunda bir Balkan Blok'u kurulacağı yönünde çıkan haberlerle ilgili olarak Asım Us, Yugoslavya kamuoyunda Balkanlar'ın tarafsızlığını sağlamak için ortak tedbirler alma yolunda bazı sesler olduğunu Bulgaristan'ın buna katılması halinde belki bir balkan bloku oluşabileceğini yazmaktadır. **Vakit**, 6 Aralık 1939; Yunus Nadi ise böyle bir Balkan Bloku'nun mümkün görünmediğini ancak böyle bir blok oluşursa bunun Balkan ülkelerinin takdirinde olduğunu belirtmiştir. **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1939.

bu ülkenin Alman işgaline uğramasında önemli bir etkiye sahipti.⁵⁰¹ Diğer yandan 1929 Ekonomik Bunalımı'nın etkisi, ülkenin tarıma dayalı yapısı da göz önüne alındığında son derece “yıkıcı” olmuştu. Ülkede köklü bir sanayileşmenin olmaması, yabancı sermaye gruplarının ülkedeki çıkarlarının -tarım ve hammadde üretimi yönünde- ağır basması gibi etkenlerle Yugoslavya hammadde ihraç eden ve karşılığında sanayi ürünleri ithal eden bir ülke haline gelmişti.⁵⁰²

Şubat 1941 tarihinde Almanya ile ilişkilerini yakınlaştırmaya yönelik olarak Alman hükümetinin davetiyle birlikte Yugoslav başbakanı Cvetković ve Dışişleri Bakanı Marinković Almanya'ya gitmişlerdi.⁵⁰³ Bu seyahat ile ilgili olarak Türk basınında Almanya'nın Yugoslavya'dan üçlü paktı imzalamasını isteyeceği yönünde yorumlar yer almıştı.⁵⁰⁴ Türk basınındaki yorumların haklılığı kısa sürede ortaya

⁵⁰¹ Sander, Nazi Almanyası'nın genişlemesine karşı savunma hattı kuramayan Balkan ülkeleri için “Bulgaristan ve Romanya Mihver'in gönüllü uyduları; Yunanistan ve Yugoslavya ise talihsiz kurbanları olmuşlardır” yorumunu yapmaktadır. Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s.6-7.

⁵⁰² Dedijer, **a.g.e.**, s.520-521.

⁵⁰³ **Ayın Tarihi**, No:87, Şubat 1941, s.234.

⁵⁰⁴ Cumhuriyet gazetesinde “Balkanlar ve Almanya” başlıklı makalede, Almanya'nın Balkanlar üzerindeki emellerine dikkat çekiliyor ve Balkanların geleceği şimdi Bulgaristan ve Yugoslavya'nın vereceği tarihi kararlara bağlıdır ve bu devletler topraklarından yabancıların geçmesine izin vermezlerse adalate inanan ve özgürlüğe susayan bir çok millete örnek olacaklardır yorumları yapılmaktaydı. **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1941; Yine aynı gazetede konuyla ilgili olarak N. Sadak “Bu şekilde Yugoslavya'nın tarafsızlığı değil Almanya ve İtalya'ya yardımı sağlanarak Romanya ve Bulgaristan ile birlikte

çıkması; Almanya ile yaşanan yakınlaşma sonucunda Cvetković-Maçek hükümetinin idaresindeki Yugoslavya Krallığı, 25 Mart 1941 tarihinde Almanya, İtalya ve Japonya arasında imzalanan Anti-Komintern Üçlü Pakt'a katıldığını açıklamıştı.⁵⁰⁵ Bunun üzerine Yugoslav Komünist Partisi'nin gösterileriyle birlikte halk, hükümete karşı direniş gösterdi.⁵⁰⁶ Direniş sonucunda, antlaşmadan birkaç gün sonra 27 Mart 1941'de İngilizler'in desteğinde bir darbe gerçekleştirildi ve Naip Prens Paul ve hükümet (Cvetković hükümeti) yönetimden uzaklaştırılarak bir çok büyük partinin katılımıyla General Dušan Simović liderliğinde bir koalisyon hükümeti kuruldu ve Maček de bu hükümete destek verdi.⁵⁰⁷ Ancak bu hükümetin Sovyet Rusya ile anlaşmasıyla birlikte İngilizler'e hükümete verdikleri desteği geri çektiler ve Yugoslavya toprakları 6 Nisan 1941'de önce Almanya'nın ardından İtalya'nın

kendiliklerinden Mihver tarafına katılacaklar ve Yunanistan ve Türkiye'ye daha kolay saldırabilmek için bunlar ayrılmış olacaktıdır. Yugoslavya acaba bu tehlikeli oyuna gelecek mi?" şeklinde yazıyordu. **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1941; Asım Us da Almanya'nın amacının Yugoslavya üzerinden Selanik'e inmek olduğunu belirtmekte ve ayrıca bu bölgede sorunlarını halledebilirse İngiltere'ye karşı daha rahat hareket edebileceğini bunun için de Yugoslavya ile anlaşmaya çalıştığını ifade etmektedir. **Vakit**, 15 Şubat 1941; Cvetković'in ziyaretinden yaklaşık bir ay sonra Yugoslavya üçlü paktı imza etmekle tarafını belli etmiş oluyor, bir anlamda da Sadak'ın bahsettiği oyuna gelmiş oluyordu.

⁵⁰⁵ Cvetković-Maçek hükümetinin bu tavrı karşısında halk tepkisini Yugoslav komünist Partisi'nden yana olmakla gösterdi. Beyto Nobırdalı-Bedri Selim (der.), **Çağdaş Bir Önder Tito Çağdaş Bir Ülke Yugoslavya**, Koza yay., İstanbul, 1977, s.60; Nyrop, **a.g.e.**, s.28; Pavkovic, **a.g.e.**, s.31.

⁵⁰⁶ Nobırdalı- Selim, **a.g.e.**, s.61, 63.

⁵⁰⁷ Pavkovic, **a.g.e.**, s.32; Djilas, **a.g.e.**, s.137.

işgaline uğradı.⁵⁰⁸ Maček Zagrep’e, Naip Prens Paul ve hükümet de Kahire’ye kaçmayı planladı.⁵⁰⁹

İşgal olayıyla ilgili olarak Türk basınında da yorumlar yer aldı. Ulus’ta Ahmet Şükrü Esmer, Mihver Devletleri’nin Cvetković-Marković hükümetiyle anlaşarak Yugoslavya’nın bütünlüğüne saygı göstereceklerini söz vermelerine rağmen bunu yapmadıklarını ve “*garanti verenlerle ebedi dost görünenlerin son zamanlarda gerçek yüzlerinin ortaya çıktığını*” yazmaktaydı. Ebedi dost görünen Bulgarların, Macarların bir yandan Yugsolav topraklarını aldıklarını belirten Esmer, İtalya’nın Versay düzenini değiştirip daha adil bir düzen ortaya koyma iddiasının artık daha açık olarak görüleceğini belirtiyordu. Aynı gazetede gerçek barışın iktisadi olarak güçlenmekle sağlanacağı belirtiliyor ve Mihver güçlerinin Avrupa’yı

⁵⁰⁸ Branka Prpa-Jovanović, “*The Making of Yugoslavia (1830-1945)*”, **Yugoslavia’s Ethnic Nightmare**, ed. by Jasminka Udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995, s.52. Almanlar, Belgrad şehrini bombalarken Zagrep’e saldırı düzenlememişlerdi. Bunun nedeni, Hırvatistan’da zaten Ustaşaların faaliyette olması ve İtalya güdümünde bir yapay devlet kurmak istemeleri ve Sırlara karşı Hırvatları potansiyel ortak olarak değerlendirmeyi amaçlamalarıydı. Djilas, **a.g.e.**, s.137-138.

⁵⁰⁹ Naip Prens Paul ve Kral Peter önce Kahire’ye kaçtı ve sürgünde Ivan Subašić başkanlığında bir hükümet kuruldu. Ardında hepsi Londra’ya geçtiler. Pavkovic, **a.g.e.**, s.32; Djilas, **a.g.e.**, s.138.

zorla rasyonalize etmek niyetinde olduğunu ve bazı milletleri kendi “hayat sahası”na sokmak istediği yazılıyordu.⁵¹⁰

İtalyanlar Dalmaçya sahillerinden, Almanlar Slovenya’dan ilerleyerek Yugoslavya Krallığı’nı işgale başlamışlardı. Makedonya, Kosova ve Arnavutluk İtalyanların işgali altına girerken Bulgaristan kuvvetleri de Güney Sırbistan’da ilerliyordu. İtalyanlar, Hırvatistan’ın bir bölümü ve Bosna-Hersek’i de ele geçirerek İtalyan prenslerinden Spoleto’nun krallığı altında Bağımsız Hırvatistan Devleti’ni kurdurmuşlardı.⁵¹¹ Görünüşte İtalyan egemenliğinde olsa da aslında bu devleti Ustaşa örgütü lideri olan Ante Pavelić idare etmekteydi. Pavelić önce Roma’ya gitmiş ve Mayıs 1941’de İtalya ile karşılıklı sınırlarını garanti eden ve Dalmaçya’da bir çok adayı İtalya’ya bırakan askeri nitelikte bir antlaşma yapmıştı.⁵¹² Pavelić bir ay sonra da Almanya’ya giderek Hitler ile görüşmüş ve bu görüşme sonunda yapılan resmi bildiride “*Versay boyunduruğundan kurtulan genç Hırvat devletiyle yapılan görüşmenin Alman ve Hırvat milletlerini birbirine yaklaştıracığı*” ifade edilmişti.⁵¹³

İtalyanlar gibi, Almanlar da işgal ettikleri bölgeleri kendi güdümlerinde idarecilere bırakıyorlardı. Almanlar işgal ettikleri kuzey Sırbistan’ı kendi kontrolleri

⁵¹⁰ **Ulus**, 5 Mayıs 1941, 13 Haziran 1941. Yunus Nadi de Cumhuriyet’te, “Siyasetin çok garip cilveleri” başlığı altında Almanya’nın siyasetine değinmekte ve Türkiye’nin tarafsızlığına vurgu yapmaktaydı. **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1941.

⁵¹¹ Nobırdalı- Selim, **a.g.e.**, s.64.

⁵¹² **Ayın Tarihi**, No:90, Mayıs 1941, s.412.

⁵¹³ **Ayın Tarihi**, No:91, Haziran 1941, s.444.

altında General Nedić'in liderliğini yaptığı Sırbistan Devlet Muhafızları örgütünün yönetimine bıraktılar.⁵¹⁴ Bu şekilde hem Almanya hem de İtalya, Yugoslavya Krallığı topraklarını işgal ederken kendi güdümlerinde yönetimler kurarak bölgede kendi egemenliklerini sağlamlaştırmaya çalışmaktaydılar.

Bağımsız Hırvatistan Devleti kurulduktan sonra Vladko Maček'in liderliğindeki Hırvat Köylü Partisi'nin de Ante Pavelić liderliğindeki bu yönetime destek vermesi ile halk bir süre direniş göstermedi.⁵¹⁵ Ancak bir süre sonra, Alman ve İtalyan işgallerine karşı direnişler başladı. Hırvatistan'da Yugoslav Komünist Partisi lideri Hırvat asıllı Josip Broz Tito Temmuz 1941'deki parti toplantısında halka direniş çağrısında bulundu ve "Partizan" adı altında direniş hareketini başlatarak halktan oluşturulan silahlı Partizan birliklerinin başına geçti.⁵¹⁶ Hırvatlar bu şekilde işgale karşı direnirken Sırp'lar da "Çetnik" adı verilen silahlı direniş çeteleri şeklinde örgütlendiler. Krallık ordusunda görevli bir subay olan Sırp asıllı Dragoljub (Draza) Mihailović'in liderliğini yaptığı "Çetnik" grupları Alman işgaline karşı direnişin simgesi oldu.⁵¹⁷ Bosna-Hersek Müslümanları açısından ise, durum biraz farklıydı. Bosna Hersek toprakları Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin idaresine verilmişti ve Cafer Beg Kulenović Bosnalı Müslümanlar'ın temsilciliğini

⁵¹⁴ Phyllis Auty, **Yugoslavia**, Walker&Company, New York, 1965, s.87.

⁵¹⁵ Dedijer, **a.g.e.**, s.597.

⁵¹⁶ Auty, **a.g.e.**, s.88-89.

⁵¹⁷ Mirko Tepavac, "*Tito's Yugoslavia*", **Yugoslavia's Ethnic Nightmare**, ed. by Jasminka Udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995, s.57. Çetnik faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı olarak bkz. Djilas, **a.g.e.**, s.143-149.

yapmaktaydı. Ancak Müslümanlar, Hırvatların idaresi altında bir varlık gösteremedikleri gibi, Alman ve İtalyan işgalleriyle birlikte başlayan Sırp direnişinde, Çetnikler'in saldırılarına uğruyorlardı. Banac'a göre, *"Sırp Çetnikleri için Müslümanlar kendilerini "Hırvat" saymakla Sırp olmayı inkar ediyorlardı; "Sırp" olduklarını söylemelerinin ise anlamı yoktu çünkü onlar "Türk"tü."*⁵¹⁸ Banac'ın da ifade ettiği üzere, Müslümanların durumu oldukça zordu; çünkü her iki taraf da onları karşı taraftan olmakla suçluyordu; Sırlar için ise Boşnaklar'ın Müslümanlığı adeta "Türk" olmakla eşdeğer görülüyordu.

Kral Peter, Almanları daha fazla kızdırmamak adına Çetniklerin lideri Mihailović'e haber göndererek Almanları kışkırtacak hareketlerden kaçınılmasını ve çetniklerin sürdürdüğü direnişin durdurulmasını istedi.⁵¹⁹ Yugoslavya topraklarında biri Hırvat diğeri Sırp etnik unsurlarına dayanan iki başlı bir direniş söz konusuydu ve bu direniş bir süre sonra dışarıdan gelen saldırılara karşı koymanın ötesinde adeta bir iç savaşa dönüşecekti.⁵²⁰

⁵¹⁸ Banac, **a.g.e.**, s.377.

⁵¹⁹ Dedijer, **a.g.e.**, s.604.

⁵²⁰ İşgale karşı direniş için kurulan örgütler bir süre sonra iç savaşa sürüklenecek ve birbirlerine karşı da mücadeleye girişeceklerdi. İç savaşın üç önemli örgütü Partizanlar, Çetnikler ve Ustaşalar'dı. Partizanlar Komünist parti liderliğinde bütün etnik unsurları içinde toplamıştı. Çetnikler ise Londra'da sürgünde bulunan hükümet tarafından desteklenen çoğunluğu Sırp olan gruptu. Ustaşalar ise Hırvat unsuruna dayanmakla birlikte içinde Müslümanlar'ın da bulunduğu ve kurdukları Bağımsız Hırvat Devleti ile Almanlar tarafından destek gören gruptu. Pavkovic, **a.g.e.**, s.37.

Çetniklerin lideri Mihailović Almanlarla işbirliğine yönelerek kendi konumunu güçlendirme yolunu seçerken, ikinci büyük Alman saldırılarının başladığı Nisan 1942’de Çetniklerin desteklediği Alman birlikleri Partizan güçlerine saldırıya geçtiler.⁵²¹ Bu arada Kasım 1942’de Tito liderliğindeki Partizanlar ve ülkenin değişik yörelerinden gelen direniş liderleri ülkenin kurtuluşu için Anti-Faşist Yugoslav Ulusal Özgürlük Konseyi (Anti-Fasistiko Vijeće Narodnog Oslobodjenja Jugoslavije-AVNOJ) adında bir birlik oluşturdular.⁵²² Ancak bu gelişmeden hemen sonra Almanlar, Partizanlar’ın kurtardığı bölgelere karşı yeniden saldırıya geçtiler.⁵²³ Partizanlar bu direnişi kırdıktan sonra, Yugoslav Komünist Partisi, Sovyetler Birliği’ne yolladığı mesajda işgalcilerle işbirliği yaptıkları için Kral Peter güdümünde başkanlığını Ivan Subašić’in yaptığı sürgündeki hükümeti tanımadıklarını ve Yugoslav halkının demokratik bir cumhuriyet idaresi istediğini bildirdi. Bunun ardından Anti-Faşist Konsey (AVNOJ) tekrar toplanarak federal bir hükümet kurulduğunu ilan etti.⁵²⁴

Tito liderliğinde oluşturulan Ulusal Komite adı verilen bu federal hükümet ile sürgündeki Subašić liderliğindeki hükümet arasında anlaşmaya varıldı ve sürgün

⁵²¹ Dedijer, **a.g.e.**, s.620-621.

⁵²² Frankel, **a.g.m.**, s.420; Nyrop, **a.g.e.**, s.31.

⁵²³ Auty, **a.g.e.**, s.91.

⁵²⁴ Nobırdalı- Selim, **a.g.e.**, s.83; Auty, **a.g.e.**, s.91-92.

hükümeti AVNOJ’u desteklemeye başladı ve direnişin önderi olarak Çetnikleri tanımaktan vazgeçti.⁵²⁵

1944 yılı sonlarına gelindiğinde Belgrad Alman işgalinden kurtarıldı. 9 Mayıs 1945’te Almanlar’ın teslim olmasıyla birlikte Zafer Günü dolayısıyla yaptığı konuşmasında Tito halka şöyle sesleniyordu: “...*Yugoslav Halkları, Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar ve Müslümanlar. Öteden beri özlemle beklediğiniz mutlu gün gelmiş bulunuyor. Sizleri boyunduruk altına almak isteyen o güç yenilgiye uğratılmıştır. Alman ve İtalyan faşistleri, sizleri birbirinize kırdırmak için aralarında nifak tohumlarını saçmıştı. Fakat en iyi evlatlarınız, kendi yurduna, yurttaşlarına ve sizlere karşı içten gelen sevgi ve saygılarıyla düşmanın bu korkunç planını engellemiş oldular. Aradaki çekememezlik ve düşmanlık yerine, şimdi şu anda siz yeni ve mutlu bir Yugoslavya çerçevesinde kardeşçesine birleşmiş bulunuyorsunuz. Soygun ve türlü haksızlıklar yüzünden çürümeye yüz tutmuş Yugoslavya yerine bugün biz, eşit haklara sahip halkların Demokratik Federatif Yugoslavyası’na sahibiz. Bu, şanlı Yugoslavya ordusunun elde ettiği zaferinin bir sonucudur; sizin direncinizin, fedakarlığınızın ve haklı davanıza inancınızın da sonucudur.*”⁵²⁶

Mart 1945’te Tito liderliğinde geçici bir hükümet kurularak geçici meclis toplandı. Bu mecliste AVNOJ temsilcileri çoğunlukta olmak üzere sürgündeki Kraliyet hükümetinin temsilcileri ve savaş öncesinin siyasi partilerinin temsilcileri

⁵²⁵ Nobırdalı- Selim, **a.g.e.**, s.87.

⁵²⁶ Nobırdalı- Selim, **a.g.e.**, s.94-95.

vardı. Bu şekilde Kasım 1945'te parlamento için seçimler yapıldı ve bu seçimlerde Tito liderliğindeki Yugoslav Komünist Partisi seçimlerde oyların çoğunluğunu alarak en etkili güç haline geldi. Ardından 29 Kasım 1945'te monarşinin kaldırıldığı ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi.⁵²⁷ Böylece I.Dünya Savaşı sonundan itibaren devam eden yoğun gündemli Balkan siyasetinin önemli bir sayfası kapanmış oldu.

⁵²⁷ Federal Yugoslavya Devleti kurulunca 31 Ocak 1946'da anayasa ilan edildi ve ülke geleneksel bölünmeye uygun olarak altı eyalete ayrıldı: Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ. Vojvodina ve Kosova özerk bölge olarak Sırbistan'a bağlandı. Nyrop, **a.g.e.**, s.35. Ayrıca sürgündeki Kral Peter Karageorgević'in ülkeye dönmesi de yasaklandı. Auty, **a.g.e.**, s.105-106; Nobırdalı- Selim, **a.g.e.**, s.95.

IV. BÖLÜM: SIRP-HIRVAT-SLOVEN KRALLIĞI VE YUGOSLAVYA KRALLIĞI'NIN TÜRKİYE İLE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

1.İkili İlişkilerin Başlangıcında Avrupa ve Balkanlar'daki Durum

I.Dünya Savaşı sonrası Avrupa ve Balkanlar'da imparatorluklardan ayrılarak oluşan birçok devlet kurulmuştu.⁵²⁸ Savaşı sona erdiren barış antlaşmaları bölge üzerinde tam anlamıyla istikrar sağlayamamış; 1930'lu yıllara dek bölgede oluşturulan “statu-quo”nun devamı gerek Locarno Antlaşmaları⁵²⁹ ve gerekse Paris Misakı olarak da bilinen Briand-Kellogg Paktı gibi antlaşmalar sayesinde olmuştu.

⁵²⁸ Bayur, I.Dünya Savaşı sonunda Avrupa ve yakınoğunun durumu ile ilgili olarak savaş sonrasında Avrupa'da, 1.Sovyetler, 2.Galipler ve yeni durumdan memnun olanlar: İngiltere, Fransa ve onun etrafındaki Belçika, Lehistan, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya, 3.Mağluplar ve memnun olmayanlar:Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve galip olsa da savaş sonunda istediklerini sağlayamayan İtalya, 4.Tarafsızlar ve savaş sonrası durumlarından memnun veya buna razı olanlar: Türkiye ve Yunanistan olmak üzere dört büyük zümre oluştuğunu belirtmektedir. Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, TTK yay., Ankara, 1995, s.175.

⁵²⁹ 16 Ekim 1925 tarihinde yapılan, Almanya'nın batı ve doğusundaki devletlerle yakınlaşmasını sağlayan, Almanya'nın Batı Avrupa devletleri ile sınırlarını belirleyen antlaşmadır. **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)**, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı yay., 1973, s.XXVII; Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi**, s.161; Sander, **Siyasi Tarih, 1918-1994**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005, s.33-34.

İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde Türkiye ve SHS Krallığı'nın Balkanlar'da statükoyu korumaktan yana politika izlemeleri etkiliydi.⁵³⁰ Ancak özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve sonrasında İtalya ve Almanya gibi revizyonist ülkelerin yayılmacı siyaset izlemeye başlamaları, Balkanlar üzerindeki dengeleri de sarsmaya başlamıştı. Nitekim İtalya'nın Doğu Akdeniz üzerinde yayılma amaçlarının ilk belirtileri Yugoslavya ve Arnavutluk üzerinde görülecekti. 1925'te Arnavutluk'ta yönetime geçen Ahmet Zogo, İtalyan yanlısı bir politika izlemiş ve 27 Kasım 1926'da İtalya ile Dostluk ve Güvenlik Pakti'nı imzalamıştı.⁵³¹ Revizyonist İtalya, Arnavutluk üzerinde kurduğu bu himaye rejimiyle Balkanlarla yakından ilgilenmekteydi.⁵³² Azınlık ve toprak sorunlarını bahane ederek Yugoslavya işlerine karışmaya çalışan İtalya, Bulgaristan'ı ilerisi için bir müttefik olarak görüyordu.⁵³³

⁵³⁰ Hikmet Öksüz, “Atatürk Döneminde Balkan Politikası”, **Türkler**, C.16, Yeni Türkiye yay., Ankara, 2002, s.629.

⁵³¹ Antlaşma metni için bkz. **Ayn Tarihi**, No:32, Kasım, 1926, s.1741; Soysal, “Balkan Pakti”, s.129.

⁵³² **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Pakti (1923-1934)**, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, 1974, s.310.

⁵³³ İtalya'da çıkan “İl Popolo d'Italia” gazetesi 17 Ekim 1930 tarihli sayısında Balkan Konferansı ile ilgili şu yorumu yapmaktaydı: “Balkan Konferansı I.Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan haksızlıkları izale gayesiyle toplansaydı münfid olabilirdi, fakat bu konferansın hedefinin statükoyu muhafaza etmekten başka bir şey olmadığı görülüyor...” **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Pakti (1923-1934)**, s.310.

Bölgenin bir diğer ülkesi Almanya da bu süreçte yayılmacı siyasetini artırmış; Cenevre’de toplanmakta olan Silahsızlanma Konferansı’ndan 14 Eylül 1933’te çekilmiş ve aynı zamanda Milletler Cemiyeti’nden de ayrılmıştı. Bu şekilde Almanya, Versailles Antlaşması’nın getirdiği yükümlülükleri de çiğnemiş oluyordu.⁵³⁴

1.1..Atatürk Dönemi’nde Türkiye’nin Balkan Politikasının Esasları

Bölgesel uzlaşmaları, ortak güven, iyi komşuluk ve uluslararası barışın yerleşip korunması için vazgeçilmez kabul eden Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti kurulur kurulmaz, hatta ondan daha önce, dağılmış bulunan Osmanlı İmparatorluğu’nun eski parçaları ile yakından ilgilenmeye başlamıştı.⁵³⁵ Soyak, Atatürk’ten yaptığı aktarımında, Atatürk’ün Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılmış bulunan parçaların durumuna ilişkin olarak, İmparatorluğun siyaseten çökse de eski İmparatorluk coğrafyalarındaki devletlerin ortak ekonomik şartlarını sürdürdüğünü ve ortak bir kaderi paylaştığını, dahası birbirine benzeyen mizaçları,

⁵³⁴ Soysal, **a.g.m.**, s.127.

⁵³⁵ Soyak, **a.g.e.**, s.495, 499-500. Atatürk, 1 Mart 1922’de TBMM’de yaptığı konuşmada I.Dünya Savaşı sonunda SHS Krallığı’nın içinde büyük bir İslam kütlesi bulunduğunu belirtmekte ve “...*Bu devletin çıkarlarıyla ilgili hedefler vardır ki, bu hedefler, bugün bize saldıran düşmanın elindedir. İşte bu noktalar önemlidir. Bu hükümet içinde bulunan dindaşlarımızın bugünkü durumumuza ilgisiz ve seyirci kalacakları zannedilemez*” sözleriyle krallık içindeki Müslüman halkın yeni kurulan Türkiye ile bağlarının devam edeceğini belirtmekteydi. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:1, C:18, (1.3.1922).

yaşayış tarzları ve birbirine karışmış dillerini koruduklarını belirttikten sonra, şu tavsiyelerde bulunduğunu kaydetmektedir:

*“Yüzyıllar boyunca yan yana yaşamış olan bu milletler arasında genel ve kişisel dostluk bağları olmuştur ve birçok olaya rağmen bu bağlar henüz gevşememiştir. Varlıklarını koruyabilmeleri de ittifak ve hatta ittihat halinde yaşamalarına bağlıdır. Bu dünya barışı için de gereklidir. Bu uluslar gafletten kurtulmalı ve bazı emperyalist devletler tarafından sürekli körüklenen sorunlarını halletmeli ve kısa sürede konfederasyonlara doğru gidecek olan kuvvetli bir “birlikler manzumesi” kurmalı ve bunun için diğer komşu uluslarla da anlaşmak çarelerini aramalıydılar. Ancak böylece hep beraber güvenlik ve huzur içinde yaşamalarını sağlayabilirlerdi.”*⁵³⁶

Bu çerçevede, 1920’lerde daha çok ikili ilişkiler çerçevesinde seyreden Balkan politikası sonraki yıllarda bu ülkelerle ortak amaçlar doğrultusunda geliştirilmeye başlandı. 1926’da Türkiye, Balkanlar’da işbirliği önerilerini ilk kez ortaya koydu; Bükreş’teki Türk Elçisi Hüseyin Ragıp (Baydur) Bey, Romen Dışişleri Bakanı Duca’ya altı Balkan ülkesini içeren bir Balkan Paktı kurulmasını önerdi. 1927 yılında Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti (Aras) Bey *“Balkanlar Balkan halklarına aittir”* sözünden hareketle Balkan Antantı kurulması fikrini savundu.⁵³⁷ Balkan ülkeleriyle gerçek anlamda işbirliğinin sağlanabilmesi ise 1929 Dünya

⁵³⁶ Soyak, **a.g.e.**, s.495, 499-500.

⁵³⁷ Eliza Campus, **The Little Entente and the Balkan Alliance**, Biblioteca Historica Romania, Bucureşti, 1978, s.27. Balkan ülkeleri ile ilişkiler hakkında bkz. Atilla Kollu, **Türkiye Balkan İlişkileri 1919-1939**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

Ekonomik Bunalımı sonrasında gerçekleşebildi. Barlas, bu dönemden itibaren Türkiye'nin Balkan politikasını üç döneme ayırmaktadır:

Birinci dönem: 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı-1934 Balkan Paktı,

İkinci dönem: 1934 Balkan Paktı-1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi,

Üçüncü dönem: 1936 Montreux-1939 Türk-Fransız-İngiliz Üçlü İttifak Antlaşması.⁵³⁸

Balkan ülkeleriyle başlayan yakınlaşma sürecinde saldırmazlık ve uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü yöntemlerini içeren yeni antlaşmaların yapılması zorunlu hale geldi. Böylece sadece siyasi alanda değil aynı zamanda ekonomik alanda da işbirliğini ve ilişkileri geliştiren adımlar atıldı. Diğer taraftan, Yugoslav Kralı Aleksander'in 1933 Ekim ayındaki İstanbul ziyareti ve Atatürk ile yaptığı görüşme, iki ülke ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesine ve Balkan Birliği'nin oluşturulmasına katkı sağladı.⁵³⁹

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Balkanlar'ın kendi barış ve huzuru için ne kadar önemli olduğunun bilincinde olarak, bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve bu amaçla bölgesel işbirliğinin geliştirilmesine çalışarak, bölgenin barış

⁵³⁸ Dilek Barlas, “Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyumu (15-17- Ekim 1997)**, T.T.K. yay., Ankara, 1999, s. 362.

⁵³⁹ Bu ziyaret ile ilgili olarak bkz. Mustafa Karahasan, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Barış Felsefesi Işığı Altında Türkiye-Yugoslavya Dostluk İlişkileri”, **XI. Türk Tarih Kongresi**, C.6, Ankara, 1994, s.2547; **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, C.2, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1981, s.225-227.

içinde yaşaması için gerekli olan tedbirleri erkenden almayı düşünmüştü. Türkiye ile Yugoslavya arasında yapılan antlaşmalar da Balkanlar'da barışın korunması yolundaki bu düşüncenin yansımalarıydı.

2.Diplomatik İlişkilerin Kurulması

Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki ilişkiler, I.Dünya Savaşı nedeniyle, 1 Kasım 1914'te kesilmişti. Savaş sürecinde ve sonrasında her iki devletin yerine yeni devletler kurulmuştu: 1 Aralık 1918'de eski Sırbistan, Makedonya, Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek topraklarını içine alan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı; 23 Nisan 1920'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Misak-ı Milli sınırları içinde yeni Türkiye Devleti.⁵⁴⁰ Yeni kurulan Türkiye Devleti, savaş sonrası İtilaf Devletleri ile barış antlaşması yapmak üzere Lozan Konferansı'na katıldı; I.Dünya Savaşı'na girmesi nedeniyle SHS Krallığı da, bu konferansa katıldı.⁵⁴¹ Lozan Konferansı'nda

⁵⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna Yugoslav basınında geniş bir yer verilmekteydi. Politika gazetesinin haber ve yorumları için bkz. Jusuf Gülderen, “*Belgrad’da Çıkan Günlük Politika Gazetesi’nin Kemal Paşa’nın Türkiye Cumhuriyeti’ni Kurması Yönündeki Savaşımı Hakkında*”, **I.Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildirileri**, 21-23 Eylül 1987, ATAM yay., Ankara, 1994, s.1135-1144.

⁵⁴¹ SHS Krallığı Lozan Konferansı'na katılmış ancak antlaşmayı imza etmemiştir. 23 Temmuz 1923 tarihli Lozan Konferansı Nihai Senedi'nin imzalanmasına dair protokol için bkz. **Düstur**:3.Tertip, C.5, s.263-264; Konferans görüşmelerinde SHS Krallığı ile ilgili olarak bkz. **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM-II.Dönem, 1923-1927, C.I, haz. Kazım Öztürk, TBMM yay., Ankara, s.29, 68, 132, 454.

iki ülke arasında en önemli sorun Yugoslavya’da kalan Müslüman emlakları konusu oldu.⁵⁴²

Bilindiği üzere Müslüman nüfus Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmesinden itibaren Bosna-Hersek’ten, öncelikle Güney Sırbistan ve Makedonya’ya; ilhak sürecinden itibaren ise Bosna-Hersek, Güney Sırbistan ve Makedonya’dan Türkiye’ye doğru göç etmeye başlamıştı. Göç eden nüfusun geride bıraktıkları malların maddi karşılıklarının ödenmesi; bunun için ise öncelikle bu malların değerlerinin tespit edilmesi gerekiyordu. Avusturya-Macaristan işgali ile birlikte bölgenin Müslüman halkı Hristiyan bir idare altında yaşamak istememiş ve göç etmeye başlamıştı. Avusturya- Macaristan idaresi Müslümanları Hırvat ve Sırlara karşı denge unsuru olarak görüyor ve göç etmelerine sıcak bakmıyordu. Aslında Osmanlı yönetimi de Avusturya-Macaristan’a karşı Müslümanları siyasi bir

⁵⁴² Bu konuda öncelikle SHS Krallığı’nda emlaki bulunanların başvuruları esas alınarak emlakın miktarının tespit edilmesi sonucunda bir düzenleme yapılması öngörülmüştür. Belgrad Elçisi Ali Haydar (Aktay) Bey, konuyu şöyle bildirmektedir: “*Hariciye Nazırı ile görüşmemde Kralın ve kendisinin iki ülke ilişkilerindeki dostluk esasına ibtina ettirmek arzusunda bulundukları ve yeni sefire bu hususta talimat verildiğini ve emlak ikamesini bir an evvel halletmek için Kralın kendisine yeniden kesin talimat vermiş olduğunu ve bu işi, iki tarafın memnuniyetini sağlayacak şekilde halletmeye ve Nesić’in bu talimatı zati devletlerine de arza memur edildiğini söyledi. Şimdiye dek gelen 4 bini aşan beyannamenin elçilikte tetkik ve tasnifine başlanmıştır ve 3 ayda bitecektir ve bu şekilde emlakın gerçek miktarı ortaya çıkacaktır ve yaz tatilinden sonra görüşmelere ibtidar edebilecek vaziyette bulunacağımı arz ederim.*” **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:250.691.22, 17.6.1930 tarihli Belgrad Elçiliğinden Hariciye Vekaletine şifre yazı.

güç olarak tutmak istiyor ve göç etmelerine karşı duruyordu. Müslümanlar için ise Osmanlı'ya bağlılık hala devam ediyor ve Osmanlı'nın bir gün tekrar bu toprakları geri alacağı umut ediliyordu. Ancak 1908'deki ilhak ile birlikte Müslümanların bu umutları da sönmeye ve göçleri hızlanmaya başlamıştı.⁵⁴³

Türkiye, Müslümanların geride bıraktıkları bu malların yeterince korunmadığını savunurken; Sırp lar bu konuda yapılan görüşmelerde azınlıklarla ilgili daha önce kabul ettikleri hükümler ve ülkenin anayasasının ve Yugoslavya'daki teşkilatların bunları korumaya yeterli olduklarını iddia ediyorlardı.⁵⁴⁴ Ancak özellikle Güney Sırbistan'da yaşayan Türklerin emlakları – bina ve arazi- konusunda bir çok sıkıntılar ortaya çıkmaktaydı.⁵⁴⁵ Nitekim,

⁵⁴³ Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye göç ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için, Safet Bandžović, **Iseljavanje Bošnjaka u Tursku**, Sarajevo, 2006. Göç edenlerin toplam sayısı bilinmemekle birlikte 1883 sonrası yaklaşık olarak 150.000 kişi olarak gösterilmektedir. Mustafa Imamović, **Pravni Položaj i Unutrašnji Politički Razvitak BiH od 1878 do 1914**, Sarajevo, 1976, s.113. Geray'a göre, 1923-1933 döneminde Yugoslavya topraklarından Türkiye'ye 108.179 kişi göç etmiştir. Cevat Geray, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler 1923-1961**, TTK, 2006, s.11. 19.yy'dan başlayarak 1940'a dek Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya ve Sancak bölgelerinden Türkiye'ye göç edenlerin toplam sayısı 250.000 olarak verilmektedir. Şerafettin Yücelden, *“Yugoslavya Türkleri”*, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976, s.1094.

⁵⁴⁴ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, No.255, TTK yay., Ankara, 1994, s.323.

⁵⁴⁵ Örneğin Üsküp'te Türklere ait olduğu bilinen binaların yerel yönetim tarafından kamulaştırılmak istendiği, ancak bunu yaparken de bina sahiplerine ödeme yapmamak amacıyla emlaklarına -gizlice kundaklayarak adeta bir oldu bitti ile- el konulmaya çalışıldığı

Yugoslavya Krallığı'nın çıkartmış olduğu 90 maddelik yeni Tarım Kanunu özellikle Güney Sırbistan'da bulunan Müslüman halkı olumsuz etkileyecekti.⁵⁴⁶ Belgrad Elçiliği'nden gönderilen 13 Şubat 1932 tarihli yazıda, bu kanunun son derece “zalimane” olduğu belirtilmekte ve emlak sahiplerinin mallarını “yok pahasına almak amacıyla” yapıldığı ifade edilmekteydi.⁵⁴⁷ Hükümet, bölgeden göç eden ve Türk vatandaşlığına girmiş olanlara bıraktıkları arazilerin ve malların karşılığı olarak 400 milyon dinar ödemeyi kanunda belirtmişti. 14 Haziran 1933 tarihli Belgrad Elçiliği raporuna göre, yeni kanun sonrasında, mecliste alınan ani bir karar ile bu miktar 100 milyon dinara indirilmişti. Bu durum üzerine özellikle Türkleri ve Güney Sırbistan Müslümanları'nı ilgilendiren bu karara seyirci kalınmaması gerektiği belirtilmiş ve Yugoslavya Hükümeti'ne bir nota gönderilmesi istenmişti.⁵⁴⁸ Emlak konusu uzun yıllar çözüme kavuşturulamamıştı. 28 Kasım 1933'te imzalanan “Karşılıklı Taleplerin Halledilmesine Dair Antlaşma” ile emlak sorunu, Yugoslavya

Üsküp Konsoloslugu'nun 26 Ekim 1932 tarih ve 300-849 sayılı yazısında bildirilmekteydi. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.694.31, 7.12.1932 tarihli Dahiliye Vekaletinden Yüksek Başvekalet yazı.

⁵⁴⁶ Kanunun Belgrad Elçiliği'nden gönderilen Türkçe metni için bkz. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.692.21, 5.12.1931 tarihli Eski Güney Sırbistan ve Karadağ Havalisinde Ağrar Münasebatının Tanzimine Dair Kanun.

⁵⁴⁷ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.693.6, 13.2.1932 tarihli Belgrad Elçiliği'nin 5514-69 sayılı yazısı.

⁵⁴⁸ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.696.13, 29.6.1933 tarihli hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalet, Belgrad Elçiliği raporuna dair yazı.

Hükümeti'nin ülkesindeki “Türk emlakı” karşılığında Türk Hükümeti'ne 17 milyon dinar tazminat vermesiyle halledilebildi.⁵⁴⁹

Sırbistan, konferansta Düyun-u Umumiye'den gelen borçların ödenmesine ait anlaşmazlıklardan dolayı Lozan Antlaşması'nı imza etmeyeceğini bildirmiş olmasına rağmen, iki ülke arasında anlaşma imzalanmış gibi kabul edilip bir an önce resmi elçi atanarak ilişkilerin başlatılmasını istemişti.⁵⁵⁰ Konferans sonucunda Sırbistan'ın antlaşmayı imza etmeyeceği kesinleşmişti.

Lozan Konferansı sürecinde Türkiye, Balkan ülkeleri ile ilişkiler kurmaya başlamıştı. Bu amaçla Cevat (Ezine) Bey'in Bükreş'e elçi olarak atanması ile birlikte, Sırbistan ile de ilişkilerin başlatılabilmesi için yetkili birinin buraya elçi olarak gönderilmesi planlandı.⁵⁵¹ Bu plan üzerine bir süre Cevat Bey Belgrad'a da giderek temsilcilik yaptı. Aslında, Belgrad temsilciliğine İsmail Canbolat atanmıştı.

⁵⁴⁹ **BCA**, Fon:030.18.1.2, Yer:51.8.17, 7.2.1935 tarihli kararname. Daha önceden Türkiye'ye göç etmiş ve Türk vatandaşlığını seçmiş olanların, Krallık hükümetince el konulmuş emlakının değeri oldukça yüksekti. Ancak bu itilaf ile 30 milyon dinar olarak belirlenmişken I.Dünya Savaşı'nda Sırp vatandaşlarının Türkiye'de uğramış oldukları zararlar da hesaplanarak bu miktar 17 milyon dinara indirilmişti. Yaşar Nabi, bu rakamın 600.000 Türk lirasına denk geldiğini belirtmekte ve alacaklılara bölündüğünde gerçek alacaklarının binde beşini bile karşılamadığını ve bu nedenle ödemenin yapılamadığını yazmaktaydı. Yaşar Nabi (Nayır), **A.g.e.**, s.73.

⁵⁵⁰ Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, No.385, s.405-406.

⁵⁵¹ Şimşir, **a.g.e.**, No.61, s.212.

Barış antlaşması henüz imzalanmadığı ve Ankara-Belgrad diplomatik ilişkileri normale dönüşmediği için, İsmail Canbolat’a “elçi” ünvanı verilmeyerek “diplomatik temsilci” denildi. Ancak İsmail Canbolat Belgrad’da göreve başlamadı. Bu şekilde 1924 yılına kadar Belgrad’da temsilcilik görevini Cevat Bey üstlendi.⁵⁵² Cevat Bey bu süreçte Sırp Başbakanı Nikola Pašić ile görüşerek Müslüman halkın durumuna ilişkin görüşlerini iletmişti. Müslüman halka gösterilen kötü muamelenin Sırbistan’ın içinde bulunduğu durumda tedbirsiz bir davranış olduğunu belirten Cevat Bey, Bulgarlar gibi düşmanları varken bir de buna Müslüman halkın düşmanlığının eklenmemesinin kendi yararlarına olacağını ve Avsutory-Macaristan idaresinde Bosna-Hersek Müslümanlarını örnek vererek, iyi muamele gösterildiğinde Müslüman halkın da yönetime sadık kalacağını söylemişti.⁵⁵³ 1924 yılına kadar Belgrad ile temaslar Cevat Bey aracılığıyla sürdürüldü. 1924-25 yıllarında Tahir Lütfü (Tokay) Bey, geçici olarak Türkiye’nin Belgrad temsilciliği görevini yürüttü. Ardından Belgrad’a ilk siyasi temsilci olarak Yusuf Hikmet

⁵⁵² Şimşir, **a.g.e.**, No:671, s.115. İsmail Canbolat’ın diplomatik temsilci olarak Belgrad’a gönderilmesi hakkındaki telgraflar için bkz. Şimşir, **Lozan Telgrafları I**, No:84,109, TTK yay., Ankara, 1990, s.171, 214. ve Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, No:61, s.212. Burada belirtilmelidir ki, İsmail Canbolat 1926 Haziran’ında İzmir’de Atatürk’e yapılan suikast girişimiyle bağlantısı olduğu için İstiklal Mahkemesi tarafından tutuklanmış ve idam cezası infaz edilmiştir. Bu nedenle önceleri kendisinin temsilcilik görevi yapması önerilirken daha sonra göreve başlamamıştır. İsmet İnönü, **Hatıralar**, yay. haz.. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s.617.

⁵⁵³ **Atatürk’ün Milli Dış Politikası**, s.506.

(Bayur) Bey, 22 Ağustos 1925 tarihinde atandı ve 26 Şubat 1926'da elçi olarak güven mektubunu sundu.⁵⁵⁴

Aslında SHS Krallığı da, yeni Türkiye Devleti'nin kurulması sürecinde ve hemen sonrasında ilişkilerin başlatılmasına yönelik çalışmalara girişmişti. SHS Krallığı tarafından, Mondros Mütarekesi'nden sonra, 14 Şubat 1920 tarihinde İstanbul'a geçici olarak Radomir Šaponjić adlı bir işgüder atanmıştı. 1923 yılında bunun yerini “temsilci” sıfatıyla Trojan Živković adlı Kosovalı Türkçe de bilen bir diplomat almış ve 1926 yılında Türkiye'ye Tomir Popović adlı tam yetkili bir elçi atanabilmişti.⁵⁵⁵

Yazar Vinaver ikili ilişkilerin kurulmasını şöyle anlatmaktadır: *“İstanbul'daki Yugoslav delegesi Saponjić, ulusalcılarla buluşma ve kesin bilgi alma talimatı alır. 8 Mayıs 1921 tarihinde yüksek rütbeli bir Türk ile buluşur. Bu kişi öncelikle, Türkiye'nin Yugoslavya'ya karşı dostça duygular beslediğini iletir. Türkiye ve Yugoslavya'nın “ortak çıkarlarının ve ortak düşmanlarının” olduğunu açıklar. Türkler Yunanistan'a karşı zorlu bir savaş içerisinde ve Türk-Yugoslav paktı her iki tarafın yararına olur; Fransa, İtalya ve Rusya, Yunanistan'a karşı bir*

⁵⁵⁴ Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, s.115, 404. Doğrudan diplomatik ilişkilerin kurulması için öncelikli olarak bir barış anlaşması yapılması gerekiyordu. Bu nedenle 28 Ekim 1925 tarihli Türk-Yugoslav Dostluk antlaşması ile ancak Belgrad'a temsilci yerine “elçi” gönderilmesi mümkün olabiliyordu. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:250.691.3, 15 Şubat 1341 tarihli Hariciye Vekaletinden Başvekalet yazı.

⁵⁵⁵ Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, No:671, s.115.

Balkan devletleri bloğunu memnuniyetle karşılar. Bu görüşme hemen Belgrad'a iletilir ve Başbakan Pašić dostane karşılık verir. Türkler'in yaptığı açıklamadan dolayı teşekkür eder ve "ortak çıkarlarımıza dair Türk beyanıyla tamamen hemfikiriz" diye onaylar." Vinaver, bu gelişmenin ardından Trakya konusunda yetkili bir elçinin Šaponjić'e gelerek Belgrad'ın bir Türk elçiyi kabul edip etmeyeceğini sorduğunu ve Pašić'in buna karşılık olarak 26 Kasım 1921 tarihinde Mustafa Kemal hükümetinin yarı resmi elçisini Belgrad'a gönderebileceğini söylediğini yazmaktadır. Vinaver devamında Lozan öncesinde Yugoslav kamuoyunun algılamasında Fransa ve İtalya'nın Mustafa Kemal ile iyi ilişkiler içinde olduğu ve İngiltere'nin emperyalist çıkarlarına karşı birlikte hareket ettikleri yönünde bir anlayış olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında kamuoyunda, artık popülaritesini yitirmiş olan *"Türklerin Avrupa'ya Dönüşü"* korkusu olmakla birlikte Türklere olan bu karşı duruşun daha çok Bulgarlarla işbirliğine girebilecekleri korkusundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Vinaver, İstanbul'daki temsilci Šaponjić'in Ocak 1922'de Trakya konusundaki yetkilinin yardımcısı olan Şakir Bey ile Türkiye'nin Bulgaristan ile olası bağlantısını görüştüğünü ve Mustafa Kemal'in Bulgaristan'dan gelen tüm teklifleri geri çevirdiğini söylediğini belirtmektedir. Ayrıca bu görüşmede Şakir Bey'in Belgrad'ın Ankara'dan gönderilecek elçiyi kabul etmesini istediğini ve bu isteğe Belgrad'ın hemen olumlu yanıt verdiğini yazmaktadır. Bunun yanısıra Šaponjić'in Fransız ve İtalyan yetkililer ile yaptığı görüşmelerden İtalya ve Fransa'nın Türkiye yanında yer alacağı izlenimi edindiğini ve İstanbul'a atanan yeni temsilci Trojan Živković'e de Türkler'le iyi geçinilmesi ve Mustafa Kemal ile aynı tutum sergilenmesini tavsiye ettiklerini ifade etmektedir. Bu

tavsiyede ve SHS'nin değişen tavrında Türk ordusunun Yunanlılar karşısında kazandığı Büyük Zafer'in de etkisi olduğu açıktır.⁵⁵⁶

Karşılıklı ilişkilerin kurulması süreciyle ilgili olarak, Soyak da anılarında, Büyük Zafer'den bir iki ay sonra, Kasım ayının sonlarına doğru İstanbul'a Yugoslavya Kralı Aleksander'in yakını olan bir kurmay albay geldiğini ve bu kişinin Kral tarafından müttefiklerden gizli olarak Bosnalı Müslüman tüccar Ahmet Efendi ismiyle, Atatürk ile görüşmek için gönderildiğini belirtmektedir. Soyak, albayın gelişiyile ilgili olarak *“İstanbul'daki komutanlık, bu gizli misafiri Ankara'ya götürmeye topçu üsteğmen Rasim Bey'i (İstanbul Kömür Tevzi ve Satış müessesesi müdürlüğünden emekli Rasim Akyavaş) memur etmiş ve eline bütün mülki ve askeri memurların kendisine her türlü yardımda bulunmalarının Başkomutanlık emri iktizasından olduğuna dair vesika vermişti.....Misafir Albay, Hükümet konağı yanındaki Hürriyet oteline yerleştirildi, ertesi gün de Büyük Millet Meclisi Reisi, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından, ilk meclis binasının küçük riyaset odasında kabul edildi.”* şeklinde yazmaktadır. Soyak bu görüşmeyle ilgili olarak, albayın Mustafa Kemal Atatürk'le görüşeceği için çok heyecanlı olduğunu ve görüşmeden sonra adeta nutku tutulmuş, bitkin bir halde olduğunu ve getirdiği teklifin nazikçe reddedildiğini ifade etmekte; Albay'ın izlenimlerini de şu sözlerle aktarmaktadır:

“Odaya girince zarif endamlı ve zarif giyimli bir centilmenle karşılaştım. Kendisinde bütün cihanı hayrete düşüren Eşsiz Zafer'inin haklı gururundan eser yok. Açık ve samimi konuşan, berrak görüşlü, ince bir diplomat. Hususi vazifemin

⁵⁵⁶ Vinaver'in aktarımları için bkz. Vinaver, **a.g.m.**, s.245-247.

icrasındaki durumum ne olursa olsun, bu münasebetle böyle fevkalade bir insanla görüşmüş olmaktan, ömrüm boyunca iftihar duyacağım.” Soyak, albayın bu görüşmeden son derece etkilenmiş olduğunu ve sonrasında Rasim Bey’in refakatinde Ankara’dan ayrıldığını yazmaktadır.⁵⁵⁷

Hüseyin Rauf Bey’den Lozan’da bulunan İsmet Paşa’ya çekilen 21 Kasım 1922 tarihli telgrafta ise Yugoslavya Başvekili Pašić’in mutemedi ve yakını olduğunu söyleyen genelkurmay miralaylarından Lozan Konferansı’nda harp heyeti askeri müşaviri olan Albay Tasić’in⁵⁵⁸ -yanında eski Debre mebusu Basri Bey’in Gazi Paşa’ya tavsiye mektubu ile resmi olmayarak- Refet Paşa aracılığıyla gizlice Ankara’ya geldiğini ve kendisiyle görüştükleri bildirilmektedir. Hüseyin Rauf Bey bu telgrafta, görüşmede Albay’ın *“Yugoslavya ile ilişkilerin kurulması ve karşılıklı temsilci atanmasına taraftar olup olmadığımızı ve Yugoslavya’yı mevcut sınırları ile kabul edip etmeyeceğimizi”* sorduğunu ifade etmektedir. Hüseyin Rauf Bey görüşmede Albay Tasić’e, İstanbul’daki temsilcilerini hükümetimiz nezdinde görevlendirmeleri şartıyla tarafımızdan bir kişinin gönderileceğini ve Yugoslavya’yı mevcut sınırlarıyla tanımakta bir mahzur görmediğimizi bildirmiştir. Ayrıca, idarelerindeki Türk ve İslam halkı zor durumda bırakan baskıların kaldırılması ve albayın resmi olarak gelmediği için Lozan’da Sırp heyetinin Türk heyeti ile bu esaslar çerçevesinde görüşüp anlaşmasının daha uygun olacağını da kendisine ifade

⁵⁵⁷ Albay’ın gelişiyile ilgili bilgiler için bkz. Soyak, **a.g.e.**, s.495-497.

⁵⁵⁸ Lozan Telgrafları ile Soyak’ın anılarında farklı isimler kullanılmakla birlikte, Soyak’ın bahsettiği albayın, Hüseyin Rauf Bey’in görüştüğünü belirttiği Albay Tasić olması kuvvetle muhtemeldir.

etmiştir. Hüseyin Rauf Bey, temsilci gönderileceğini belirterek Sırp heyetiyle bu esaslar çerçevesinde ve Fransa'nın Ruslara ve müttefiklerine karşı Küçük Antant'a dahil olduğumuz şeklinde propaganda yapmalarına imkan vermeyecek biçimde görüşülmesini Lozan'da bulunan İsmet Paşa'dan istemişti.⁵⁵⁹

Hüseyin Rauf Bey İsmet Paşa'ya çektiği 24 Kasım 1922 tarihli telgrafta ise, bu görüşme sonrasında Belgrad'a temsilci olarak kimin atanacağını ayrıca bildireceğini belirtmişti. İsmet Paşa bu telgrafa 25 Kasım'da gönderdiği cevapta, Sırp bakanın kendisiyle görüşmeye geldiğini ve Türkiye aleyhine bir Balkan ittifakının aslının olmadığını söyleyerek Romanya ile bazı konularda Yunan ve Bulgarlarla ise Türkiye aleyhine olmayan ittifaklarının olduğunu belirterek güvence verdiğini belirtmektedir. Diğer yandan Makedonya Komitesi ile irtibat ve Manastır bölgesindeki tahriklerden de şikayetçi olduğunu İsmet Paşa'ya iletmiştir. İsmet Paşa ile görüşen Sırp Bakan, Dışişleri Bakanı ve Lozan Konferansı Yugoslavya delegesi olan Momčilo Ninčić'tir. Ninčić'in İsmet Paşa'ya Balkan ittifakı haberlerini yalanlama gereğini duymasının nedeni bir Fransız gazetesinde çıkan, Ninčić'in Yunan, Bulgar ve Romen delegelerle 23 Kasım 1922'de yaptığı görüşmenin bu dört Balkan devletleri arasında tek bir cephe kurmaya yönelik olduğu ve Ninčić'in Türklerin Meriç nehrinin batısına geçmelerini istemediği şeklinde açıklama yaptığı yolundaki haberleridir. Diğer yandan Makedonya Müslümanları kendilerine yapılan baskılar nedeniyle, Lozan Konferansı'na 9 Aralık 1922'de bir dilekçe sunmuşlar ve büyük devletlerden bu baskıları durdurmalarını istemişlerdi. İsmet Paşa, bakanın Fransa'nın çizgisinde politika izlediklerini, Türkiye aleyhinde bir ordu

⁵⁵⁹ Şimşir, **Lozan Telgrafları I**, No:12, s.115-116.

hazırlamadıklarını belirttiğini ve karşılıklı temsilciler tayin edilmesini kararlaştırdıklarını ifade etmektedir. Ayrıca, kendisine konferans başarılı bir sonuca ulaşmazsa ayrı bir barış yapmayı teklif ettiğini, tereddüt etmekle birlikte barış yapmanın mutlaka gerekli olduğunu onayladığını yazmaktadır.⁵⁶⁰

SHS Krallığı ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesinde her ikisinin de Balkanlar'da statükonun korunmasından yana politika izlemeleri önemli bir etkiye sahipti ancak SHS Krallığı, Lozan Konferansı sonrasında yapılan Lozan Antlaşması'nı imzalamadığı için ikili ilişkilerin resmi olarak başlaması mümkün olamamıştı.⁵⁶¹ İkili ilişkiler ancak 28 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da imzalanan Barış ve Dostluk antlaşmasıyla başlatılabildi.⁵⁶² Bu gelişmenin ardından 30 Kasım 1927'de Yusuf Hikmet Bey'in Belgrad'dan ayrılmasından sonra bir yıl kadar Belgrad Elçiliği boş kaldı ve geçici bir işgüder ile idare edildi. 26 Kasım 1928 tarihinde ise uzun süre Belgrad'da elçilik yapacak olan Ali Haydar (Aktay) Bey yeni elçi olarak atandı. Ali Haydar Bey'in Belgrad'a atandığı dönem SHS Krallığı'nda parlamentonun feshedilip Kral Aleksander'in diktatörlüğünü ilan ettiği bir döneme denk gelmekteydi ve bu açıdan son derece önemli bir dönemde önemli bir görevi yerine getirmekteydi. Ali Haydar (Aktay) Bey'e karşılık SHS Krallığı da 16 Ekim

⁵⁶⁰ Paragraftaki bilgiler için, Şimşir, **a.g.e.**, No:22,25 s.124-126.

⁵⁶¹ SHS Krallığı'nın Lozan'daki çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Desanka Todorović, **Jugoslavija i Balkanske Države 1918-1923**, Narodna Knjiga, Beograd, 1979, s.187-190.

⁵⁶² Türkiye Cumhuriyeti ile SHS Krallığı Arasında Barış ve Dostluk Antlaşması (Sulh ve Muhadenet Muahedesi) için, **Düştur**, 3.Tertip, C.7, s.323-326.

1930’da Türkiye’ye elçi olarak Nesić’i atadı. Nesić, Atatürk’e güven mektubunu sunarken, Türk elçisi Ali Haydar Bey’den bahsederek, “*Açık fikirli çalışmalarının pek elverişli yankılar bulduğunu ve ülkeler arasındaki maddi, hukuki, iktisadi sorunlara en iyi çözümler bulunacağı umudunu doğurduğunu*” belirterek karşılıklı ilişkilerin dostane biçimde gelişeceğini ortaya koymaya çalıştı.⁵⁶³

Görüldüğü üzere Türkiye Cumhuriyeti ile SHS Krallığı arasında diplomatik ilişkilerin kurulması uzun zaman sonra ve zorlu bir süreçten geçilerek mümkün olabilmisti. Lozan Konferansı öncesinden başlayarak kurulmaya çalışılan ilişkiler ancak 1925 yılında yapılan dostluk antlaşmasıyla resmiyet kazanabilmiş ve ilişkilerin geliştirilmesinde en önemli rolü üstlenen elçilerin atanabilmesi ise 1928’den sonra gerçekleşebilmişti.

3.Türkiye-Yugoslavya Dostluk Antlaşması (28 Ekim 1925)

SHS Krallığı, Lozan Antlaşması’nı imzalamadığı için Türkiye ve Krallık arasında savaş durumu fiilen olmasa da resmi olarak devam ediyor gözükmekteydi. 29 Ekim 1914 tarihinde başlayan bu savaş hali, 28 Ekim 1925’te Ankara’da iki ülke arasında imza edilen Barış ve Dostluk Antlaşması ile son buldu ve ikili ilişkiler

⁵⁶³ Ali Haydar Aktay (1884-1942) 1905 yılında Hariciye Nezareti tercüme odasında göreve başlamıştır. 1911’de Sofya Elçiliği Başkatipliğine atanmıştır. Savaş sonrasında İstanbul’a dönen Aktay, 21 Şubat 1921’de Londra Konferansı’na katılmıştır. 1924’ten itibaren Berlin, Kopenhag ve Stockholm’de değişik görevlerde bulunan Aktay, 4 Kasım 1928’de Belgrad Elçiliği’ne atanmış ve 26 Kasım 1928’de göreve başlamış ve 10 yıl boyunca bu görevde kalmıştır. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, s.402-405.

başladı.⁵⁶⁴ Antlaşmanın onaylanması hakkında kanun tasarısı 31 Aralık 1925'te TBMM'de görüşülmüş ve kabul edilmişti.⁵⁶⁵ Başvekil İsmet Paşa da TBMM'de yaptığı Balkan ülkeleriyle ilişkilere değinen konuşmasında Türkiye'nin bir Balkan devleti ve bölge barışının korunmasında önemli bir yeri olduğunu vurgulamış ve Lozan Konferansı'nda antlaşma yapılmamış olan SHS Krallığı ile dostluk antlaşmasının imzalanmasının da bu açıdan önemli olduğunu belirtmişti.⁵⁶⁶

16 Şubat 1926 tarihinde yürürlüğe giren antlaşmada 29 Ekim 1914'de Osmanlı İmparatorluğu ile Sırbistan arasında beliren savaş halinin barışı tesis etmek ve iki devlet arasında kendi milletlerinin refahına yol açacak bir gelişmeye imza atmak amacını taşıdığı vurgulandıktan sonra, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin normale döndüğü belirtilmekteydi. Antlaşmanın onaylanmasını takiben 15 gün içinde yürürlüğe gireceği belirtilen metnin sonunda, SHS Krallık temsilcisi Trojan Živković'in Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tevfik Kamil Bey'e yazdığı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetiyle SHS Krallığı arasında devletler hukukuna dayanarak tam bir karışıklık esasıyla ticaret ilişkilerini, her iki ülke halkının ikamet şartlarını, adli konuları ve diğer konuları düzenlemek üzere görüşme ve antlaşma yapma

⁵⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti ile SHS Krallığı arasında Barış ve Dostluk Antlaşması TBMM'nde 702 sayılı kanun ile kabul edilmiş ve 16 Şubat 1926'da yürürlüğe girmişti. **Düstur**, 3.Tertip, C.7, 1925, s.322-325; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C.1 (1920-1945), TTK yay., Ankara, 2000, s.256; Öksüz, **a.g.m.**, s.629.

⁵⁶⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İçtima:3, C.20, 31.12.1925, s.313.

⁵⁶⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, C.19, (9.11.1341), s.62.

konusunda kendi hükümetinin onay verdiğini bildiren bir mektubu yer almaktaydı.⁵⁶⁷

4.Balkan Antantı Sürecinde Karşılıklı İlişkiler ve Balkan Konferansları

Balkan ülkeleri arasında ve bu ülkelerden biri olan Yugoslavya Krallığı'yla işbirliği çalışmalarının somut göstergesi olan Balkan Antantı imzalanıncaya kadar birçok girişim yapılmıştı. Balkan Antantı imzalanana dek ülkeler kendi aralarında birçok konferans düzenlemişler ve karşılıklı görüş alışverişinde bulunmuşlardı. Yaklaşık dört ayrı Balkan konferansı değişik başkentlerde düzenlenmiş, bu kapsamda resmi veya yarı resmi girişimler gerçekleştirilmiştir. Balkan konferanslarının siyasi anlamda bir gelişme sağlamasından çok yarı resmi nitelikleri nedeniyle kültürel, ekonomik ve sosyal işbirliği konusunda bir “Balkanlılık” fikri oluşturduğu söylenebilir. Siyasal açıdan ise bu fikrin oluşturulmasına özellikle Türkiye tarafından çok çaba gösterilmiş ancak Bulgaristan başta olmak üzere Arnavutluk gibi revizyonist ülkelerin kendi çıkarlarını ön planda tutan tavırları nedeniyle “birlik” fikrinin tam anlamıyla oluşturulması mümkün olmamıştı. Nitekim konferanslara katılan altı ülkenin paktı imzalarken dörde düşmesi, bu ayrılıkların ve işbirliğinin zorluklarının bir göstergesi olmuştu. Yugoslavya Krallığı da Paktı imzalayan bu dört devletten biri olarak Balkanlar’da Türkiye ile işbirliğini sürdürme yolundaki isteğini ortaya koymuştu.

⁵⁶⁷ **Düstur**, 3.Tertip, C.7, 1925, s.325; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İçtima:3, C.20, 31.12.1925, s.316; Soysal, **a.g.e.**, s.256.

4.1.) I.Balkan Konferansı (5 Ekim 1930)

Atina’da 1930 yılı Ekim ayında Yunan hükümetinin girişimiyle, Arnavutluk Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan’ın temsilcilerinden oluşan bir konferans düzenlendi.⁵⁶⁸ I.Balkan Konferansı, Balkan ülkeleri arasında kurulacak birliğin genel ilkelerini oluşturmak amacıyla bu altı Balkan ülkesinden gelen 150 delege, uzman ve gözlemcinin katılımıyla yapıldı.⁵⁶⁹

Yunan Başbakanı Venizelos’un Türkiye ile işbirliğine verdiği önem I. Balkan Konferansı’nın toplanmasında önemli bir etkiye sahipti. Bu konferansta taraflar egemenlik haklarını kısıtlamayacak daha çok ekonomik, teknik ve kültürel bir işbirliği kurulmasını istemişlerdi. Konferans sonunda “*Altı ülkenin birliğinin, onların bağımsızlıklarına dokunmayan bir topluluk olması ve katılan devletlerin egemenliklerini zedelemekten, bu topluluğun Milletler Cemiyeti ve onun ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği*” şeklinde genel bir karara varıldı. Konferanslar yarı resmi olmasına karşın hükümetler konferanslarda gözlemci bulunduracaklardı. Bu konferansta siyasi konulara girilmedi ancak ileride bir Balkan Antantı hazırlanması konusu üzerinde duruldu.⁵⁷⁰ Konferansta ülkeler arasında öğrenci değişimi yapılması, Balkan Enstitüsü ve ülkeler arasında iletişimi

⁵⁶⁸ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, C.1(1919-1973), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.99.

⁵⁶⁹ Nada Zimova, “The Balkan Entente and Turkey”, **IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981) Bildirileri**, C.III, Ankara, 1989, s.2001; Akşin, **a.g.e.**, s.261.

⁵⁷⁰ Soysal, “*Balkan Paktı*”, s.142-144.

güçlendirecek bir Matbuat Servisi kurulmasına karar verildi.⁵⁷¹ Konferans sonunda Balkan Birliği'nin bir bayrağı ve marşı olması ve spor alanında da Balkan Oyunları düzenlenmesi kararlaştırıldı.⁵⁷² Türkiye ve özellikle Yunanistan'ın çabaları sonunda Balkan devletleri arasında her yıl dışişleri bakanları düzeyinde bir toplantı yapılması ve Balkan ülkeleri arasında ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasi alanlarda yakınlaşmayı sağlayacak daimi bir teşkilat kurulması ve böylece bir Balkan Antantı hazırlanması yönünde önemli bir adım atılmış oldu.⁵⁷³

I. Balkan Konferansı siyasi açıdan önemli kararlar ve sonuçlar getirmemekle birlikte, Balkan ülkelerine kendi aralarındaki sorunları dış müdahaleler olmaksızın çözebileceklerini göstermesi bakımından önemliydi.

4.2.) Balkan Birliği Cemiyeti'nin Kurulması (27 Ocak 1931)

27 Ocak 1931'de Balkan ülkeleri arasında kültürel alanda işbirliği sağlamak ve geliştirmek amacıyla, milletvekilleri başta olmak üzere önde gelen gazeteci ve işadamlarının katılımlarıyla Balkan Birliği Cemiyeti kurulmuştu. Cemiyetin 10 maddelik nizamnamesine göre: "*Cemiyetin gayesi, Balkanlar'da sakin milletler*

⁵⁷¹ **Cumhuriyet**, 8, 9, 11 Ekim 1930. Konferansta alınan kararlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akşin, **a.g.e.**, s.262-263.

⁵⁷² Gareth M. Winrow, "*The Balkans in International Politics: An Examination of the Inter-War Period*", **İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar**, Murat Sarıca Anısına Sempozyum, Ocak 1993, İstanbul, 1994, s.87.

⁵⁷³ **Ayın Tarihi**, S.79-81, Ekim-Aralık 1930, s.6761-6763; Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, C.1, s.350-351.

arasında umumiyetle hars sahasında beraber çalışma birliği kurmak, yani iktisadi, fıkri ve siyasi hayatta anlaşma, uzlaşma ve birleşme meydana getirmektir” olarak ifade edilmişti.⁵⁷⁴

“Balkan milletleri arasında geçmişin kötü hatıralarını silmek ve onların yerine bugünün gerçek görüşlerinin yarattığı insanlık duygu ve düşüncelerini yaymak; Balkan hükümetlerini bu yolda çalışmaya sevk etmek” cemiyetin başlıca işleri arasındaydı. Bu amaçla cemiyet Balkan lkelerinde aynı amaçla kurulmuş ve kurulacak olan cemiyetlerle temasa geçip çeşitli heyetler oluşturarak karşılıklı işbirliği sağlamaya çalışacaktı.⁵⁷⁵ Cemiyet, amaçlarını yaymak için Balkan milletleri arasında bir basın bürosu kuracaktı. Balkan milletleri arasında konferanslar verdirmek, edebiyat ve düşünce çevirileri yaptırarak, iktisadi ve sosyal bilgi ve yayınları karşılıklı göndermek, öğretmenler, niversite hocaları, öğrenciler, gençlik ve spor birlikleri arasında seyahatler düzenlemek cemiyetin üzerinde önemle duracağı konulardı.⁵⁷⁶

TBMM Başkan Vekili ve Trabzon mebusu Hasan (Saka) Bey cemiyetin başkanlığını; Afyon mebusu Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey ise genel sekreterliğini

⁵⁷⁴ Ayrıca, “*Cemiyetin gayesinde milletlerin siyasi varlıkları ve dahili hayatları mahfuz ve muhterem tanınır.*” denilmektedir. **Balkan Birliği Cemiyeti Nizamnamesi**, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s.2.

⁵⁷⁵ **A.g.e.**, s.2-3.

⁵⁷⁶ **A.g.e.**, s.3.

yapmakta ve mebuslar çoğunlukta olmak üzere 20 üyesi bulunmaktaydı.⁵⁷⁷ Balkan ülkeleri ve dolayısıyla Yugoslavya-Türkiye arasında yakınlaşma sağlanması için, cemiyetin kuruluşu önemli bir gelişmeydi ve Türkiye'nin Balkan ülkelerinin barışı ve işbirliği açısında gösterdiği kararlı tutumun da bir simgesiydi.

4.3.) II. Balkan Konferansı (20-26 Ekim 1931)

İlk konferansın yapılmasında Yunanistan'ın büyük desteği bulunurken, 1931 yılında İstanbul'da düzenlenen II. Balkan Konferansı'nda Türkiye daha aktif bir rol üstlendi.⁵⁷⁸ Bu rolde gerek konferansın İstanbul'da düzenlenmiş olmasının ve gerekse Türkiye'nin bu konferansa verdiği önem ve Türk yetkililerin çabalarının

⁵⁷⁷ Cemiyetin üyeleri şöyleydi: Artvin mebusu Vakıf gazetesi başyazarı Asım Bey (Us); İzmir mebusu, İş Bankası genel müdürü Celal Bey (Bayar); Aydın mebusu Dr. Reşit Galip Bey; Bolu mebusu Hakimiyet-i Milliye gazetesi başyazarlarından Fali Rıfkı Bey (Atay); Elazığ mebusu Fazıl Ahmet Bey; Urfa mebusu Türk Sözü gazetesi başyazarı Ferit Celal Bey; Giresun mebusu Hakkı Tarık Bey (Us); İstanbul mebusu, Türk ocakları merkez heyeti reisi Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver); Denizli mebusu, Anadolu gazetesi başyazarı Haydar Rüştü Bey; Sinop mebusu İbrahim Alaettin Bey; Siirt mebusu, İş bankası idare heyeti reisi, Hakimiyeti Milliye başyazarı Mahmut Bey; Trabzon mebusu Nebizade Hamdi Bey; Sivas mebusu Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadak Bey; İstanbul Ticaret Odası reisi Nemlizade Mithat Bey; Kocaeli mebusu Türkiye Turing Klübü reisi Reşit Saffet Bey; Cebelibereket mebusu Sabri Bey; İstanbul Hukuk Fakültesi reisi Tahir Bey; İstanbul Belediye azasından Vasfi Raşit Bey; Mardin mebusu Yakup Kadri Bey; Diyarbakir mebusu Hakimiyeti Milliye başyazarlarından Zeki Mesut Bey. Ayrıca Cemiyetin merkezinin Ankara olduğu ve diğer illerde de şubeler açılabilceği de belirtilmiştir. **A.g.e**, s.3-4.

⁵⁷⁸ Zimova, **a.g.m.**, s.2001.

etkisi büyüktü. Konferans, Balkan ülkeleri arasında ve dolayısıyla Yugoslavya Krallığı ile Türkiye arasında ilişkilerin daha çok geliştirilebilmesi ve barışın ikili ilişkilerde sarsılmaz bir unsur olarak yer edebilmesi açısından da kayda değer bir fırsattı.

Bu çerçevede konferans öncesinde Yunanistan ve Türkiye arasında meydana gelen yakınlaşma 1928'de iktidara gelen Venizelos'un Türkiye ve Doğu Akdeniz için tehdit olan İtalya ve diğer çevre ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya yönelik girişimleriyle daha da pekişti.⁵⁷⁹ Türkiye ile Yunanistan arasında Dostluk Paktı'nın imzalanması⁵⁸⁰ ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in Sofya ve Roma ziyaretleri üzerine, özellikle Avrupa'da, bu gelişmelerin Yugoslavya'nın aleyhine olduğu şeklinde bir anlayış belirdi. Bu anlayışın tamamen yanlış olduğunu Yunanistan'ın

⁵⁷⁹ Stavrianos, **The Balkans Since 1453**, s.665. İki ülke arasında 10 Haziran 1930'da Ankara Sözleşmesi imzalanarak Lozan Barış Antlaşması gereğince yapılan nüfus mübadelesinden kaynaklanan birçok sorun halledildi. Dostluk pakütünün sonrasında Venizelos 27-31 Ekim 1930 tarihlerinde Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. II. Balkan Konferansı öncesinde Türkiye ve Yunanistan arasında birçok sorun halledilmiş ve bu iki ülke Balkan Birliği yolunda önemli bir adım atmıştı. İlişkilerin gelişmesinde her iki ülke açısından Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan İtalya ve diğer güç dengesi Almanya'nın yayılmacı politikalarının ve revizyonist Bulgaristan'ın yarattığı tedirginliğin etkisi olmuştur. Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, s.346-347; Venizelos'un ziyareti ile ilgili olarak ayrıca bkz. İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.500-501.

⁵⁸⁰ **Ayın Tarihi**, C.25, No:84-85, Mart-Nisan 1931, s.7230-7235.

Yugoslavya'nın aleyhine bir antlaşma yapmadığını, Yugoslav Dışışleri Bakanı Marinković, Atina'ya yaptığı ziyaret sonrasında açıkladı.⁵⁸¹

II. Balkan Konferansı 20-26 Ekim 1931 tarihlerinde İstanbul'da yapıldı.⁵⁸² Konferansın programına göre; 19 Ekim Pazartesi günü Yıldız Sarayı'nda konseyin toplantısı ve 20 Ekim'de Dolmabahçe Sarayı'nda ilk genel toplantı yapılacaktı. Başvekil İsmet Paşa'nın açılış konuşmasının ardından, Yıldız Sarayı'nda toplantılar sürecekti. 21 Ekim günü toplantılara devam edilecek; Asar-ı Atika Müzesi, Topkapı Sarayı gezilecek ve Kadınlar Birliği tarafından çay daveti düzenlenecekti. 22 Ekim'de toplantılar sonrasında İstanbul turu ve camilere geziler yapılacak ve ardından Darülfunun'da çay daveti verilecekti. 23 Ekim'de Yıldız Sarayı'nda genel heyet toplantısı yapıldıktan sonra Boğaziçi'nde gezinti, Beylerbeyi Sarayı'nda çay ve akşam Dolmabahçe Sarayı'nda balo düzenlenecekti.⁵⁸³ 24 Ekim günü Yıldız Sarayı'nda komisyonların toplantısına devam edilecek, Büyükkada'ya gezi yapılacak ve Ticaret ve Sanayi odası tarafından çay daveti verilecekti. 25 Ekim'de Yıldız sarayında genel toplantının yapılması ve akşam saat 19'da Haydarpaşa'dan özel bir trenle Ankara'ya hareket edilmesi planlanmıştı. 26 Ekim Pazartesi günü Dışışleri

⁵⁸¹ **Vrijeme**, 11 Aralık 1930.

⁵⁸² Eliza Campus, **The Little Entente and The Balkan Alliance**, Biblioteka Historica Romania, București, 1978, s.41.

⁵⁸³ Konferanstaki Yugoslavya heyeti üyelerinden Živko Topalović'in Dolmabahçe Sarayı'nda verilen balo ile ilgili izlenimlerini ve kişisel yorumlarını anlatan yazıları Belgrad Elçiliği'nden gönderilmişti. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.693.14, 12.3.1932 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başvekalete, Belgrad Elçiliği'nden gönderilen yazı.

Bakanı tarafından Ankara Palas'ta öğle yemeği verilecek ve TBMM'de son genel toplantının yapılmasının ardından Gazi Çiftliği ziyaret edilecekti. Konferans azaları Cumhurbaşkanı tarafından Marmara köşkünde kabul edilecek; sonrasında azalar, Halkevi tiyatrosunda Cumhurbaşkanlığı Orkestrası tarafından onurlarına verilen konsere katılacaklar ve gece Ankara'dan İstanbul'a döneceklerdi.⁵⁸⁴

Konferansın başkanlığını Trabzon Milletvekili ve TBMM Başkan vekili Hasan (Saka) Bey; Genel sekreterliğini ise Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey yapacaktı. II. Balkan Konferansı'na Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye'yi temsilen heyetler katılacaktı. Öncelikle Türkiye Balkan Birliği Milli Şubesi konferans programı hakkında incelemeler yaparak komisyonlar ve üyelerini belirleyecekti.⁵⁸⁵

Konferanstaki Yugoslavya heyeti şöyleydi: Başkan eski bakan Dr. Vasilije Jovanović, ikinci başkan müderris Velibor Jonić, azalar Darülfünun müderrisi Xenophon Sahović, Gika Marković, Amele odası genel katibi Živko Topalović, Zagreb Ticaret ve Sanayi Odası genel katibi ve heyet katibi Adolphe Tzouvay, Sırp Ziraat Kooperatifleri müdürü Vojslav Djordjević, Sulh Kadın Cemiyeti Yugoslavya Grubu azasından Bayan Militza Topalović, Ljubljana Ticaret ve Sanayi Odası Genel katibi Ivo Mohorić, Bankalar Birliği genel katibi Milenko Marković, Trogovonski Glasnik müdürü Jovan Djonović, Darülfünun müderrisi Alexandre

⁵⁸⁴ **II. Balkan Konferansı (20-26 Birinci Teşrin 1931-İstanbul) Programı**, İstanbul, 1931, s.1-16.

⁵⁸⁵ **A.g.e.**, s.18; **Cumhuriyet**, 14, 15, 16 Eylül 1931.

Jovanović, Yugoslavya milli grubu katibi ve müderris Vladimir Vouić, Heyeti murahhasın ikinci katibi Glicha Elezović, exper gazeteci Bogdan Radica ve Selanik'te Ticaret Odası katibi Dragoslav Mihailović.⁵⁸⁶

Türkiye heyeti ise şöyleydi: Başkan Trabzon mebusu Hasan Bey, Genel katip Afyon mebusu Ruşen Eşref Bey, Azalar Darülfünun müderrislerinden Ahmet Reşit, Ahmet Samim, Behçet, İbrahim Fazıl, Mithat ve Musliheddin Adil Beyler, İstanbul mebusu Ali Rana Bey, Dr. Akil Muhtar Bey, Mektebi Mülkiye müdürü Babanzade Şükrü Bey, Türkiye Turing Kulübü azası Cevdet Bey, Türk Kadın Birliği azası Efzayiş Suat, Lamia Refik ve Seniha Rauf Hanımlar, Türk Kadın Briliği başkanı Latife Bekir Hanım, Elaziz Mebuslarından Fazıl Ahmet ve Memduh Şevket Beyler, Siirt Mebusu Mahmut Bey, Mübadele Komisyonu azası Mithat Bey, Anadolu Ajansı müdürü Muvaffak Bey, Edebiyat Fakültesi başkanı Muzaffer Bey, Tokat mebusu Nazım Bey, Sivas Mebusu Necmeddin Sadak Bey, Ticaret ve Sanayi Odası başkanı Nemlizade Mithat Bey, Zahire Borsası genel Katibi Nizameddin Ali Bey, Yüksek İktisat Meclisi genel katibi Nurullah Esat Bey, Kocaeli mebusu Reşit Saffet Bey, Manisa Mebusları Sabri ve Yakup Kadri Beyler, Muallim Sadrettin Celal Bey, İş Bankasından Süreyya Bey, Hukuk Fakültesi başkanı Tahir Bey, Şebinkarahisar Mebusu Vasfi Raşit Bey, Ticaret ve Sanayi Odası genel katibi Vehbi Bey, Diyarbakir Mebusu Zeki Mesut Bey, Dr. Ziya Nuri Paşa ve exper İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasından Hakkı Nezihi Bey.⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ A.g.e., s.33.

⁵⁸⁷ A.g.e., s.29, 31; *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1931.

Konferansta Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Elçileri gözlemci olarak bulunuyordu. Elçilerin yanı sıra Uluslararası Sulh Bürosu ve Carnegie Müessesesi de temsilcilerini gönderecekti.⁵⁸⁸

19 Ekim Pazartesi günü yapılan hazırlık toplantısında komisyonların başkanları, üyeleri, konferansın gündemi, komisyonların görüşeceği konular belirlenmişti.⁵⁸⁹ Konferansın açılış toplantısı 20 Ekim 1931 günü Dolmabahçe Sarayı'nın tören salonunda saat 10'da ülkelerin ulusal marşlarının çalmasıyla konferans başlamış sonra da bütün devletler adına Balkan Marşı çalınmıştı. Türk Heyeti Başkanı Hasan Bey, açılış konuşmasında: *“Altı millet murahhaslarının aynı arzu etrafında ve aynı hüsnüniyetle toplanmalarında ve esasları bir sene evvel Atina’da atılmış olan itilaf ve samimiyet eserini güzel neticeye vardırmaq için çalışmalarındaki ulvi ve heyecanlı manzaradan duyduğu memnuniyeti”* ifade etmiş ve I. Balkan Konferansı'ndan bu yana yapılan çalışmaları özetleyerek başarı dilekleriyle konuşmasını tamamlamıştı. Ardından diğer ülkelerin delegeleri açılış konuşmalarını yapmışlardı.⁵⁹⁰

Başbakan İsmet Paşa da kürsüye gelerek konferansın İstanbul'da yapılmasının memnuniyet verici olduğunu ifade etmiş ve bir yıl önceki Atina toplantısını hatırlatarak: *“Yetkilerinizi aldığınız millî teşekkürler, milletlerarasında*

⁵⁸⁸ A.g.e.,s.35; **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1931.

⁵⁸⁹ Komisyonlar ve görüşecekleri konularla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Ekim 1931; **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1931.

⁵⁹⁰ Yugoslav Heyeti Başkanı Velibor Jonić'in konuşması için, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1931.

irtibat prensibinin gün geçtikçe daha katî bir zaruret şeklinde kendisini hissettirdiği, dünyanın bugünkü vaziyetinde Balkan memleketlerinin birbirine yaklaşımakta ve birbirlerine mütesanit olarak hareket etmekte büyük menfaatleri bulunduğunu tamamiyle müdrik bulunuyorlar.” şeklinde Balkanlarda işbirliğini savunan bir konuşma yapmıştı.⁵⁹¹

II. Balkan Konferansı'nın son oturumu Ankara'da gerçekleşmişti. Konferans heyetleri 25 Ekim 1931'de TBMM'de olağanüstü oturumda Atatürk'ün yaptığı konuşmada hazır bulunmuşlardı. Atatürk bu konuşmasında ülke temsilcilerine hitaben yol gösterici ve ufuk açıcı bir konuşma gerçekleştirmiş ve bu konuşmasında, Balkanlar'daki bağımsız siyasi oluşumların geleceğini ve güvenliğini değerlendirirken, Balkan ülkeleri arasındaki tarihi birliktelik ve Orta Asya'ya uzanan tarihi bağlardan bahsettikten sonra Balkan Birliği'nin temelini ve amacının iktisadi-kültürel-medeni boyutta ortak çalışmaya bağlı olduğunu vurgulamıştı. Konuşmasının başında Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye'nin, bağımsız siyasi varlıklar olduğunu söyleyen Atatürk, bütün bu devletlerin sahipleri olan milletlerin asırlarca beraber yaşadıklarını; Balkan milletlerinin asırları içine alacak kadar uzun ortak tarihleri olduğunu söyleyerek şöyle devam etmişti: *“İşte siz muhterem Balkan milletlerinin mümessilleri, mazinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız. İhmal edilmiş ve unutulmuş hakikatleri ortaya çıkaracaksınız. Muhterem milletler murahhasları, Balkan milletleri, içtimaî ve siyasî*

⁵⁹¹ Paragraftaki konuşma ve bilgiler için bkz. **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Ekim 1931; **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1931.

ne çehre arz ederlerse etsinler onların Orta Asya'dan gelmiş, aynı kandan, yakın soylardan müşterek cetleri olduğunu unutmamak lazımdır.”⁵⁹² Atatürk sözlerine devamla, insanları mesut etmek için onları birbirine boğazlatmanın insanlık dışı son derece ayıplanacak bir sistem olduğunu belirtmiş ve “İnsanları mes’ut edecek yegane vasıta onları birbirlerine yaklaştırarak karşılıklı maddî ve manevî ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir” demişti. Konuşmasının son kısmında ise, Dünya barışı için de insanlığın gerçek mutluluğunun ancak bu yüksek ideale inanmış olanların çoğalması ve başarılı olmasıyla mümkün olacağını söyleyen Atatürk, Balkan Birliği yolunda başlatılan bu çalışmaların başarılı olmasını temenni ederek sözlerini bitirmişti.⁵⁹³

Atatürk, konuşmasını bitirdikten sonra konferans gündemindeki konular görüşülmeye başlanmış ve II.Balkan Konferansı’nın Balkan milletleri arasındaki ortak çalışma zeminini daha sıkı bir şekilde şekillendirebilmek ve milletler arasında sürekli bir barış ortamı sağlayabilmek için manevi bir anlaşmaya engel oluşturan

⁵⁹² **Atatürk’ün Söylev Ve Demeçleri**, C.2 (1906-1938), ATAM yay., Ankara, 2006, s.305-307; Ayrıca bu konuşmanın Fransızca metni için bkz. Ayşe Afetinan, “*Balkan Antantı (1934)*”, **Belleten**, C.XXXII, Y.1968, S.126, Ankara, 1968, s.289-291.

⁵⁹³ Atatürk, Başbakan İsmet Paşa, Meclis Başkanı ve İçişleri Bakanı ile birlikte TBMM toplantı salonuna gelmiş ve Heyet başkanları, kendi heyetlerindeki üyeleri Atatürk’e tanıtmaya başlamış; Atatürk de kendisine tanıtılan her üyeyle ayrı ayrı ilgilenmişti. Tanıtımın ardından son oturuma geçilmiş; Konferans Başkanı Hasan Beyin oturumu açmasından sonra kürsüye Atatürk gelmiş ve konuşmasını yapmıştı. **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1931; **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Ekim 1931.

sebepleri ortadan kaldırmak amacıyla yapıldığı ve bu amaç için bir Balkan Misakı'nın imzalanması gerektiği ifade edilmişti.⁵⁹⁴

TBMM'de yapılan bu oturumun ardından, üyeler Gazi Çiftliği'ne gitmişler ve Marmara Köşkü'nde ağırlanmışlardı. Bu ziyaret sırasında Başvekil İsmet Paşa, hem konferans üyeleriyle hem de misafir gazetecilerle ayrı ayrı görüşerek onlara konferans hakkındaki izlenimlerini sormuştu. Gazi Çiftliği'ne yapılan bu ziyaretten sonra otellerine dönen üyeler, akşam onurlarına verilen konsere katılmışlar; konserin ardından trenle İstanbul'a hareket etmişlerdi.⁵⁹⁵

Konferansın ardından Belgrad Elçisi Ali Haydar Bey de bizzat konferansa katılan Yugoslav heyeti başkanı Vasilije (Vasa) Jovanović ile görüşmüştü. Bu görüşmeyle ilgili olarak Ali Haydar Bey, Balkan Birliği Yugoslav Milli heyeti üyelerinin İstanbul'dan son derece iyi izlenimlerle ayrıldıklarını bildirmekte; Jovanović'in iki ülke arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkileri destekleyecek birçok antlaşmanın yapılmasına engel olan emlak sorununun bir an önce halledilmesi gerektiğini idarecilerine ilettiğini yazmaktaydı. Elçi, Topalović ile de konferans öncesinde Balkan ve Yugoslav-Bulgar ilişkilerini görüştüklerini de ifade etmekte ve *“Sırp idarecilerinin kafalarının hala saltanat devirlerinin uyuşturucu siyasetiyle dolu olduğundan, Cumhuriyet Hükümeti'nin siyasetini kavrayamadığını ve bizim hür ve bağımsız bir siyaset izlediğimize ihtimal vermedikleri; Topalović gibi idealistler gerçeği görmekle birlikte fikirlerini henüz serbestçe söyleyebilmekten*

⁵⁹⁴ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1931.

⁵⁹⁵ **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1931.

çekinmekte ve düşündüklerini ancak ricalimiz dilinden milletine açıklamaya çalıştıkları” yorumunu yapmaktaydı. Konferansta Bulgaristan’ın sınır ve azınlık meselelerini ortaya atması görüş ayrılıklarını da beraberinde getirmişti. Topalović ile görüşmesinde bu konuya da değinen Ali Haydar Bey, “başta kral olmak üzere siyasi rical, ordu ve milli kurumların “Büyük Yugoslavya” düşüncesini savunduklarını ve düşüncenin onların dimağlarından atılmasının çok zor olduğunu ve Bulgarların Makedonya’daki istekleri ve iddialarına hiçbir Sırp’ın yanaşmayacağını; Sırpların Kosova ve Vardar ovalarını “milli beşikleri” saydıklarını ve orada anavatanın temellerini kurmaya çalıştıklarını” ifade etmekteydi. Raporunda, konferansta Topalović’in Bulgarlar lehinde kültürel imtiyaz tanıma yolundaki kişisel düşüncesinin Balkan Konferansında Balkan delegasyonunun iyi niyetli olduğunu göstermek ve zaman kazanmak amacına yönelik olduğunu söylemekteydi. Elçi, eski Dışişleri Bakanı Ninčić ile de görüşüğünü belirtmekte ve kendisine “Bizim için bir Makedonya sorunu yoktur. Sınırlarımız kesindir ve değiştirilemez. Bulgarların iddia ettikleri azınlıklar meselesine gelince, bunu zaman çözecektir. Hükümetin Makedonya’da uyguladığı iskan siyaseti ile bu sorun on sen sonra doğal olarak çözüme ulaşacak ve o zaman kimse Makedonya’da bir Bulgar azınlığından bahsedemeyecektir” dediğini yazmaktaydı. Belgrad Elçisi, konferans gündemine de yansıyan bu sorunun ancak 8-10 sene içinde halledilebilecek bir mesele olduğunu ve bu davayı güden insanlar ortadan kalktığında ortadan kalkabileceğini yorumlamaktaydı.⁵⁹⁶

⁵⁹⁶ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.693.11, 5.3.1932, Hariciye Vekaleti’nden Başvekalete gönderilen Belgrad Elçiliği’nin 14 Şubat 1932 tarih ve 5517-72 numaralı yazısı.

Yugoslav basınında İstanbul’da düzenlenen konferans ile ilgili yorumlar yer almıştı. Topalović konferans ile ilgili “olumlu” izlenimlerini Politika gazetesinde anlatmıştı:

“Türkiye’de yeni idareyi elinde bulunduran Gazi Mustafa Kemal ile hükümeti, Balkan Birliği’nin ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmaya ne kadar büyük bir önem verildiğini bir defa daha göstermek istemişlerdir. Gazi Mustafa Kemal ve Hükümet yetkilileri Balkan konferansı şurası çalışırken İstanbul’a gelmişler ve şura üyelerine muhteşem Dolmabahçe sarayında güzel bir resmi kabul yapılmıştır. Kemal Paşa, bütün gece gayri siyasi görüşmelerde bulunurken Başvekil İsmet Paşa yorulmadan çalışmış ve altı ülkenin murahhas heyetlerinin her biriyle görüşmüştür.”

Yine aynı gazetenin 12 Mart tarihli sayısında Türkiye’nin izlediği dış siyasetin dostluk esasına dayandığı ve özellikle bu siyasette önemli bir rolü olan Tefik Rüştü Bey’in açıklamalarına yer verilmişti.⁵⁹⁷

Konferansta Bulgarların azınlık ve sınır konularını gündeme getirmeleri üzerine Sırların, Bulgarları bir millet olarak değil bir kavim olarak gördüklerini ve bu nedenle Hırvat ve Sırlar gibi Yugoslavya’ya katılmalarının gerektiğini iddia etmeleri ve Makedonya’da yaşayan Bulgarları “*milliyeti belirsiz Slav*” olarak nitelermeleri iki ülke arasındaki anlaşma ümitlerinin tamamen sona ermesine neden olmuştu.⁵⁹⁸ Her ne kadar konferans sonunda Sırp-Bulgar anlaşmazlığı meydana gelmiş olsa da, özellikle ekonomik açıdan önemli kararlardan biri olarak Balkan

⁵⁹⁷ **Politika**, 14 Şubat 1932; 12 Mart 1932.

⁵⁹⁸ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:240.621.4, 20.3.1932 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Yüksek Başvekalet’e gönderilen Sofya Elçiliği’nin 25.2.1932 tarih ve 1578-2180 sayılı yazısı.

Ticaret Odaları kurulması kararlaştırılmıştı.⁵⁹⁹ Konferansta politik durumla ilgili herhangi bir karar alınmamış olsa da Balkan Antantı'nın gerekliliğine olan inanç yinelenerek, Antant'ın gerçekleşmesi yolunda önemli bir adım atılmıştı.⁶⁰⁰

4.4.) Yugoslavya Kraliçesi Maria'nın İstanbul Ziyareti (4 Mayıs 1932)

Kral Aleksander'in İstanbul'u ziyaretinden önce Yugoslavya kraliçesi Maria, annesi Romanya kraliçesi ile birlikte 1932 yılı Mayıs ayında İstanbul'a gelmişlerdi. Belgrad Elçiliği'nin bu ziyaretle ilgili olarak verdiği bilgiye göre; kraliçenin maiyetlerinde 9 kişi bulunacağı ve "Kontes Davala" adıyla -kimliği gizli olarak- seyahat edeceği bildirilmiş ve Yugoslavya Dışişleri Bakanlığı kraliçenin ziyareti sırasında gereken ilgi ve yardımın gösterilmesini rica etmişti.⁶⁰¹ 4 Mayıs günü saat 12'de İstanbul'a gelen kraliçeler misafir olarak Robert Kolej profesörlerinden Huntington'ın evinde kalmışlardı.⁶⁰²

⁵⁹⁹ Soysal, "*Balkan Paktı*", s.144-145.

⁶⁰⁰ Zimova, **a.g.m.**, s.2001.

⁶⁰¹ Kraliçenin maiyetine Türk hanımlarından ve teşrifattan bir kaç rehber verilmesi ve otomobil tahsisi, gerek sınırlarımıza ve gerekse İstanbula geldiklerinde kendilerine rehberlik edilmesi ve emniyetlerinin sağlanması için tedbirler alınması istenmiştir. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.693.27, 3 Mayıs 1932 tarihli Hariciye vekaletine Belgrad Elçiliğinin şifre telgrafnamesi.

⁶⁰² **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:246.667.2, 24 Mayıs 1932 tarihli Hariciye Vekaletinden Yüksek Başvekalet yazı.

Yugoslavya kraliçesi ve annesi Belgrad’a döndüklerinde, “*İstanbul’da bulundukları sırada kendilerine gösterilen ilgiden ve özellikle Atatürk’ün Sakarya motörünü emirlerine amade bulundurmak suretiyle gösterdikleri fevkalade nazik ve lütufkar ilgiden ve hükümet tarafından refakatlerine rehberlik için verilen güzide iki Türk hanımın gösterdiği ilgi, nezaket ve rehberlikten fevkalade memnun olduklarını*” ve teşekkürlerini Belgrad Elçisi aracılığıyla iletmışlerdi.⁶⁰³

11 Mayıs’a kadar süren ve tamamen alışveriş ve gezi amaçlı bu seyahatin Türk-Yugoslav siyasi yakınlaşmasına katkısı olmuş ve kendilerine gösterilen ilgi Yugoslavları memnun etmişti. Şimşir’in de belirttiği üzere, Kraliçelerin ziyaretinin resmi bir özelliği yoktu ancak bu geziden memnun ayrılmaları Kral Aleksander’in yaklaşık bir yıl sonra yapacağı ziyarete olumlu bir etki yapmıştı.⁶⁰⁴

4.5.) III. Balkan Konferansı (23-26 Ekim 1932)

Balkan konferanslarının üçüncüsü Romanya’nın başkenti Bükreş’te 23-26 Ekim 1932 tarihlerinde toplanmıştı. Bu konferansta beş Balkan ülkesi özellikle ekonomik ve sosyal işbirliğine ağırlık vermişler ve bir Balkan Gümrük Birliği

⁶⁰³ Kraliçeden sonra Kral da, kraliçeler hakkında gerek reisicumhur hazretleri, gerekse hükümet tarafından gösterilen nezaket ve ilgiden çok mütehasiss olduğunu söyleyerek samimi teşekkürlerinin reisicumhur hazretleriyle hükümete iletmesini Belgrad Elçisi’nden istemişler ve ayrıca kral, eşiyle beraber İstanbul’a gidemediklerinden çok üzgün olduğunu ve İstanbul’u görmek arzusunda bulunduğunu eklemişlerdi. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.694.6, 28 Mayıs 1932 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Başvekalete yazı.

⁶⁰⁴ Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, s.407.

oluşturulması konusunu ele almışlardı. Balkan konferanslarının üçüncü ayağı olan Bükreş Konferansı'nda Bulgarlar İstanbul Konferansı'nda ikili sorunların çözümlenmesini tavsiye eden karara dayanarak azınlık sorunları üzerinde anlaşmaya varılmasında ısrar etmişler; ısrarları kabul görmeyince de konferanstan çekilmişlerdi. Türkiye'nin Belgrad Elçisi, Balkan Konferansı sırasında Yugoslav Dışişleri Bakanı Marinković'in Balkan Antantı ve Bulgaristan'ın tutumu ile ilgili düşüncelerini şu sözlerle aktarmaktaydı: *“Balkan Konferansı sulha doğru bir adım olmak itibariyle memnuniyeti muciptir. Ancak, Balkan devletleri arasında tam bir ahenk ve anlaşma husulünü ben pek uzak görüyorum.... Yunanistan Türkiye ile biz de sizinle ve hatta Arnavutlukla anlaşabiliriz. Fakat Bulgaristan'la anlaşmak pek müşküldür. Bulgarların maksatları... akalliyetlerin refahını temin değil, onların meskun oldukları havaliyi ilhaktan ibarettir”*. Elçi Yugoslavya'nın komşularının giderek kendi aralarında yakınlaştıklarını görünce, bu gelişmelerin dışında bırakılmalarına ve Bulgarlar'ın faaliyetlerine kızdıklarını ifade etmekteydi.⁶⁰⁵

Bulgaristan, yine azınlıklar konusunda ısrar edip konferansı terk edince uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümünü öngören ve bu toplantıda ele alınan antlaşma tasarısı da iptal edilmişti.⁶⁰⁶ Bulgaristan'ın peşinden Arnavutluk da azınlıklar konusunu bahane ederek konferanstan çekilmişti.⁶⁰⁷ Bulgaristan'ın

⁶⁰⁵ **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, 1974, s.308.

⁶⁰⁶ Gönübol- Sar, **a.g.e.**, s.100.

⁶⁰⁷ **Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.308; Soysal, *“Balkan Paktı”*, s.145.

çekilmesi karşısında Türk delegeleri Bulgarları her ne kadar bu düşüncelerinden caydırmaya uğraşmış olsalar da arabuluculuk girişimleri başarılı olamamıştı.⁶⁰⁸ Bulgaristan'ın bu tutumunda hiç şüphesiz karışık iç durumunun ve dıştan gelen müdahalelerin özellikle İtalya'nın etkilerini görmek mümkündür.⁶⁰⁹ Bulgaristan pakta girmeye yanaşmamış ve Romanya ve Yugoslavya ile yapmak istediği ikili anlaşma tekliflerinden sonuç alamamış olsa da, Yugoslavya ile anlaşma ümitlerini sürekli korumuş; buna karşılık olarak zaman zaman iç ve dış baskılarla sapmalar gösteren Yugoslav siyaseti de bu ümitleri beslemişti.⁶¹⁰

Bulgaristan ve Arnavutluk'un konferanstan ayrılımlarının ardından Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında görüşmelere devam edilmiş ve Balkan ülkeleri arasında bir gümrük birliği oluşturulması ve Balkan Antantı yapılması konularında karar alınmıştı.⁶¹¹

⁶⁰⁸ Sevim Ünal, “Atatürk'ün Balkanlardaki Barışçıl Politikası”, **IX.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1981, s.1992.

⁶⁰⁹ Azınlık sorunlarında Yugoslavya birçok tenkit almasına rağmen, Yugoslavya'nın Balkanlarda işbirliği ve status quo taraftarı olması, buna karşılık Bulgarların azınlık hakları adı altında açıkça “revizyonizm” ve arazi ilhak amaçlarını belirtmekte direnmeleri, Bulgarlar dışındaki Balkan devletleri arasında anlaşmayı kolaylaştırıcı bir etki yapmıştı. **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.309.

⁶¹⁰ Nitekim Bulgaristan ile 1937'de yapılan dostluk antlaşması da bu ümitlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.315.

⁶¹¹ **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1932; İsmail Soysal, “*Balkan Paktı*”, s.146; Gönübol- Sar, **a.g.e.**, s.100.

Konferansın ardından Türkiye ve Yunanistan arasında 14 Eylül 1933 tarihinde Samimi Antlaşma Misakı imzalanmıştı.⁶¹² Bu antlaşmadan sonra Türk-Yunan sınırlarının güvenliği için iki ülke arasındaki antlaşmaya Bulgarların da katılmalarını rica ettiklerini “*Dört Balkan devleti arasında Balkan antantı müzakereleri hayli ilerleyince, meseleyi Bulgar hükümetine de açtık. Bu teşebbüs de muvaffakiyete ermedi. Biz, Türkler, Bulgarların Balkan birliğine iştirakini can ve gönülden istedik. Hatta bu maksatla Bulgarların memnun edilmeleri için, Yugoslavların ve Romenlerin bazı tavizatta bulunmalarını bile dilemekten geri kalmadık*” sözleriyle anlatmaktaydı.⁶¹³

⁶¹² **Düstur**, 3.Tertip, C.15, s. 195; Yugoslavya ile Romanya arasındaki Anlaşma (Küçük Antant) ile 14 Eylül tarihli Türkiye-Yunanistan Samimi Dostluk Misakı (Pacte d’Entente Cordiale) Balkan Paketi’nin çekirdeğini oluşturmaktaydı. Zimova, **a.g.m**, s.2002. Zaten Yunanistan ile sorunların Lozan Barış Antlaşması ile çözümlenmesi Türk-Yunan yakınlaşmasına zemin hazırlamıştı. Yunanistan, hem İtalyan emellerine karşı hem de diğer ülkelere karşı denge oluşturması ve kendini emniyete almak için Türkiye ile dostluk kurma yoluna girmişti. Bulgaristan ise bu anlaşmayı kendi topraklarına yönelik düşmanca bir hareket olarak tepkiyle karşılamıştı. Gönübol- Sar, **a.g.e.**, s.101; **Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paketi (1923-1934)**, s.315-316. Bu sırada Romanya Dışişleri Bakanı Ankara’ya gelmiş ve 17 Ekim 1933’te Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması yapılmıştı. **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM IV.Dönem 1931-1935, C.I, haz. Fahri Çoker, TBMM yay., Ankara, s.492.

⁶¹³ Tevfik Rüştü Aras, **Görüşlerim**, I.Kitap, Semih Lütfü Kitabevi, 1945, s.48; **Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paketi (1923-1934)**, s.309, 313.

Türk-Yunan dostluk antlaşmasından sonra ilk olarak Yugoslavya ile tarafsızlık, dostluk ve hakem antlaşması yapılması düşünülmüş ve Mayıs 1933'te Cenevre'de Tefvik Rüştü Aras tarafından Yugoslavlar ile ilk temaslar kurulmuştu. Ancak, Yunanistan'la bir Bulgar-Türk-Yunan antlaşması için görüşmeler yapan Türk heyetine ve Tefvik Rüştü Bey'e Bulgaristan'ın durumu belli olmadan bir anlaşma yapmamaları talimatı verilmişti. Başvekil İnönü'nün Sofya ziyareti sonrasında yani Bulgarların durumu netlik kazandıktan sonra Tefvik Rüştü'den *“ilk merhale olarak Romanya ve Yugoslavya ile ademi tecavüz antlaşmalarının neticelendirilmesi ile yetinilmesi”* istenmişti.⁶¹⁴

Sonuç olarak III. Balkan Konferansı, Balkan ülkeleri arasında ilk kopuşun yaşanmasına sahne olmuşsa da Türkiye'nin de savunduğu güvenlik sistemi kurulması düşüncesi büyük bir yankı uyandırmış ve Balkan Antantı'nın oluşturulmasında önemli bir etki yapmıştı.⁶¹⁵

⁶¹⁴ **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, 1974, s.318-319; Ünal, **a.g.m.**, s.1993.

⁶¹⁵ Soysal, *“Balkan Paktı”*, s.145-146.

4.6.) Yugoslav Kralı Aleksander'in İstanbul Ziyareti (4 Ekim 1933)

Kral Aleksander daha Eylül ayında Romanya'da iken İstanbul'a gelmek ve Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istediğini Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey aracılığıyla bildirmişti.⁶¹⁶ Bu haber Türkiye'de olumlu karşılanmış ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey tarafından bu ziyaretin memnuniyetle karşılanacağı cevabı verilmişti.⁶¹⁷ Yugoslav basınında, bu görüşmenin son yılların en önemli olayı ve yalnız Balkanlar'da değil Orta Avrupa'da barışın korunmasında önemli rolü olacağı ve hatta bu görüşmeden bir Balkan Birliği doğacağı şeklinde yorumlar yapılmıştı.⁶¹⁸

Kral Aleksander'in geleceği haberi Türk kamuoyunda geniş bir yankı uyandırdı. Türk basınında da bu görüşmenin önemini vurgulayan yazılar görüldü. Falih Rıfkı Atay bu geziyle ilgili olarak, Yugoslavya Krallığı'nın merkezi Avrupa ve Balkanlar dengesinde büyük önemi olduğunu ve buna barışın korunmasındaki önemi

⁶¹⁶ Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, s.408.

⁶¹⁷ Tevfik Rüştü Bey 28 Eylül 1933'te Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi'ne gönderdiği telgrafta, Yugoslavya Kralı'nın İstanbul'a gelerek Atatürk ile görüşmek isteğinin kendilerini çok memnun edeceğini ve Dolmabahçe Sarayı'nın ikamet ve emirlerine verileceğini belirtmişti. Birbirlerine derin bir saygı besleyen iki devlet başkanının görüşmesinin çok önemli ve yararlı olduğunu vurgulayan Aras, Romanya hükümeti aracılığıyla Yugoslavya Kralı'na devlet reisimizin ve hükümetimizin iyi dileklerinin iletilmesini ve kralın maiyetinin sayısı, isimleri, İstanbul'a varış zamanları, yaklaşık kaç gün kalacaklarının bildirilmesini elçilikten istemişti. Şimşir, **a.g.e.**, s.408-409.

⁶¹⁸ Şimşir, **a.g.e.**, s.409.

de eklendiğinde kralın İstanbul ziyaretinin her tarafta haklı bir ilgi uyandırdığını belirtmekteydi.⁶¹⁹

Bu Balkan gezisinde Kral Aleksander önce Bulgaristan'a uğrayarak Kral Boris ile ardından İstanbul'a gelerek Atatürk ile 4 Ekim 1933 tarihinde görüştü.⁶²⁰ Kral Aleksander ve eşi kraliçe Maria'nın bulundukları Dubrovnik Kruvazörü İstanbul Boğazı girişinde Tınaztepe ve Zafer torpidoları tarafından karşılanmıştı. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İstanbul valisi Muhittin Üstündağ, saat 9'da Ortaköy açıklarına gelen kruvazöre giderek Atatürk adına kral ve kraliçeyi selamlamışlar ve saat 10'da Dubrovnik gemisine giden İstanbul motoru ile kral ve kraliçe Dolmabahçe sarayı rıhtımına getirilmişlerdi. Rıhtımda bizzat Atatürk tarafından karşılanan kral ve yanındakiler sarayı gezmişler ve başbakan İsmet İnönü ile tanışmışlardı.⁶²¹

4 Ekim 1933 günü Atatürk ile Kral Aleksander arasındaki görüşmede hazır bulunan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Kral Aleksander'in önce Bulgar kralı ile görüştüğünü belirttiğini ancak burada herhangi bir siyasi konunun ele

⁶¹⁹ Atay, yazısına devamla şöyle demektedir: “Yugoslavya hükümdarları, İstanbul’da... Yakın Şarkın barış düzeninin en büyük delili olan şefimizle buluşuyor...Balkanlar barışı her iki ülkenin de menfaatinedir. Tuna’dan Fırat’a kadar bütün topraklar Balkan ve Yakın Şark toprakları, uzun seneler sükun içinde çalışmaya muhtaçtırlar...Bu topraklar yalnız barışa değil, devamlı bir barışa muhtaçtırlar.” **Hakimiyet-i Milliye**, 4 Ekim 1933.

⁶²⁰ Vinaver, **a.g.m.**, s.285; Öksüz, **a.g.m.**, s.629; Akşin, **a.g.e.**, s.241.

⁶²¹ Eriş Ülger, **Mustafa Kemal Atatürk, I**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1994, s.191.

alınmadığını söylediğini ifade etmektedir. Yugoslavya Kralı Balkanlar, sınırlarının ve barışın devamlılığı için Yugoslavya'nın Türkiye ile aralarında işbirliğinin yararlı olacağını beyan etmiş ve Türkiye ile Yugoslavya arasında henüz belirsiz olan emlak meselesinin halledilmesi için de emir verdiğini söylemiştir. Buna karşılık Atatürk de, artık savaşa yer vermemenin gerekliliği bahsederek Balkanlar'da barışı korumak için yapılan işbirliğini memnuniyetle karşıladığını ve bu yolda çalışmayı teşvik edeceklerini dile getirmiş;. Yugoslavya ile Türkiye'nin çalışmalarının faydalı olacağına inandığını ve Cumhuriyet Hükümetine bu yolda direktif verdiğini de sözlerine eklemiştir. Görüşmede, Balkanlılar arasında barış için işbirliğine başlama konusunda Türkiye ve Yugoslavya hükümetlerinin birlikte çabalarının gereği ve yararı üzerinde iki devlet başkanı da tamamen mutabık kalmışlardı. Görüşmeden sonra Atatürk, Kral Aleksander ile birlikte, Kraliçeyi ziyaret için gemiye gitmişti. Dolmabahçe Sarayı'nda Kral onuruna bir de akşam yemeği verilmiş; iki ülke başkanları burada da samimi olarak görüşmelerini sürdürmüşlerdi. Tevfik Rüştü Bey görüşmeyle ilgili son olarak şunları aktarmaktaydı:

“Şurasını da ayrıca kaydedirim ki sırf siyasi cümlelerin tasrih ettiği gündüzki görüşme esnasında Yugoslavya Kralı Hazretlerinin Büyük Reisicumhurumuzun büyük kudreti hakkında hürmet ve hayırhahlıklarını ifade eden ve Mustafa Kemal Hazretlerinin de umumi harp esnasında ve bilahare Yugoslavya Krallığı'nın tesis ve tarsininde Kral Aleksander Hazretlerinin büyük fedakarane mesaisi ve büyük vatanperverliğini sena eden cümleleri geçmiştir ve bu ifadelerini

*bariz samimiyetine delil olmak üzere Kral Hazretleri, Reiscumhur Hazretlerinden kendisini asker arkadaşlığına kabul etmesini rica etmişti.”*⁶²²

Yaklaşık yirmi beş dakika süren bu görüşmeden sonra Cumhurbaşkanlığı Başkatibi Yusuf Hikmet Bayur ve Dışişleri Bakanı Aras, Atatürk ve Kral Aleksander ile beraber Dubrovnik kruvazörüne geçmişler ve on beş dakika burada kalmışlardı. Ardından kral ve kraliçe ile yanındakiler saat 11’de Dolmabahçe rıhtımına gelerek kendilerine tahsis edilen otomobille şehri gezmişlerdi. Akşam onurlarına Dolmabahçe Sarayı’nda verilen yemeğe katılan konuklar, uzun süren yemek sonunda bizzat Atatürk tarafından Dubrovnik kruvazörüne kadar uğurlanmışlardı. Kral ve kraliçe aynı gece Korfu adasına gitmek üzere İstanbul’dan ayrılmıştı.⁶²³

⁶²² **Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.322; **Atatürk’ün Milli Dış Politikası**, s.225-227; Bilal N. Şimşir, “*Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri, 7 Belge (1930-1937)*”, **Belleten**, C.XLV, S.177-180, Ankara, 1981, s.177-179.

⁶²³ Ülger, **a.g.e.**, s.191. Çankaya Köşkü Kütüphanecisi olan Nuri Ulusu’nun anılarında bu davetle ilgili gözlemler için bkz. Nuri Ulusu, **Atatürk’ün Yanı Başında**, der. M.Kemal Ulusu, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.172. Bu ziyaretin ardından dış basında Atatürk’ün de karşılık olarak Yugoslavya’ya gideceği yönünde haberler çıkmıştı. 13 Ocak 1934’te İngiliz Daily Mail gazetesi “Kemal Paşa Belgrad’a Gidiyor” başlıklı bir haberde Atatürk’ün Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk dış gezisini Yugoslavya’ya yapacağını yazmıştı. Ancak bu haberler gerçek değildi ve ziyaret gerçekleşmedi. 13 Ocak 1934 tarihli İngiliz Daily Mail gazetesinden aktaran Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, s.412.

Bu buluşma hakkındaki Yugoslav raporlarına değinen Vinaver, bu raporların konuşma esnasındaki içtenliğe vurgu yaptıklarını belirtmekteydi.⁶²⁴ Soyak da anılarında bu ziyaretle ilgili olarak: *“Atatürk ile Yugoslavya’nın çok uyanık, barış ve yurtsever Kralı Aleksander ile İstanbul’da Dolmabahçe Sarayı’nda yapılan bu samimi ve açık görüşmeden müspet neticeler elde edilmiştir. Verilen karara göre Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında derhal bir “anlaşma misakı” akt edilecek, bu müşterek gayeye doğru atılmış ilk adımı teşkil edecekti.”* şeklinde yazmaktaydı.⁶²⁵

Yugoslav Kralı Aleksander, İstanbul ziyareti ve Atatürk hakkında birçok kez olumlu izlenimlerini ve görüşlerini dile getirmişti. Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey’in Yugoslavya’nın Bükreş Elçisi olan Çolak Antić’ten edindiği bilgiye göre kral bir yemekte elçiye, Atatürk ve İstanbul ziyareti hakkında hatıralarından bahsetmiş ve şunları söylemişti:

“Hali, tavrı, konuşması, başı, bakışı ve sesi derhal insan üzerinde nadir bir adam karşısında bulunduğunuzu düşündüren bir etki bırakıyor. Bu görüşmeden bahtiyar döndüm. Devrin bu faik adamıyla anlaşmanın kolay olacağına dair bir izlenim edindim. Çok derin görüşü, çok vazih düşüniüşü, tereddütsüz karar vermeye

⁶²⁴ Vinaver, Mustafa Kemal Atatürk’ün daha sonra bir Yugoslav elçiye en son eski dost olarak sohbet ettiklerini ve daha sonra kağıt oynadıklarını anlattığını yazmaktadır. Bu görüşmede kimin kazandığına dair soruya Mustafa Kemal Atatürk’ün: *“İkimiz de, herkes diğerinin kalbini kazandı”* şeklinde parlak bir cevap verdiğini ifade etmektedir. Vinaver, **a.g.m.**, s.285.

⁶²⁵ Soyak, **a.g.e.**, s.499-500.

*müsait olan muhakemesi Balkan milletlerinin anlaşması sahasında bize ne kadar faydalı olacaktır, anladım. Kendisinden ayrıldığı vakit onu çok sevdiğimi ve ona bağlandığımı hissetmiştim. İstanbul halkı da bize çok samimi bir dostluk gösterdi; milletten gördüğüm bu muhabbetten ayrıca mütehassis kaldım.”*⁶²⁶

Kral Aleksander Temmuz 1934 tarihinde bir Fransız gazetesine Atatürk ile görüşmesi hakkında verdiği demeçte ise, “*Gazi’yi severim. Zamanın ihtiyaçlarını son derece güzel gören ve milletini ona uydurmak için çok mücadele eden bu dahi adama karşı derin bir sempati vardır*” sözleriyle Atatürk hakkındaki olumlu düşüncelerini dile getirmişti.⁶²⁷ Sadece Yugoslavya Kralı Aleksander değil, Yugoslav halkı ve aydınları da Atatürk ve Türkiye hakkında “ilgili ve olumlu” bir bakış açısı geliştirmişlerdi. Nitekim gerek Atatürk hayattayken ve gerekse ölümünden sonra Atatürk’ün şahsiyeti, başarıları ve inkılap hareketleri hakkında pek

⁶²⁶ Aynı şekilde Çolak Antić de 1914-1915 yıllarında Sofya’da sefir olduğu sırada, Gazi hazretlerini askeri ataşelik yıllarından tanıdığını ifade etmiş ve “*Kendileriyle tanışmam Yugoslav ataşemiliterimiz miralay Mösyö Kuşakoviç sayesinde oldu. Gazi hazretleri ona Afrika muharebelerinden uzunca bahsetmişlerdir. Mösyö Kuşakoviç bana birçok kez “Türkiye ateşemiliterine dikkatinizi çekerim, onda çok şayanı dikkat bir özellik var” demişti. Aradan zaman geçip de Gazi hazretlerinin ünü uluslararası bir durum kazandığı vakit miralayın vaktiyle bana söylediklerini tekrar hatırladım.*” **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.696.22, 25 Kasım 1933 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Başvekalete gönderilen, Bükreş Elçiliği’nden alınan yazı.

⁶²⁷ Akşin, **a.g.e.**, s.243.

çok eser kaleme alınmış; bir çok yayında Türkiye ve Atatürk'le ilgili makale ve yorumlara yer verilmişti.⁶²⁸

4.7.) IV. Balkan Konferansı (4-10 Kasım 1933)

Bu konferans Yunanistan'ın Selanik kentinde toplanmadan iki ay kadar önce Yunanistan ve Türkiye arasında dostluk antlaşması imza edilmişti.⁶²⁹ Bu gelişme ile Balkan Antantı'na giden yolda Türkiye ve Yunanistan adeta konferansların öncüleri durumuna gelmişlerdi. Bu antlaşmanın Balkan işbirliği çabalarında somut bir adım olduğu dikkate alınır, diğer ülkelerin de işbirliğine katılımları ve inançlarında etkili bir rolü olmuştu. Ancak Bulgaristan Balkan Antantı'na katılmakta sorun olmaya devam etmekte, hatta Arnavutluk ve Yugoslavya'yı da vazgeçirmeye yönelik çabalarda bulunmaktaydı.

⁶²⁸ Atatürk ile ilgili Yugoslavya'da yapılmış çalışmalar hakkında bkz. Marijana Teodosević, “1921-1984 Yılları Arasında Yugoslavya'da Mustafa Kemal Atatürk Hakkında Çıkan Çalışmaların Bibliyografik Eki”, çev. Zeynep Zafer, **Atatürk Yolu**, A.Ü. TİTE Dergisi, Y.9 (Kasım 1996), C.5, S.18, Ankara, 1996, s.205-242. Yugoslavya'da Atatürk ve Türkiye ile ilgili bir çok yazar tarafından eserler de kaleme alınmıştır: Šemsudin Sarajlić, **Nova Turska**, Hrvatska Tiskara, Sarajevo, 1926; Maksim Svara, **Gazi Mustafa Kemal-Paša**, Islamska Dionička Štamparija, Sarajevo, 1931; M.Cvetovski, **Ataturkova Turska**, Balkanskog Instituta, Beograd, 1938; Munir Šahinović-Ekremov, **Turska,-Danas i Sjutra**, Muslimanska Svijest, Sarajevo, 1939.

⁶²⁹ **Düstur**, 3.Tertip, C.15, s.195.

Bulgaristan'ın Balkan Antantı konusundaki endişelerini gidermek ve tekrar görüşmelere gelmesini sağlamak amacıyla 20-24 Eylül 1933 tarihlerinde Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Aras, Sofya'ya ziyarette bulunmuşlar ve Çar III. Boris tarafından 22 Eylül'de kabul edilmişlerdi.⁶³⁰

Türkiye, Bulgaristan'da oluşan olumsuz kamuoyunu bu şekilde değiştirmeye gayret ederken, 4 Ekim 1933'te Yugoslav Kralı Aleksander ile Bulgar Çarı III. Boris bir görüşme yapmış; ardından Aleksander Türkiye'ye gelmişti. Bütün bu girişimlere rağmen Bulgaristan azınlıklar konusundaki ısrarcı tutumundan vazgeçmemiş; Yugoslavya ile Makedonya bölgesi üzerindeki anlaşmazlıklar ve Yunanistan ile Ege Denizi'ne çıkış noktasında çatışan çıkarları nedeniyle Bulgaristan bir türlü birliğe yanaşmamıştı.⁶³¹

⁶³⁰ **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1933. Türkiye Bulgarları ikna çabalarında bulunmuştu ve durumu netliğe kavuşturmak amacıyla İnönü ve Aras 20 Eylül 1933'te Sofya'ya gitmişti. Bulgarlar, birliğe girme teklifini geri çevirmişler; bunun yerine Türk-Yunan ve Bulgarların birlikte bir pakt kurmasını önermişler; ancak bu görüşmelerden de sonuç çıkmamıştı. **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.314.

⁶³¹ **Vakit**, 4, 8 Ekim 1933.

IV.Balkan Konferansı 4 Kasım'da Selanik'te toplanmıştı.⁶³² Konferans sonunda, Balkan ülkeleri arasında çok taraflı antlaşmalar yapılmasının önemi vurgulanarak, önceki konferansın kararları aynen kabul edilmiş ve yayınlanan bildiri ile Balkan Devletleri'ne Balkan Antantı'na katılmaları çağrısında bulunulmuştu.⁶³³ Bunun sonucunda, beşinci bir konferansın 1934 senesinde İstanbul'da toplanması fikri de ertelenmişti.⁶³⁴ Konferansta siyasi açıdan en büyük temenni olarak Dışişleri Bakanlarının düzenli toplantılar yaparak ülkeler arasında anlaşma ve yakınlaşmayı sağlamaları yönündeki dilekleri tekrarlanmıştı. Konferans sonucunda, Balkan ülkeleri arasında yolların ve hava hatlarının yapılması, Balkan Denizcilik şubesinin faaliyete geçirilerek taşımacılığın iyileştirilmesi yanı sıra, kültürel yakınlık, sosyal ve sıhhi beraberlik ve kadınların korunması gibi dilekler ifade edilmişti. Ayrıca Balkanlararası gümrük birliğine gidilmesi, ülkeler arası ticari mücadelelerle ilgilenecek bir takas odası kurulması, uluslararası iş teşkilatının kararıyla çalışacak bir Balkan Ticaret Odası kurulması gibi projeler kabul edilmişti. Konferansın son toplantısında, konferans teşkilatlarına alınacak azaların ve gelecek konferanslara

⁶³² Konferansın açılış günü, Atatürk'ün doğduğu tarihi eve bir mermer hatıra levhası resmi törenle asılmıştı. Törende Yunan Dışişleri Bakanı Papanastassiou başta olmak üzere belediye reisi, Türkiye'nin Atina Elçisi Enis Akaygen ve diğer resmi yetkililer katılmışlar, konuşmaların ardından tören sonunda Türk ve Yunan marşları çalınmıştı. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:228.535.1, 8.11.1933 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalet yazı.

⁶³³ **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1933.

⁶³⁴ Soysal, "*Balkan Paktı*", s.146.

katılacak temsilcilerin daha fazla parlamento mensubu kimseler olmaları da bir arzu olarak belirtilmişti.⁶³⁵

4.8.) Türkiye-Yugoslavya Dostluk, Saldırmazlık, Adli Tesviye, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması (27 Kasım 1933)

Kral Aleksander'in ziyaretinden sonra, 1933 Kasım ayında Dışişleri Bakanı Aras, Belgrad'ı ziyaret etmişti.⁶³⁶ Bu ziyaret Yugoslavya'da büyük bir ilgiyle karşılanmış ve Yugoslav basınında da geniş bir yer bulmuştur.⁶³⁷ Gazetelerde, evvelce yapılan anlaşmaya istinaden Yugoslav-Türk Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın Belgrad'da imzalanacağı ve bu antlaşmanın önemine dair yorumlar yapılmıştı. Bu ziyaret sonunda 27 Kasım 1933'te Belgrad'da Türk-Yugoslav "*Dostluk, Saldırmazlık, Adli Tesviye, Uzlaşma ve Tahkim Antlaşması*"

⁶³⁵ **Ayın Tarihi**, No:1, Ocak 1934, s.242.

⁶³⁶ Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile birlikte Özel Kalem Müdürü Refik, Genel sekreterlikten Mehmet Cevat Bey ve emniyet memuru Sadık Efendi'nin Atina üzerinden Belgrad'a gitmeleri onaylanmıştı. **BCA**, Fon:030.18.1.2, Yer:41.83.12, 19.11.1933 tarihli Kararname; Bu ziyaret ile ilgili olarak ayrıca bkz. Tevfik Rüştü Aras, **Lozanın İzlerinde 10 Yıl**, Akşam Matbaası, İstanbul, 1935, s.207.

⁶³⁷ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:251.696.25, 19.7.1935 tarihli Belgrad Elçiliğinden alınan yazı.

imzalanmıştı.⁶³⁸ Bu antlaşma 2 Temmuz 1934’de Yugoslav Mebusan Meclisi’nden ve 10 Temmuz 1934’de Ayan Meclisi’nden geçerek onaylanmıştı.⁶³⁹

İki ülke arasında yapılan bu antlaşmadan sonra Dışişleri Bakanları ortak bir tebliğ yayınlamışlardı. Bu tebliğde bakanların iki ülke arasında belirsiz kalan meseleleri inceledikleri ve her iki tarafı memnun edecek şekilde bu meselelerin çözümleneceğini bildirmişlerdi. Bu antlaşma ile iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin daha çok artırılması ve daha sıkı bağlanmasına yardımcı olacağı vurgulanmaktaydı. Yugoslavya Dışişleri Bakanı Jevtić de Türk-Yugoslav Antlaşması’nın uluslararası barış için ve kurulan düzenin devam ettirilmesinde ciddi katkıları olacağını; bunun da sadece Türk ve Yugoslav milletlerini değil, bütün Balkanlıları daha iyi bir geleceğe götüreceğini belirtmişti. Jevtić, Kral Aleksander’in İstanbul ziyaretinde Türk milletinin gösterdiği yüksek saygı, heyecan ve derin sevgiye de değinerek Yugoslav kamuoyunun bundan çok etkilendiğini ve milletinin de büyük bir minnettarlık hissettiğini ifade etmişti.⁶⁴⁰

⁶³⁸ **Düstur**, 3.Tertip, C.15, s.199-207; **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM-IV.Dönem 1931-1935, C.1, s.493; **Ayn Tarihi**, Ocak 1934, No:1, s.97-101; İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, s.449-454; Gönübol- Sar, **a.g.e.**, s.101; Öksüz, **a.g.m.**, s.629; Sevim Ünal, **a.g.m.**, s.1995.

⁶³⁹ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:252.697.19, 29.9.1934 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Başvekalet yazı.

⁶⁴⁰ **Ayn Tarihi**, No:1, Ocak 1934, s.94-95.

Yugoslav basını da antlaşmayla ilgili yorumlara yer vermişti. Novosti gazetesinde bu antlaşmanın üç açıdan önemli olduğu belirtilmekte ve;

“Birincisi, bu antlaşma Türkiye ile Yugoslavya arasında sıkı bir siyasi işbirliğine yol açmaktadır. Aslında iki ülke arasında siyasi ilişki olsa da sıkı olduğu söylenemezdi. İki ülke arasında 1925’te yapılan ve iki ülke arasında harbe son veren pakttan başka bir anlaşma yoktu. İkincisi, bu antlaşmayla Balkanları ilgilendiren konularda iki taraflı antlaşmalar yaparak anlaşma yoluyla Balkan ülkeleri için işbirliğinin yolu açılmış oluyordu. Son olarak, bu antlaşma iki ülke arasındaki karşılıklı iktisadi işbirliğini ve karşılıklı ticaret yapılması imkanı da sağlamıştır.” yorumu yapılmaktaydı.⁶⁴¹ İki hükümet arasında yalnız harp haline son veren 1925 yılındaki antlaşmadan başka bir şey olmadığından bahseden L’Echo De Belgrade gazetesi ise, iki ülkede siyasi ve iktisadi alanda daha sıkı işbirliği imkanları veren yeni antlaşmanın, Balkanlılar arasında yapılan iki taraflı antlaşmalar serisini güçlendireceğini ve genel bir Balkan anlaşmasının ancak Balkan devletlerinin bugünkü sınırlarının korunması prensibinde birleşmeleriyle sağlanabileceğini yazmaktaydı.⁶⁴² Antlaşma ile ilgilenen Türk basını da amacın Balkanlar’da barışı korumak olduğunu ve Bulgar hükümetinin endişe etmemesinin gerektiğini dile getirmişti.⁶⁴³

⁶⁴¹ **Novosti**, 26 Kasım 1933.

⁶⁴² **L’Echo De Belgrade**, 29 Kasım 1933.

⁶⁴³ **Vakit**, 5 Aralık 1933. Ayrıca bu antlaşma Yunan basınında da yankı bulmuştu. Yunan basını antlaşmanın iktisadi açıdan iki ülkeye getireceği yararlarla da değinmiş ve “*Türkiye vereceği hammaddelere karşılık olarak Yugoslavya’dan alacağı mamul eşya dolayısıyla bu*

4.9.) Türkiye-Yugoslavya Karşılıklı Taleplerin Halledilmesine Dair Antlaşma (28 Kasım 1933)

28 Kasım 1933'te Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı arasında "Karşılıklı Taleplerin Halledilmesine Dair Antlaşma" imzalanmış ve bu antlaşma ile Yugoslavya Hükümeti'nin, ülkesindeki Türk emlakı karşılığında Türk Hükümeti'ne 17 milyon dinar tazminat ödemesi kararlaştırılmıştı.⁶⁴⁴ Bu antlaşma ile Yugoslavya'da kalan Türk mallarının durumu çözüme kavuşturulmuştu. Belgrad Elçiliği'nden gönderilen yazıya dayanarak bu antlaşma ile Yugoslavya'da mal bırakmış olanların verdikleri beyannamelerde bırakıldıkları belirtilen bu malların değerleri ile anlaşmaya göre ödenecek para arasında büyük bir fark olduğu görülmüştür. Ancak bu farkı giderecek başka bir maddi kaynağın olmaması ve bu konuda isteklerin bir an önce karara bağlanması için Vekalet Milli Emlak Müdürü ile Hariciye, Adliye Vekilliklerince ve Tapu Umum Müdürlüğü'nce seçilecek

ülkenin iyi bir müşterisi haline girecektir" yorumunu yapmıştır. **Ayn Tarihi**, No:1, Ocak, 1934, s.104-105.

⁶⁴⁴ **Düstur**, 3.Tertip, C.15, s.187-188; **Ayn Tarihi**, No:1, Ocak, 1934, s.101-102. Bu antlaşmadan sonra özellikle Güney Sırbistan'dan (Kosova, Makedonya ve Sancak) Türkiye'ye göçler hızlanmıştır. Bu antlaşma ile göç etmiş olanların mallarının değerlerinin ödenmesine açıklık getirilmişse de, bölgede yaşayan Müslüman ve Türklerin durumları toprak reformu gibi uygulamalar nedeniyle zorlaşmaktaydı. Safet Bandžović, "*Ratovi i Demokratska Deosmanizacija Balkana (1912-1941)*", **Prilozi**, Br.32, Sarajevo, 2003, s.223.

temsilcilerden toplu bir komisyon kurulmasına karar verilmişti.⁶⁴⁵ Ayrıca bu çerçevede daha önce beyan vermemiş olanlara başvurmaları için bir ay kadar ek süre tanınması ve bundan sonra 17 milyon dinardan alacaklılara verilmesi gereken paranın oran ve miktarının tespit edilebileceği ifade edilmişti.⁶⁴⁶

Tevfik Rüşti Aras, antlaşmaların imzasından sonra Atina ve Belgrad ziyaretleri hakkında Anadolu Ajansı'na Yugoslavya ile ortak barış amaçlarını görmekten ve kendisine özellikle gösterilen ilgi ve dostluktan duyduğu memnuniyeti ifade eden bir açıklama yapmış; bu görüşmeler sonucunda iki ülke arasındaki meselelerde tam mutabakat sağlandığını belirtmişti.⁶⁴⁷

Türkiye-Yugoslavya arasında yapılan dostluk antlaşmasının Bulgaristan-Yugoslavya arasındaki sorunların çözümünde de bir örnek oluşturduğu görülmektedir. Nitekim bu antlaşmadan sonra, Bulgaristan Kralı ve Başbakanı Muşanov da Yugoslavya'ya 10 Aralık 1933'de bir ziyarette bulunmuşlar ve büyük bir törenle karşılanmışlardır.⁶⁴⁸ Yugoslav Dışişleri Bakanı Jevtić, Balkanlar'da yapılan girişimlerden çok memnun olduklarını ve bu girişimler ile Küçük İtilaf'ın merkezi Avrupa barışının korunmasında ne kadar önemli olduklarını vurgulamıştır.⁶⁴⁹ Bu antlaşma ile Balkan devletlerinin iki grubu -Küçük Antant'a

⁶⁴⁵ **BCA**, Fon:030.18.1.2, Yer:51.5.16, 24.1.1935 tarihi kararname.

⁶⁴⁶ **BCA**, Fon:030.18.1.2, Yer:51.8.17, 7.2.1935 tarihli kararname.

⁶⁴⁷ **Ayın Tarihi**, No:1, Ocak,1934, s.102-103.

⁶⁴⁸ Vinaver, **a.g.m.**, s.285.

⁶⁴⁹ **Novosti**, 22 Aralık 1933.

dahil Yugoslavya ve Romanya ve şimdi müttefik olan Türkiye ve Yunanistan-birbirine yakınlaşmış oluyordu. Tevfik Rüştü Aras bu dört devletin birleşmesini talep edince Yugoslav Dışişleri Bakanı Jevtić, Bulgaristan'ın da bu yeni oluşuma katılması gerektiğini ancak Sofya'da hala engeller varsa şimdilik dörtlü bir paktın yapılması gerektiğini vurgulamıştı.⁶⁵⁰ Bu antlaşma ile bu dört ülke arasında yapılması düşünülen antlaşmaların imzasına kadar birbirlerini haberdar etmeden Balkanlarda hiçbir siyasi girişimde bulunmamak ve tarafların önceden yazılı rızası alınmadan diğer Balkan Devletlerine karşı hiçbir taahhüte girilmemesi konusunda görüş birliği sağlanmıştı.⁶⁵¹ Antlaşmaların imzalanmasının ardından 15 Aralık 1933'te Belgrad Elçisi Ali Haydar Aktay, Yugoslavya Kralı Aleksander ile görüşmüştü. Bu görüşmede Bulgar Kralı Boris'in ziyaretinden bahseden Aleksander, Boris'in kendileriyle anlaşmaya taraftar olduğunu; aralarındaki sınır meseleleri ve Makedonyalılara yapılan kötü muameleler hakkında konuştuklarını belirtmiş ve bu konuda Makedonya İhtilal Komitesi ile bağlantısı olanlar hakkında kendilerine taviz veremeyeceklerini söylediğini ifade etmişti. Boris de Makedonya Komitesi konusunda kendisinin dahi tehlikeli bir durumda bulunduğunu ve bunların üzerine gidemediğinden yakınmıştı. Aleksander Bulgarlar'ın komşu ülkelerle sorunlarında hemen -Makedonya, Trakya ve Dobruca komitesi gibi- komitecileri ileri sürdüklerini belirtmiş ve Bulgaristan'ın birliğe katılmamasının onun güvenliği ve

⁶⁵⁰ Vinaver, **a.g.m.**, s.285.

⁶⁵¹ **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.323.

refahı için zararlı olacağını bu şekilde kalarak sürekli bir sorun merkezi olarak görüleceğini Boris'e ilettiğini elçiye söylemişti.⁶⁵²

5.Balkan Antantı (9 Şubat 1934)

Balkan Antantı (Pacte d'Entente Balkanique) 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan devletlerinin temsilcileri tarafından Atina'da imzalandı ve TBMM'de 6 Mart 1934'de kabul edilerek 12 Mart 1934'de 26511 sayılı Resmi Gazete'de yayınlandı.⁶⁵³ Balkan ülkeleri arasında ilk defa dayanışma ve işbirliği imkanı sunan çok taraflı, bölgesel bir savunma anlaşması olarak nitelendirilen bu pakt ile Balkan ülkeleri arasındaki sınırlar da güvence altına alınmış olmaktadır.⁶⁵⁴ Balkan Antantı, yalnızca imzalayan devletlerin Balkanlar'daki sınırlarını korumak için revizyonist devletlere karşı alınmış bir tedbirdir.⁶⁵⁵

⁶⁵² Elçi Aktay, bu görüşmede Kral Aleksander'in kendisine de son derece ilgi gösterdiğini ve bunun da kralın Atatürk'e duyduğu saygı ve sevgiden ileri geldiğini düşündüğünü belirtmekteydi. **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, s.233-240.

⁶⁵³ **Düstur**, 3.Tertip, C.15, s.185; **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.341; Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s.462-471; Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s.9; Sander, **Siyasi Tarih, 1918-1994**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005, s.102; Soyak, **a.g.e.**, s.501-502; Öksüz, **a.g.m.**, s.629. Bkz. Ek4:Belge.4.

⁶⁵⁴ Soysal, "*Balkan Paktı (1934-1941)*", s.125.

⁶⁵⁵ Gönübol- Sar, **a.g.e.**, s.103.

Balkan Antantı, Türkiye adına Tefvik Rüştü Aras, Yugoslavya adına Bogoljub Jevtić, Yunanistan adına Demetre Maximos ve Romanya adına Nicola Titulescu olmak üzere bu dört ülkenin dışişleri bakanlarınca imzalandı. Paktın metninin giriş cümlesinde:

“Balkanlarda sulhun kuvvetlenmesine yardım etmeyi arzu eden ve Briand-Kellogg misakının ihzarında ve Akvam Cemiyeti Heyeti Umumiyesinin buna müteallik kararlarında hakim olan anlaşma ve uzlaşma fikri ile hareket eden ve Mevcut ahdi taahhütlere riayeti ve Balkanlarda halen müesses arazi nizamının muhafazasını temine katiyetle karar vermiş bulunan Türkiye Reisicumhuru, Haşmetlü Yugoslavya Kralı, Yunanistan Reisicumhuru ve Haşmetlü Romanya Kralı Hazretleri bir Balkan Anlaşma Misakı aktine karar vermişlerdir...” şeklinde belirtildiği üzere antantın amacı, anlaşma ve uzlaşma prensibiyle Balkanlar’da mevcut durumu korumak olarak irdeleniyordu.⁶⁵⁶ Antantın imzalanmasının

⁶⁵⁶ Antantın metni için bkz. **Düstur**, 3.Tertip, C.15, s.185-186; **Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.367-368; Afetinan, **a.g.m.**, s.285-291. Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, s.263-264; Paktın imzalanması sürecinde Venizelos, Yunanistan’daki Türk Elçisi Enis Akaygen ile görüşerek tereddütlerini ve görüşlerini İnönü’ye bir mektupla bildireceğini belirtmişti. Sonunda Yunanistan paktı -değerini büyük ölçüde düşüren- *“Balkan Paktı’nın gayesi sadece Balkan hudutlarının bir Balkan devletinden gelecek tecavüze karşı teminidir. Yunanistan, Paktila taahhüt ettiği vecibelerin icrası dolayısıyla hiçbir şekilde büyük devletlerden birine karşı harp edemez”* şeklindeki “kaydı itirazı” ile onaylamıştı. Venizelos ve İnönü arasındaki bu mektuplar için bkz. **Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.343-346.

ardından, Dışışleri Bakanlığı'ndan elçiliklere Balkan Antantı Antlaşması'nın amaçları ve içeriğini bildiren birer tamim gönderilmişti.⁶⁵⁷

Balkan Antantı kapsamında Türkiye-Yugoslavya Krallığı arasında sırasıyla, 6 Haziran 1934'te "Suçluların İadesi Sözleşmesi" ve 3 Temmuz 1934'te "Adli, Medeni ve Ticari İlişkilere Dair Sözleşme" imzalanmıştı.⁶⁵⁸

25 Ekim 1934 tarihli TBMM oturumunda Balkan Antantı hükümlerinin bir an önce uygulanması için meclise yetki verilmesi kabul edilmişti. Bu oturumda Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü Bey, Balkan Antantı'nın 1934 sonbaharında Milletler Cemiyeti'nde de onaylandığını, bu antlaşmanın Balkan ülkelerinin sınırlarının güvenliği için birlikte çalışmalarını öngören maddelerinin olduğunu, bu maddelerin gereği gibi uygulanabilmesi için mecliste ayrıca onaylanması gerektiğini belirtmişti.⁶⁵⁹

Balkan Antantı'nın hayata geçirilmesinde hiç şüphesiz Atatürk'ün ve onun izlediği Balkanlar'da barışın sağlanması ve korunması politikasının önemli bir etkisi olmuştu. Bu bakımdan Balkan Antantı, Türk dış politikası açısından son derece önemli ve kayda değer bir gelişmeydi. Balkan Antantı'na giden yolda Türkiye, hiç olmazsa başlangıçta Bulgaristan'ın da katılacağı bir Türk-Yunan antlaşması

⁶⁵⁷ **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.342.

⁶⁵⁸ **Düştur**; 3. Tertip, C.17, 1936, s.129-136 ve 139-149; **BCA**, Fon:030.18.1.2, Yer:49.74.1, 30.10.1934 tarihli Kararname; Öksüz, **a.g.m.**, s.629.

⁶⁵⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İçtima:3, C.24, 25.10.1934, s.8.

tasarlamış, Bulgaristan'ın ikili antlaşmayı kabul etmemesi üzerine Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya arasında beşli bir anlaşma düşünmüştü. Bulgaristan'ın pakta girmesi, komşularıyla sorunlarını çözme imkanı yaratacak olması ve aşırıya giden eğilimlerinin paktın içinde kısıtlanabileceği ve İtalyanlar'ın da etkisinin bu şekilde azaltılabileceği düşüncesiyle istenmişti. Ancak Bulgaristan'ın iç ve dış etkilerle bu meselenin paktın imzasından önce halledilmesinde ısrar etmesi üzerine, Bulgaristan'ın bir gün katılacağı umuduyla dışarıda bırakılarak paktın gerçekleştirilmesi yoluna gidilmişti. Türkiye gibi Yugoslavya da Bulgaristan'ın pakta katılması için çabalamış ancak aralarındaki sorunlar nedeniyle Bulgaristan anlaşmaya yanaşmamıştı. Özellikle İç Makedonya İhtilalci Örgütü'nün Yugoslavya'nın bütünlüğüne yönelik saldırıları, azınlıkların durumları ve sınır olayları gibi nedenlerle iki ülke ilişkilerinde sürekli sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Balkan Antantı'ndan yedi ay sonra Eylül 1934'te Yugoslav Kralı Aleksander Bulgaristan'a ziyarette bulunmuş ve iki ülke arasında yakınlaşma sağlanması için görüşmeler yapmıştı.⁶⁶⁰ Bu yakınlaşma eğiliminde, Mayıs ayında Bulgaristan'da hükümet değişikliği olması ve başbakanlığa getirilen Georgiyef'in dış politikada

⁶⁶⁰ Yugoslav-Bulgar yakınlaşması hakkında Belgrad Elçiliği'nin raporunda Yugoslav ve Bulgar resmi-gayri resmi kültürel bir takım organizasyonların karşılıklı ziyaretler yaptıkları belirtilmekteydi: Drava Banlığı Yugoslav öğretmenler derneğinin Sofya ziyareti, Yugoslav Sokolları'nın senelik toplantılarına Bulgar Yunak teşkilatının (Sokol benzeri Bulgar İzci teşkilatı) temsilci gönderdiği, kiliseler arasında yakınlaşma sağlanması için Sofya Metropolit Stefan'ın Belgrad ziyareti gibi. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:252.699.14, 13 Mayıs 1935 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başbakanlığa gönderilen, 9661/318 numaralı Belgrad Elçiliği raporu.

önceliğinin komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurma olması etkili olmuştu. Türk basını da Yugoslav Kralı'nın Sofya ziyareti ile yakından ilgilenmiş ve Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasını destekleyen ve hatta bunun Türk-Bulgar yakınlaşmasına da yol açmasını dileyen yorumlar yapılmıştı.⁶⁶¹ Türkiye, Balkanlar'daki durumun kuvvetlendirilmesi ve özellikle Trakya'nın güvenliği için Yunanlılarla Bulgarları birbirine yaklaştırmaya büyük çaba sarf etmişti.⁶⁶²

Balkan Antantı'nın imzalanmasının yankıları da oldukça büyük olmuştu. Özellikle Yugoslav basını başta olmak üzere diğer Balkan ülkelerinde paktın önemine dair ve özellikle Atatürk ve Türkiye'nin dış siyaseti üzerine değerlendirmeler yapılmıştı. Yugoslavya'nın önde gelen yazarlarından Hıfzı Bjelavac 27 Mart 1934'te Belgrad Radyosu'nda Türkiye ve Gazi Mustafa Kemal başlığıyla verdiği bir konferansta:

“Savaştan mağlup çıkmış olan Türkiye'nin milletin ve memleketin mahvolmasına neden olacak Sevr'i imza ettiği halde Gazi hazretlerinin vatanperver çabalarıyla milletin istiklalini nasıl elde ettiğini ve daha sonra reisicumhur olarak da ülkede harikalarla dolu ıslahatlar yaptığını ve millette büyük bir ruh uyandırdığını” ifade etmişti.⁶⁶³

⁶⁶¹ **Ayın Tarihi**, No.10, Ekim 1934, s.440-447.

⁶⁶² **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.318.

⁶⁶³ **BCA**, Fon:30.10.0.0, Yer:252.697.4, 24.4.1934, Hariciye Vekaleti'nden Başvekalet Yüksek Makamına gönderilen Belgrad Elçiliğinin 11.4.1934 tarihli yazısı.

Balkan Antantı'nın Yugoslavya'daki yankıları Bulgarlar ile anlaşılammamasından doğan çekinceler ve endişelerden kaynaklanmıştı. Protokolün 4. maddesine göre, yapılacak olan askeri antlaşmalarla ilerleme kaydedilmesinden sonra Yugoslavlar'ın endişeleri de büyük oranda giderilecekti.⁶⁶⁴

Kral Aleksander da Yugoslavya'ya gelmiş olan Amerikalı gazetecilere verdiği beyanatta Balkanlar ile ilgili görüşlerini bildirmişti. Aleksander, Balkanlar'da bir harp ihtimali olup olmadığı sorularına *“Balkanlar'da harp olmayacaktır. Son birçok senelerde Balkanlar Avrupa'da bir ihtilal ve kargaşalık kaynağı olarak düşünülmüştür. Gerçekteyse Büyük Devletler kendisini rahat bıraktıkları zaman Balkanlar'a böyle bir hal görülmemiştir. Biz Balkanlar'daki işlerimizi düzenledik. Balkanlar'ın çoktan beri karışıklık merkezi olmayıp aksine karşılıklı bir anlayış kıtası olduğuna sizi ikna etmek için geçen seneki faaliyete ait ilişkilere bir göz atmak lazımdır. Balkan memleketleri arasındaki ilişkilerin Avrupa'nın herhangi bir yerinden daha iyi şekilde düzenlenmiş bulunduğunu ve dünyanın diğer kısmına göre harp tehlikesinin Balkanlarda daha az olduğunu*

⁶⁶⁴ Pakta karşı en belirgin tepki İtalyanlardan gelmiştir. Mussolini'nin 19 Mart 1934'te Faşist Kongresi'nde verdiği nutkunda İtalya'nın tarihi emellerinin Asya ve Afrika'da olduğunu açıkça ifade etmesi bu tepkinin bir örneğiydi. Bu nutuk Türkiye ve Yugoslavya tarafından İtalya'nın gözdağı vermek amacıyla yaptığı şeklinde yorumlanmıştır. **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.347-349; Pakttan Türkiye'nin beklediği en önemli yarar, Balkanlar'ın büyük devletlerin nüfuzuna kapanmasıydı ve İtalya bu çeşit bir Balkan anlaşmasından hoşlanmayacaktı. **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.312; Ünal, **a.g.m.**, s.1993.

burada teyit ederim. Hayır, Balkan memleketleri için hiçbir harp tehlikesi yoktur.” şeklinde cevap vermiş ve sözlerine devamla *“Balkanlarda barışı bozmak için dışarıdan etkiler yapıldığını ancak barışa veya savaşa büyük devletlerin karar verdiklerini”* belirtmişti.⁶⁶⁵

Yugoslav basınından Novosti gazetesi ise “Yugoslavya ve Balkan Antantı” başlıklı makalede Bulgaristan’ın pakta katılmaması ile ilgili Balkan Antantı’nı savunan bir makaleye yer vermişti. Bu makalede, Balkan Antantı’nın Balkan devletleri içinde tam bir sınır bütünlüğü ve düzen sağladığı, misakı imzalamış olan devletler yabancı bir askeri kuvvet tarafından tehdit edildiklerinde birbirlerine askeri yardıma mecbur oldukları; Balkan devletlerinin sınırlarını geçecek olan herkesin Balkan ulus ve ordularının ortak cephesiyle karşılaşacakları belirtilmekteydi. Yugoslavya, Türkiye ve Romanya bir başka ülkenin saldırı amacıyla Yunanistan’a geçme girişimlerine izin vermeyecekleri belirtilerek özellikle Sofya ve Roma’ya göndermeler yapılmaktaydı.⁶⁶⁶

⁶⁶⁵ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:252.697.13, 5.6.1934 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Başvekalet’e gönderilen, Kral Aleksander’in Amerikalı gazetecilere Balkanlarla ilgili açıklamalarına dair Belgrad Elçiliğinin yazısı.

⁶⁶⁶ **Novosti**, 9 Mart 1935. Romanya basınında da *“Bulgaristan’ın herhangi bir harekete karşı Balkan Misakı icabında harekete geçmesini bilecektir”* şeklinde yorumlar çıkmaktaydı. Romanya dışişleri bakanı Titulescu 25 Mart 1935 tarihinde Belgrad’da biraraya gelerek görüşmüşlerdi. Titulescu, Küçük Antant ve Balkan antlaşmasının barışın korunmasındaki rollerine önem veren açıklamalar yapmıştı. **Ulus**, 23, 27 Mart 1935. Bulgaristan da paktın imzasından memnun olmamış ve Bulgar basınında paktın Bulgar-

Türk basınında ise, Balkan Antantı olumlu şekilde karşılanmış ve pakta destek veren yazılar çıkmıştı. Cumhuriyet gazetesinde: *“Belgrad’da kesin metni geçen hafta parafe edilmiş olan Balkan Paktı dört devlet Dışişleri Bakanları arasında dün Atina’da imzalanmıştır. Hadiseyi barış adına atılmış olumlu ve ciddi bir adım olarak selamlamak lazımdır. Daha düne kadar barışı tehdit eden bir barut fıçısı görünümünde olan Balkanlar’ın bugün bütün dünyaya barış modeli sayılacak bir çehre ile görünmesi hiç şüphe yok ki, her tarafta büyük bir alaka ve sempati ile karşılanacaktır”* şeklinde yorum yapılmıştı.⁶⁶⁷

10 Ocak 1935’de Tevfik Rüştü Aras Cenevre’ye giderken Belgrad’da Jevtić ile görüşmüş ve Naip Prens Paul tarafından kabul edilmişti. Aynı şekilde Cenevre’den dönüşünde de Belgrad’a uğrayan Aras burada Romen, Yunan ve Fransız elçileri ile de görüşmeler yapmıştı.⁶⁶⁸

Yugoslav yaklaşmasını önlemek için yapıldığı yolunda haberler yer almıştı.

Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), s.350.

⁶⁶⁷ **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1934.

⁶⁶⁸ **Ulus**, 11, 26 Ocak 1935. Bu sırada, Mart 1935’te Yunanistan’da meydana gelen ayaklanma üzerine Balkan Antantı’nın öngördüğü ilkeler çerçevesinde olaylara büyük devletlerin karışmasının veya herhangi bir sınır ülkesinden gelecek saldırıların önlenmesi ve böylece Balkan Antantı’nın etkinliğinin ortaya konmuş olduğu şeklinde yazılar Türk basınında yer almıştır. **Ulus**, 14 Mart 1935.

Balkan Antantı, sıradan bir yardım antlaşması niteliğinden daha ileri giden, önemli bir antlaşmaydı. Pakt ile üyeler arasında belli şartların gerçekleşmesi halinde karşılıklı savunma taahhütlerinin ne şekilde yürürlüğe gireceği açık bir şekilde belirtilmişti.⁶⁶⁹ Kriz anlarındaki etkisizliğine rağmen Balkan Antantı, Balkanlar bölgesindeki ortak bölgesel güvenlik sistemi tipinin ilk örneğini teşkil etmekteydi.⁶⁷⁰

Türkiye, Akdeniz ülkesi olmasının getirdiği jeostratejik ve jeopolitik zorunluluklar nedeniyle ek bağlantılara yöneldiği için antantı imzalamıştı. Balkan Antantı ile karşılıklı olarak sınırların garantisini sağlamanın yanında Bulgaristan'ın katılımı sağlanamadığından bu sınırların Bulgaristan'a karşı da garantisi şeklini almıştı. Esas olarak siyasi ve askeri bir antlaşma olmakla birlikte, barışın sağlanması için iktisadi ve kültürel alanlarda da işbirliğine gidilmesi amaçlanmış; Balkan Antantı Konseyi devamlı bir kuruluş haline gelirken, İstisari Ekonomik Konsey kurulmuş ve bu konseye iktisadi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ulaşım ve turizm imkanlarının artırılması ve hatta bir Balkan Bankası kurulması olanakları üzerinde çalışma yapması görevleri verilmişti. Bütün çabalara rağmen konsey bu alanlarda gerek Balkan ülkelerinin tarımsal ekonomiye dayanan yapıları ve pazarlarda zaten birbirleriyle rekabet eder halde oluşları, sanayilerinin yeterli olmayışı ve Avrupa'nın gelişmiş ülkelerine olan iktisadi bağları nedeniyle başarılı olamamıştı.⁶⁷¹

⁶⁶⁹ **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.355.

⁶⁷⁰ Zimova, **a.g.m.**, s.2002.

⁶⁷¹ **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.360-362.

6.Balkan Antantı Sonrası Yugoslavya ile İlişkiler

Balkan Antantı'ndan sonra Fransa ile İtalya arasında yakınlaşma meydana gelmiş; bu yakınlaşma sonucunda iki ülke arasında 7 Ocak 1935'te Roma Antlaşması imzalanmıştı.⁶⁷² İtalyanlar'ın Balkanlar'a olan ilgisi hakkında Aras Mussolini'nin Türkiye ile birlikte Küçük İtilaf'a karşı güney Balkanlar'da denge oluşturma çabasında olduğunu belirtmekteydi. Aras, 1935'te İtalyan Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşmede İtalyan hükümeti sözcüsünün “*Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan’la hep birlikte bir misakın imzasına hazır olduklarını ancak bu misaka Romanya’nın dahil olmasını istemediklerini*” söylediğini ifade etmekteydi. Aras, “*Bu şekilde İtalya bir kez daha Balkanlar’da birlik istemediğini göstermiş oluyordu...Mussolini İtalyasına gelince, Balkanlar’da birlik kurulmasına değil, ahenk olmasına bile tahammül edemiyordu. Böylece İtalya hükümeti gerek doğrudan doğruya gerekse iyi münasebette bulunduğu diğer devletler vasıtasıyla Balkanlılar arasında her türlü anlaşmaya daima engel olmaya çalışmış ve nihayet fiili taarruza geçerek Balkanları dünya yangınının ortasına atmıştır*” şeklinde yorum yapmaktaydı.⁶⁷³ Pakt kurulduktan sonra ülkelerarası ilişkiler sıkı bir şekilde

⁶⁷² **Ulus**, 13 Ocak 1935; Bu süreçte İtalya’nın büyükelçisi değişmiş ve Carlo Galli elçi olarak atanmıştır; Türk basınında da Roma Antlaşması’nın Balkan Antantı’na muhtemel etkileri üzerine makaleler çıkmıştır. “Balkan anlaşması ülkelerinin dışişleri bakanlarının Cenevre’deki toplantıları dolayısıyla memleketlerini doğrudan doğruya ilgilendiren meseleleri inceledikten sonra Roma Antlaşması hakkında barışı tesis için yapılan gayretlerin muvaffakiyetinden ancak memnun olabilir” şeklinde yorumlar yapılmıştır. **Ulus**, 21-22 Ocak 1935.

⁶⁷³ Tefik Rüştü Aras, **Görüşlerim**, I.Kitap, Semih Lütfü Kitabevi, 1945, s.52-54.

devam etmiş olsa da, özellikle Yugoslavya'nın içten ve dıştan gelen baskılar nedeniyle dalgalanmalar yaşayan politikaları, Yunanistan'ın İtalya'yı kollama kaygısının yarattığı sorunlar gibi nedenlerle, bir süre sonra üyeler arasında kopmalar yaşanmıştı.⁶⁷⁴ Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikaları karşısında Milletler Cemiyeti'nin gerçek önlemler almamış olması Balkan ülkelerini Almanya ve İtalya'ya yakınlaştırmıştı.⁶⁷⁵ Zaten İtalya Balkan siyasetinde Yugoslavya'nın kuvvetlenmesi sonucunu verecek Balkan Anlaşması'ndan memnun olmayacaktı. İtalya'nın bir başka amacı da Fransa'ya karşı denge kurmaktır. Fransa ise, Yugoslavya ve Romanya'nın Balkan birliğine girmesinin kendisinin koruduğu Küçük Antant ile bu ülkelerin bağlarını gevşeteceği endişesini taşımaktaydı. Yine İtalyanlar, Akdeniz'e hakim olma amacıyla kendi liderlikleri altında bir Türk-Yunan-Bulgar yakınlaşması ile Yugoslavya'yı dışarıda bırakarak onları Balkanlar'da tecrit edilmiş bir duruma düşürmeyi Akdeniz Paketi tasarılarıyla zaman zaman öne sürmüşlerdi. Nitekim, İtalya'nın pakta olan tepkisini, İtalya ile ticaret antlaşması imzası için Roma'ya giden Türk bakanı Numan Menemencioğlu ile görüşmesinde bizzat Mussolini'nin sözlerinden öğrenmek mümkündür. Menemencioğlu bu görüşmeyle ilgili raporunda şunları söylemekteydi:

“Bu mukalemenin sonunda Mussolini bana dönerek ‘başka diyeceğiniz yok mudur’ sözü ile Balkan Paketinden bahsetti. ‘Bu Paketin diğer Balkan milletleri için faide ve lüzumunu anlıyorum. Kendi kendinizi Balkanlılar arasına soktunuz’ dedi. Bunları söylerken tavrında bariz bir infial müşahede ediliyordu... Bizim ve Yunanistan’ın Akdeniz memleketi vaziyetine vaki işaretime ‘Evet ama bu politikadan

⁶⁷⁴ **Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paketi (1923-1934)**, s.363-364.

⁶⁷⁵ Ünal, **a.g.m.**, s.1996-1997.

*uzaklaştınız. Siz şimdiye kadar başka politika yapıyordunuz. Şimdi ise Balkanların ihtilaflı vaziyetine kendinizi attınız' şeklinde cevap verdi.”*⁶⁷⁶

Almanya ise “*Balkan Lokarnosu*” olarak nitelediği Balkan Antantı’ndan rahatsızlık duymaktaydı ve bu rahatsızlığını Dışişleri Bakanı Neurath’ın 1934 ilkbaharında Ankara’ya yapacağı ziyaretin iptal edilmesiyle göstermişti.⁶⁷⁷

Balkan Antantı sonunda alınan kararlar çerçevesinde ekonomik alanda ortak bir işbirliği ve politik yaklaşım belirlemek üzere antant ülkeleri arasında ortak bazı girişimlerde bulunulmuştu. Bu çerçevede Balkan Antantı devletleri dışişleri bakanlarından oluşan Daimi Heyet tarafından hükümet merkezlerinde senede iki kez toplanmak üzere her ülke temsilcilerinden oluşan bir İktisadi Danışma Meclisi kurulması kararlaştırılmıştı.⁶⁷⁸ Aynı çerçevede ülkeler arasında toplantılar düzenlenmesi de planlanmış; bu toplantılardan biri de 20 Ocak 1937’de yapılan Merkez Bankaları toplantısı olmuştu. Her ne kadar aldığı kararlar bağlayıcı nitelikte olmasa da “ortak” bakış açısı geliştirmesi ve işbirliğini göstermesi bakımından önemli bir toplantıydı ve toplantı sonunda antant ülkelerinin ekonomik ve mali durumlarını incelemek üzere bu ülkelerde komisyonları oluşturulması

⁶⁷⁶ **Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.310-313.

⁶⁷⁷ Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, TTK yay., Ankara, 1991, s.106-108.

⁶⁷⁸ Türkiye Dışişleri Bakanlığı olarak bu meclisin oluşturulmasına dair çalışmalara başlamış ve bu çerçevede alınan kararlar ile Danışma meclisinin Dışişleri, İktisat, Nafia, Maliye Bakanları ve Merkez Bankası temsilcilerinden oluşmasına karar verilmişti. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:227.528.1, 20.01.1935 tarihli Hariciye Vekaleti İktisat İşleri Müdürlüğü’nün yazısı.

kararlaştırılmıştı.⁶⁷⁹ Bu toplantı Balkan Antantı'nın sadece siyasi alanda değil aynı zamanda diğer alanlara da yayıldığının bir kanıtı ve ölkeler arasında işbirliği sağlanmasıya yönelik adımların bir üründü.

24 Ocak 1937'de ise Yugoslavya, Bulgaristan ile bir ebedi dostluk antlaşması yapmış bu durum ise statüko yanlısı Balkan devletlerini tedirgin etmiş ve Balkan Antantı'nı sarsmıştı.⁶⁸⁰ Türk basını ise bu antlaşmanın Balkan Antantı'nı hiç bir şekilde sarsmayacağını aksine zaten antanta katılması içten arzu edilen Bulgaristan'ın böylece antanta katılmasının sağlanabilmesine imkan olduğunu savunan bir bakış açısıyla konuyu ele almaktaydı. Yunus Nadi, "Balkanlarda yeni bir hadise: Yugoslav-Bulgar dostluğu" başlıklı yazısında bu antlaşmada Aras'ınabalarının büyük etkisi olduğunu belirtmekte ve zaten Balkan Antantı'nın da Bulgaristan'ın komşularıyla dostça geçinmesini amaçladığı için, bu antlaşmanın bu amaca hizmet ettiğini vurgulamaktaydı. Yugoslavya'nın Balkan Antantı'nın temel

⁶⁷⁹ Toplantıda uluslararası genel ticaret durumu, Balkan ticaretinin durumu ve Balkan ölkelerinin dışarıya olan borçları konuları görüşölmüştü. Toplantı, Balkan ölkelerinin tüccarları arasında zorlukların giderilmesi yönünde dileklerle kapanmıştı. **Ayın Tarihi**, No.37, Ocak 1937, s.196-198.

⁶⁸⁰ Mehmet Gönlöbol-Cem Sar, **a.g.e.**, s.105. Antlaşma imzalanmadan önce, Yugoslav basınında geniş bir yankı bulmuş ve antlaşmanın Balkan Antantı'nı daha da güçlendireceği yönünde yazılar çıkmıştı. **Samouprava**, 22 Ocak 1937; Vrijeme gazetesi ise, bu antlaşmanın Balkan tarihinin en büyük olayı olduğunu ve Bulgaristan'la yapılan bu antlaşmaya bütün Yugoslavlar'ın kalpleriyle sevindiklerini ve bu antlaşmadan müttefikleri olan Romenler, Türkler ve Yunanlılar'ın da sevinç duyması gerektiğini yazmaktaydı. **Vrijeme**, 24 Ocak 1937.

taşı olduğuna dikkat çeken Nadi, Yugoslavya'nın etkisini zayıf düşürmeyecek kadar antantın önemini çok iyi bildiğini yazmaktaydı.⁶⁸¹ Falih Rıfkı Atay ise Yugoslavya'nın hem Küçük Antant'ın hem de Balkan Antantı'nın üyesi olması nedeniyle yaptığı her hareketin Avrupa'nın menfaatlerini ilgilendirdiğine değinmekte ve Yugoslavya ile Bulgaristan arasındaki sınır ve Makedonya sorunlarının halledilmesi yolunu açacak olan bu antlaşmanın önemli olduğunu yazmaktaydı.⁶⁸² Yine aynı gazetede Ahmet Şükrü Esmer de, Bulgaristan'ın Balkan Antantı'na girmesine en büyük engelin Yugoslavya ile arasındaki sorunları olduğunu, bu sorunları halletmelerini sağlayan bu antlaşmanın da Balkan Misakı hedeflerine tamamen uyduğunu ve Bulgaristan ile Antant arasında bir köprü vazifesi göreceğini belirtmekte ve Yugoslavya'nın bu antlaşmanın her safhasından Türkiye'yi haberdar ettiğini söylemekteydi.⁶⁸³ Bulgaristan ile yapılan bu antlaşmanın ardından, Dışişleri Bakanı Aras İtalya'ya gitmiş ve Kont Ciano ile görüşme yaptıktan sonra dönüşte Belgrad'a uğramıştı. Bu görüşme hakkında Yugoslav Başbakanı Stojadinović'e bilgi veren Aras, görüşme sonunda yapılan resmi bildiride Türkiye ve Yugoslavya'nın her konuda fikir birliği içinde olduklarını belirtmişti. Bu görüşmede Stojadinović İskenderun Sancağı konusuna da değinmiş ve Fransa ile Türkiye arasında anlaşma yapılmasından duyduğu memnuniyeti iletmişti.⁶⁸⁴

⁶⁸¹ **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1937.

⁶⁸² **Ulus**, 6 Ocak 1937.

⁶⁸³ **Ulus**, 8 Ocak 1937.

⁶⁸⁴ **Ayın Tarihi**, No.39, Mart 1937, s.63-64.

Yugoslav basınında da İtalya-Türkiye görüşmeleriyle ilgili yazılar ve yorumlar yer almıştı. Bu görüşmelerin İtalya'nın Akdeniz'de konumunu güçlendirmek amacına yönelik olduğunu ve Aras'ın İtalya'ya sadece dışişleri bakanı sıfatıyla değil aynı zamanda Balkan Antantı dönem başkanı sıfatıyla da gitmesinin anlamlı olduğunu belirten Politika gazetesi, Türkiye'nin bu şekilde Balkanlar'ın da güvenlik ve çıkarlarını savunmayı amaçladığını yazmıştı.⁶⁸⁵

Bu gelişmeden kısa bir süre sonra İtalya'nın Balkanlar üzerindeki baskıları ve özellikle Yugoslavya ile ilişkilerini güçlendirmek istemesi sonucunda Yugoslav Başbakanı Stojadinović, Mussolini ile anlaşarak iki ülke arasında 27 Mart 1937'de bir pakt imzalamıştı.⁶⁸⁶ Türk basınında bu paktın “zararsız” olduğu yönünde yorumlar yer almıştı. Falih Rıfkı Atay, “Belgrad Mülakatı” başlıklı yazısında Balkan Antantı devletlerinden Türkiye ve Yunanistan'ın İtalya ile dostluk antlaşmalarıyla birbirlerine zaten bağlı olduklarını buna Yugoslavya'nın da eklenmesinden

⁶⁸⁵ **Politika**, 4 Şubat 1937.

⁶⁸⁶ Yugoslav basını bu antlaşmanın karşılıklı sorunların silaha başvurmada halledilmesini sağlayacak bir antlaşma olduğunu ve başka devletlere yönelik olmadığını vurgulamaktaydı. **Novosti**, 26 Mart 1937. Vrijeme gazetesi de tarihli sayısında, bu antlaşmanın iki ülke ekonomik ilişkilerini canlandıracağını belirtmekte; yarı resmi Samouprava ise bu antlaşmadan Yugoslavya'daki Sloven ve Hırvatlara maddi imkanlar getireceğini belirtmekte ve şöyle denilmekteydi: “*Stojadinović, İsa'nın doğumu yortusunda Yugoslav milletine Bulgar-Yugoslav antlaşmasını, şimdi de paskalya yortusunda İtalya-Yugoslavya antlaşmasını hediye etmiştir. Bu iki bayramda daha güzel bir hediye alınmış olamaz.*” **Vrijeme**, 28 Mart 1937; **Samouprava**, 27 Mart 1937.

Türkiye'nin memnun olduğunu yazmıştı. Aynı gazetenin 29 Mart'taki sayısında Ahmet Şükrü Esmer, bu antlaşmanın Fransa üzerindeki etkilerine değinmekte ve Lehistan gibi Yugoslavya'nın da Fransa'nın müttefiki olduğunu ama komşusu Almanya ile anlaştığını aynı şekilde Yugoslavya'nın da komşusu İtalya ile antlaşma yaptığını belirtmekte ve antlaşmanın Yugoslavya açısından iktisadi anlamda İtalyan piyasasından yararlanabilmesini sağlayacağını ve İtalya'daki Yugoslav azınlıkların durumunu iyileştireceğini yorumlamıştı..⁶⁸⁷ Türk basınındaki bu olumlu yorumlara rağmen Yugoslav-İtalyan paktı ile Balkanlar'da kurulmak istenen barışçı düzen ve bunu sağlamada önemli rolü olan Balkan Antantı zedelenecekti.⁶⁸⁸

6.1.Türk Gazetecilerin Yugoslavya Gezisi (5-20 Eylül 1936)

Balkanlar'da barışın korunması ve ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Balkan Antantı çerçevesinde üye devletlerin ilgili bakanları ve yöneticileri karşılıklı temaslarda ve ziyaretlerde bulunmuşlardı. Eylül 1936'da bir kısım Türk gazeteci Kral II.Peter'in yıldönümü şenlikleri için Yugoslav Başbakanı Stojadinović'in daveti üzerine Belgrad'a gitmişler ve bu gezi sayesinde Yugoslavya'yı tanıma imkanı bulmuşlardı. Asım Us anılarında, bu gezi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Buna göre, Falih Rıfkı, Ercüment Ekrem Talu, Ahmet Emin Yalman, Kazım Şinası ile beraber 4 Eylül 1936'da Belgrad'a hareket etmişlerdi.⁶⁸⁹ Us,

⁶⁸⁷ **Ulus**, 26, 29 Mart 1937.

⁶⁸⁸ **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)**, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, 1974, s.150.

⁶⁸⁹ Us, **Yugoslavya'da Seyahat Notları**, s.3.

Yugoslavyalıların Balkan Antantı'na ve özellikle Türk dostluğuna çok önem verdiklerini belirtmekte ve iki ülke arasında başlayan dostluğun arzu edilen derecede güçlenmesi için Türkler ile Yugoslavyalıların birbirlerini yakından tanımalarına lüzum gördüklerini yazmaktaydı.⁶⁹⁰

Gazeteci Ahmet Emin Yalman da, 5-20 Eylül tarihlerinde gerçekleşen Yugoslavya seyahatine dair gazeteci gözüyle kişisel izlenimlerini bir rapor halinde başvekaletine sunmuştu. Bu raporda özellikle Yugoslavya'nın iç siyasi durumu, Hırvat-Sırp ayrılıkları, Müslüman halk Boşnaklar'ın durumu ve Türkiye-Yugoslavya ilişkileriyle ilgili kendi gözlemlerine yer vermişti. Rapora göre Yugoslavya, Balkan müttefikleri arasında en kuvvetli, geleceği en parlak, en çok güvenilecek unsur olarak görülmekte; Yugoslavya'da da Türkiye'ye karşı aynı hislerin olduğu ve Yugoslav aydınlarının ve idealistlerinin Türkiye'deki inkılap hareketlerine saygı ve gıptayla baktıkları ifade edilmekte; ayrıca gerek hükümetin gerekse halkın Türkiye'ye karşı çok yakınlık duyduğu ve aradaki ittifaka çok değer verdikleri de belirtilmekteydi. Boşnaklar'ın durumuna değinen Yalman, Boşnak aydınlarının Türk inkılabından cesaret aldıklarını, Boşnakça'ya sürekli Türkçe'den kitaplar çevrildiğini ve Saraybosna'da çıkan haftalık Boşnak gazetesinin yazarının -bizzat Hristiyan olmakla beraber- Atatürk hakkında sevgiye dayanan güzel bir kitap yazdığını ve Türk İnkılap hareketini de tanıtmak için 300'den fazla konferans verdiğini yazmaktaydı. Raporda Yugoslavya'da yaşayan Türkler için ise, hayat ve gelişme imkanı olmadığından bahseden Yalman, "*Aydınlar Türkiye'ye göçmüşlerdir. Halk kitleleri mutaassıp hocaların, tekkelerin, şeri mahkemelerini*

⁶⁹⁰ Us, a.g.e., s.6-7.

mahalle mekteplerinin etkisi altındadır. Medeni ve sosyal bakımdan gittikçe düşüyorlar ve esir müstemleke halkına benziyorlar. Şehirlerde geçinemeyenler, kundura boyacısı en adi işçilik gibi işlerle muhtelif Yugoslav şehirlerinin en aşağı tabaka halkını oluşturuyorlar. Bu şartlar altında Yugoslav Türklüğü'nün bir varlık olması hiçbir zaman beklenemez ve manevi ve maddi ölümden ancak ana vatana getirilmekle kurtulabilirler” şeklinde yorum yapmaktaydı.⁶⁹¹

Karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili olarak, Türk gazetecilerin gezisinden bir süre önce, Belgrad Elçiliği'nden gelen raporda, Saraybosna'da Türk-Yugoslav ilişkilerini geliştirmek amacıyla “Yugoslav-Türk Dostluk Cemiyeti” kurulmaya çalışıldığı ve Türk dilinin gelişmesi ve yaygınlaşması için özel kurslar açılmasının planlandığı yönünde basında haberler çıktığı bildirilmekteydi.⁶⁹²

Türk gazetecilerin gezisinden yaklaşık bir yıl sonra, antant ülkeleri arasında basın-yayın alanında işbirliği sağlamaya yönelik olarak 7-14 Nisan 1938 tarihlerinde İstanbul'da üçüncü kez Matbuat Konferansı düzenlenmişti. Konferansın teknik, siyasi ve kültürel komisyonlar oluşturulmuş ve bu komisyonlar bağlayıcı olmamak kaydıyla, “arzu” niteliğinde bir takım kararlar almışlardı. Bu kararlara göre, Balkan ülkeleri arasında direkt telefon hatları kurulması, Balkan ülkeleri haber ajanslarının

⁶⁹¹ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:253.702.8, 25.9.1936 tarihli gazeteci Ahmet Emin Yalman'dan Başvekalet Özel Kalem Müdürü Velid Uzgören'e Yugoslavya seyahati izlenimleri hakkında rapor.

⁶⁹² **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:253.702.4, 17.7.1936 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalete Yugoslav-Türk Dostluk Cemiyeti hakkında yazı.

antant ülkeleriyle ilgili haberlere öncelik vermesi kararlaştırılmıştı. Siyasi komisyon kararlarında, ülkelerdeki okullarda dostlukları pekiştirecek konulara yer verilmesi, karşılıklı sözlükler hazırlanması, Türk Tarih Cemiyeti ile diğer ülkelerdeki benzer kurumların antant ülkeleri tarihi ve kültürüne dair yazacakları bir tarih kitabı hazırlamaları ve dört dilde bastırılması yer almaktaydı. Ayrıca Balkan ülkelerine dair bir dergi çıkartılması, karşılıklı gazeteci değişimi ve gezileri düzenlenmesi yanı sıra bilgi-araç-gereç konularında destek sağlanması ve Balkan Antantı düşüncesini halka yaymak amacıyla filmler hazırlanması konuları da alınan kararlar arasındaydı.⁶⁹³

6.2.Yugoslavya Başbakanı Stojadinović'in Türkiye Ziyareti (28 Ekim 1936)

Yugoslavya Başbakanı Milan Stojadinović de Ekim 1936'da Türkiye'yi ziyaret etmişti. 28 Ekim günü Ankara'ya gelen Stojadinović Çankaya Köşkü'nde Atatürk ile görüşme yapmıştı.⁶⁹⁴ Görüşmelerle ilgili yapılan resmi bildiride “*İki ülke samimi işbirliği siyasetini kendileriyle danışma halinde olan Balkan Birliği ülkeleriyle beraber yürütecekler ve iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin artırılmasına*

⁶⁹³ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:227.530.17, 18.4.1938 tarihli Dahiliye Vekaleti'nden Başvekalete yazı.

⁶⁹⁴ Ziyaret ile ilgili olarak bkz. İsmail Eren, “*Atatürk'e Ait Yugoslavya Eski Başbakanı M. Stojadinović'in İzlenimleri*”, **IX.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1981, s.1941; Öksüz, **a.g.m.**, s.629.

ve kültür ilişkilerinin geliştirilmesine çalışılacaktır” denilmekteydi.⁶⁹⁵ Yugoslav heyeti ile yapılan görüşmelerde iki ülke arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla 28 Ekim 1936’da Ticaret, Seyrisefain Sözleşmesi ve Cliring Antlaşması yapılmıştı.⁶⁹⁶

29 Ekim 1936 tarihinde Türk-Yugoslav dostluğu hakkında Yugoslav gazetecilerine verdiği demeçte bu dostluğun önemine değinen Atatürk, Türk devlet adamları ve milletin Yugoslav milletine ve devletine karşı en samimi duygular beslediklerini söyleyerek Yugoslav gazetecilerden Yugoslav milleti hakkındaki bu dostluk hislerine tercüman olmalarını istemişti. Yugoslav gazetecileri adına Politika gazetesinden Joksimović de minnettarlığını ifade ederek, Yugoslav basınının dostluk ve kardeşlik hislerini sürdüreceğini söylemiş ve bunun üzerine Atatürk de *“Türk matbuatına da her zaman tekrarladığım gibi, bu dostluk hislerini ehemmiyetle*

⁶⁹⁵ **Ulus**, 30 Ekim 1936. Türk basınında da bu ziyaretle ilgili yorumlar yer almıştı. Falih Rıfkı Atay, Stojadinović hükümetini değerlendiren makalesinde Yugoslavya’nın her geçen gün iktisadi olarak daha da geliştiğini ve bunun ülkemizi ziyaret eden Stojadinović döneminde gerçekleştiğini vurgulamakta ve Türkiye’nin Stojadinović’in kararlı ve tedbirli idaresinin başarılı olmasını dilediğini belirtmekteydi. **Ulus**, 5 Temmuz 1937.

⁶⁹⁶ Türkiye adına Numan Menemencioğlu ve Yugoslavya adına Branko Lazarević tarafından imzalanan, on maddelik Sözleşme ve Cliring Antlaşması, 5 Kasım 1936’da yürürlüğe girecekti. **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:253.702.9, 3.11.1936 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Yüksek Başvekalet yazı.

*kaydetmek, Yugoslav matbuatı için de mukaddes bir vazifedir. Bu, yalnız mukaddes bir vazife değil, aynı zamanda bir vatan borcudur.” şeklinde cevap vermişti.*⁶⁹⁷

Görüşmeleri sırasında Atatürk’ten oldukça etkilenen Stojadinović, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle yapılan resmi geçitte Atatürk’ün yanında bulunmuş; 30 Ekim 1936 tarihinde ise Pembe Köşk’te İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras ile dış siyaset, büyük güçler, müttefik ve komşu ülkelere karşı izlenen siyasete dair görüşmelerde bulunmuş ve izlenimlerini anlatmıştı.⁶⁹⁸ Stojadinović ülkesine döndükten sonra basına bu ziyaretle ilgili ve Türk-Yugoslav dostluğu hakkında açıklamalarda bulunmuştu.⁶⁹⁹ Türkiye ziyareti ile ilgili anılarında “*Atatürk her şeyden önce eşsiz, yetenekli ve cesur bir askerdir*” yorumunu yapan Stojadinović, “*Kraliyet Yugoslavyası’nın hizmetinde yerine getirmiş olduğum görevler sırasında tanımış olduğum Avrupa ve Amerika’nın ileri gelen önderleri arasında Kemal Atatürk, en saygın mevkilerden birinde bulunur*” diyerek kendilerine olan saygısını ifade etmişti.⁷⁰⁰ Yugoslav Başbakanı kendi kaleme aldığı “Ne Pakt Ne Harp” adlı eserinde de Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti’nin siyaseti hakkında:

“Türk diplomasisi, gelecekte kopabilecek bir harpte öyle davranacaktır ki, Türkiye tarafsız kalsın...Gerçekten de öyle oldu, her zaman olduğu gibi,Türkler II.

⁶⁹⁷ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.3 (1918-1937)**, ATAM yay., Ankara, 2006, s.140-141; Öksüz, **a.g.m.**, s.629;

⁶⁹⁸ Eren, **a.g.m.**, s.1944-1945.

⁶⁹⁹ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:253.702.10, ? Kasım 1936 tarihli Hariciye Vekaleti’nden Yüksek Başvekalet Stojadinović’in ziyaretiyle ilgili yazı.

⁷⁰⁰ Eren, **a.g.m.**, s.1945-1946.

*Dünya Savaşı sırasında diplomatlar olarak kendilerini ispat ettiler....Mustafa Kemal Atatürk büyük bir askeri lider ve devlet adamıdır...Kendi vazifemi görürken Amerika ve Avrupa'nın bir çok yönetici kişilerini yakından tanıdım, Mustafa Kemal Atatürk bunların arasında en şanslı bir mevkide bulunmaktadır” yorumunu yapmıştı.*⁷⁰¹

Stojadinović'in ziyareti sırasında iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin de güçlendirilmesine çaba harcanmıştı.⁷⁰² Bu amaçla Türk ve Yugoslav üniversiteleri arasında öğrenci değişimi başta olmak üzere, konferanslar düzenlenmesi ve üniversitelerde karşılıklı birer Türk ve Yugoslav dili kürsülerinin kurulması kararlaştırılmıştı. Bunun için gerekli olan girişimlerde bulunulması için de gerek Kültür Bakanlığı ve gerekse Belgrad Elçiliği'ne yazılar gönderilmişti. Bu çerçevede Kültür Bakanlığı'nca Türk ve Yugoslav üniversiteleri arasında kuvvetli bir bağlılık temini için neler yapılması gerektiği araştırılmış ve bunlar şöyle tespit edilmişti:

- “*Öğrenci Değişimi*: İki ülke üniversiteleri arasında öğrenci değişimi yapmak gereklidir ve bunun için şimdilik Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri'nden 3'er öğrencinin değişimi uygun görülmüştür. Ülkemize gelecek olan Yugoslav öğrencileri devlete ait yurtlarda misafir edileceklerdir.

⁷⁰¹ Mustafa Karahasan, “*Yugoslavya İstoriografyasında ve Basınında Kemalist Devrim ve Milli Kurtuluş Savaşı'nın Semeresi Olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeri ve Önemi*”, **X.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1994, s.2855.

⁷⁰² Türk-Yugoslav kültür ilişkileri hakkında bkz. Fehim Bayraktareviç, “*Türk-Yugoslav Kültür Münasebetleri*”, **II.Türk Tarih Kongresi**, (20-25 Eylül 1937-İstanbul), TTK yay., İstanbul, 1943, s.962-971.

- *Grup Halinde Öğrenci Ziyaretleri:* Özellikle tatil aylarında toplu öğrenci gezinleri yapılması mümkündür. Kendi şartlarımıza göre, tatil aylarında ülkemizi ziyaret edecek olan Yugoslavyalı öğrenciler, Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlerimizde konaklayabileceklerdir.
- *Üniversitelerde Konferanslar Düzenlenmesi:* Her ders dönemi içinde bilhassa Edebiyat ve Hukuk Fakültesi profesörlerinden bir kaç konferanslar vermek üzere, Yugoslavya'ya gönderilebilecektir.
- *Üniversitelerde Karşılıklı Birer Kürsü Kurulması:* Belgrad Üniversitesi'nde "Türk Dili ve Kültürü" için bir kürsü kurulduğu takdirde İstanbul Üniversitesi'nde de bir "Yugoslav Dili ve Kültürü" kürsüsü kurulacaktır. Türk Dili ve Kültürü kürsüsüne profesör tayin edileceği gibi ödeneği de hükümetçe verilecektir. İstanbul Üniversitesi'nde kurulacak Yugoslav Dili ve Kültürü kürsüsü için de Yugoslav hükümeti tarafından profesör tayin edilecek ve ödeneği de karşılanacaktır.
- Gerek Profesör ve gerek öğrencilerin karşılıklı kolaylık görmeleri için seyahat ve ikametlerinin düzenli bir program altına alınması, özellikle pasaport, vize ve döviz işlerinin bir esasa bağlanması yerinde olacaktır.⁷⁰³

⁷⁰³ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:253.703.4, 11 Mart 1937 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalet'e gönderilen, Kültür Bakanlığı'nın 19 Şubat 1937 tarih ve 42016/2-718 sayılı yazısının örneği. Aslında 1935'te DTCF'de Slav Dilleri hocası olarak görev yapan Alman bilim adamlarından Dr. Karl Menges bulunmaktaydı. Horst Widmann, **Atatürk Üniversite Reformu**, çev. A.Kazancıgil-S.Bozkurt, İ. Ü. yay., İstanbul, 1981, s.135. Belgrad Üniversitesi'nde ise 1926'da ayrı bir Şark Dilleri Kürsüsü, 1937 yılında II.Türk Tarih Kongresi'ne Yugoslavya delegesi olarak katılan Profesör Fehim Bayraktarević

Başbakan Stojadinović'ten sonra Yugoslav Bakanlardan Boşnak asıllı Ševkija Behmen Türkiye'ye gelmiş ve bu ziyaretine ait izlenimlerini 26 Haziran 1936'da basına açıklamıştı. Bu açıklamalarla ilgili Belgrad Elçiliği'nden alınan yazıda, Behmen'in Türkiye'den ve ülkemizde gördüğü gelişmelerden, çeşitli kurumlardan ve özellikle Büyük Önder Atatürk ile Başvekil İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras, Ali Çetinkaya ve diğer siyasi ricalden büyük bir övgüyle ve takdirle bahsettiği ve Türkiye'de geçirdiği güzel günlerin hatırasını ebediyen unutmayacağını ve gezdiği her yerde Türk-Yugoslav dostluğuna şahit olduğunu söylediği belirtilmekteydi. Ayrıca, bu ziyarette Behmen'in gördüğü iyi kabulün Yugoslav siyasi çevrelerinde son derece olumlu etkiler yarattığı yorumu da yapılmaktaydı.⁷⁰⁴ İki ülke arasında gerçekleşen bu yakınlaşmanın bir göstergesi olması bakımından Yugoslav Kralı ve Naip Prens Paul'e Ortodoks yılbaşı nedeniyle bir kutlama mesajı gönderilmesi uygun görülmüş ve 13 Ocak 1937 akşamı çekilen bir telgrafla Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras adına kutlama dilekleri iletilmişti.⁷⁰⁵

tarafından kurulmuştu. Ancak Türkoloji kürsüsünün açılması ancak 1950'den sonra gerçekleşebilecekti. İsmail Eren, "*Fehim Bayraktarević*", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S.2-3, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi yay., 1974, s.181.

⁷⁰⁴ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:253.702.2, 14 Temmuz 1936 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Yüksek Başvekalete Yugoslav Bakanlarından Ševkija Behmen'in Türkiye ziyaretiyle ilgili yazı.

⁷⁰⁵ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:253.703.1, 13.1.1937 tarihli Başvekalet Özel Kalem Müdürlüğüne gönderilen telgrafname.

Türk yetkilileri Stojadinović'in ziyaretine karşılık Belgrad'a gitmeye hazırlandıkları sırada, Balkan Antantı çerçevesinde toplantılarına devam eden ekonomik konsey Atina'da 18 Mart 1937'de başlayan çalışmalarını tamamlamış ve konseyde biri deniz ticareti diğeri de turizm olmak üzere iki komisyon oluşturulduğu ve Eylül ayında dört Balkan devleti ticaret odalarının kongre halinde toplanmalarına karar verilerek karşılıklı nakliye, ulaşım, posta-telgraf-telefon, turizm ve denizcilik gibi konularda ülkelerin kanunlarını birbirine uygun hale getirmeleri yönünde kararlar alındığı tebliğ edilmişti. Konseyin Türk heyeti başkanı Hasan Saka, beşinci kez toplanan ekonomik konseyin bütün işlerde tam bir mutabakat sağladığını ve gelecek toplantının İstanbul'da yapılmasının kararlaştırıldığını; toplantıda Balkan ülkelerinin ortak ürünlerinin -tütün gibi- bir elden ihraç edilmesi konusu üzerinde uzunca durulduğunu ve böylece dış pazarlarda birbirlerine rakip olmamalarının sağlanacağını ifade etmişti.⁷⁰⁶

⁷⁰⁶ **Ayın Tarihi**, No.40, Nisan 1937, s.160-163. Alınan kararlar çerçevesinde 1938 Kasım ayında Atina'da Balkanlararası Turizm Konferansı ve İstisari Ekonomik Konsey toplantıları yapılmıştı. **Ayın Tarihi**, No.60, Kasım 1938, s.116-119. Atina toplantısı ile ilgili olarak Türk basınında, bu toplantıların Balkan ülkelerinin samimi ve içten duygularını gösterdiğini ve bu toplantıların Bulgaristan'ı hariçte tutmadığını aksine her zaman kendilerine kapının açık olduğu yönünde yorumlar yer almıştır. Yunus Nadi, Atina toplantısına dair yazısında, Balkan devletlerinin altmış milyonu aşan nüfuslarıyla başlıbaşlarına bir büyük devlet rolü oynayabileceği üzerinde durmuştu. **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1938.

6.3.Başbakan İsmet İnönü ve Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın Yugoslavya Ziyareti (12-19 Nisan 1937) ve Sonrası

Yugoslav Başbakanı Stojadinović'in ziyaretine karşılık olarak 12 Nisan 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ve Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, Belgrad'a ziyarette bulunmuşlardı. Ziyaretten önce Başbakan İnönü Yugoslav ve Türk basınına yaptığı açıklamada Türkiye ve Yugoslavya'nın Balkan Antantı'nın başından beri en sadık üyeleri olduklarını ve her fırsatta bu antantı desteklediklerini belirtmiş ve Türkiye ve Yugoslavya'nın Avrupa barışını devam ettirmek konusunda çok değerli hizmetler verdiklerini ifade etmişti.⁷⁰⁷ Bu ziyarette uluslararası durum ve Balkan Birliği ile ilgili konular ele alınmıştır.⁷⁰⁸ 11 Nisan akşamı Belgrad'a varan Türk heyeti Belgrad Elçisi Ali Haydar Aktay ve Ankara'daki Yugoslav Elçisi Lazarević tarafından karşılanmışlar ve ertesi gün Naip Prens Paul ile sarayda görüşmüşlerdi. Bu görüşmeden sonra kendileri onuruna verilen yemekte Yugoslav Başbakanı Stojadinović, Meclis Başkanı Stefan Tsirić, Ulaştırma Bakanı Mehmet Spaho, Savaş Bakanı Moric, Devlet Bakanı Şevkija Behmen, Ali Haydar Aktay ve Lazarević de hazır bulunmuşlardı.⁷⁰⁹ Ziyaret nedeniyle Naip Prens Paul Atatürk'e, Başbakan İnönü'yü kabul ettiklerini ve Türk dostluğuna olan inancını ileten bir telgraf çekmiş; Atatürk de bu telgrafa verdiği karşılıkta: "...Şahsi dostum Kral Aleksander'in sonsuz eserlerine sahne olan Belgrad'da Başvekilimin bulunuşundan duyduğunuz

⁷⁰⁷ **Ayın Tarihi**, No:41, Mayıs, 1937, s.119-120.

⁷⁰⁸ Akşin, **a.g.e.**, s.244; Ünal, **a.g.m.**, s.1997; Öksüz, **a.g.m.**, s.630.

⁷⁰⁹ **Ayın Tarihi**, No:41, Mayıs, 1937, s.114-115.

*memnuniyeti bildiren telgrafınızı aldım” sözleriyle bu dostluğa olan inancını belirtmişti.*⁷¹⁰

Stojadinović tarafından Türk heyeti onuruna akşam verilen yemekte iki ülke başbakanları Türk-Yugoslav dostluğunu öven konuşmalar yapmışlar; Belgrad ziyareti ile ilgili olarak da resmi bir tebliğ yayınlanmıştı.⁷¹¹ Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Belgrad’dan sonra Saraybosna’ya geçmişler; Saraybosna’da Ulaştırma Bakanı ve JMO başkanı Mehmet Spaho, Vali Lukić başta olmak üzere resmi-gayrı resmi siyasi-kültürel kuruluşların temsilcileri tarafından karşılanmışlar; valilik binası önünde Türk heyeti onuruna İstiklal Marşı çalınmış ve halk tarafından içten sevgi gösterileri yapılmıştı. Heyet Saraybosna’nın ardından Hersek’e ve Adriyatik sahilindeki Dubrovnik’e geçmişti.⁷¹²

Türk heyetinin Belgrad ziyareti gerek Türk ve gerekse Yugoslav basınında yoğun bir yankı bulmuştu. Yunus Nadi, bu gezinin Bakan Antantı’nın amacının Yugoslavya’ya ve diğer ülkelere daha iyi anlatılmasına olanak verdiğini ifade etmiş ve bu antant hakkında kötü düşünenlerin yanıldıklarının ortaya konduğunu belirtmişti.⁷¹³ Nadi bir başka yazısında, İtalya-Yugoslavya arasında yapılan antlaşmaya değinerek bu antlaşmanın hem Milletler Cemiyeti’ne hem de Fransa’nın kontrolündeki Küçük Antant’a zarar verdiğini söyleyenlerin Balkan Antantı’nın da

⁷¹⁰ **Ayın Tarihi**, No:41, Mayıs, 1937, s.116.

⁷¹¹ **Ayın Tarihi**, No:41, Mayıs, 1937, s.120-123.

⁷¹² **Ayın Tarihi**, No:41, Mayıs, 1937, s.126-132.

⁷¹³ **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1937.

bu açıdan zarar gördüğünü söylediklerini belirtmiş; ancak bunun yanlış olduğunu ve Türkiye'nin bu antlaşmadan haberdar olduğunu vurgulayarak kesinlikle Balkan Antantı'nı hükümsüz bırakacak bir madde içermediğini savunmuştu. Yazısına devamla İtalya ile Yugoslavya'nın eskiden beri aralarında güvensizlik olduğunu ancak bu güvensizliği ortadan kaldıran bir antlaşmanın önceki sözleri bozmadığını ve bu gezide yapılan açıklamalarla, Türkiye ile Yugoslavya'nın Milletler Cemiyeti'nin bütün ilkelerine bağlı olduklarının açık ve kesin şekilde ortaya konduğunu olduğunu yazmıştı.⁷¹⁴ Yazılarında, Belgrad'da verilen nutuklara da yer veren Nadi, Yugoslavya ile Türkiye'nin Akdeniz devleti olduklarına değinmiş ve Akdeniz'in güvenliği noktasında Balkan Antantı'nın önemine vurgu yapmıştı. Balkan Antantı'nı imzalayan devletlerin başlıcalarının Akdeniz'e sahili olduğunu vurgulayan Nadi, İtalya-Yugoslavya Antlaşması'nın her iki ülkenin Adriyatik kıyısı nedeniyle Akdeniz'de birbirlerinin haklarına ve çıkarlarına saygı göstermelerini garantiye aldığını belirtmekteydi. Bu amaca yönelik olarak İtalya-Yugoslavya ve Türkiye-Yunanistan arasında Doğu Akdeniz için bir güvenlik antlaşması yapılacağına yönelik iddiaların doğru olmadığını; ancak olsa dahi bunun hakimiyet kurmak için değil sadece Akdeniz'in güvenliği amacına yönelik bir çaba olacağını eklemekteydi. Yine Balkan Antantı'nın önemine değinen bir başka yazısında antantın amacının kara, deniz ve havada barış ideali olduğunu belirtmekte ve bu ideal ne kadar çok devlete yayılabilirse, görevin o kadar iyi yapılmış olacağını yazmaktaydı.⁷¹⁵ Aynı gazetede, Turhan Tan tarafından kaleme alınan "Tarihte Türk-Sırp dostluğu" adlı makalede Sırp'ların tarihi kökenlerine, bölgede Osmanlı

⁷¹⁴ **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1937.

⁷¹⁵ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1937.

idaresinin kurulmasına, Sırp'ların isyanlarına ve yaşanan savaflara değinilmiş; her iki milletin de aslında kahramanca savaştıklarına –Sırp'ların aslında Türklere değil, yeniçerilere karşı savaştıkları- dikkat çekilmişti.⁷¹⁶ Bu ziyaretle ilgili Sadak da Yugoslavya parlamentosunda Türkiye lehine büyük övgüler yapıldığını ve bu sevginin parti veya hükümet siyaseti olmaktan öte milli bir duygu, milli bir menfaatten ileri geldiğini belirtmekte ve Yugoslavya'nın güçlü ve kuvvetli olmasının Türkiye'nin de güçlü ve kuvvetli olmasını sağlayacağını yazmaktaydı.⁷¹⁷

Yugoslav basını da aynı şekilde ziyaretin sonuçlarını değerlendirmiş ve özellikle Başbakan İsmet İnönü'nün çalışmalarından bahsetmiş ve Stojadinović ile benzerlikleri üzerinde duran yazılar yayınlamıştı. Vrijeme gazetesi, *“Türk hükümeti reisi İnönü başvekilimiz Stojadinović gibi bir realisttir ve ülkesini baştan aşağıya değiştirmeye çalışmaktadır. Bu sayede milli ordunun donatılması ve milli endüstrinin gelişmesi sağlanmaktadır”* yorumunu yapmaktaydı.⁷¹⁸ Samopurava gazetesi ise Belgrad'da 14 Nisan günü açılacak olan Türk Güzel Sanatlar Sergisi'ne değinmiş, bu sergi ile Türkiye'nin kısa zaman içinde ne kadar büyük bir gelişme

⁷¹⁶ M. Turhan Tan yazısının devamında *“1803'ten sonra yıllar geçti, bir çok maceralar görüldü. Fakat Türklerle Sırp'ların üç yüz yıl birbirini incitmeden yaşadıklarının hatırası unutulmadı ve 1933'te bu hatıranın yerine Türk-Sırp ittifakı konuldu. Kökü gönüllere yerleşen dostluklar sarsılmaz.”*sözleriyle bu dostluğun sağlamlığına vurgu yapmıştı.

Cumhuriyet, 27 Nisan 1937.

⁷¹⁷ **Akşam**, 4 Temmuz 1937.

⁷¹⁸ **Vrijeme**, 11 Nisan 1937.

yaşamış olduğunu görme imkanları olacağını belirtmişti.⁷¹⁹ Bir başka makalede ise Belgrad'a yapılan bu ziyaretin son derece önemli olduğu, geçen yıl Başbakan Stojadinović'in gördüğü iyi karşılama ve ilginin hatıralarının hala hafızalarda kaldığı yazılmakta ve Türkiye Başbakanı'nın savaştan sonra ilk defa gerçekleşen bu ziyaretinin bir zamanlar Avrupa'nın barut fıçısı olarak nitelenen bu bölgesinin tamamen bir sükunet noktasına dönüştüğüne dikkat çekilmekteydi. Ayrıca Kral Aleksander'in Kemal Atatürk ile görüşmesine de değinilen makalede, Kemal Atatürk'ün idaresinde Türkiye'nin çok büyük gelişmeler kat ettiği ve sadece Balkan yarımadasının değil bütün Yakın Şark ve Asya'nın batısında yaratıcı ve modern bir devlet olduğu ifade ediliyordu.⁷²⁰ Bu gezi dolayısıyla Politika gazetesinde de Türkiye'nin on senelik süreçte geçirmiş olduğu büyük değişim ve Atatürk tarafından gerçekleştirilen büyük atılımların önemine vurgu yapan bir makale yayınlanmıştı.⁷²¹ Ayrıca coğrafi olarak Asya'da olmasına karşın Kemal Atatürk'ün Türkiye'sinin Avrupa barışının korunmasında son derece önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştı.⁷²² Samouprava ise, bu ziyaretin Balkan Antantı'nın takviye edilmesi anlamına geldiğini yazmış ve her iki milletin tarihlerinde hiç bu kadar yakınlaşmamış olduklarına dikkat çekmişti.⁷²³

⁷¹⁹ **Samouprava**, 7 Nisan 1937.

⁷²⁰ **Samouprava**, 12 Nisan 1937.

⁷²¹ **Politika**, 10 Nisan 1937.

⁷²² **Politika**, 11 Nisan 1937.

⁷²³ **Samouprava**, 14, 17 Nisan 1937.

Türk-Yugoslav görüşmelerine Rus basını da ilgi göstermişti. Belgrad'ın son aylarda adeta bir diplomasi merkezi halini aldığı belirtilen haberde İtalyan Dışışleri Bakanı Ciano'dan sonra Yugoslavya başkentini Çekoslovak Cumhurbaşkanı Beneş'in ve ardından Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ile Dışışleri Bakanı Rüştü Aras'ın ziyaret ettiklerine değinilmekte ve özel amaçlı olmayan bu ziyaretlerin sonunda en önemli olayın İtalya-Yugoslavya uzlaşması olduğu ve bundan Almanlar'ın memnun, Fransa'nın ise korkmuş olduğu yazılmaktaydı. Ayrıca bu yazıda Türkiye'nin İtalyan-Yugoslav yakınlaşmasına destek veren tavrı eleştirilmekte ve *“Türkiye Dışışleri Bakanı Bay Aras'ın Türkiye'yi avantür (maceracı) yoluna dürtten istilacı memleketlerle vasıtasız olarak yakınlaşma yolunu arayarak, hali hazırda yapmakta olduğu güç ve karışık manevraların sulh işinde zararlı olduğu aşikardır”* denilmekteydi.⁷²⁴

Bu geziden kısa bir süre sonra, Türkiye ile Yugoslavya Krallığı arasındaki yakınlaşmanın bir örneği olarak Belgrad Üniversitesi'nde “Türk-Yugoslav Öğrenci Ligi” adıyla bir cemiyet kurulduğu Dışışleri Bakanlığı'ndan gönderilen yazıda bildirilmekteydi. Bu yazıda cemiyetin amacının Türk ve Yugoslav milletleri ve özellikle iki ülke üniversite öğrencileri arasında karşılıklı tanışma, ortak ve dostane çıkarların korunması, iki milletin iktisadi, sosyal ve kültürel yaklaşımlarının sağlanması olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca Yugoslavya'da aynı amaçla kurulmuş olan başka cemiyetlerle ortak çalışılacağı, Türk dili için kürsüler açılacağı,

⁷²⁴ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:253.703.5, 7 Mayıs 1937 tarihli Dahiliye Vekaleti'nden Başvekalet Yüksek makamına gönderilen, 17 Nisan 1937 tarihli Rusça Pravda gazetesinde dış politikamızı konu alan yazının örneği.

Türkiye'deki benzer cemiyetlerle temas sağlanacağı, Türk sanatına, Türk edebiyatına yönelik konser ve törenler düzenleneceği, Türk ve Yugoslav öğrenciler için ilmi içerikli seyahatler yapılacağı, öğrenciler tarafından yayınlanan dergi ve gazetelere yardım edileceği, kitap ve broşür değişiminde bulunulacağı da ifade edilmekteydi.⁷²⁵

1937 yılı Kasım ayına gelindiğinde, Balkan Antantı'nı imzalamış olan Yugoslav, Yunan ve Romen Genelkurmay heyetleri Ankara'da bir toplantı düzenlemişlerdi. Yugoslav Heyeti Başkanı General Nedić ve beraberindekiler Türkiye'nin Belgrad Ataşemiliteri Emin Çobanoğlu'nun rehberliğinde önce İstanbul, ardından toplantının yapılacağı Ankara'ya gelmişler ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından karşılanmışlardı. Bir yıl önce ilk olarak Romanya'nın başkenti Bükreş'te toplanan bu konferans ile karşılıklı ortak askeri çıkarlar ve ortak çalışmalarla ilgili görüş teatisinde bulunulmuştu.⁷²⁶ Yugoslav Askeri Heyeti Başkanı General Nedić 8 Kasım'da Türk Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a çektiği telgrafta her iki ülkenin çıkarları ve dünya barışı için gösterdiği dostane işbirliğinden dolayı teşekkür etmişti.⁷²⁷

⁷²⁵ **BCA**, Fon:030.10.0.0, Yer:253.703.8 sayı ve 5.7.1937 tarihli Kültür Bakanlığı'ndan Başbakanlık Yüksek makamına gönderilen, Belgrad Elçiliği'nin 5 Mayıs 1937 tarih ve 15372-304 sayılı yazısı.

⁷²⁶ **Ayın Tarihi**, No.47, Kasım 1937, s.104-106.

⁷²⁷ **Ayın Tarihi**, No.48, Aralık 1937, s.120.

Balkan Antantı sonrasında da Balkan ülkeleriyle ilişkilere büyük önem verilmiş ve bu önem her fırsatta dile getirilmiştir. Örneğin Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM açılışında “*Balkan siyasetimizin en mesut bir işbirliği yaratmakta devam ederek kendisine çizilmiş olan sulh yolunda her gün daha verimli neticelerle ilerlemektedir*” demişti.⁷²⁸ Balkan Antantı ile ilgili olarak ise, 27 Şubat 1938 tarihinde Balkan gazetecilerine Çankaya köşkünde verdiği demeçte Balkan ittifakını öteden beri içtenlikle savunan Türkiye’nin bunun daha da genişlemesi ve bir gün çok daha etkin bir hale geleceğine inandığını belirtmiş ve bu birliğin kültür ve ekonomik alanlarda sağlanması gerektiğini ifade etmişti.⁷²⁹ Atatürk, 1 Kasım 1938’de yaptığı son konuşmasında da “*Balkan siyaseti Balkanları münferit ve müşterek menfaatlerin en belîğ ifadesi, Balkan milletlerinin her birinin ayrı ayrı kuvvetlenmesi de sulh yolundaki dinamik anlayışın fiili bir misalidir*” sözleriyle Balkan Antantı’na verdiği önemi bir kez daha vurgulamıştı.⁷³⁰

Türkiye gerek komşularıyla barış içinde yaşamak ve gerekse dünya barışının korunmasına katkıda bulunmak adına Atatürk döneminde üzerine düşen görevleri

⁷²⁸ Afetinan, **a.g.m.**, s.288.

⁷²⁹ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.2 (1906-1938)**, ATAM yay., Ankara, 2006, s.329-330; Ahmet Emin Yalman, “*The Inter-Balkan Press League*”, **The Public Opinion Quarterly**, Vol.3, No.4 (October 1939), Oxford University Press, 1939, s.693.

⁷³⁰ Afetinan, **A.g.m.**, s.288.

elinden geldiğince yerine getirmiş ve Atatürk'ün ölümü sonrasında da Yugoslavya ile ilişkilerini geliştirmeye çabalamıştı.⁷³¹

Atatürk'ün ölümü de Yugoslav basınında geniş bir yankı bulmuştu.⁷³² Vrijeme gazetesi “*Türkiye'nin kederine bütün dost ve müttefikleri özellikle de Yugoslavya katılmaktadır. Kral Aleksander'in ölümü sonrası Atatürk'ün gösterdiği ilgiyi Yugoslav halkı unutmamıştır. Yugoslav hükümeti ve milleti Atatürk'ün eserinin sonsuz dek yaşayacağına gönülden inanmaktadır*” şeklinde yazmaktaydı.⁷³³ Samouprava ise “Atatürksüz Türkiye” başlıklı yazısında, O'nun inkılaplarının bütün Türk milleti için kıymetli bir hazine olduğunu belirtmekte ve Türkiye için bir yaşama kaynağı olduğunu irdelemekteydi.⁷³⁴

⁷³¹ Kendisi de Bosna'dan Türkiye'ye göç etmiş bir aileden gelen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Sabahaddin Zaim, özellikle Atatürk sonrasında Türkiye'deki yöneticilerin Türkiye dışındaki Türklerle ilgilenmediğini; Yugoslavya'dakilerin de “Türkleri Asya'ya geri gönderme (Čita Turci Azia)” politikasını resmi-gayrı resmi ama milli bir politika olarak uyguladıklarını belirtmekte ve Türk- Müslüman unsurunu iktisadi açıdan geri bırakarak onları ülkeden kaçırma politikası izlendiğini de eklemektedir. Zaim, **a.g.m.**, s.1763.

⁷³² Basında çıkan haber ve yorumlar için, Nuri M. Çolakoğlu (haz.), **Dünya Basınında Atatürk, Kasım 1938**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.348-410; Mustafa Karahasan, “*Mustafa Kemal Atatürk'ün Ölümü Dolayısıyla Yugoslavya Basınının Eseri ve Kişiliği Üzerine Değerlendirmeleri (1938-1988)*”, **I.Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildirileri**, (21-23 Eylül 1987), ATAM yay., Ankara, 1994, s.719-722.

⁷³³ **Vrijeme**, 11 Kasım 1938.

⁷³⁴ **Samouprava**, 11 Kasım 1938.

Yugoslav hükümeti de Atatürk'ün cenaze törenine Savaş ve Denizcilik Bakanı General Nedić'i temsilci olarak göndermiş, Yugoslav askeri birliği ve Ankara'daki Yugoslav elçisi Brank Adžemović törende hazır bulunmuşlardı.⁷³⁵ Başbakan Stojadinović de yayınladığı resmi bildiride:

“Atatürk, devrimizin en büyük adamlarından biridir. Şahsında en yüksek şövalye ve büyük adam meziyetlerini taşıyordu. Türk tarihinin en vahim anlarında yurdunun mevcudiyetini kurtararak ona yeni Türkiye'nin bütün sosyal, politik ve ekonomik hayatının ana ıslahatında daimi temeller verdi. Bu konu ve onun idaresinde o kadar başarılı yapıldığı, modern Türkiye Cumhuriyeti dünyanın gelişmiş devletleri arasında bugün önemli bir amil teşkil etmektedir. Atatürk, memleketimize karşı emin ve kıymetli bir dostluk hisleri besledi. Yugoslav milleti de yeni Türkiye'nin Ata'sına ve onun kahraman milletine karşı daima aynı hisleri duymuştur. Büyük önlünü katafalkı önünde büyük bir acı ile eğilerek Cumhurbaşkanı İnönü ve bütün Türk milletine derin sempati ve dostluk hislerimizi ve Atatürk eserinin gelecekte bütün insanlığın faydasına olarak yayılmasını dileriz.” sözleriyle Atatürk'ün ölümü karşısında Yugoslav milletinin duyduğu derin üzüntüye tercüman olmuştu.⁷³⁶

⁷³⁵ **Ayın Tarihi**, No.60, Mükerrer, Atatürk'ün Vefatları, Kasım 1938, s.31.

⁷³⁶ Belgrad'da Balkan Antantı Milli Matbuat Komitesi tarafından Atatürk'ün cenaze töreni nedeniyle 21 Kasım'da bir anma toplantısı yapılmıştı. Toplantıda komite başkanı Jovanović, Genelkurmay Başkanı General Simović ve Belgrad Elçisi Ali Haydar Aktay hazır bulunmuşlardı. **Ayın Tarihi**, No.60, Mükerrer, Atatürk'ün Vefatları, Kasım 1938, s.75-76.

II.Dünya Savaşı öncesine kadar büyük devletlerin müdahaleleri önünde Balkan Antantı ile kurulan işbirliği bir set olarak durmuşsa da, Almanlar'ın artan nüfuz siyasetine İngiliz, Sovyet ve Fransızlar'ın etkili biçimde karşı koyamamış olmaları gibi nedenlerle, Balkanlar 1939'lara gelindiğinde savaşın içine gireceklerdi.⁷³⁷ Nitekim Almanya, Yugoslavya üzerinde ekonomik olarak kendi hegemonyasını kurmayı başaracak ve Yugoslavya ile bir ticaret antlaşması imzalayacak; ekonomik görüntü altında daha ileri çapta siyasi hedefleri için - Balkanların işgal edilmesi- Yugoslavya'yı kendisine bağlamaya çalışacaktı.⁷³⁸ Sander, Balkan Antantı'nın yıkılmasında en önemli etkenler olarak antantı imzalayan ülkelerin büyük devletlere karşı ortak tavırlarının olmaması, dış politikada farklı görüşlerde olmaları ve antantın sadece sınırları garanti eden askeri bir nitelikten öteye gidememiş olması yanında Arnavutluk ve Bulgaristan gibi iki önemli devletin katılmamış olması ve Avrupa'da giderek artan Alman ve Akdeniz'de İtalyan etkinliğinin güçlenmesini göstermekteydi.⁷³⁹

Balkan Antantı'nın etkisini yitirmesi ve Yugoslavya Krallığı'nın Alman-İtalyan ağırlıklı bir dış politikaya kayması, iki ülke ilişkilerinin de zaman içinde soğumasına neden olmuştu. Türkiye'nin Balkanlar üzerindeki "etkinliği", Atatürk'ün ölümü ve sonrasında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın görevden ayrılmasıyla birlikte yavaşlamış ve II.Dünya Savaşı yıllarında izlenen tarafsız kalma çabaları

⁷³⁷ **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, s.364.

⁷³⁸ Erkin, **a.g.e.**, s.57.

⁷³⁹ Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965**, s.12-14; Sander, **Siyasi Tarih, 1918-1994**, s.103.

gereği olarak karşılıklı ilişkiler eski önemini yitirmişti. Bunda Türkiye'nin değişen dış politika öncelikleri yanında Yugoslavya'nın Alman ve İtalyan ekonomik nüfuz alanlarına doğru kayan dış politikasının da rolü olmuştu.

SONUÇ

1918-1941 sürecinde SHS Krallığı'nın siyasi durumu ortaya konulurken, krallığın kurulmasından çok daha önce başlayan ancak krallığın kuruluşunda da var olan bir çok sorunun göz ardı edilerek bir “Yugo-Slav” birliği yaratma amacıyla hareket edildiği gözlemlenmiştir. Birinci Bölüm’de ele alındığı üzere SHS Krallığı’nın kuruluşu öncesinde Güney Slavları’nın tarihsel gelişimleri de göstermektedir ki, Sırp-Hırvat-Sloven ve Boşnaklar’ın tek bir potada eritilebilmeleri tarihsel gelişimlerinin farklılığı nedeniyle oldukça zordur. Özellikle Hırvatlar’ın 1800’lü yıllardan itibaren başlayan milli uyanışlarını ifade eden Illiryanizm düşüncesi, bir Yugoslav Birliği yaratmanın zorluklarını açıkça ortaya koymuştur.

Güney Slavları’nın Osmanlı idaresine girmesiyle birlikte bölgede bir de Müslüman unsuru ortaya çıkmıştı: Bosnalı Müslümanlar veya Avusturya-Macaristan İdaresindeki adlandırmalarıyla Boşnaklar. Bu din unsuru krallık döneminde Hırvatlar’ın federalizm yanlısı istekleri kadar olmasa da birliği bozucu bir etkiye neden olacaktır.

İkinci Bölüm’de anlatıldığı üzere, Sırp milliyetçiliğinin güçlenmesiyle birlikte gizli bazı örgütlerin faaliyetleri Sırp olmayan unsurlar açısından yıkıcı olmuş ve kendi ulusal kimliklerine daha fazla sarılmalarına sebep vermiştir. Çünkü bu uluslardan hiç biri Sırp egemenliğinde yaşamayı özünde istemiyorlardı. Politik anlamda Yugoslavya’daki Müslümanlar’ın Hırvatlar gibi istekleri yoktu ve siyasi, kültürel, dini alanlarda sağlanan imkanlardan yararlanmaktaydılar ancak bu onların

Yugoslav Birliği'ne ve SHS Krallığı'na entegre oldukları anlamına gelmiyordu. Her ne kadar her fırsatta krallığa olan bağlılıklarını dile getirmiş olsalar da, Osmanlı İdaresindeki ayrıcalıklı günlerini geri kazanmaya çalıştıkları ancak bunu başaramadıkları görölmektedir. Bu şartlar altında pek çoğu çözüm olarak Türkiye'ye göç etmiş veya kendilerini krallık içindeki diğer unsurlar gibi göstererek onların ellerinde bulunan imkanlardan yararlanabilmeyi düşünmüşlerdir.

SHS Krallığı'nın temel taşı olarak görölen, Yugoslav Birliği'ni temsil eden Kral Aleksander'in Hırvat sorunu ve karışık iç duruma çözüm olarak Diktatörlük ilan etmesi üzerinde durulan Üçüncü Bölüm'de birlik için çaba vermiş olan Aleksander'in Marsilya'da suikaste uğramasının krallığın dağılmasına önemi bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Ölümünün yarattığı tepkiler Yugoslavya'nın komşularıyla arasının açılmasın neden olmuş ve kralın yokluğuyla birlikte Hırvatlar'ın özerlik çabaları kısa sürede karşılığını bulmuş ve kendi özerk banovinalarını kurabilmişlerdir.

1929 sonrasındaki adıyla Yugoslavya Krallığı ile Türkiye ilişkilerine, özellikle diplomatik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi sürecinde yaşanan gelişmeler ve iki ülke devlet adamlarının ziyaretleri Dördüncü Bölüm'de ele alınmıştır. Bu ilişkilerin esas olarak Balkan Birliği düşüncesi temelinde Balkanlar'ı diğer büyük devletlerin etkilerinden korumak amacına yönelik olarak geliştirildiği gözlemlenmiştir. Bu amaçlar çerçevesinde iki ülke arasında 1925'te ve 1933'te yapılan antlaşmalar ve resmi-gayriresmi karşılıklı ekonomik, kültürel, sosyal girişimler yapılmıştır. Bu girişimlerde Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın ve

Belrad Elçisi Ali Haydar Aktay'ın rollerinin son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Bu iki devlet adamının gayretleriyle ki, gerek Belgrad'da ve gerekse Ankara'da karşılıklı “anlayış” ve “dostluk” temelinde bir diplomasi izlenmiştir. Krallığın Sırp egemenliğinde yürütülen politikaları göz önüne alındığında geçmişten gelen tarihi sorunların bir kenara bırakıldığı ve Balkanlar'da barış içinde yaşamanın öneminin kavrandığı bir süreçte Türk-Sırp ilişkilerinin “dostane” olarak sürdüğü gözlemlenmiştir. Her iki hükümetin izlediği bu dostane politika, basına da yansımış ve basın “olumlu” bir tavır takınmıştır. Sırp egemenliğindeki krallıkta Müslümanlar'ın durumu ve Türkiye'nin onlarla bağlarının nasıl yürütölüp-geliştirildiği veya Sırp unsuru karşısında dengenin nasıl sağlandığı konusu son derece karmaşıktır. Bunun net biçimde ortaya konulabilmesi arşiv belgelerinin tümünün açılmasıyla ancak mümkün olabilecektir.

Tezin tümünü göz önüne alarak irdelediğimizde ulaşılan sonucu ifade etmek gerekirse şunları söylemek mümkündür:

Aralarında geçmişten gelen dini farklılıkların olduğu ve özellikle Hırvat ve Sırp'ların kendi ulusal kimliklerini ön plana çıkartarak her birinin kendi büyük ülkelerini kurmaya yönelik çabaları göstermiştir ki; SHS Krallığı'nın adının bir araya getirdiği Sırp-Hırvat-Sloven'ler ortak bir devlet ve ortak bir ideal birliği altında birleşememişlerdir. Krallığın temelini Sırp unsuruna dayanması ve dolayısıyla Ortodoksluğun ön planda olduğu bir yapıda Hırvatların veya Slovenlerin yani Katoliklerin -her ne kadar siyasi olarak temsil edilme hakları olsa da- memnun edilmesi son derece zor olmuştur. Hırvatların ayrılıkçı ve federal bir yapıdan yana

olan düşünceleri ve faaliyetleri sonucunda yaşanan kargaşalardan dolayı diktatörlük rejimine geçilmiş; bu ise ülkede parlamenter sistemin zarar görmesine ve ülkenin gerilemesine neden olmuştur.

Farklı etnik yapıların ve dinlerin temsil edilmeye çalışıldığı krallık bir süre sonra etnik kökenli çatışmalara sahne olmaya başlamış ve bu durum da ülkenin bütünlüğünü tehdit eder boyutlara varmıştır. Belgrad merkezli yönetime Zagreb'ten itirazlar yükselirken Saraybosna'nın Müslüman halkının durumu ise oldukça karmaşıktır. Osmanlı idaresinden kopuşlarından itibaren kendi kimliklerini yaşatmaya çalışan Bosnalı Müslümanların Avusturya-Macaristan idaresinde Sırlara karşı bir denge unsuru olarak ele alınmış olmaları ve Benjamin Kallay'ın idaresinde yürütülen Bošnjastvo-Boşnaklık düşüncesi, onların kendi kimliklerini korumalarında olumlu bir etki yapmış olsa da, Müslümanların Osmanlı dönemlerindeki ekonomik ve sosyal üstünlük ve statülerini kaybetmeleri önlenememiştir. Avusturya-Macaristan idaresi ile Batılı anlamda gelişmeler Bosna topraklarına girmişse de Müslüman halkın bunları algılama şekli farklı olmuştur. Bir kısmı dinlerinin elden gideceği düşüncesiyle Hristiyan bir idare altında yaşamayı istemeyerek Türkiye'ye göç etmiş bir kısmı ise var olan durumda yaşamanın çarelerini aramaya başlamıştır.

I. Dünya Savaşı'nı ortaya çıkaran olay, aslında bölgenin -Sırp olsun ya da Müslüman olsun- Avusturya-Macaristan idaresine olan tepkisini yansıtmaktadır. Ancak, 1914'te Saraybosna'da Franz Ferdinand'ı Sırlara kurban eden Habsburglar, 1934'te Kral Aleksander'in kurban edilmesine ses çıkarmayacaklardır.

Sırbistan savaş öncesinde bağımsızlığını sağlamış olduğundan savaş sonrasında da yeni kurulan devletin kendi egemenliğinde ve kendi hanedanının altında birleşmesi için çabalamıştır. Zaten Bosna toprakları başta olmak üzere, Makedonya, Arnavutluk, Hırvatistan, Slovenya toprakları eskiden beri Sırlar tarafından Büyük Sırbistan'ın parçaları olarak görölmüş ve yeni kurulan devletin de Sırp egemenliğinde olması düşünölmüşü. Bunu yaparken de Hırvat ve Slovenlerin de devletin adında temsil edilmesi uygun görölmüşü. Belki Sırlar açısından bu şekilde “göstermelik” bir temsil ile Hırvatlar ve Slovenler'in ayrılık düşünceleri de susturulmuş olacaktı. Ancak gelişmeler göstermiştir ki, Hırvatların ayrılıkçı düşünceleri artarak devam etmiş ve diğerk etnik unsurlar da Sırp egemenliğinden sıkılmışlardır.

Bosnalı Müslömanlar bu süreçte kendi varlıklarını koruyabilmek adına aslında fazla bir şey yapacak durumda değillerdi. 1929'da partilerin kapatılmasına kadar olan süreçte siyasi açıdan temsilciliklerini Yugoslav Müslöman Örgütü yapmıştır. Toprak reformu ile topraklarının ellerinden alınması meselesi başta olmak üzere Müslömanların haklarını savunacak durumda bulunan tek parti Yugoslav Müslöman Örgütü olmuştur. Ancak Müslömanların kuruluştan itibaren kimliklerinin tanınmaması ve sürekli artan baskılar karşısında kendilerini Sırp ya da Hırvat olarak tanımlama eğilimi göstermeleri aslında içinde bulundukları “çaresizliğin” bir göstergesidir. Osmanlı zamanındaki üstün konumlarını kaybeden, toprakları reform bahanesiyle ellerinden alınan ve kendi dini ve etnik kimliklerini bir türlü ortaya koyamayan, dini kurumlarına ve çalışmalarına -görünürde izin verilmiş olsa da- krallık tarafından müdahale edilen Müslöman Boşnakların bu tür eğilimler

göstermeleri şaşırtıcı olmasa gerektir. Bu noktada yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne Müslüman halkın ilgisinin yoğun olduğu ve özellikle Sırpların baskıları karşısında Türkiye'ye sürekli olarak göçlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Halk, yeni kurulan Türkiye'nin kendileri için hala bir güven kaynağı olduğunu düşünmektedir ve özellikle aydın kesimde Türkiye'nin Batılı emperyalist devletlere karşı verdiği mücadele ve Atatürk'ün bu mücadelede gösterdiği başarı her zaman için takdir ve hayranlık uyandırmıştır. Dolayısıyla Müslüman halkın yeni kurulan Türk devletine ve Atatürk'e karşı olumsuz bir bakış açısı olmamıştır. Müslümanların diğer unsurlar tarafından "Türk" olarak görülüp değerlendirilmeleri de-bu nedenle sıkıntı yaşamış olsalar dahi- kendilerini Türkiye'de yaşayan halktan farklı görmemelerini sağlamış ve Türkiye'ye olan bağlılıklarını körüklemiştir.

Yugoslavya Krallığı ve Türkiye arasında siyasi yakınlaşmanın yanı sıra kültürel alanda da işbirliği yapılmasına yönelik girişimler olmuştur. Her iki ülkede karşılıklı bölümler açılması ve öğrenci değişimleri yapılması yanında, Balkan Antantı sürecinde Balkanlararası işbirliği çerçevesinde yapılan girişimlerle iki ülkenin birbirini daha yakından tanınmasına imkan sağlanmıştır. Her iki ülke devlet adamlarının yanı sıra basın mensuplarının ve kralın eşinin ziyaretleri de karşılıklı anlayışın ve algılamaların olumlu bir yolda ilerlemesine olanak vermiş ve bu olumlu anlayış her iki ülke idarecilerinin konuşma ve demeçlerine de yansımıştır.

Sadece Müslümanlar değil SHS Krallığı'nın temel unsuru olan Sırplar arasında da Türkiye ve Atatürk'e karşı derin bir sevgi ve saygı duyulduğuna örnekler vardır. Elbette bu sevgi ve saygıda SHS Krallığı'nın, Yugoslavya'nın ve

Türkiye'nin 1930'lardan itibaren Balkanlar'da barışın sağlanması ve korunması ve bölgeye büyük devletlerin müdahalelerinin engellenmesine yönelik ortak ideal birliklerinin önemli bir etkisi olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın sıkıntılarını en çok çeken milletler olarak Yugoslavlar'ın ve Türkler'in Balkanlar'da işbirliğine yönelmeleri son derece olumlu bir düşüncedir; ancak bu düşüncenin etkinliği tam anlamıyla sağlanabilmiş midir sorusuna verilecek cevap, "sınırlı kalmış" olduğudur. Çünkü bölgede yer alan diğer devletlerin tümünün işbirliği sağlanamamıştır. Özellikle Bulgarlar ve Arnavutlar 1934 yılında meydana getirilen birliğe katılmamışlardır. Dolayısıyla bütün Balkan ülkelerinin işbirliğini sağlamak mümkün olmadığından büyük devletlerin müdahalelerine her zaman açık bir kapı kalmıştır. Nitekim bu nedenle, II. Dünya Savaşı'nda Balkan ülkelerinin bir çoğu ve Yugoslavya Krallığı zarar görmüştür.

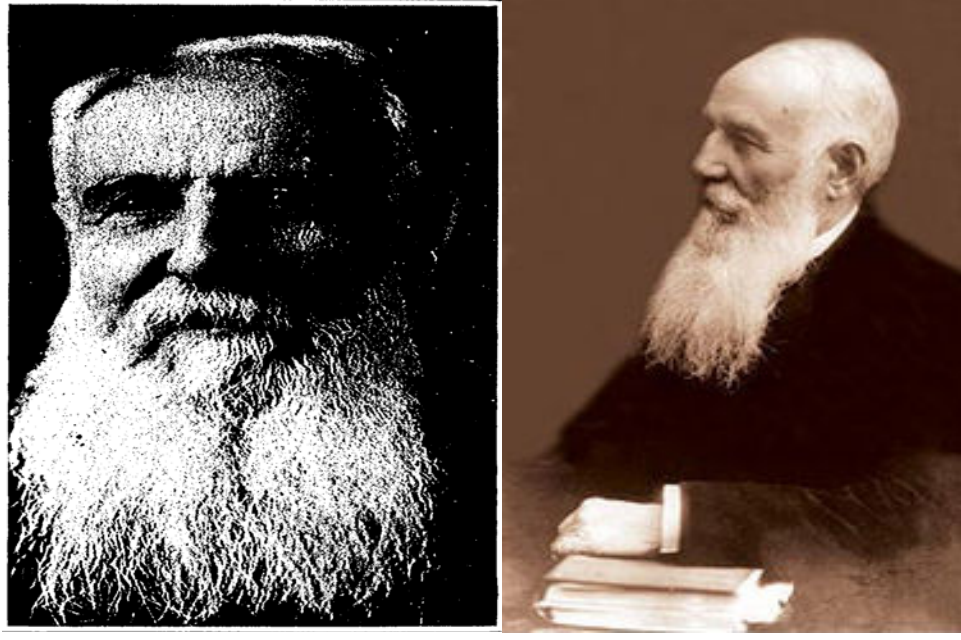
KİŞİLERİN TANITIMI

KRAL I.ALEKSANDER KARAGEORGEVIĆ

1888-1934

Kral Aleksander 1888’de Karadağ Çetinje’de doğmuştur. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’nda gösterdiği başarılı askerlik hayatından sonra 1 Aralık 1918’de kurluşu ilan edilen SHS krallığı’nın başına geçmiştir. 1929 yılında ülkeyi diktatörlük ile yöneten Aleksander, siyasi ve etnik olarak bölünmüş olan ülkeyi Yugoslav Birliği çatısı altında tutmaya çalışmıştır. 1934’te Fransa’da Hırvat ayrılıkçı örgütü Ustaşa tarafından düzenlenen suikast sonucu ölmüştür.

NİKOLA PAŠIĆ

1845-1926

Sırp Radikal Partisi lideri ve kırk yılı aşkın politik hayatı boyunca Sırbistan ve SHS Krallığı'nda çeşitli dönemlerde öldüğü tarih olan 1926'ya kadar başbakanlık yapmış deneyimli politikacı. Krallığın gelişmesinde ve Sırp milliyetçiliğinin yaşatılmasında önemli ve etkili bir rol üstlenmiş ve dış güçlere karşı ülkenin üniter yapısını korumak için çalışmıştır.

MEHMET SPAHO

1883-1939

Saraybosna'da doğmuş olan Spaho, Viyana'da hukuk okumuş ve eğitimini tamamladıktan sonra politik hayata başlayarak Yugoslav Müslüman Örgütü-JMO'nun lideri olmuştur. SHS Krallığı'nda önemli politik etkileri olan ilk Boşnak olarak gösterilebilir. Nikola Pašić ve Ljuba Davidović hükümetlerinde Maliye Bakanı olarak görev almıştır.

BELGRAD ELÇİSİ ALİ HAYDAR AKTAY

1884-1942

1884'te Doğu Rumeli'nin Aydos kasabasında doğan Aktay, Rusçuk'ta iptidai ve rüştiyeyi tamamladıktan sonra 1900'de Galatasaray sultanisine girmiş ve 1905'te Hariciye Nezareti tercüme odasında göreve başlamıştır. 1911'de Sofya elçiliğine atanmış; Balkan ve I.Dünya Savaşı sonrası geri dönmüştür. Hariciye nezaretinde çalışmaya devam eden Aktay, 1923-1924'te Muhtelit Mübadele komisyonunda da çalıştıktan sonra 1924 Ağustos ayından 1928 Kasım ayına kadar Berlin, Kopenhag ve Stockholm maslahatgüzarlıklarında bulunmuş ve 26 Kasım 1928'de Belgrad Elçiliği görevine başlamıştır. 1939'da atandığı Moskova büyükelçiliği görevini 4 Ağustos 1942'de ölene kadar devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

1. YERLİ VE YABANCI ARŞİV BELGELERİ

a. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

Fon:030.10.0.0, Yer:227.528.1/227.530.17/228.535.1/232.567.1/

240.621.4/240.643.21/246.667.2/250.691.3/250.691.8/250.691.22/
251.692.7/251.692.8/251.692.10/251.692.11/251.692.19/251.692.20/
251.692.21/251.693.3/251.693.5/251.693.6/251.693.7/251.693.11/
251.693.14/251.693.16/251.693.24/251.693.27/251.694.1/251.694.6/
251.694.16/251.694.17/251.694.31/251.695.1/251.695.4/251.695.9/
251.695.27/251.696.5/251.696.13/251.696.22/251.696.25/252.697.4/
252.697.13/252.697.19/252.698.1/252.698.3/252.698.7/252.698.11/
252.698.15/252.698.18/252.698.19/252.699.14/252.701.2/253.702.2/
253.702.4/253.702.8/253.702.9/253.702.10/253.703.1/253.703.4/
253.703.5/253.703.8

Fon:030.18.1.2, Yer:41.83.12/49.74.1/49.80.11/51.3.19/51.5.16/51.8.17

Fon:490.01.0.0, Yer:610.116.01

b. Arhiv Bosnia i Hercegovina-ABiH (Bosna-Hersek Devlet Arşivi)

**ABiH, Fond: PU BiH, Br. 3656-1923, 3824-1923, 3827-1923, 4459-1923,
4741-1923.**

ABiH, Fond: VZSO, Br.2108-1926, 2342-1926.

ABiH, Fond: KBU-DB, Pov., Br.627-1930, 414-1930.

c. İstorijski Arhiv Sarajevo-İAS (Saraybosna Tarih Arşivi)*

İAS, Fond:LiPF, ŠA-380, İAS, Fond:LiPF, SF-36

2. RESMİ YAYINLAR

a. TBMM Zabıtları

Devre:1, C:18, (1.3.1922) / Devre:2, C.19, (9.11.1341) / Devre:2, İçtima:3, C.20,(02-31.12.1341) / Devre:4, İçtima:2, C.15,(01-31.05.1933) / Devre:4, İçtima:3, C.24,(24-27.10.1934)

b. Düsturlar

Düstur, 3.Tertip, C.5/C.7, 1925/C.14, 2.Kısım/C.15/C.17, 1936

c. Ayın Tarihi

Ayın Tarihi, C.4, 1340/No.31, Ekim 1926/No.32, Kasım 1926/No.45, Aralık 1927/No.79-81, Ekim-Aralık 1930/C.25, No.84-85, Mart - Nisan 1931/No.1, Ocak 1934/No.5, Mayıs 1934/No.10, Ekim 1934/No.11, Kasım 1934/No.5, Mayıs 1935/No.37, Ocak 1937/No.38, Şubat 1937/No.39, Mart 1937/No.40, Nisan 1937/No.41, Mayıs, 1937/No.47, Kasım 1937/No.48, Aralık 1937/No.60, Kasım 1938/No.60, Mükerrer, Atatürk'ün Vefatları, Kasım 1938/No.87, Şubat 1941/No.90, Mayıs 1941/No.91, Haziran 1941

* Eski adı ile Arhiv Grada Sarajeva -AGS (Saraybosna Şehir Arşivi).

3. YERLİ VE YABANCI GAZETELER

Akşam, Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye, L'Echo De Belgrade, Milliyet, Novosti, Politika, Pravda, Samouprava, Ulus, Vakit, Vatan, Vrijeme.

4.KİTAPLAR

- ACIN-KOSTA, Miloş, Yugoslavia in Our Time, Ravnogorski Venac Publishers, Washington, 1991.
- AKŞİN, Aptülahat, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, TTK Yayını, Ankara, 1991.
- ALLCOCK, John B., Explaining Yugoslavia, Columbia University Press, New York, 2000.
- ARAS, Tevfik Rüştü, Görüşlerim, I.Kitap, Semih Lütfü Kitabevi, 1945.
- ARAS, Tevfik Rüştü, Lozanın İzlerinde 10 Yıl, Akşam Matbaası, İstanbul, 1935.
- ARMAOĞLU, Fahir, 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1789-1914, TTK Yayını, Ankara, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990, C.I (1914-1980), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994.
- ASLANTAŞ, Selim, Osmanlı'da Sırp İsyanları, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1919-1923, C.I-II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.3, ATAM Yayını, Ankara, 2006.
- AUTY, Phyllis, Yugoslavia, Walker&Company, New York, 1965

- BABUNA, Aydın, Bir Ulusun Doğuğu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ev. Hayati Torun, İstanbul, 2000.
- BADROV, Zlatko, Dręavno Pravni Kontinuitet Bosne i Hercegovine do Prisajedinjenja Kraljevini SHS, Arabeska, Sarajevo, 1996.
- BALKAN, Elliott (ed.), Yugoslavia's Diverse Peoples, USA, 2003.
- Balkanların Dn-Bugünü-Yarını, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1993.
- BANAC, Ivo, The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics, Cornell University Pres, London, 1984.
- BANĐŽOVIĆ, Safet, Iseljavanje Bořnjaka u Tursku, Sarajevo, 2006.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılap Tarihi, C.1, TTK Yayını, Ankara, 1983.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, TTK Yayını, Ankara, 1995.
- BEARD, Charles-G.Randim, The Balkan Pivot: Yugoslavia, New York, 1929.
- BİONDİCH, Mark, Stjepan Radić the Croat Peasant Party and the Politics of Mass Mobilisation 1904-1928, Toronto University Press, Toronto, 2000.
- BORA, Tanıl, Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası, Bölgeler Sorunlar, Bosna Hersek, Birikim Yayınları, İstanbul, 1994.
- BORA, Tanıl, Yugoslavya-Milliyetçiliğin Provokasyonu, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995.

- Bosna-Hersek Bibliyografyası, I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1995.
- Bosna-Hersek’le İlgili Arşiv Belgeleri 1516-1919, haz. İsmet Binark, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul, 1992.
- BROZOVIĆ, Ante, Sokolski Zbornik: Godina I, Belgrade, 1934.
- BURDETT, Anita L.P.(ed. by), The Historical Boundaries Between Bosnia, Croatia, Serbia: Documents And Maps 1815-1945, Archive Editions, 1995.
- CAMPUS, Eliza, The Little Entente and The Balkan Alliance, Biblioteka Historica Romania, Bucureşti, 1978.
- CASTELLAN, George, Balkanların Tarihi (14.-20.Yüzyıl), çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.
- COON, Carleton Stevens, The Races of Europe, The Macmillan Company, New York, 1939.
- CRAMPTON, R.J., Eastern Europe in the Twentieth Century, Routledge Press, London, 1994.
- CRNOBRİNJA, Mihailo, The Yugoslav Drama, I.B.Tauris Publishers, London, 1996.
- Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1974.
- CVETOVSKI, M., Ataturkova Turska, Balkanskog Instituta, Beograd, 1938.
- ČERIĆ, Mustafa, Islam u Bosni, Bibloteka Arabeska, Sarajevo, 1994.

- ČERİĆ, Salim, Muslimani Srpsko-Hrvatskog Jezika, Sarajevo, 1968.
- ÇOKER, Fahri (haz.) Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV.Dönem 1931-1935, C.I, TBMM yay., Ankara.
- ÇOLAKOĞLU, Nuri M. (haz.), Dünya Basınında Atatürk, Kasım 1938, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- ČULINOVIĆ, Ferdo, Jugoslavija Između Dva Rata, Knj. I- II, Zagreb, 1961.
- DARESTE, F.R. -P. Dareste, Avrupa-Amerika-Afrika-Asya-Okyanusya Devletlerinin Esas Teşkilat Kanunları, çev. E. Menemencioğlu, C.III, Hukuk İlmini Yayma Kurumu Yayını, Ankara, 1939.
- DEDİJER, Vladimir, History of Yugoslavia, Mc Graw&Hill, New York, 1974.
- DESTANI, B. (ed. by), Ethnic Minorities in the Balkan States 1860-1971, Vol.3:1914-1923, Vol.4:1923-1926, Vol.5:1927-1938, Archive Editions, London, 2003.
- DJILAS, Aleksa, The Contested Country, Yugoslav Unity and Communist Revolution, 1919-1953, Harvard University Press, London, 1991.
- DRAGNICH, Alex N., Serbs And Croats, The Struggle in Yugoslavia, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, New York, San Diego, London, 1992.
- ECKHARDT, Tibor, Regicide at Marseilles, American-Hungarian Library and Historical Society Publications, New York, 1964.

- EKMEČIĆ, Milorad, Stvaranje Jugoslavije 1790-1918, C.1-2, Prosvjeta, Beograd, 1989.
- ERİM, Nihat, Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara, 1953.
- ERKİN, Feridun Cemal, Dışışlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar, C.1, TTK Yayını, Ankara, 1987.
- EYİCİL, Ahmet, Siyasi Tarih, 1789-1939, Gün Yayınları, Ankara, 2005.
- GERAY, Cevat, Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler 1923-1961, TTK, Ankara.
- GLENNY, Misha, Balkanlar 1804-1999, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000.
- GLIGORIJEVIĆ, Branislav, Parlament i Političke Stranke Jugoslavije 1919-1929, Narodna Knjiga, Belgrade, 1979.
- GÖNLÜBOL, Mehmet-Cem Sar, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), Sevinç Basımevi, Ankara, 1974.
- HADŽIJAHIĆ, M., Od Tradicije Do İdentiteta Geneza Nacionalnog Pitanja Bosanski Muslimana, Sarajevo, 1974.
- HOFFMAN, G.-F. Neal, Yugoslavia and New Communism, New York, 1962.
- HOPTNER, J.B., Yugoslavia in Crisis 1934-1941, Columbia University Press, New York-London, 1963.
- İMAMOVIĆ, Mustafa, Pravni Položaj i Unutrašnji Politički Razvitak BiH od 1878 do 1914, Sarajevo, 1976.
- İMAMOVIĆ, Mustafa, Historija Bošnjaka, Preporod, Sarajevo, 1998.

- İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C.1 (1300-1600), çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- İNÖNÜ, İsmet, Hatıralar, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006.
- ISIĆ, Momčilo, Seljaštvo u Srbiji 1918-1941, C.1, Institut za Noviju Istoriju Srbije, Beograd, 2000.
- İZZETBEGOVIĆ, Aliya, Konuşmalar, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007.
- JELAVICH, Barbara, Balkan Tarihi, C.I-II, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- ЖУПАНЧИЋ, Тонка, Инвентар Збирка Милана Стојадинаовића 1914-1944, Архив Југославије, Београд, 1999.
- KARPAT, Kemal H., Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- KENAR, Nesrin, Yugoslavya, Bir Dönemin Perde Arkası, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005.
- KOÇAK, Cemil, Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), TTK Yayını, Ankara, 1991.
- KOSIĆ, Василије, Инвентар Двор Краљевине југославије 1918-1948, Архив Југославије, Београд, 2003.
- KOLLU, Atilla, Türkiye Balkan İlişkileri 1919-1939, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.
- KOPANSKI, A. Bogdan, Balkanlarda Osmanlı Barışı ve Batı Meselesi, TDV Yayını, çev. Mazlum Uyar, Ankara, 2000.
- KOSTIĆ, Lazar, Statistika Izborna Narodnih Poslanika Kraljevine SHS

- Održanih 8 Februara 1925 Godine, Beograd, 1926.
- KRIZMAN, Bogdan, Ante Pavelić i Ustaše, Globus Press, Zagreb, 1986.
- KRUŠEVAC, Todor, Bosansko-Hercegovački Listovi u XIX Veku, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.
- KRUŠEVAC, Todor, Sarajevo pod Austro-Ugarskom Upravom (1878-1918), Sarajevo, 1960.
- LAMPE, John R., Yugoslavia as History, Cambridge University Press, New York, 1996.
- MALCOLM, Noel, Bosna, Türkçesi: Aşkın Karadağlı, Om Tarih Yayınları, İstanbul, 1999.
- MALLORY, J.P., Hint-Avrupalıların İzinde, çev. Müfit Günay, Dost Yayınları, Ankara, 2002.
- MASLEŠA, Veselin, Mlada Bosna, Sarajevo, 1990.
- NAYIR, Yaşar Nabi, Balkanlar ve Türklük II, Yeni Gün Haber Ajansı Yayını, İstanbul, 1999.
- NOBIRDALI, Beyto-Bedri Selim (der.), Çağdaş Bir Önder Tito Çağdaş Bir Ülke Yugoslavya, Koza yayınları, İstanbul, 1977.
- NYROP, Richard F. (ed. by), Yugoslavia A Country Study, USA, 1982.
- ORAN, Baskın (ed.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar, C.1 (1919-1980), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÖZTÜRK, Kazım (haz.) Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II.Dönem, 1923-1927, C.I, TBMM Yay., Ankara.
- PAVKOVIĆ, Aleksandar, The Fragmentation of Yugoslavia, Nationalism in a

- Multinational State, Macmillan Press, London, 1997.
- PAWLOVICH, Stefan, The Improbable Survivor: Yugoslavia and Its Problems 1918-1988, Ohio State University Press, 1988.
- PETRANOVIĆ, Branko, Istorija Jugoslavije 1918-1978, Beograd, 1980.
- PINSON, Mark, The Muslims of Bosnia Herzegovina, Harward University Press, 1996.
- POPOVIĆ, Aleksander, Balkanlarda İslam, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- PRGUDA, Edin, Gajret (1903-1941), Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2004.
- PRIBIČEVIĆ, Svetozar, Diktatura Kralja Aleksandra, çev. Dražen Budisa-Bodizar Petrać, Globus Press, Zagreb, 1990.
- PURIVATRA, Atıf, Jugoslavenska Muslimanska Organizacija u Političkom Životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Bosanska Kulturni Centar, Sarajevo, 1999.
- PURIVATRA, Atıf, Nacionalni i Politički Razvitak Muslimana, Svjetlost, Sarajevo, 1972.
- RADOŠEVIĆ, Mijo, Osnovi Savremene Jugoslavije: Nova Politika, Zagreb, 1935.
- RISTELHUEBER, Rene, A History of the Balkan Peoples, New York, 1971.
- RIZVIĆ, Muhsin, Bosansko Muslimanska Književnost u Doba Preporoda (1887-1918), Sarajevo, 1990.
- RODINIS, Andrej, Napretkova, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2004.

- SAMANI, Hasan, Yugoslavya’da Etnik Yapı ve Politika, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.
- SANDER, Oral, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.
- SANDER, Oral, Siyasi Tarih, 1918-1994, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005.
- SARAJLIĆ, Šemsudin, Nova Turska, Hrvatska Tiskara, Sarajevo, 1926.
- SETON-WATSON, Hugh, Eastern Euurope Between the Wars 1918-1941, Archon Books, Hamden, 1962.
- SETON-WATSON, Hugh, National States, Westview Press, Columbia, 1977.
- SHİRER, William, Günü Gününe Nazi İmparatorluğu, çev. Müzehher Vannu, Cem Yayınevi, İstanbul, 1977.
- SLOANE, William M., Balkanlar, Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008.
- SOYAK, Hasan Rıza, Atatürk’ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- SOYSAL, İsmail, Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, C.1, TTK Yayını, Ankara, 2000.
- STAVRIANOS, Leften Stavros, Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times, Archon Books, Hamden, 1964.
- STAVRIANOS, Leften Stavros, The Balkans Since 1453, Rinehart Books, New York, 1963.
- STOJANOVIĆ, Mihailo, The Great Powers and the Balkans (1875-1878), Cambridge University Press, Cambridge, 1968.

- STOJANOVIĆ, Nikola, Bosanska Kriza (1908-1914), Sarajevo, 1958.
- SUČESKA, Avdo, Bošnjaci u Osmanskog Državi, Biblioteka Arabeska 4, Sarajevo, 1995.
- SVARA, Maksim, Gazi Mustafa Kemal-Paša, Islamska Dionička Štamparija, Sarajevo, 1931.
- ŠAHINOVIĆ-EKREMOV, Munir, Turska, Danas i Sjutra, Muslimanska Svijest, Sarajevo, 1939.
- ŠEHIĆ, Nusret, Autonomni Pokret Muslimana za Vrijeme Austro-Ugarske Uprave u BiH, Sarajevo, 1980.
- ŠIMŠIR, Bilal N., Bizim Diplomatar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
- ŠIMŠIR, Bilal N., Lozan Telgrafları I, TTK Yayını, Ankara, 1990.
- ŠIMŠIR, Bilal N., Lozan Telgrafları II, TTK Yayını, Ankara, 1994.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, Documenti o Postanku Kraljevine SHS, 1914-1919, 1920.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, Yugoslovenska Misao, Balkanskog Instituta, Beograd, 1937.
- TAŞAR, Murat-B. Metin- A.Ünaltay, Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996.
- TODOROV, Kosta, Balkan Firebrand: The Autobiography of a Rebel, Soldier and Statesman, Ziff-Davis Publishing, New York, 1943.
- TODOROVIĆ, Desanka, Jugoslavija i Balkanske Države 1918-1923, Narodna Knjiga, Beograd, 1979.

- TOMAŠEVIĆ, Jozo, Peasants, Politics and Economic Change in Yugoslavia, Stanford University Press, California, 1955.
- TRIFUNOVSKA, Snežana (ed. by), Yugoslavia Through Documents From its Creation to its Dissolution, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 1993.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1973.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939), Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1974.
- UÇAROL, Rıfat, Siyasi Tarih:1789-1994, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Uluslararası İlişkiler Tarihi, çev. Attila Tokatlı, C.4, May Yayınları, İstanbul, 1980.
- ULUSU, Nuri, Atatürk'ün Yanı Başında, der. M.Kemal Ulusu, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- US, Asım, Asım Us'un Hatıra Notları, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966.
- US, Asım, Yugoslavya'da Seyahat Notları, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1936.
- ÜLGER, Eriş, Mustafa Kemal Atatürk, I, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1994.
- ÜLMAN, Haluk, I.Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- WIDMANN, Horst, Atatürk Üniversite Reformu, çev. A.Kazancıgil-S.Bozkurt, İ.Ü. Yayını, İstanbul, 1981.

YERASİMOS, Stefanos, Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu, çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

ZULFİKARPAŠIĆ, Adil, The Bosniak, Hurst&Company, London, 1998.

5.MAKALELER

AFETİNAN, Ayşe, “Balkan Antantı (1934)”, Belleten, C.XXXII, Y.1968, S.126, Ankara, 1968.

AFYONCU, Erhan, “Osmanlı İdaresinde Sırbistan”, Balkanlar El Kitabı, C.1, Karam&Vadi Yayınları, Çorum, 2006.

AKŞİN, Sina -Melek Fırat, “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar”, Balkanlar, OBİV Yayınları, Eren Yayınevi, İstanbul, 1993.

ARMSTRONG, Hamilton Fish, “After the Assassination of King Alexander”, Foreign Affairs, American Quarterly Review, Y.13, S.1-4, 1934-1935.

ASLANTAŞ, Selim, “Sırbistan: İsyanlar ve Bağımsız Devlet”, Balkanlar El Kitabı, C.1, Karam&Vadi Yayınları, Çorum, 2006.

BANAC, Ivo, “Sırbistan’da Milliyetçilik”, Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Der. Kemali Saybaşılı-Gencer Özkan, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997.

BANĐŽOVIĆ, Safet, “Ratovi i Demokratska Deosmanizacija Balkana (1912-1941)”, Prilozi, Br.32, Sarajevo, 2003.

BAYDUR, Mithat, “Yugoslavya Ekseninde Bosna-Hersek 1918-1939”, Bosna-Hersek, T.D.A.V. Yayını, İstanbul, 1992.

- BAYRAKTAREVİÇ, Fehim, “Türk-Yugoslav Kültür Münasebetleri”, II.Türk Tarih Kongresi, (20-25 Eylül 1937-İstanbul), TTK Yayını, İstanbul, 1943.
- CHRİSTİTCH, Annie O’B., “King Alexander of Yugoslavia”, Contemporary Review, S.145 (Ocak-Haziran), 1934.
- DRİGNAKOVİTCH, V. A., “Pashitch, Creator of Modern Yugoslavia”, Current History, C.24, S.5, Ağustos 1926, New York, 1926.
- EREN, İsmail, “1866 Yılından Sonra Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya’da Yayınlanan Türkçe Gazete ve Dergiler”, Bilgi, S.163, 166, 167, Nisan-Ağustos 1961, İstanbul, 1961.
- EREN, İsmail, “Atatürk’e Ait Yugoslavya Eski Başbakanı M. Stojadinoviç’in İzlenimleri”, IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1981.
- EREN, İsmail, “Fehim Bayraktareviç”, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.2-3, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, 1974.
- EREN, İsmail, “Yugoslavya’da Türk Basını”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi”, C.4, No.23, Ağustos 1969.
- FENWİCK, Charles G., “Jugoslavic National Unity”, The American Political Science Review, Vol.12, No.4, American Political Science Association, November 1918.

- FRANKEL, Joseph, “Federalism in Yugoslavia”, The American Political Science Review, Vol.49, No.2, American Political Science Association, June 1955.
- “Geçmişten Günümüze Yugoslavya”, Yeni Avrasya Stratejileri, Y.1, S.6, Ankara, Aralık 2000.
- GÖLEN, Zafer, “Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek”, Balkanlar El Kitabı, C.1, Karam&Vadi Yayınları, Çorum, 2006.
- GÜLDEREN, Jusuf, “Belgrad’da Çıkan Günlük Politika Gazetesinin Kemal Paşa’nın Türkiye Cumhuriyeti’ni Kurması Yönündeki Savaşımı Hakkında”, I.Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildirileri, 21-23 Eylül 1987, ATAM Yayını, Ankara, 1994
- HANDZIC, Adem, “XVI. Yüzyılda Bosna’da Osmanlı Şehirlerinin Oluşumuna Bir Bakış”, Bosna-Hersek, T.D.A.V. Yayını, İstanbul, 1992.
- IMAMOVIĆ, Mustafa, “Bosnia Between Otoman and Habsburg Empires Within the Eastern Crisis”, International Symposium on Bosnia and Hercegovina From Past to Present, 28-30 April 2005, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2005.
- IŠEK, Tomislav, “Aktivnost Hrvatskih Stranaka u BiH u İzborima 1923 Godine”, Prilozi, Institut za Istoriju Radničkog Pokreta, Sarajevo, Br.3, Mart 1967.

- IŠEK, Tomislav, “Markov Protokol i Politika Sporazuma HSS s Osvrtom na BiH, Godišnjak Društva Istoričara BiH, Sarajevo, Br.17, 1966-1967.
- IŠEK, Tomislav, “Odnos Hrvatske Seljačke Stranke Prema Bosni i Hercegovini do 1928 Godine”, Prilozi, Institut za Istoriju Radnickog Pokreta, Sarajevo, Br.4, Nisan 1968.
- JELAVICH, Charles, “Serbian Nationalism and the Question of Union with Croatia in the Nineteenth Century”, Balkan Studies, No.3, 1962.
- KALAYCIOĞLU, Ersin, “Balkanlarda Milliyetçilik ve Siyasal Yaşam: 1918-1939”, İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar, Murat Sarıca Anısına Sempozyum, Ocak 1993, İstanbul, 1994.
- KARAHASAN, Mustafa, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Barış Felsefesi Işığında Türkiye-Yugoslavya Dostluk İlişkileri”, XI. Türk Tarih Kongresi, C.6, Ankara, 1994
- KARAHASAN, Mustafa, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Ölümü Dolayısıyla Yugoslavya Basınının Eseri ve Kişiliği Üzerine Değerlendirmeleri (1938-1988)”, I.Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildirileri, (21-23 Eylül 1987), ATAM Yayını, Ankara, 1994.
- KARAHASAN, Mustafa, “Yugoslavya İstoriografyasında ve Basınında Kemalist

- Devrim ve Milli Kurtuluş Savaşı'nın Semeresi Olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeri ve Önemi", X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara, 1994.
- KARATAY, Osman, "Habsburg İdaresinde Bosna ve Boşnaklar", Balkanlar El Kitabı, C.1, Karam&Vadi Yayınları, Çorum, 2006.
- KARATAY, Osman, "Hırvatların Kökeni ve Ortaçağ Hırvat Tarihi", Balkanlar El Kitabı, C.1, Karam&Vadi Yayınları, Çorum, 2006.
- KAYAPINAR, Ayşe-L.Kayapınar, "Ortaçağ'da Sırplar ve Devletleri", Balkanlar El Kitabı, C.1, Karam&Vadi Yayınları, Çorum, 2006.
- KEMURA, İbrahim, "O Ulozi "Gajreta" u Društvenom Životu Muslimana BiH (1903-1941)", Prilozi, God.19, 1984, Br.20, Sarajevo,1984.
- KEMURA, İbrahim, "Sarajevo Kao Centar Kulturno-prosvjetnog Života u Svjetlu Djelatnosti Muslimanskih Društva Gajret i Narodna Uzdanica", Prilozi Historiji Sarajeva:Radovi sa Znanstvenog Simpozija Pola Milenija Sarajeva, (19-21 Mart 1993), Sarajevo, 1997.
- KOVRİG, Bennett, "Mediation by Obfuscation: The Resolution of the Marseille Crisis, October 1934 to May 1935", The Historical Journal, Cambridge University Press, Vol.19, No.1, 1976.
- LEAB, Daniel J., "Marsilya Suikasti", çev. Mahur Tümer, 20.yy Tarihi, C.2, Arkın Kitabevi, İstanbul, 1970.

- LOPASİC, Aleksander, “Bosnian Muslims: A Search for Identity”, Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies), Vol.8, No.2, 1981.
- MİLİČEVIĆ Vladeta, “Marsilya Suikasti ve Art Nedenleri”, çev. Fahri Çeliker, Askeri Tarih Bülteni Eki, Şubat 1981, S.11, Ankara, 1981.
- ÖKSÜZ, Hikmet, “Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938)”, Türkler, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- ÖZDEN, Neşe, “A Few Remarks on the History of Bosnia”, OTAM, Bahar 2007, S.21, Ankara, 2009,
- ÖZERGİN, M. Kemal, “Yugoslavya’da Yaşayan Türkler”, Türk Kültürü, S.11, Eylül 1963.
- PRPA-JOVANOVIĆ, Branka, “The Making of Yugoslavia (1830-1945)”, Yugoslavia’s Ethnic Nightmare, Edited By Jasminka Udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995.
- SETON-WATSON, R. W., “King Alexander's Assassination: Its Background and Effects”, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931-1939), Vol.14, No:1, (January- February, 1935), Royal Institute of International Affairs Publications, 1935.
- SOYSAL, İsmail, “Balkan Paktı”, Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan, TTK Yayını, Ankara, 1985.
- ŞAHİN, İlhan, “Osmanlı Döneminde Sarayova(Saraybosna)’nın Kuruluş ve

- Yükselişi (1455-1561)”, Bosna-Hersek, TDAV Yayını, İstanbul, 1992.
- ŠARAC, Nedim, “Političko Život u Sarajevu Između Dva Svjetska Rata (1918-1941)”, Prilozi Historiji Sarajeva:Radovi sa Znanstvenog Simpozija Pola Milenija Sarajeva, (19-21 Mart 1993), Sarajevo, 1997.
- ŠEPIĆ, Dragovan, “The Question of Yugoslav Union in 1918”, Journal of Contemporary History, Vol.3, No.4, October 1968.
- ŠIMŠİR, Bilal, “Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri, Yedi Belge (1930-1937)”, Belleten, C.XLV, S.177-180, Ankara, 1981.
- TEODOSEVIĆ, Marijana, “1921-1984 Yılları Arasında Yugoslavya’da Mustafa Kemal Atatürk Hakkında Çıkan Çalışmaların bibliyografik Eki”, çev. Zeynep Zafer, Atatürk Yolu, A.Ü. TİTE Dergisi, Y.9 (Kasım 1996), C.5, S.18, Ankara, 1996.
- TEPAVAC, Mirko, “Tito’s Yugoslavia”, Yugoslavia’s Ethnic Nightmare, Edited By Jasminka Udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995.
- TÜRBEDAR, Erhan, “Boşnakların Tarih İçinde Uğradığı Mezalim”, Uluslararası Suçlar ve Tarih, S.1, Yaz-2006.
- UDOVİČKI, Jasminka, “The Rise and Fall of the Balkan İdea”, Yugoslavia’s

- Ethnic Nightmare, Edited By Jasminka Udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995.
- ÜNAL, Sevim, “Atatürk’ün Balkanlar’daki Barışçıl Politikası”, IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1981.
- VİNAVER, Vuk, “Jugoslawien und Die Türkei 1918-1934”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C.V, S.8-9, 1967.
- VUCİNİCH, Wayne S., “Nationalism and Communism”, Contemporary Yugoslavia, University of California Press, Los Angeles, 1969.
- VUCİNİCH, Wayne S., “Interwar Yugoslavia”, Contemporary Yugoslavia, University of California Press, Los Angeles, 1969.
- YÜCELLEN, Şerafettin, “Yugoslavya Türkleri”, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976.
- WİNROW, Gareth M., “The Balkans in International Politics: An Examination of the Inter-War Period”, İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar, Murat Sarıca Anısına Sempozyum, Ocak 1993, İstanbul, 1994.
- YALMAN, Ahmet Emin, “The Inter-Balkan Press League”, The Public Opinion Quarterly, Vol.3, No.4 (October 1939), Oxford University Press, 1939.
- ZAİM, Sabahaddin, “Türk Dünyası’nda Balkanlar’dan Hatıralar”, Yeni Türkiye, C:16, 1997.

ZİMOVA, Nada,

“The Balkan Entente and Turkey”, IX. Türk Tarih
Kongresi, C.III, Ankara, 1989.

ÖZET

Kurt Güveloğlu, Gülşah, *Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dönemi'nde Yugoslavya'nın Siyasi Hayatı Ve Türkiye İle Diplomatik İlişkiler (1918-1941)*, Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Neşe Özden, XIII + 326s.

Balkanlar coğrafyası 19.yy'a gelindiğinde bir çok siyasi olayla birlikte büyük bir değişim geçirmiş ve bölgenin hakim imparatorluklarından ikisinin yıkılışına şahit olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın ardından bu imparatorlukların yıkılmasıyla birlikte bir çok ulus kendi bağımsız devletlerini kurmuşlardır. Sırp, Hırvat ve Sloven uluslarına dayalı ve onları bir çatı altında toplayan SHS Krallığı 1 Aralık 1918 yılında kurulmuştur. Bu yapılanma içinde bölgede yaşayan Bosnalı Müslümanlar ise krallık içinde farklı bir unsur olarak tanımlanmak yerine krallığın temel unsurları arasında sayılmışlardır. Kurulduğu günden itibaren siyasi olarak pek çok zorluklar yaşayan krallık en başta Sırp-Hırvat çekişmesine dayalı merkezîyetçilik-federalizm kavgalarına sahne olmuş; Hırvatların beraberinde temsil edilmeyen diğer unsurların da hoşnutsuzluğuyla birlikte krallığın ömrü uzun olmamış ve Avrupa'da artan Alman ve İtalyan nüfuzları ve içerde Hırvat ayrılıkçılığının artmasıyla birlikte 1941 yılında Mihver devletlerinin işgaliyle birlikte son bulmuştur.

Tezde 1918-1941 sürecinde krallığın siyasi hayatı ele alınarak, bu süreçte Bosna'nın durumu ve özellikle Müslüman halkın siyasi faaliyetlerine değinilmiş ve bunu yaparken de Türkiye ile ilişkilerini ortaya koyarak iki ülke arasındaki

ilişkilerin Balkan politikalarına ve Avrupa dengelerine olan etkileri değerlendirilmiştir.

Tezde, Krallığın kurulması öncesinde yaşanan gelişmelerden başlayarak kuruluş sürecine ve sonrasındaki iç siyasi duruma ve bu durumda Bosna’da yaşayan Müslüman halkın -Osmanlı döneminden kalan dini-kültürel bağlar nedeniyle- siyasi ve sosyal durumuna odaklanılmıştır. Aynı oranda Türkiye ile ilişkilerine değinilerek özellikle Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk’e ve Türkiye’ye olan bakış açısı da verilmiştir. Tezin asıl problemi, Türkiye’nin 1930’larda girdiği Balkan Birliği yaratma politikalarını daha iyi ortaya koyabilmek ve üzerinde hemen hemen hiç durulmamış bir dönem olan 1918-1941 sürecinde “Yugoslavya” topraklarında -Bosna ekseninde- nelerin yaşandığını gösterebilmektir.

ABSTRACT

Kurt Güveloğlu, Gülşah, *Jugoslavia's Political Life in the Era of Serb-Croat-Sloven Kingdom and Diplomatic Relations with Turkey (1918-1941)*, PhD Thesis, Supervisor: Assist. Prof. Dr. Neşe Özden, XIII + 326 p.

The political circumstances in the Balkans were changed by a variety of issues in the 19th century and two of the Central Empires which were highly effective in the Balkans were collapsed. After World War I, a number of independent national states were established in the broad region. The *Serb-Croat-Sloven (SCS) Kingdom*, which was based on the Serb, Croat and Sloven nations and united them under a single state, was established in 1918. However, it was difficult to come to the conclusion that the Bosnian Muslims, who lived within the unity of the kingdom, were identified as a separate political entity of the state to the fullest extent.

The Kingdom had grave difficulties starting from the day of establishment and the arguments revolving on the centralisation and federalism opposed by the harsh Serbo-Croat disputes. The Kingdom was not long-lived due to e.g. Serbian and Croats' dissatisfaction and was collapsed by the Croat separatism in internal political life. The Kingdom's difficulties were further intensified by the increasing German and Italian influences in throughout Europe especially with the occupation of the Axis Powers in 1941.

The dissertation studies in detail the political life of the kingdom in the era of 1918-1941 with a specific emphasis on Bosnia's general situation and political activities of the Bosnian Muslims. It also draws attention to the effects of the relations between Turkey and the SCS Kingdom on the European balance and Balkan policies.

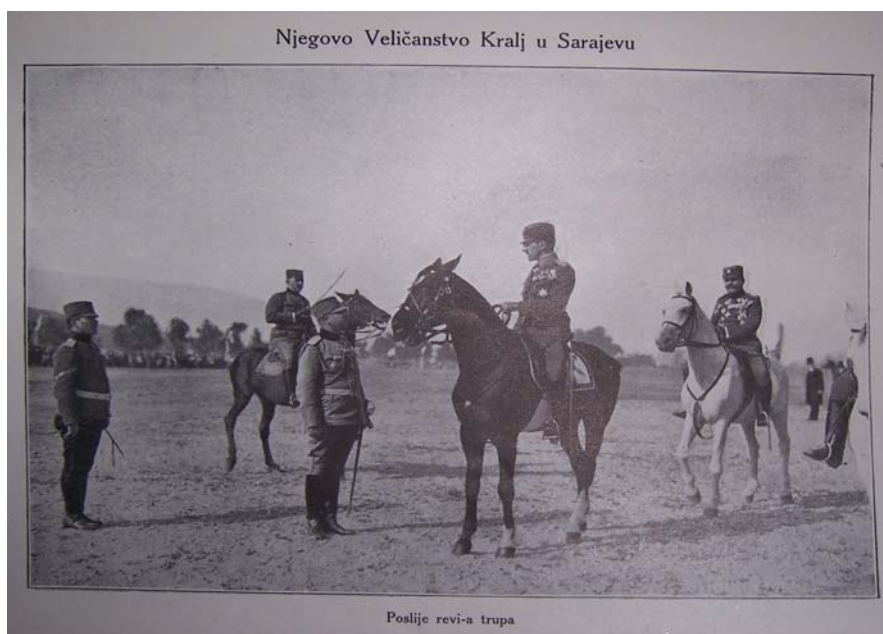
The main problem of thesis is to discuss about "what happened in land of Yugoslavia?" -axis of Bosnia- between 1918 and 1941 and to introduce Turkey's policies on the Balkanic Union in 1930 as well. In this thesis we pay attention to the period and aftermath of the establishment process and internal political circumstances and Bosnian Muslims. At the same time we touched the relations with Turkey and especially the point of view about Atatürk, who is the founder of the Turkish Republic.

EKLER

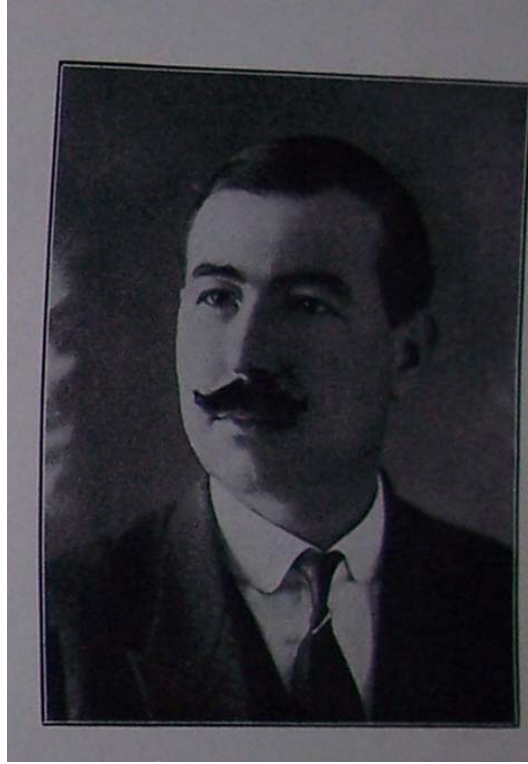
Ek.1: Resimler

Resim-1: SHS Krallığı'nın ilanı- 1 Aralık 1918

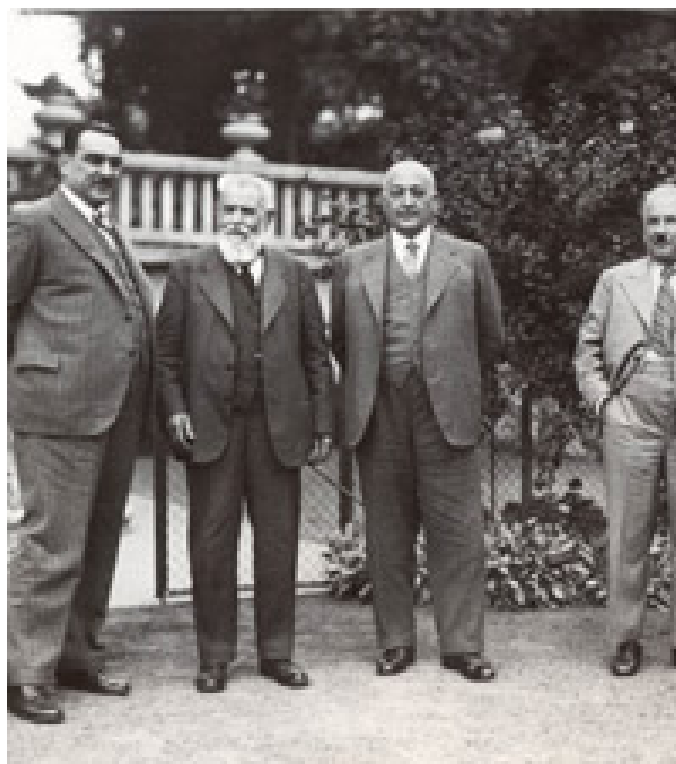
Resim-2: Kral Aleksander Saraybosna'da

Resim-3: JMO ileri gelenlerinden Salih Baljić

Resim-4: Mehmet Spaho'nun Maček hükümetinde seçimlere katılması

Resim-5: Milan Stojadinović, Aca Stanojević ve Mehmet Spaho-1935

Resim-6: General Živković, Stojadinović, Spaho-

Resim-7: Kral Aleksander ve Atatürk

Resim-8: Kral Aleksander ve Atatürk

Resim-9: Atatürk'ün cenaze töreninde Yugoslav askerleri

Resim-10: Stojadinović'in Türkiye ziyaretinde Başbakan İnönü ile görüşmesi

Resim-11: Başbakan İnönü'nün Saraybosna gezisi-1937

Resim-12: Belgrad Elçiliği görevlileri

Ek.2: Harita

Harita-1

Ek.3: Belgeler

Belge-1

Yugoslavya Krallığında 3 Eylül 1931’de Meşruti İdareye Geçilmesi Üzerine Muhalefet Partilerinin 8 Kasım 1931’de Yapılacak Seçimlere Katılmayacaklarına Dair Yayınladıkları Beyanname:

“Dostlarımıza,

6 Kanunusani 1929 tarihinden sonra siyasi hürriyet tamamen lağvolmuştur. Bütün siyasi fırkalar dağıtılmış ve bunlara ait evrak mühürlenerek malları müsadere olunmuştur. 3 Eylül kanunu esasisinin ilanından sonra da bu durum değişmemiştir. 5 Kanunusani rejiminin ısdar ettiği kavanin ve evamir mevkii tatbikte ipka kılınmıştır. Bundan sonra da intihabat ve içtimalar kanunları ilan edilmiştir. Bu kanunlar gerek ruh ve gerek ahkamı umumiyelerinin içerdiği medlul itibariyle mevkii tatbikte bulundukları bir zamanda yapılacak millet temsilcileri seçiminde milletin hakiki arzularının ve hakiki temayülâtının tecelli edemeyeceğini bahir bir surette göstermektedir. Bunun sonucunda millet meclisinde milli arzuyu temsil edilmiş olmayacaktır. Bu tarzı mesai ile en geniş halk tabakalarının teşriki mesai etmelerine ve mili kuvvetlerimizin hayati-i umumiyesi sağlam bir istinatgah temin olunmasına mani ihdas edilmektedir ki, hali hazırda mevcut olan içtimai iktisadi ve mali zorluklar ile ancak bu şekilde mücadele edilebilirdi. Buna binaen önümüzdeki meclisi mebusan seçimlerine iştirak etmemiz imkan haricinde bırakılmış olmakla dostlarımızı keyfiyetten haberdar ederiz.

Belgrat 24 Eylül 1931

İmzalar: A. Stanoyeviç (Radikal), Dr. A. Koroşets (Sloven), Yovan M. Yovanoviç (Çiftçi), L.Davidoviç (Demokrat), Dr. M. Spaho (Bosnalı Müslüman), Dr. V. Maçek (Hırvat), S. Pribiçeviç (Müstakil Demokrat)

M. Maçek ve Pribiçeviç bu bapta prensip itibariyle sabık parlamentodaki fırkalar rüesası hemfikir olmakla beraber bu bapta müntehiplerine karşı hususi bir beyanname neşrederek bu husustaki müşterek hareket hakkında izahat vereceklerdir.”

Belge-2

Türkiye Cumhuriyeti İle Yugoslavya Krallığı Arasında Mütakabil Mutalebatın Tesviyesine Müteallik İtilaf (28 Kasım 1933):

Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye'ye göç etmiş bulunan vatandaşlarımızın mal ve hakları için ödemek zorunda olduğu tazminat hakkında yaşanan itilafın giderilmesi için bir antlaşma imza edilmiştir. Buna göre: “Mütakabil mütalebata ve emval, hukuk ve menafilerine müteallik olarak tebaalarınınkine ait bütün mesaili kati ve nihai bir surette halletmek maksadı ile Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Kralı Hazretlerinin usulen salahiyyettar murahhasları nikatı atıye hususunda müttetik kalmışlardır:

Madde 1- İki devletin ve tebaalarının mütakabil mütalebatını tetkik etmiş olan iki akit murahhasları bu cihetten Yugoslav Hükümeti'nin medyun olduğu tazminatın Türk Hükümetinin medyun olduğu tazminattan 17 milyon dinarlık bir meblağ kadar fazla olduğunu anlamışlardır.

Madde 2- Yugoslavya Hükümeti 17 milyon dinarlık meblağı Türkiye Hükümeti'ne aşağıdaki tarzda tesviye etmeği taahhüt eder: a)Yedi milyonu Türk Hükümeti hesabına, emtia almaya mahsus olarak, 5 Nisan 1934 tarihinde Yugoslavya Milli Bankası'nda açılacak bir kredi şeklinde olacaktır; iş bu meblağ iki hükümet arasında akd edilecek bir ticaret muahedesi tarafından tesisi muhtemel olan takas sistemine dahil olmayacaktır. B) On milyonu hazine bonosu şeklinde olacak ve bunun beş milyonu 5 Nisan 1935; beş milyonu da 31 Aralık 1935 vadeli olacaktır.

Madde 3- Akit iki memleket arasında mevcut bütün mütalebat ile ıslahı zirai ve kolonizasyon kanunlarına tevfikan zapt edilen emlak-ı gayrimenkuleye müteallik tedabirden ve köylerdeki emvali metruke yüzünden memleketlerden birisinin tebaasının diğer memleket hükümetine karşı haiz olduğu bütün mütalebat iş bu itilaf ile halledilmiştir.

Madde 4- İş bu itilafın tarihinden itibaren Yugoslavya hükümeti Yugoslavya arazisinde Türk tebaasına ait bulunan emval, hukuk ve menafi istikbalde zaptetmemeyi ve iş bu emval, hukuk ve menafi bunların serbestçe tasarruflarına bırakmayı taahhüt eylediği gibi Türkiye Hükümeti de kendi tarafından Türk arazisinde Yugoslav tebaasına ait olarak mevcut olan emval, hukuk ve menafi bunların serbestçe tasarruflarına terk etmeyi taahhüt eyler. Madde 5- İş bu itilaf tasdik olunacak ve nüsha-i musaddakaları Ankara'da teati olunacaktır. Tasdiki günü meriyete girecektir. İş bu itilaf 28 Teşrinisani 1933'de Belgrat'ta iki nüsha olarak tanzim edilmiştir.”

Belge 3

4 Ekim 1934'te Dışışleri Bakanı Tefik Rüşü Aras tarafından tutulan, Yugoslav Kralı Aleksander ile Atatürk arasındaki görüşmenin tutanağı:

“Rakib oldukları harp sefinesinde istikbaline gittiğim Yugoslavya Kralı Hazretleri Dolmabahçe rıhtımında karşıya gelen Reisicumhur Hazretleriyle beraber sarayın somaki salonunda ilk resmi mülakat ve mükalemede bulundular. Reisicumhur hazretlerinin tasvipleri ve Kral Hazretlerinin de muvafakatinin inzımanı ile bu görüşmede hazır bulundum ve tercüme vazifesini de yaptım.

İki devlet reisinin birbirile görüşmelerinden mütevellit memnuniyet ifadelerini teatisinden sonra evvela Kral Alexander'ın İstanbul'a gelirken Varna'da Bulgar Kralı Boris'le görüştüğünü ve bu mülakatta hiçbir siyasi iş bahse konulmayıp muhaverelerinin aile hususlarına inhisar eylediğini ifade buyurdular. Mustafa Kemal Hazretleri de bir müddet evvel Ankara'da imza edilen Türk-Yunan Misakının münhasiren sulhu istihdaf ettiğini tavzih buyurdular. Bunun üzerine Yugoslavya Kralı Hazretleri Balkanlar, hudutlarının ve sulhun istikrarı için Yugoslavya'nın Türkiye ile aralarında mesai teşrikinin faydalı olacağını beyan ettiler ve Türkiye ile Yugoslavya arasında henüz muallak kalan emlak meselesinin halli için emir verdiğini beyan ettiler. Yugoslavya'nın bu vadideki iyi niyet ve hareketinden bir şikayetim olup olmayacağını sual tarzında söz söylerken bana dönerek Reisicumhurumuz huzurunda sordular ve müteakiben Türkiye ve Yugoslavya Hariciye Nazırlarının aralarında Cenevre'de tabii Hükümetlerinin direktifi dahilinde tekarrür ettirdikleri bir ademi tecavüz muahedesi akt edileceğine işaret edilerek bunun kendi arzuları ve tarifleri dahilinde olduğunu gösterdiler. Reisicumhurumuz Hazretleri artık muharebeye meydan vermemenin lüzum ve iyiliğinden bahsederek Balkanlarda sulhu muhafaza hususunda mesai teşrikinin memnuniyetle telakki ettiğini ve bu vadide çalışmayı teşvik ve himaye buyurdıklarını ve bu yolda Yugoslavya ile Türkiye'nin çalışmalarının faydalı olacağına ve Cumhuriyet Hükümetine bu yolda direktif verdiklerini ifade ve izhar ettiler. Bu esasta devam eden daha karşılıklı bir iki cümleden sonra Balkanlarda sulhun muhafazası için bütün Balkan Devletleri arasında mesai teşriki hususunda ve bu husus için Yugoslavya Kralı Hazretlerinin gayet iyi ve müsbet bir iş telakki ettiği Türk-Yunan anlaşmasının Balkan sulhu mesaisini teshil edecek mahiyetini kaydederek Balkanlılar arasında sulhun takriri için derpiş edilen mesai teşrikinin husul bulması için Türkiye ve Yugoslavya Hükümetlerinin birlikte gayret sarf etmeleri lüzum ve faydasında iki Devlet Reisi tamamiyle mutabık kalmışlardır. Müteakiben Mustafa Kemal Hazretleri Kral Alexander Hazretleri ile birlikte, Kraliçe Hazretlerini ziyaret ve Kral Hazretlerine ziyaret iadesi için gemiye gittiler.

Sarayda Kral Hazretlerine verilen hususi akşam ziyafetinde yan yana oturan iki devlet reisi kendi aralarında görüşmelerinde devam etmiş ve gündüzki resmi muhaverede çizdikleri Balkan sulhu işinde tamamiyle anlaşmış oldukları ve seviştikleri her hallerinden mütezahir olmuştur. Kezalik bu akşam ziyafeti vesilesiyle tanıştıkları İsmet Paşa Hazretleri de Yugoslavya Kralı Hazretlerinin diğer yanında bulunduklarından aralarında hayli samimi görüşmeler cereyan ettiği karşıdan müşahede ediliyordu.

Şurasını da ayrıca kaydedirim ki sırf siyasi cümlelerin tasrih ettiği gündüzki mükalemeleri esnasında Yugoslavya Kralı Hazretlerinin Büyük Reisicumhurumuzun büyük kudreti hakkında hürmet ve hayırhahlıklarını ifade eden ve Mustafa Kemal Hazretlerinin de umumi harp esnasında ve bilahare Yugoslavya Krallığının tesis ve tarsininde Kral Alexander Hazretlerinin büyük fedakarane mesaisi ve büyük vatanperverliğini sena eden cümleleri geçmiştir ve bu ifadelerini bariz samimiyetine delil olmak üzere Kral Hazretleri reisicumhur Hazretlerinden kendisini asker arkadaşlığına kabul etmesini rica etmiştir.”

YUGOSLAVYA MÜSLÜMAN FIRKASININ
MUKARRERATI

"Bosna-Hersek müslümanlarının yegâne meşru mümessilleri bulunan ve bütün intihabatlarda tam bir itimada mazhar olan Yugoslav Müslüman Teşkilâtı mümessillik devlet dahilinde ve bilhassa Bosna-Hersek'teki siyasi, iktisadi, mali, harsî ve ictimai var'iyeti tetkik ve müvakkafa ettikten sonra zirdeki netayice erişmişlerdir:

1./ bütün devlet kudretinin yegâne menbaı ve devlet teşkilâtının mühveri olan millete hâiz bulunduğu işbu evsafı ve işgal ettiği mevkiden dolayı bilcümle hakuk bahşolunmalı ve tanınmalıdır. Bâ ise devlet ve millet umumî hayatında bilcümle anâtı ile tatbik olunacak bir demokrasi sayesinde tabili te'mindir.

Mühterak devletimize esas teşkil edecek olan başlıca prensip bu demokrasi medlulü idi. Mühterak devletin te'sisine takaddüm eden bilcümle muamelât bu hakikî ve tam demokrasi medlulüne müvafık bulunmıyordu. Bu fikirden inhiraf, yani bu fikir ile tam manasıyla oynanmış olması hâli hazırda devlet ve millet hayatında hükümferma olan vahim var'iyetin vücut bulmasını mücip olmaktadır.

2./ devletin beynelmilel mevkii ve memleketteki vahim iktisadi ve ictimai var'iyet devletin dahili teşkilâtı meselesini esas mesele olarak ileri sürmektedirler. Demokrasiden doğan bilcümle millî hakuk millete bahşolunmalı ve bundan meddeler her ne taraftan varit olur ise olsun bu hakuka karşı her gün tecavüzat iskânıis bırakılmalıdır.

Devletin merkeziyet menlû dairesinde teşkilî 6 kâpı

030	10			251	695	9	

İç bakanı

Yugoslavya kralı ıslam dini birliği
yeni kanunu dikkate şayan olduğundan
gönderiyor.

Yeni kanunu dikkate sayan olduğundan
gönderiyor.

24/8/1954

Görölümü
VI. Buro
A. H. H. H.

Görölümü
A. H. H. H.

1956

1956

1956

B. 1. 3. 5. 8. 2. 6. 9. 10 77, 14

490.01 / 610.116.01

5 Mart 1936 tarih ve 52 - X sayılı resmî ceridede ilan edilmiş olan 28 Şubat 1936 tarihli ve Yugoslavya krallığı ile İslâm dini birliği kanunundaki tadilat ve ilâvat hâlindeki, kanun kuvvetini taşıy talimatnamenin 29-uncu maddesine istinaden, 31 - Kânunusani 1936 tarihli Yugoslavya krallığı ile İslâm dini birliği kanununun atıfındaki göçürlü olan metnini ilan ediyorum :

Yugoslavya karallığı islâm dini
birliği kanunu.

Model: I

Bütün Yugoslavya karallığı meclislerine, başında reis olarak reislerin bulunduğu, meclisler birliğini teşkil ederler.

İslâm dini birliği, geriat, ıgbanın ve Ragoslevya kiral-
lağı İslâm dini birliği bannın cecisi ahkâmına istinaden, İslâm
dini aleidini alenen talim ve tedris dini vemaifini alenen ifa
ve umuru diniye, masrifi diniye ve vakfiyesini müstakillen tene-
im ve idare eder.

Yugoslavya karvelliğindeki islâm dini birliğine aid olup vakıf, cemaat, kaza ve saire gibi âlâkadar müesseseleri diniyenin - tehti tasarrufunda bulunan menkul, gayri menkul emval ve kabrie-

Belge-6

Hariciye Vekâleti

II nci Daire Umum Müdürlüğü

I Şube

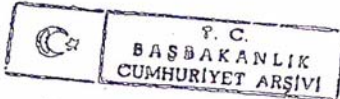
4789

118

Ankara 1 Mart 1937 193

Hulâsa Türk-Yugoslav harsî münasebetleri h.

Yüksek Başvekâlete

Malumu Devletleri olduğu veçhile, Yugoslavya Başvekili M. Stoyadinoviç'in memleketimizi ziyareti esnasında iki müttefik memlekât arasındaki harsî münasebetlerin tevsi ve takviyesi zım-nında türk-yugoslav Üniversiteleri arasında talebe teatisi, Ün-versitelerde Konferanslar tertibi ve Türkiye ve Yugoslavya Üniver-sitelerinden birinde mütekabilen birer türk ve yugoslav dili kürsülerinin ihdası karâr bulunmuş olmakla, bu hususun tatbik sahasına isal edilebilmesi için takibi gereken usul hakkında Kül-tür Bakanlığının mütaleası sorulmuş idi.

Ahiren mezkûr Bakanlıktan alınan cevabî tezkere leffen Yüksek bilgilerine sunuldu. Kültür Bakanlığınca tesbit edilen bu şekil Vekâletimizce de muvafık görülerek Yugoslav Hükûmetine bildirilmek üzere keyfiyet Belgrad Elçiliğimize yazılmışdır. Yugoslav Hükûmetince de bu şekil kabul edildikten sonra bunun fiilen tatbikına başlanabileceği derkârdır. Evvelce sayan buyurulmuş olan müsaade Devletlerine imtisalen, Yunanistan ile harsî mü-nasebatın teşyidi zımında buradaki Elçiye Kültür Bakanlığınca tesbit edilen şekli bildirdim. Kariben memleketimize gelecek olan romen Hariciye Nazırı ile de burada aynı mevzu etrafında görüşe-ceğimi ve bu suretle bütün dost ve müttefik Balkan Devletleriyle harsî münasebat tanzim edilmiş olacağını yüksek bilgilerine arz-ederim.

Hariciye Vekili

Ş. T. P. Oros

Lingü

11.3.37

030 10 1253 703 9

N.İ.

Ek.4: Gazeteler

Gazete-1

Gazete-2

EKLER KAYNAKÇASI

Ek.1:Resimler

- Resim-1 Saraybosna Müzesi
- Resim-2 Narodno Jedinstvo, Zvanični Kalendar 1929 God. Država Štamparija, Sarajevo, 1928.
- Resim-3 Narodno Jedinstvo, Zvanični Kalendar 1929 God. Država Štamparija, Sarajevo, 1928.
- Resim-4 Arhiv Grada Sarajeva
- Resim-5 <http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://www.27mart.com/>
- Resim-6 <http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://www.27mart.com/>
- Resim-7 www.balkanpazar.org/ataturkbalkanlarda10.asp/
- Resim-8 Eriş Ülger, Mustafa Kemal Atatürk, I, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1994, s.194.
- Resim-9 www.balkanpazar.org/ataturkbalkanlarda10.asp/
- Resim-10 Resimli Almanak 1937, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul,1937, s.57.
- Resim-11 IAS, Fond:LiPF, SF-36
- Resim-12 IAS, Fond:LiPF, SF-36

Ek.2:Haritalar

- Harita-1 Novosti, 5 Ekim 1929 (Arhiv Grada Sarajeva)

Ek.3:Belgeler

- Belge-1 BCA, Fon:030.10.0.0, Yer:251.692.11, 27.10.1931.
- Belge-2 Düstur, 3.Tertip, C:15, s.187-188.
- Belge-3 Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1974, s.322.; Bilal N. Şimşir, "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri, 7 Belge (1930-1937)", Belleten, C: XLV, S: 177-180, Ankara, 1981, s.177-179.
- Belge-4 BCA, Fon:030.10.0.0, Yer:251.695.9.
- Belge-5 BCA, Fon:490.01.01, Yer:610.116.01.
- Belge-6 BCA, Fon:030.10.0.0, Yer:253.703.4, 11.3.1937.

Ek.4:Gazeteler